

RUCH FILOZOFICZNY

Kwartalnik założony przez
KAZIMIERZA TWARDOWSKIEGO
wydawany przez Polskie Towarzystwo Filozoficzne
Komitet Redakcyjny: Zarząd Polskiego Towarzystwa Filozoficznego
Redaktor: Tadeusz Czeżowski
Sekretarz Redakcji: Leon Gumański

Adres Redakcji i Administracji: Toruń, Uniwersytet, Zakład Logiki, Rachunek czekowy PKO
Toruń Nr 24-9-170. Cena tomu XX w prenumeracie 60 zł. Cena niniejszego zeszytu 40 zł

Irena Tarnowska

Krakowskie rękopisy logiczne XIII, XIV i XV w.

Gdy podejmiemy badania nad początkami logiki polskiej poważne do nich materiały znajdziemy w rękopisach przechowywanych w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie. Znajduje się tu mianowicie ok. 85¹ rękopisów logicznych pochodzących z XIII, XIV i XV w., a zawierających ok. 260 traktatów o treści logicznej.

Wskazane rękopiśmienne źródła logiczne przedstawiają dla historii logiki polskiej materiał zasadniczej wagi. Materiał wartościowy, zróżnicowany, wielce pomocny opracowaniu początków historii tej nauki w Polsce: do odpowiedniego naświetlenia jej strony programowej, czasowej, personalnej, dydaktycznej i edytorskiej.

Charakterystyka czasowa rękopisów nie jest stroną najłatwiejszą podjętych badań. Większość ich bowiem nie jest datowana i wymaga dodatkowych ustaleń historyczno-materiałowych. Za najwcześniejszy rękopis logiczny przyjęty został kodeks pergaminowy nr. 2177² z w. XIII, najwcześniejszy datowany rękopis — nr. 719³ — pochodzi z 1352 r. i zawiera Sumę logiczną Wilhelma Ockhama.

Zawarte w rękopisach logicznych notatki o charakterze topograficznym pozwalają stwierdzić, że polskie rękopisy logiczne przechowywane w Bibliotece Jagiellońskiej ograniczone są niemal wyłącznie do materiałów krakowskich. Powstały w naukowym środowisku kolegów i burs

¹ Rękopisy logiczne stanowią zarazem najpoważniejszą ilościowo partię ogółu rękopisów filozoficznych z XIII—XV w. zachowanych w Bibliotece Jagiellońskiej.

² Zob. Wł. Wisłocki, *Katalog rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej*.

³ Jak wyżej. Wszystkie niżej przytaczane rękopisy oznaczane będą także według numeracji Wisłockiego.

krakowskiej Akademii i przeznaczone były do ich wewnętrznego użytku. Poza nimi — z rękopisów obcych — najliczniej reprezentowane są rękopisy praskie, przywiezione z Pragi przez pierwszych profesorów Akademii Krakowskiej, wywodzących się w dużej mierze z tej uczelni⁴. Liczne również są rękopisy pochodzenia niemieckiego. Posiadamy rękopisy zawierające różne traktaty i komentarze pisane *in studio Lipcensi*⁵, *in studio Wienensi*⁶ czy też wygłaszane we Fryburgu⁷. Jeden tylko z rękopisów obcych jest topograficznie nieco odleglejszy od Krakowa, pochodzi mianowicie z Anglii⁸.

Krakowskie rękopisy logiczne dostarczają dalej dość obfitych materiałów personalnych do historii średniowiecznej logiki polskiej. Notatki z tego okresu, umieszczane głównie w kolofonach tekstów przepisywanych, w pierwszym rzędzie ujawniają imiona przepisywaczy tekstów logicznych, owych mało docenianych później skrybów (*scrip-tores*), ludzi częstokroć o dużej kulturze logicznej, zainteresowanych jak najbardziej w powstaniu rękopiśmiennych odpisów dzieł logicznych. W ich rzędzie znajdujemy nazwisko znanego polskiego logika wieków średnich — Michała z Wrocławia⁹. Skrybą — pozbawiając słowa jego późniejszego pejoratywnego znaczenia — czyli w średniowieczu rękopiśmiennym wydawcą-anonimowych *Cwiczeń z logiki nowej*¹⁰ był dalej dość gruntownie wykształcony doktor Jan Kanty. Z bardziej znanych przepisywaczy tekstów logicznych wymienić możemy nadto: Jana z Poznania, Baltazara z Poznania, Jana Brzostowskiego czy Baltazara z Budziszyna¹¹.

W notatkach kolofonicznych średniowiecznych krakowskich tekstów logicznych podawane są dalej często wraz z tekstami wykładowymi nazwiska wykładających logikę. Posiadamy w krakowskich rękopisach teksty wykładów logicznych: Mikołaja Kozłowskiego¹², Jana z Kalisza¹³ oraz nieznanego bliżej magistra Tomasza. A dalej teksty wykładów praskich Jakuba Polaka¹⁴, Mikołaja de Geldbach¹⁵, magistra Sulczbacha¹⁶. Nadto teksty wykładów fryburskich oraz wiele innych anonimowych. Wykładowcy ci to w głównej mierze tzw. reportatorzy (*reporta-*

⁴ I tak np. jako wygłoszone w Pradze zachowały się Buridana *Quaestiones super logicam Aristotelis* (rkp. nr. 753); jako przepisane w „znakomitym studium praskim” (*in egregio studio Pragensi*, rkp. nr 757) występują *Obiectiones* logiczne magistra Sulczbacha (rkp. nr. 757).

⁵ Rkp. nr 512, 1892.

⁶ Rkp. nr 662.

⁷ Rkp. nr 703.

⁸ *Super Posteriorum Aristotelis*.

⁹ Jego ręką przepisany jest komentarz Idziego Rzymianina do *Analityk* Arystotelesa. Sam też przepisywał czy wprost pisał własne traktaty, czego dowodem zachowany rękopiśmienny tekst jego *Objaśnień do Arystotelesowskich Analityk Pierwszych*.

¹⁰ Rkp. nr 2078.

¹¹ Przy nazwiskach przepisywaczy przekradały się często do historii skreślone ich ręką wzmianki o charakterze osobistym, mówiące o ich położeniu i potrzebach. I tak np. w rkp. nr 687 znajdujemy słowa uskarżającego się skryby: „*Bohemus vult pecuniam habere*”.

¹² Rkp. nr 1097.

¹³ Rkp. nr 2330.

¹⁴ Rkp. nr 1894.

¹⁵ Rkp. nr 757.

¹⁶ Rkp. nr 757.

tores). podający *ex cathedra* twierdzenia ustalone i sformułowane przez innych. Na nieco wyższym stopniu w hierarchii samodzielności opracowywania określonych tematów stali kompilatorzy (*compilatores*), twierdzenia te zestawiający w tematyczne całości. W tym sensie kompilowali w Krakowie teksty logiczne: Bartłomiej z Radomia¹⁷, Michał z Wilamowa, Jan Paryski. — Zbliżone sensem do kompilacji było redagowanie i glosowanie tekstu. Autor komentarza do arystotelesowskich *Analityk Wtórych*, zredagowanego „*ad intentionem Pauli Veneti Egidiique*” magister Petrus de Wacha (!?) interpretując dodatnio swą redakcyjną niesamodzielność tymi słowy zachwała dokonane przez siebie dzieło: „... *nihil de suo proprio ingenio adinveni, sed ab aliis accepti viris.*”¹⁸. Najdalej posunięci w samodzielności komentowania byli komentatorzy (*commentatores*), dodający już swe własne uwagi do komentowanego tekstu. Znani nam z krakowskich rękopisów polscy komentatorowie Arystotelesa to: Benedykt Hesse¹⁹, Michał z Wrocławia²⁰, Wawrzyniec z Poznania²¹ oraz Mikołaj Kozłowski²². Nazwisk samodzielnych autorów logicznych rękopisy nie przechowały²³. Być może, że jako w pewnym stopniu samodzielne dzieła można potraktować niektóre z komentarzy arystotelesowskich.

Nie bez znaczenia dla poznania polskiej kultury logicznej XIII, XIV i XV w. są także licznie podawane (zwłaszcza na okładkach i okładzinach rękopisów) nazwiska właścicieli rękopisów logicznych. Tą drogą dowiadujemy się, że zainteresowani w posiadaniu ksiąg logicznych byli znani skąd inąd polscy uczeni średniowieczni: Jan Szczekna²⁴, Andrzej Grzymała, Jan z Włocławka²⁵, Marcin i Maciej z Olkusza, Jan z Radochonczy, Jan z Oświęcimia²⁶, Mikołaj z Głogowa — by wymienić znaczniejszych.

Gdy teraz od spraw w pewnym sensie materiałowych dla historii logiki przejdziemy do treści rękopisów logicznych, do programu nauki logiki w Akademii Krakowskiej w XIII, XIV i XV w., materiał rękopiśmienny segreguje nam się od razu wedle przyjętego w filozofii XIV i XV w. podziału: na materiały przynależne do *via antiqua* i materiały należące do *via moderna*. Obydwa te odmienne, przeciwne sobie i ostro

¹⁷ Który w sposób kompilacyjny zbudował swój komentarz do *Analityk Pierwszych i Wtórych* Arystotelesa.

¹⁸ Rkp. nr 2174.

¹⁹ Profesor Akademii Krakowskiej w latach 1415—56, jej sześciokrotny rektor i wicekanclerz. Znany jako komentator Arystotelesa, pisał głównie pod wpływem Buridana i Londoriusa.

²⁰ Dwukrotny dziekan wydziału filozof. Akademii Krakowskiej w latach 1499 i 1505. Umysł uniwersalny. Znany głównie jako logik. Jego drukowane później podręczniki logiczne cieszyły się dużym powodzeniem i miały szereg wydań.

²¹ Komentujący *Analytica Priora* w rkp. nr 1893.

²² Komentujący *Analytyki Pierwsze i Wtóre*.

²³ Dzieła logiczne bardziej samodzielne, w postaci rozwiniętej i pod nazwiskiem autora występują dopiero w inkunabułach i starodrukach. Czołowi logicy tego działu polskiego piśmiennictwa logicznego to Jan z Głogowa, Michał z Bystrzykowa i Michał z Wrocławia.

²⁴ Pierwszy tomista na uniwersytecie krakowskim, najbliższy uczeń i przyjaciel Mateusza z Krakowa.

²⁵ Uczony o wielkiej kulturze filozoficznej, wszechstronnie odczytany.

²⁶ Sakran, rektor Akademii Krakowskiej w latach 1493—95, wykładowca razem z Arystotelesa jak humaniorów.

zwalczające się na Zachodzie prądy w logice polskiej występują jakoś obok siebie neutralnie, odgraniczone tylko określonymi granicami tematyecznej władzy. Czytając krakowskie rękopisy logiczne można dojść do przekonania, że *via antiqua* i *via moderna* pojmowane były przez logików tego środowiska jako znaki umowne dla określenia określonych grup zagadnieńowych i określonych sposobów ich rozwiązania. Orzeczników, sposobów orzekania, kategorii, rodzajów zdań itd. uczono po prostu w ramach *via antiqua*, o supozycjach zaś czy regułach wnioskowania mówiła *logica moderna*.

Relacje nasze rozpoczynamy od logiki starej. W średniowieczu polskim była ona nader popularna. Rękopisy zawierające przynależne tu teksty stanowią około 70% krakowskich materiałów logicznych z tego okresu.

Teksty należące do *via antiqua* rozpadają się — w polskiej logice wyjątknie ze względów tematycznych, a nie historycznych²⁷ — na teksty obejmujące grupy tematów oznaczonych skrótowo nazwą *logica vetus* i teksty występujące pod nazwą *logica nova*.

Logica vetus skupia w sobie zagadnienia nauki w ogóle, języka nauki, zagadnienie pojęć, powszechników, kategorii, zagadnienie nazw i zdań w sensie ogólnym. Czyli prócz zagadnień ściśle logicznych mieszczą się tu zagadnienia z pogranicza logiki, ontologii, teorii poznania i teorii języka. Te właśnie graniczne w pewnym sensie zagadnienia najbardziej pasjonowały umysły polskich scholastyków. Stąd m. in. splendor logiki w tym czasie jako nauki zajmującej się tymi zagadnieniami, powołanej *ex professo* do ich ustalania i rozstrzygania. Teksty należące do *vetus ars*²⁸ są najliczniejsze w krakowskiej logice tego okresu i sięgają liczby 60 dzieł i komentarzy.

W podkreśleniu zasadniczej wagi podjętej problematyki *vetus ars* zwana była w tym czasie powszechnie „rdzeniem”, „macierzą” (*mater*) ws elkich zagadnień. Miast „*glossa super veterem artem*” pisze się „*glossa super veterem matrem*”²⁹.

Część pierwszą, wstępną w kodeksie *vetus ars* stanowi w rękopisach krakowskich niezmiennie *Isagoga* Porfiriusza. Występuje ona pod tytułami: *Liber Porphirii*, *Liber praedicabilium* bądź *De quinque universalibus*. Jest to zarazem z uwagi na wagę merytoryczną dla całego zbioru zagadnień *vetus ars* jego część najbardziej zasadnicza, pierwiastkowa — ustalenia w niej podane służą za podstawę twierdzeniom dalszych części kodeksu. Rękopisy zawierające komentarze do księgi Porfiriusza — a jest ich aż 27 — należą do rzędu najcenniejszych materiałów z tej dziedziny. Traktaty te przyciągały też żywo uwagę współczesnych, budziły silne reakcje naukowe, spory i dysputy. Odnośne rękopisy aż roją się od not, gloss, doklepanych kart, schematów, rysunków. Powód tak dużej popu-

²⁷ Jak to ma miejsce we wcześniejszych kulturach logicznych.

²⁸ *Vetus ars* występuje w większości rękopisów krakowskich jako całość, na którą składają się: 1. tekst *Isagogi* Porfiriusza wraz z komentarzami, 2. tekst *Kategorii* (*Praedicamenta*) Arystotelesa wraz z komentarzami, 3. tekst *De interpretatione* (*Feri hermeneias*) Arystotelesa wraz z komentarzami. Powyższa grupa pism stanowi podstawowy kodeks zagadnień występujących pod nazwą *Vetus ars*, *Disputata veteris artis*, *Quaestiones in veterem artem*, *Punctualia veteris artis*, *Commentarius super veterem artem*. Niektóre rękopisy ten podstawowy skład kodeksowy rozszerzają wciągając weń nadto *Liber Sex principiorum* Gilberta de la Porré.

²⁹ Rkp. nr 717.

larności księgi Porfiriusza leży m. in. w tym, że stanowiła ona określone miejsce i tytuł do rozpatrywania zagadnienia powszechników. A przecież problem uniwersaliów leżał w kręgu najistotniejszych zainteresowań logiki a także innych nauk wieków średnich. Wszyscy uczeni wypowiadali się w tym względzie. Do średniowiecznego modelu naukowości — jako nieoddzielny i charakterystyczny jej atrybut — należało posiadanie stanowiska w sprawie uniwersaliów. Rozwiązanie tego zagadnienia stanowiło też o charakterze logiki, o jej wadze i przydatności w całym systemie wiedzy. W logice tego okresu znajdujemy też rozmaite rozwiązania zagadnienia powszechników. Dadzą się one łatwo odnaleźć również w rękopisach krakowskich. Ale tu różność rozwiązań — co znów jest charakterystyczne dla ogólnego nastawienia polskiej filozofii średniowiecznej — jest w pewnym stopniu zneutralizowana. W rękopisach noszących tytuły *Auctoritates* a zawierających układy twierdzeń o charakterze aksjomatycznym, gdy chodzi o księgi Porfiriusza, obok siebie, na jednej płaszczyźnie niejako leżą różnorakie definicje tych samych pojęć.

Najsilniej reprezentowane było w średniowiecznym Krakowie stanowisko realistyczne w sprawie uniwersaliów. Pięknie przepisany, bogato ilustrowany starannie skreślonymi schematami rękopis nr 1855 stanowi jakby kodeks obowiązującej wiedzy o powszechnikach w ich interpretacji „mocnej”, realistycznej, ontologicznej³⁰. Tematyce uniwersaliów poświęcona jest też większość not marginalnych jak też samodzielnych notatek, jakie znaleźć można w odnośnych rękopisach logicznych. Powszechniki rozpatrywane są w nich głównie od strony epistemologicznej z akcentem na zagadnienia z dziedziny teorii nauki: zagadnienia poznawalności powszechników i płynących stąd konsekwencji dla nauki. Pytania: *Ad quod et ad quae valet notitia universalium? Utrum notitia universalium est necessaria ad doctrinam?* są typowe dla tego kręgu problematyki.

Księga Porfiriusza dawała też miejsce innemu, równie istotnemu zagadnieniu polskiej filozofii tego okresu mianowicie zagadnieniu nauki w ogólności, zagadnieniu naukowości pewnych systemów twierdzeń. Krakowskie komentarze do księgi Porfiriusza poprzedzone są z reguły krótkim wstępem o charakterze logiki. Czy logika jest — jak chciał autorytatywny Arystoteles — sztuką (*ars*)? Czy też — jak wykazują inne, mocniejsze niż autorytet racje — nauką (*scientia*)? A jeżeli logika jest nauką, to z jakich powodów za taką się ją przyjmuje i jakiego typu jest nauką? Pytania o naukowość logiki jak też o naukowość innych nauk należą do rzędu najistotniejszych pytań, jakie na tym terenie postawiła polska filozofia wieków średnich. W rękopisach krakowskich pytań takich odnajdziemy nie mało. Wiele także gloss, not i notatek poświęconych jest omówieniu i próbom rozwiązania tego zagadnienia. Do najciekawszych, wymagających pilnego zbadania, należy w tej dziedzinie rękopis nr 2455, zawierający komentarze do *Vetus ars* Benedykta Hesse. Znaczna część dzieła poświęcona jest ogólnym rozważaniom o logice: jej definicji i przedmiocie badań.

³⁰ Zawiera on: *Praedicamenta* Augustyna, *Praedicabilia* Porfiriusza w znacznym skrócie i przeróbce, traktat *De universalibus* Idziego Rzymianina oraz traktat *De universalibus realibus* Wilhelma Anglika. Starannie narysowane drzewo genealogiczne bytu, t.zw. *arbor Porphirii*, w tym, jak i w innych rękopisach, podkreśla wyraźnie ogólny ontologizm przekazanej interpretacji.

W związku z poruszonymi ostatnio sprawami zauważamy w formie konkluzji: logika tworzona i wykładana w średniowiecznym Krakowie — jak zresztą i logiki innych ośrodków naukowych tego okresu — była terenem zagadnieniowo szerokim. W jej obrębie rozpatrywano wiele z zagadnień logicznych a także zagadnienia należące tematycznie do nauk innych. Z szerszego nieco punktu widzenia były to zagadnienia nader istotne, dla tworzącej się a przygotowanej przez scholastykę problematyki wręcz palące — zarazem jednak zagadnienia, dla których nie było miejsca w ówczesnym sztywnym systemie wiedzy.

Równie szeroko jak Isagoga potraktowany został drugi z rzędu korpus logiczny włączany do kodeksu *Vetus ars* — mianowicie teksty i komentarze związane z *Kategoriemi* Arystotelesa. I ten kompleks zagadnień był w logice polskiej wieków XIII—XV z predylekcją podejmowany i rozpatrywany. 23 komentarze, mnóstwo gloss, not, notatek, rysunków tematycznie związanych z *Kategoriemi* rzecz dokumentuje wystarczająco. Z tego materiału na uwagę zasługują w szczególności precyzyjnie wykonane schematy pojęciowe do poszczególnych kategorii t.zw. *arbores* — drzewa kategorialne. I podobnie jak z tematyką księgi Porfiriusza, komentarze do *Kategorii* przedstawiają również z punktu widzenia zakresu zagadnień jak i typu ich rozstrzygnięć dużą różnorodność. Komentarze pisane są zarówno z pozycji *via antiqua* jak i *via moderna*. Z pozycji systemu Porfiriusza i Alberta Wielkiego jak Buridana i Marsiliusza z Inghen. Z krakowskich komentatorów omawianej problematyki wysuwają się nazwiska Augustyna z Monsterberg i Michała z Wilamowa. Różność stanowisk³¹ jest jednak — znowu jak uprzednio stwierdziliśmy — różnością nieostrą. Do programów uniwersyteckich wchodziły równorzędnie komentarze różnych stanowiskowo autorów. W zachowanych rękopiśmiennych notatkach przygotowujących wykłady spotykamy znów różnorakie twierdzenia na jeden temat — nieraz po prostu zestawione w zgodzie obok siebie — być może jako ujmujące jedną rzecz z wielu stron.

Z księgą *Kategorii* łączył się tematycznie XII-wieczny traktat Gilberta de la Porré *Liber sex principiorum*, rozpatrujący bliżej sześć ostatnich kategorii, przez Arystotelesa potraktowanych dość szkicowo. Traktat ten dołączany był często w krakowskich rękopisach do kodeksu *Vetus ars* jako aneks uzupełniający *Kategorie*, bądź też ustalenia jego przejmowane były wprost do komentarzy do tego traktatu.

Stosunkowo najmniej rozwiniętą w krakowskich rękopisach częścią *Logiki starej* jest problematyka objęta nazwą arystotelesowskiego traktatu *De interpretatione (Peri hermeneias)* — a więc problematyka nazwy i zdania. Nieoczekiwanie słabe zainteresowanie dla ciekawej dla średniowiecza problematyki tego pisma tłumaczy się prawdopodobnie tym, że te same zagadnienia były rozpatrywane szeroko w obrębie popularnych wówczas gramatyk spekulatywnych. Tam też zapadały ostateczne rozstrzygnięcia, tam dokonywano ustaleń.

Komentarze do *vetus ars* są w krakowskich rękopisach Biblioteki Jagiellońskiej przeważnie anonimowe. Z nielicznych autorów obcych znano: Porfiriusza, Alberta Wielkiego, Konrada Zoltow i Macieja z Eugubio; z polskich mistrzów: Benedykta Hesse, Augustyna Monsterberg i Michała z Wilamowa.

³¹ Zwłaszcza gdy chodzi o rękopisy anonimowe.

Gdy chodzi o strukturę formalną, krakowskie komentarze do *Vetus ars* — powstałe w okresie rozwinięcia tego odcinka problematyki logicznej — występują głównie w układzie zbiorów odrębnych całości zagadnieniowych t. zw. kwestii (*quaestiones*). Teksty ciągle są mniej liczne.

Problematyka logiki starej poza dziełami specjalnymi rozpatrywana była także w obrębie dzieł szerszych z tej dziedziny, popularnych Sum logicznych, obejmujących tematycznie starą i nową logikę. W Krakowie znane były szczególnie sumy Jana Buridana, Marsiliusza z Inghen i Wilhelma Ockhama. Znajdziemy w nich logikę starą w interpretacji nowej, co właśnie stanowi specjalny smak tego ujęcia, a nadto jest charakterystyczne dla neutralizmu stanowiska krakowskiej logiki średniowiecznej. — Poza sumami zasadnicze twierdzenia z zakresu problematyki *veteris artis* znajdziemy także w zbiorach aksjomatycznie potraktowanych układów twierdzeń t.zw. *Auctoritates*, dość licznych w krakowskim księgozborze średniowiecznym. Wiele rozważań na te tematy znajdziemy także w kodeksach zawierających luźno ugrupowane zbiory kwestii a także w specjalnych zbiorach problemów arystotelesowskich.

Logica nova jako późniejszy człon kierunku starego w krakowskich rękopisach ograniczona jest wyłącznie do problematyki arystotelesowskiej logiki. W spuściźnie rękopiśmiennej tworzy ją kodeks opatrzony nazwą *Logica nova*, na który składają się arystotelesowskie teksty *Analitik Pierwszych i Wtórych, Topik, Sophistici Elenchi* oraz przynależnych do nich komentarzy. A więc jest to problematyka rodzajów zdań, wnioskowania bezpośredniego i pośredniego oraz ich roli w dowodach sofistycznych.

W odróżnieniu od dyskusyjnej, spory budzącej problematyki logi starej ta ma charakter znacznego ustalenia i kodyfikacji. Jest to logika dydaktyczna, szkolna, stojąca na usługach programów uniwersyteckich. Z 52 komentarzy do logiki nowej tylko jeden zawiera rozważania o charakterze ogólnym. Są to anonimowe *Wątpliwości (Dubitationes)*³² na tematy *Analitik Pierwszych*. Reszta komentarzy płynie szkolnym nurtem. Mają one charakter podręczników. Przeważnie przepisane starannie, z podkreślonymi *in rubro* definicjami i zasadniczymi pojęciami, ilustrowane licznymi dokładnie wyrysowanymi schematami. Inne komentarze z tej dziedziny — te pisane mniej starannie, pospiesznie, służą również celom szkolnym: przygotowują wykłady, stanowią ich szkice bądź dyspozycje do nich. Glossy marginalne i interlinearne związane z tekstami nowej logiki nie są liczne. W swej skąpej ilości i postaci służą tylko do łatwiejszego przyswojenia eksponowanego tekstu, członują go i podkreślają pewne jego partie „zapamiętaniu sposobne”.

Celowi dydaktycznemu poświęcone są także związane z tą logiką notatki. Wynotowywane są osobno — bez zajmowania stanowiska jednakże — teksty najistotniejsze dla pamięciowego opanowania tematyki, krótko ujęte reguły, definicje, określenia. Bardzo często notatki mają postać reguł, np. reguł podziału zdania, reguł tworzenia sylogizmów. Wydaje się, że tu w tej doraźnej potrzebie dydaktycznej należy też szukać źródła tak częstego w późniejszych drukowanych tekstach logicznych ujęcia poszczególnych zagadnień logicznych jako zbiorów odnośnych reguł. Łatwiejszemu nauczaniu się służą także dość licznie dołączone do

³² Rkp. nr 2076.

tekstów schematyczne ich ilustracje. Najczęściej występuje w nich kwadrat logiczny, schematy modalności, schematy figur sylogistycznych. Wszystko z dość obficie podawanymi przykładami.

Szkolny charakter komentarzy podkreślają także ich tytuły. W wielu wypadkach nadaje się nazwy *lectura* bądź *exercitia*. Szkolna ich postać widoczna jest dalej w notach kolofonowych, w których częściej niż gdzie indziej przekazane są wiadomości o formie ich uniwersyteckiego wykorzystania (reportacji, kompilacji, pronuncjacji), dane o ich lokalizacji uniwersyteckiej (wygłoszone np. w bursie ubogich, w bursie filozofów) oraz czasie ich powstania czy wygłoszenia *ex cathedra*.

Największą popularnością cieszyła się tematyka *Analitik Pierwszych i Wtórych*, do których mamy 31 rękopiśmiennych komentarzy. Za nimi następują *Sophistici Elenchi* (w 11 komentarzach) i wreszcie *Topica* (w komentarzach 9).

Komentarze do poszczególnych traktatów logiki nowej są w mniejszym stopniu niż to miało miejsce przy komentarzach do logiki starej anonimowe. Wszak wykładano logikę autorytatywnie, uczono się rzeczy ustalonych. W rękopisach krakowskich posiadamy komentarze do poszczególnych ksiąg nowej logiki: Idziego Rzymianina, Alberta Wielkiego, Anioła z Camerino, Pawła z Wenecji, Alberta z Saksonii, Marsiliusza z Inghen, Buridana i Burleusza. Nazwiska reprezentujące różne systemy. Posiadamy również specjalnie liczne w tej dziedzinie komentarze autorów polskich: Bartłomieja z Radomia, Mikołaja Kozłowskiego, Wawrzyńca z Poznania, Michała z Wrocławia. Komentarze polskie mają naturalnie różny stopień samodzielności opracowania, pisane są pod wpływami różnych autorów obcych. Niemniej zasługują na specjalną uwagę ze względu właśnie na swą rolę dydaktyczną, rolę w szerzeniu kultury logicznej, jaką w okresie późnego średniowiecza doskonale odegrały.

Najświętniejszy okres rozwoju średniowiecznej logiki polskiej związany jest jednak nie z uprawą logiki arystotelesowskiej w jej ujęciu starym czy nowym, ale z rozwinięciem nowego kierunku logiki — logiki terministycznej zwanej *logica moderna* czy *modernorum*. Rękopisy zawierające opracowania jej zagadnień są znów żywe — jak w wypadku rękopisów *vetus ars* — pełne gloss i not, uwag i notatek. Teksty pisane przeważnie pospiesznie i niestarannie.

Logika zyskuje w tym czasie na uniwersytecie krakowskim specjalnie uprzywilejowane stanowisko. W logice — jako nauce, która dostarczając narzędzi badawczych naukom innym zyskała wśród nich poważny prestiż — szuka się i teraz rozwiązania pojawiających się na nowo zagadnień naukoznawczych. Zagadnienie nauki, jej wartości, pewności, przedmiotu i metod stały się bowiem na nowo centralnymi zagadnieniami schyłku scholastyki. W filozofii i nauce polskiej — dość późno rozwiniętej — zagadnienia te wystąpiły tym mocniej, rozpostarły się tym szerzej. Od logiki oczekiwano decydujących w tym względzie rozstrzygnięć i ustaleń. Stąd m. in. jej prestiż. Rękopis B. J. 1894 zawiera obok komentarzy do pism Piotra Hiszpana wykładanych w Pradze przez Jakuba Polaka, anonimowy traktacik p.t. *Recomendatio logicae pulchra*. Temat opracowany w piękną szatą słowną, zbudowany z okrągłych, wykończonych starannie fraz wskazuje, że był to prawdopodobnie tekst jakiejś mowy czy uroczystego wykładu na temat roli logiki w całokształcie nauk. Treściowo stanowi on pochwałę logiki, podkreśla jej użyteczność i rolę

w naukach innych. Logika — jak się w traktacie twierdzi — dzięki pewności swych twierdzeń stosowanych w każdej nauce daje owo poszukiwane „oświecenie umysłu” (*mentis illustratio*) pozwalające w sposób zasadny na budowanie i uprawianie nauki. Metody logiczne stosowano też w Krakowie szeroko w rozwiązywaniu zagadnień nauk innych — nawet teologicznych. W zbiorach B. J. zachował się w rękopisie nr 733 anonimowy traktat zatytułowany *Zagadnienia logiczne związane z I-szą księgą Sentencji*³³, którego autor wiele z zagadnień teologicznych wysuniętych przez Piotra Lombarda w jego pierwszej księdze Sentencji stara się rozwiązać przy odwołaniu się do pewnych struktur logicznych. Logicznie potraktowane pojęcie możliwości ma mianowicie pomóc przy ustalaniu zagadnienia stwarzania świata czy zradzania gatunków.

Zagadnieniu nauki oraz roli logiki w unaukowieniu nauk i jej gotowości do tego celu poświęconych jest wiele partii logiki terministycznej. Rozważania na ten temat spotykamy we wstępach do dzieł z tej dziedziny, np. we wstępie do anonimowych kwestii do Piotra Hiszpana³⁴, w osobnych *Wątpliwościach* (*Dubitationes*) na temat wiedzy logicznej³⁵, w wielu osobnych notatkach np. o wartości pojęciowych ujęć rzeczy³⁶, prawdziwości zdań³⁷ itd.

W związku z zagadnieniem pewności, usilnego badania wartości uzyskiwanych twierdzeń, a więc w związku z zagadnieniami związanymi bezpośrednio z wartością prawdziwościową zdań pozostaje fakt, że znaczne partie rękopisów omawianego kierunku poświęcone są wymyślaniu i dowodzeniu sofizmatów. Mamy w rękopisach 18 takich zbiorów zwanych *Sophismata*, *Insolubilia*, *Impossibilia*, *Paralogismi*. Ze względu na przydatność i korzyści dla przeprowadzających je, sofizmaty nazwano „eliksirem logicznym”³⁷ (*elixir logicum*). Zbiory te są przeważnie autoryzowane. Wyszły spod pióra: Marsiliusza z Inghen, Alberta z Saksonii, Konrada Zoltow, Tomasza Anglika, Redingera Anglika, Piotra Paryskiego, Jana z Holandii. Z wyraźną predylekcją potraktowany jest w zbiorach sofizmatów temat człowieka — temat wyłaniający się z nowych rozmyślań i nowych wartości epoki. *Probo quod homo est asinus. Henricus non est homo* — takie np. sofizmaty jako tezy do udowodnienia czy zbiccia eksponują często krakowskie rękopisy. Do tekstów dołączone są w wielu wypadkach reguły rozwiązywania sofizmatów (*regulae solvendi sophismata*).

Problematyka logiki modernistycznej w krakowskim środowisku naukowym czerpana była głównie z *Sumy logicznej* Piotra Hiszpana ze szczególnym naciskiem na zagadnienia jej siódmego traktatu *De terminorum proprietatibus*, a więc supozycji terminów. Zasadniczym wykładawcą tej problematyki był w Krakowie Wilhelm Ockham. Rękopis nr. 719 zanotował nawet obiegowy w tym względzie wierszyk, którego początek brzmi:

*Qui totam logicam vult perfectissime scire
Audiat hoc Occam...*

³³ *Quaestiones logicae super Ium Sententiarum.*

³⁴ Rkp. nr 1979.

³⁵ Rkp. nr 2076.

³⁶ Rkp. nr 2105.

³⁷ Rkp. nr 1906.

Supozycji terminów jak też i innych ich właściwościom poświęconych jest aż 23 traktatów różnych autorów. Interpretacji terminów jako elementarnych części języka naukowego, ich prawdziwości, roli w zdaniach, poświęconych jest też wiele not i notatek.

Zagadnienia terministyczne wiązano ze starym zagadnieniem powszechnym, które znów odżyło w nowym kontekście zagadnieniowym. Tę tematyczną łączność starych i nowych zagadnień podkreślają kodeksy, w których do odpowiednich tekstów logiki modernistycznej dołączano stare porfiriańskie komentarze³⁸.

Swą dużą popularność logika modernistyczna zawdzięcza po części silnemu rozwinięciu w Krakowie studiów gramatycznych. Gramatyka spekulatywna zawierająca rozważania o znaku, dźwięku, słowie, terminie stworzyła dobrą podstawę do rozważań typu ogólniejszego na te tematy. Liczne i szeroko rozpowszechnione w Krakowie były podręczniki noszące tytuły *O sposobach oznaczania*, (*De modis significandi*), które w swej dojrzałej XIV—XV-wiecznej postaci stanowiły naturalny owoc długo trwającej symbiozy gramatyki i logiki. Studia logiczno-gramatyczne rozwinięte były szczególnie w obrębie dobrze przyjętej i rosnącej w znaczeniu szkoły skotystycznej. Jej założyciel w Polsce, Michał z Bystrzykowa³⁹ doktrynę tej szkoły rozwinął głównie w kierunku logicznym, a jego kontynuator, Jan ze Stobnicy⁴⁰ to autor i nauczyciel młodzieży krakowskiej wedle zasad wydanego przez się drukiem podręcznika *De modis significandi gramaticalibus*⁴¹. Dużą popularnością cieszyła się też w Krakowie angielska szkoła językowo-formalistyczna w obrębie logiki terministycznej. Często używany rękopis nr 687, prawdopodobnie pochodzenia czeskiego, dawał właśnie zbiorek traktatów logicznych mistrzów angielskiego terminizmu.

Traktaty logiki terministycznej występują z reguły pod nazwiskami. Wszystko to autorzy obcy. Do najbardziej w Krakowie popularnych należeli: Wilhelm Ockham, Albert z Saksonii, Marsiliusz z Inghen, Buridan, Konrad Zoltow, Jan Dorp, Burleusz, Sutton Anglik, Tomasz z Brackbardii Anglik, Redinger Swinshec Anglik, Jan Paryski, Krystian Paryski.

Dzięki świetnemu rozwojowi logiki terministycznej uniwersytet krakowski — obok Heidelbergu, Kolonii, Pragi i Wiednia — należał do rzędu ośrodków wybijających się na polu rozwoju logiki. Z tymi też ośrodkami wiedzy logicznej utrzymywał ściślejszą łączność.

*
* *

W powyższym szkicu zostały podane jedynie w pewnym uporządkowaniu ważniejsze fakty, jakie da się ustalić przy pierwszym zetknięciu się z materiałem rękopisów logicznych zalegających od kilku wieków

³⁸ I tak np. w rkp. nr 2105 obok komentarzy do *Parvorum logicalium* zawarty jest anonimowy komentarz do *Quinque voces*. W rękopisie nr. 2591 dłuższa nota uzasadnia powiązanie problematyki supozycji z zagadnieniem uniwersaliów.

³⁹ Dziekan i rektor Akademii Krakowskiej w latach 1495—1501 i 1513—14.

⁴⁰ Wieloletni profesor Akademii Krakowskiej, umysł wszechstronny, zainteresowany głównie językoznawstwem, etyką i przyrodoznawstwem. Jego prace z dziedziny geografii i ogólnego przyrodoznawstwa cieszyły się dużym wzięciem w Polsce i za granicą.

⁴¹ *Cracoviae*, ca. 1500—1508.

dział rękopisów krakowskiej biblioteki uniwersyteckiej. Odkrycie średniowiecznej logiki polskiej w jej materiałach rękopiśmiennych to też za ledwie pierwsze wskazanie palcem „tu należy szukać”. Za wskazaniem tym pójdą bez wątpienia szczególowe badania tego cennego teoretycznie materiału.

Andrzej Kawczak

Działalność Narodowego Ośrodka Badań Logicznych w Belgii

Belgijski Narodowy Ośrodek Badań Logicznych (*Centre National de Recherches de Logique*) powstał w 1950 r. w celu ujęcia w stałe formy organizacyjne współpracy logików belgijskich, wykładających na uniwersytetach w Brukseli, Louvain, Liège i Gand. Członkami Ośrodka są Ch. Perelman (Bruksela), R. Feys, F. Crahay i J. Dopp (Louvain), Ph. Devaux (Liège), L. Apostel (Gand). Do stałych współpracowników należą M. Issman, J. Ladrière, M. Ruytinx, pani L. Olbrechts-Tyteca i szereg innych osób, w szczególności prawników, zajmujących stanowiska w wyższych instancjach belgijskiego sądownictwa.

Zebrania Ośrodka odbywają się zwykle dwa razy na miesiąc. Ogólny przedmiot badań stanowią rozmaite formy rozumowania, jakimi posługuje się myśl ludzka, rozpatrywane z punktu widzenia analizy języka i teorii dowodu. Ośrodek stawia sobie za zadanie badanie tych form rozumowania metodami logiki współczesnej, niezależnie od jakiegokolwiek stanowiska filozoficznego.

Logicy belgijscy rozróżniają trzy sposoby prowadzenia tego rodzaju badań:

- 1) Stosując metody nieformalne, „retoryczne”, tzn. takie, przy których uwzględnia się osobę interlokutora.
- 2) Wychodząc z punktu widzenia formalnego i dążąc do takiej modyfikacji metod „klasycznej” logiki, która by pozwoliła ująć w sposób formalny rozumowanie w jego konkretnych przejawach.
- 3) Przez analizę i porównanie językowej postaci myśli formalnej i potocznej, a w szczególności przez stosowanie metod psychologii genetycznej, zainaugurowanych przez Piageta.

Każda z tych trzech metod ma swoje centrum lokalne. Metody retoryczne uprawia się przede wszystkim w Brukseli (prof. Perelman), metodę analizy formalnej w Louvain (prof. Feys), metodę badań genetycznych w Liège (prof. Devaux).

BADANIA RETORYCZNE

Dla formalnego punktu widzenia charakterystyczne jest ściśle określenie pojęcia dowodu i środków, za pomocą których przeprowadza się dowód. Z punktu widzenia retoryki nie przyjmuje się z góry żadnego pojęcia dowodu i nie odrzuca się z góry żadnej jego postaci. Retoryka zajmuje się wszelkimi sposobami dowodzenia, jakie mają faktyczne za-

stosowanie. Studiuje je *in concreto*, tak jak występują w zwykłym toku argumentacji — w związku z czym szczególną uwagę poświęca argumentacji stosowanej przez prawników.

Różne sposoby argumentacji nie sprowadzają się do rozumowań dedukcyjnych i indukcyjnych, są one pewnego rodzaju „dialogiem” między rozmówcami, czy też między mówcą a audytorium; są „dialogiem”, w którym mówiący dąży do wytworzenia lub umocnienia u słuchacza pewnego przekonania. Dlatego wszelkie rozumowanie nazywa Perelman „dialektycznym”, a całość wiedzy o sposobach uzasadniania twierdzeń — „retoryką”. Element retoryczny występuje bowiem nie tylko w tzw. *argumentum ad hominem*, pojmowanym jako apel do uczuć i ocen słuchacza, objawia się on również jako akceptacja pewnych reguł, którym słuchacze poddają się z własnej decyzji, czy pod naciskiem norm społecznych lub zawodowych. Wszelka argumentacja zakłada uprzednią zgodę między mówcą i jego audytorium co do faktów lub co do zasad i wychodząc z tej podstawy zmierza do wywarcia wpływu na przekonania słuchaczy.

Jakie są techniki argumentacyjne? Argumentacja może być quasi-logiczna, tzn. może odtwarzać rozumowanie występujące w dowodzie bezosobowym, zastosowując je do struktur realnych uprzednio danych. Może się opierać całkowicie na jednej strukturze i rozciągać swój zasięg na struktury podobne. Relacje opisujące strukturę rzeczywistości będą, w licznych niuansach, związkami następstwa lub współwystępowania. Relacje następstwa ujawnią związki przyczynowe lub celowe i dopuszczają pewne formy rozumowania „pragmatycznego”. Relacje współwystępowania, których typ kształtuje relacja między osobą i jej czynnościami, będą miały postać stosunków między istotą a jej przejawami. Jednym z jej przypadków jest *argumentum ex auctoritate*.

Argumentacja może też mieć charakter mniej lub więcej twórczy: np. wychodząc z przykładów będzie zmierzać do indukcyjnych generalizacji, wychodząc z modeli będzie prowadzić do form idealnych, będzie też posługiwać się analogią i metaforą.

Teoria dowodu — rozpatrywanego w szerokim sensie, jakie nadają mu retoryczny punkt widzenia — była przedmiotem kolokwium, które odbyło się w Brukseli w sierpniu 1953 r. Cztery odrębne konferencje poświęcono analizie pojęcia dowodu w naukach formalnych (referaty wygłosili Bernays i Tarski), w naukach przyrodniczych (Gonseth, Clay, Braithwaite), w prawie (Bobbio, Motte) i w filozofii (Frankel, Morpurgo-Tagliabue, Ryle). Treść referatów i streszczenie dyskusji zostały opublikowane w numerze 27-28 *Revue Internationale de Philosophie*.

Prof. Perelman rozwinął szczegółowo swoją koncepcję retoryki w szeregu publikacji, z których najważniejsze są: *Rhétorique et Philosophie* (1952) i *Traité de l'argumentation* (1958 Paris, Presses Universitaires de France)¹.

Koncepcje te były przedmiotem szeregu odczytów, wygłoszonych przez prof. Perelmana na międzynarodowych kongresach filozoficznych, między innymi w 1952 r. w Strassburgu *Raison éternelle, raison historique*, w 1954 r. w Zurichu *Le rôle de la décision dans la théorie de la*

¹ Recenzja „Traité de l'argumentation” pióra F. Indana ukazała się w Ruchu Filozoficznym Nr 4, tom XVIII, 1958 r.

connaissance, w 1955 r. w Atenach *La méthode dialectique et le rôle de l'interlocuteur dans le dialogue*, w 1957 w Warszawie *Les relations théorique de la pensée et de l'action*, w 1958 r. w Wenecji *Logique, langage et communication*. Na szczególną uwagę zasługują również artykuły: *Evidence et preuve, Les notions et l'argumentation, Le rôle de la décision dans l'argumentation, How to apply reason to values, Le raisonnement juridique, La spécificité de la preuve juridique, L'argument pragmatique*.

Cechą niezmiernie charakterystyczną dla zainteresowań logików belgijskich jest uwaga, jaką poświęcają oni rozumowaniom prawniczym. Dużą rolę odegrała tu niewątpliwie osobista inicjatywa i zainteresowania prof. Perelmana, z wykształcenia prawnika i filozofa. Współpraca logików z prawnikami, datująca się od 1953 r., rozwinęła się bardzo intensywnie i znajduje swój wyraz w doborze tematów odczytów, wygłaszanych na periodycznych zebraniach Ośrodka, z których znaczna część poświęcona jest analizie pojęć i argumentów, znamienych dla wywodów prawniczych. Rozważa się w szczególności różnice między sposobami rozumowania charakterystycznymi dla systemów prawnych nieskodyfikowanych (prawo anglosaskie) i systemów opartych na jednolitym kodeksie (prawo Europy kontynentalnej), między uchybieniem prawnym a uchybieniem faktycznym (rozdzielenie to odgrywa dużą rolę w prawie belgijskim i francuskim, dopuszczającym kasację wyroku tylko w razie uchybienia prawnego); rozważa się również techniki argumentacyjne, oparte na pojęciach dobrej wiary i sprawiedliwości etc.

W tym zakresie działalności Ośrodka biorą aktywny udział członkowie belgijscy przedstawiciele nauki i praktyki prawa: profesorowie wydziałów prawa, sędziowie wyższych instancji, adwokaci. Odczyty wygłaszane przez nich na zebraniach Ośrodka są zwykle publikowane w *Journal des Tribunaux*, tam też toczą się żywe polemiki, stanowiące kontynuację dyskusji wszczętych w zebraniach.

Wydawany przez Ośrodek kwartalnik *Logique et Analyse* opublikował szereg artykułów z zakresu logiki prawniczej. W numerze 4 z 1953 r. rozważano zagadnienie możliwości formalizacji rozumowań prawniczych. Artykuł L. Apostela, dający pozytywną odpowiedź na to pytanie, został poddany szczegółowej krytyce przez A. Bayarta.

W dyskusji nad zagadnieniami logiki prawniczej wziął udział Jerzy Kalinowski, profesor K.U.L. publikując na łamach *Logique et Analyse* artykuły: *Y a-t-il une logique juridique?* (Nr 5 z 1959 r.) i *Interpretation juridique et logique des propositions normatives* (Nr 6-7 z 1959 r.). Kalinowski odrzuca tezę o istnieniu logiki prawniczej różnej od zwykłej logiki formalnej. Z tym poglądem polemizowali R. Feys i M. Th. Motte w artykule *Logique juridique, systèmes juridiques* (Nr 6-7 z 1959 r.), twierdząc, że rozumowania prawnicze opierają się na „systemach prawnych”, które posiadają własne aksjomaty i własne reguły dowodzenia.

Od 1957 r. z inicjatywy prof. Perelmana rozpoczęto nową serię badań, poświęconą analizie sposobów uzasadniania stosowanych w naukach filologicznych i historycznych.

BADANIA FORMALNE

Formalne zainteresowania logików belgijskich skupiają się na tym, co nazywają oni „nieklasycznymi” zagadnieniami logiki matematycznej. Przez klasyczną logikę matematyczną rozumieją tę jej postać, w jakiej

uksztaltowała się ona około r. 1900. Logika ówczesna zajmowała się wyrażeniami, stwierdzającymi prostą afirmację faktu (tzn. dotyczyła zdań zwanych asertorycznymi w logice Arystotelesa), przysługiwaniem orzecznika podmiotowi i grupowaniem przedmiotów w zbiory.

Dla nieklasycznych postaci logiki charakterystyczne jest przeprowadzanie operacji logicznych z niemniejszą dokładnością w odniesieniu do wypowiedzi formułowanych w językach naturalnych za pomocą takich wyrażań, jak „koniecznie”, „by może”, „prawdopodobnie”. Można rozróżnić trzy rodzaje logik nieklasycznych: modalną, probabilistyczną i intuicjonistyczną. Nie pozostają one w sprzeczności do logiki klasycznej, lecz są jej rozszerzeniem, odnoszą się do tych sytuacji, w których afirmacja posuwa się dalej niż proste stwierdzenie faktu albo też stopnia tego nie osiąga.

Logicy belgijscy nawiązują tutaj do wyników Haskell'a B. Curry'ego, profesora Uniwersytetu Pensylwanii, który jako *visiting professor* wykładał w latach powojennych na Uniwersytecie w Louvain. Rezultatem 5-letniej współpracy Curry'ego i lowańskiego logika R. Feysa jest wydana w 1957 r. w Amsterdamie „Combinatory Logic”. Obszerne to dzieło stanowi pierwszy systematyczny podręcznik logiki kombinatorycznej. Znaczna część tego dzieła przedstawia wyniki publikowane po raz pierwszy.

Część wstępna podręcznika omawia teorię i terminologię „systemów formalnych” Curry'ego. Rozdział II jest poświęcony rozumowaniom „epiteoretycznym” i zawiera teorię definicji skonstruowaną w ten sposób, że obejmuje ona również definicję rekursywnę.

Logika kombinatoryczna jest przedstawiona w swoich dwóch formach. Najpierw jako teoria „konwersji λ ”, w tej części jest omówiony szczegółowo teoremat Churcha-Rossera. Logika kombinatorów jest wyłożona w swojej postaci „intuicyjnej”, gdzie kombinatory są definiowane jako równoważniki różnych funkcji λ , a następnie jest doprowadzona do postaci prostego systemu formalnego, który ujawnia jej równorzędność z rozumowaniami, przeprowadzanymi na wyrażeniach zawierających zmienne.

Rozdziały końcowe traktują o teorii „funkcjonalności”. Teoria ta wprowadza w bardzo ogólnej formie równoważnik dedukcji przez implikację oraz teorię kategorii logicznych wolną od paradoksów.

Prof. Feys przy stałej współpracy prof. J. Myhilla (Institute of Advanced Study — Princeton) ukończył w 1957 r. zadanie zlecone przez *Association for Symbolic Logic*, a polegające na opracowaniu słownika symboli logicznych. Słownik przeglądała komisja w składzie: Bariaz, Beth, Church, Kleene, Quine. Ponieważ znaki języka sformalizowanego mają sens tylko w ramach systemu aksjomatycznego, zadanie autora nie mogło polegać na podaniu prostego przekładu werbalnego. Słownik zawiera systematyczny wykład różnych symbolik. Każdy znak interpretuje się tylko w ramach systemu. Indeks zawiera odsyłacze do systemów, które posługują się danym znakiem.

Z innych prac w tej grupie na uwagę zasługuje obszerne studium J. Ladrière'a, docenta Uniwersytetu w Louvain, poświęcone twierdzeniu Gödla, opublikowane w 1957 r. pod tytułem: „Les limitations internes des formalismes” (s. XV—715, Paris, Gauthier-Villars; Louvain, Nauwe-

laerts). Autor przeprowadza szczegółową analizę twierdzenia Gödla oraz wszystkich publikacji związanych z tym twierdzeniem, które ukazały się w latach 1931—1956.

ANALIZA JĘZYKA

Logicy belgijscy w pełni akceptują charakterystyczne dla filozofii XX wieku zainteresowania językiem, a zwłaszcza badania nad jego stroną znaczeniową. W języku widzą oni nie tylko środek do przekazywania informacji, ale również narzędzie do rozumowania i do kontroli jego poprawności. W swoich pracach nawiązując zarówno do myśli zawartych w koncepcji dialektyki Gonsetha, jak i do badań semantycznych, których wyrazem była rozprawa Tarskiego *O pojęciu prawdy w językach nauk dedukcyjnych*, jak wreszcie do „epistemologii genetycznej” uprawianej przez Piageta i jego szkołę. Szczególną uwagę poświęcają badaniom nad stosunkiem języków naturalnych do języków systemów formalnych.

Spośród opublikowanych w tym dziale prac, na uwagę zasługują w szczególności:

Leo Apostel: *Equilibre, logique et théorie des graphes* (Archives d'Epistémologie Génétique, 1950).

Leo Apostel i M. Mandelbrot: *La précorrection des erreurs* (Logique, langage et l'information. Vol. III, Paris, Presses Universitaires de France).

Franz Crahay: *Le formalisme logico-mathématique et le problème du non-sens* (Paris, Les Belles Lettres, 1957, 153 pp).

Franz Crahay: *Formalisme logique et philosophie de la signification*. (Logique et Analyse, No 1).

M. S. Issman: *Les propositions analytiques* (rozprawa doktorska, 1956).

M. S. Issman: *Signification, interprétation et usage* (Revue Philosophique, 1957 Paris).

M. Ruytinx: *Le statut des propositions de doctrine dans l'empirisme logique* (Praca odznaczona I nagrodą na Konkursie Uniwersyteckim, 1955).

Ch. Perelman

Reguła sprawiedliwości

(Odczyt na posiedzeniu Oddziału Polskiego Towarzystwa Filozoficznego w Krakowie 21 grudnia 1959 r.)

W tej mierze w jakiej ograniczamy rolę praktycznego rozumu do dobierania środków dla realizacji bezspornych celów, działalność jego przejawia się jako cnota roztropności. Ale jeśli nie same tylko aspekty instrumentalne i techniczne, lecz całość jakiegoś działania poddajemy kontroli rozumu, pojęcie, do którego odwołujemy się w ocenie apróbowanego postępowania, jest pojęciem sprawiedliwości. I rzeczywiście w filozoficznej tradycji Zachodu właśnie sprawiedliwość uważa się za cnotę doskonałe racjonalną. Mędrzec nie zadowala się tym, by dać sobą powodować

swoim impulsom, interesom i namiętnościom, ani zresztą nawet swoim skłonnościami do litości i sympatii. Nie wystarczy mędrcom być dobrym i miłosiernym: jego postępowanie będzie sprawiedliwe. Sprawiedliwość — mówi nam Leibniz — jest miłosierdziem mędrca; toteż obejmuje ona jego zdaniem prócz skłonności, by czynić dobrze przez łagodzenie cierpień, także regułę rozumu¹. Dlatego, jeśli istnieje jakiś użytek praktyczny rozumu, wyrazem jego winno stać się działanie sprawiedliwe, świadczące o pewnej racjonalności, której pozbawione jest postępowanie niesprawiedliwe. Lecz gdy się śledzi nieustanne spory na temat tego, co jest sprawiedliwe tak w życiu prywatnym jak i publicznym, nie będąc w stanie dostarczyć reguły albo kryterium, które uznawane by były przez wszystkich, można zadać sobie pytanie, czy nie należy wyrzec się wszelkiej nadziei ujrzenia rozumu w roli kierownika naszych czynów. Nim jednak zrezygnowani zaaprobujemy tę rozpaczliwą konkluzję, godzi się zbadać, czy reguła rozumu, do której czyni aluzję Leibniz, jakkolwiek nie pozwalałaby rozstrzygać automatycznie wszelkich konfliktów, nie mogłaby dostarczyć, na modłę Kantowskiego imperatywu kategorycznego, formalnie scharakteryzowanego schematu działania nie pozbawionego pewnej wagi i użyteczności. Wypracowaniu takiego schematu i refleksji filozoficznej nad nim poświęcone będą te wywody o regule sprawiedliwości.

Pojęcie sprawiedliwości zestawiano zawsze z pojęciem równości i sądzę, że byłoby rzeczą pożyteczną szukać w pierwszym przybliżeniu reguły sprawiedliwości wychodząc od analizy tego, co zakłada stosunek równości.

Dwa przedmioty *a* i *b* są równe, jeśli są wzajemnie zamienne, t.zn. jeśli każda własność przysługująca jednemu z tych przedmiotów jest także własnością drugiego. W terminologii normatywnej wynika stąd, że jeśli *a* i *b* są równe, wówczas cokolwiek orzeka się o jednym z tych przedmiotów, powinno móc być orzeczone o drugim, gdyż oba te twierdzenia są równoważne i mają tę samą wartość przedmiotową. Gdy mówimy, że jest rzeczą słuszną traktować tak samo byty równe, ponieważ każda własność jednego z tych bytów jest także własnością drugiego, a więc nie istnieje żadna racja, która pozwalałaby usprawiedliwić nierówne ich traktowanie, traktowanie przedstawia się jako uwarunkowane przez rozum, gdyż zgodne z zasadą dostatecznej racji. Konsekwencje normatywne dotyczące twierdzeń odnoszących się do dwóch przedmiotów równych możnaby nawet uważać za szczegółowy wypadek sprawiedliwego traktowania: jeżeli wszelkie sprawiedliwe traktowanie dwóch równych przedmiotów ma być jednakowe, trzeba, by to samo odnosiło się do twierdzeń na ich temat skoro mówienie jest szczegółowym wypadkiem działania.

Wydaje się, że trudno podważać w dyskusji regułę sprawiedliwości domagającą się jednakowego traktowania bytów równych, ale pole stosowania tej reguły niezmiernie jest ograniczone — o ile nie żadne. Istotnie od Leibniza i jego zasady indiscernibiliów, a zwłaszcza od Fregego i jego rozróżnienia między sensem a desygnatem nazwy, logicy coraz to bardziej skłonni są negować istnienie bytów, których wszystkie własności byłyby te same.

¹ Por. G. Grua, *Jurisprudence universelle et Théodicée selon Leibniz*, Paris, 1953, s. 212.

Gdy się słyszy, jak ludzie skarżą się, że się ich traktuje niesprawiedliwie, ponieważ nie traktuje się ich jak sąsiada, lub współzawodnika, albo, że się ich traktuje tak samo jak tamtych, podczas gdy oni zasługiwali na coś lepszego, nikomu nie przyjdzie na myśl, że ci ludzie byli identyczni z tymi, z którymi się porównują, albo, że jakkolwiek między nimi różnica wystarcza by usprawiedliwić nierówne ich traktowanie. Przeciwnie, ci ludzie wyraźnie podkreślać będą wszelkiego rodzaju różnice; powiedzą, że ten drugi jest bogatszy, albo bardziej możny, że jest krewnym, lub przyjacielem takiego oto funkcjonariusza, że jest członkiem klanu, grupy politycznej, lub religijnej, będącej u władzy. Ale jeśli się skarżą, to dlatego iż utrzymują, że te różnice nie powinny być wywierać żadnego wpływu na powziętą decyzję, albo też, że różnice istotne, które powinny być przechylić szalę na ich korzyść nie zostały uwzględnione. Bo utrzymują, że pewne czynniki uważane za istotne i one tylko powinny być brane w rachubę: rozstrzygnięcie było niesprawiedliwe, gdyż się z tymi czynnikami właśnie nie liczyło, albo dlatego, że zapadło pod wpływem czynników nieistotnych, obcych sprawie. Niesprawiedliwość nie wynikałaby tu z nierównego traktowania tych samych bytów, lecz z nierównego traktowania bytów różnych, ale takich, że ich różność była w danym wypadku nieistotna. Z punktu widzenia kryteriów, które winny były być zastosowane, te były podobne i dlatego należało się im jednakowe traktowanie. Będzie też uważane za niesprawiedliwe jednakowe traktowanie bytów, które podług wchodzących w grę kryteriów należą do różnych kategorii, jeśli dla tych kategorii zawarowane zostało traktowanie nierówne.

Ale jakie to są różnice, które są ważne, a jakie te, które są nieważne w każdej określonej sytuacji? Na ten temat mogą się zaznaczać różnice zdań i rzeczywiście się zaznaczają: Zakwalifikujemy jako istotne różnice ważne i powiedzmy, że byty, między którymi te istotne różnice nie zachodzą, są co do swej istoty podobne. W tym wypadku reguła sprawiedliwości wymaga, żeby ci, którzy ci, którzy co do swej istoty są podobni, byli traktowani jednakowo. Ale regułę sprawiedliwości tak sformułowaną nazwalibyśmy gdzie indziej regułą sprawiedliwości formalnej², ponieważ nie mówi ona nam, kiedy byty są co do swej istoty podobne, ani jak należy je traktować. Otóż stosowanie tej reguły w konkretnych wypadkach wymaga wyszczególnienia tych dwóch warunków. Jeżeli właśnie prawo pozytywne powołane jest do tego, by dostarczyć tych kryteriów stosowania, reguła sprawiedliwości zostaje sprecyzowana i staje się normą prawną (*the rule of law*), która wymaga, by byli traktowani w ten sposób wszyscy ci, którzy są podobni w oczach prawa. Podporządkowując się normie prawnej, podporządkowujemy się regule sprawiedliwości sprecyzowanej według woli prawodawcy. W tym wypadku definiuje się sprawiedliwość jako właściwe stosowanie prawa.

Jaki sens przypisać należy regule sprawiedliwości, dopóki nie zostały zdeterminowane warunki jej stosowania? Ona znaczy po prostu tyle, że w działaniu należy wiernie przestrzegać prawidłowej linii postępowania. Jeśli pewien byt został potraktowany w pewien sposób dlatego, że należy do pewnego zbioru, każdy inny element tego zbioru powinien być trak-

² Por. Ch. Perelman: *O sprawiedliwości*, Warszawa PWN, 1959, s. 37.

towany w ten sam sposób. To pojęcie określone przez Dupréel'a jako sprawiedliwość statyczna³ wymaga przestrzegania ustanowionej reguły jako takiej. Czyn sprawiedliwy to jest czyn zgodny z regułą uznawaną, albo co najmniej ze stwierdzonym precedensem. Gdy jakaś uprawomocniona decyzja rozstrzygnęła w pewien sposób przypadek pewnej kategorii, jest rzeczą słuszną i racjonalną traktować w taki sam sposób inny wypadek, co do swej istoty tamtemu podobny. Ustanowienie jakiegoś rozumnego porządku zakłada w sposób zupełnie naturalny zgodność z precedensami (*stare decisis*). I rzeczywiście reguła sprawiedliwości zachęca nas do przekształcania w precedens, t. zn. w wypadek zastosowania jakiejś *implicite* przyjętej reguły, wszelką wcześniejszą decyzję pochodzącą od uznanego autorytetu.

Jeśli pierwsze sformułowanie reguły sprawiedliwości pozwalało przybliżyć ją do równości, pojmowanej jako całkowita zamiennność, sformułowanie obecne pozwala przybliżyć ją do idei legalności, którą zakładałaby wszelka indukcja, poczynając od doświadczenia. Czy jest rzeczą konieczną dla indukcji, tzn. dla przejścia od szczegółowego wypadku do reguły ogólnej, zakładać, że wydarzeniami rządzą jakieś prawa obiektywne? Wydaje mi się, że wystarczyłoby widzieć w indukcji jedynie tylko zastosowanie tej samej tendencji racjonalnej, która nas doprowadziła do reguły sprawiedliwości: każde zjawisko uważane byłoby za precedens tzn. za objaw pewnej ukrytej reguły, zgodnie z którą, zjawiska co do istoty podobne ujawniałyby te same własności. Kanony Milla, czy jakkolwiek inna technika metodologii indukcji, służyłyby tylko jako środek kontroli. Ilekroć jakieś zjawisko nie jest zgodne z przewidywaniami, należy zmodyfikować w ten czy w inny sposób kategorię zjawisk, co do istoty podobnych, których to zjawisko jest próbką. W tym związku nie może być mowy o sprawiedliwości, czy niesprawiedliwości skoro — abstrahując od dopuszczania cudów — zakłada się, że zjawiska przebiegają zawsze zgodnie z jakimiś regułami. Chodzi tylko o to, by za pomocą doświadczenia poddawać kontroli utworzone reguły. W tym związku nie można przeceniać wagi wypadków infirmujących, które stanowią czynnik istotny dla postępu badań⁴.

Nasza sugestia na temat podstawy indukcji przedstawia pewną analogię zarówno z koncepcjami Kanta jak i z koncepcjami Kelsena. Ale podczas gdy u Kanta chodzi o to, by pokazać w analogiach doświadczenia, że doświadczenie jest możliwe tylko dzięki przedstawieniu koniecznego związku percepcyj, odpowiadającego kategoriom, w mojej koncepcji, która również zakłada pewną zasadę regulującą, unika się zbytniego precyzowania jej terminów. Jedynie ta giętkość sformułowania pozwala ocalić powszedniość jej stosowalności. Skądinąd Kelsen przybliżyła w swych głębokich i sugestywnych studiach⁵ zasadę przyczynowości do zasady sprawiedliwości immanentnej, ale gdy on sądzi, że metodologia nauk przyrodniczych jest na drodze do wyzwolenia się od tej koncepcji natury

³ E. Dupréel *Traité de morale*, Bruxelles, 1932, t. II, s. 485.

⁴ K. Popper *Logik der Forschung*, Wien, Springer, 1935, s. 12-14 i P. Gréco *L'apprentissage dans une situation à structure opératoire concrète*, w P. Gréco i Piaget *Apprentissage et connaissance*, Paris, PNF, 1959, s. 116.

⁵ Por. H. Kelsen, *Society, and nature* Chicago, Univ. Press, 1943 i artykuł *Causality and retribution* (Philosophy of science, 1941, przedrukowany w *What is justice*, University of California Press, 1957).

teologicznej, związek który ja ustanawiam między regułą sprawiedliwości a podstawą indukcji może — jak sądzę — dzięki nieoznaczoności założonej reguły dostosowywać się do wszelkich zmian w metodologii naukowej.

Zestawienie reguły sprawiedliwości ze stwierdzeniem regularności zjawisk pozwoli nam uwydatnić, co je między sobą różni, i lepiej zrozumieć rolę reguły sprawiedliwości jako zasady kierowniczej naszego myślenia.

Gdy jakieś badane zjawisko nie występuje w sposób zgodny z przewidywaniami, można sobie zadać pytanie, czy eksperyment był dobrze przeprowadzony, czy jego przebieg nie uległ deformacji na skutek interwencji czynników, których nie brano w rachubę, albo wreszcie czy w obserwacji zjawiska nie było błędu. Jeśli jednak uspokoimy się co do wszystkich tych punktów, nie pozostanie nam nic innego tylko zmodyfikować co najmniej jedną z reguł, do których apelowaliśmy w ustaleniu przewidywania zdementowanego przez eksperyment. Nowy aspekt zjawiska dotąd nie zauważony będzie musiał być wcielony w zespół cech istotnych t.zn. tych, które należy uwzględnić przy formowaniu reguły. Jeśli się wyeliminuje hipotezę przebiegu nieregularnego t.zn. cudu, trzeba będzie wyjaśnić wszystko, co jest niezgodne z przewidywaniami ustalonymi na podstawie uznanych reguł, przez niedoskonałości tych reguł. Postęp nauk przyrodniczych polegać będzie na stopniowym rozszerzaniu zgodnej z doświadczeniami prawidłowości we wszechświecie. Przeciwnie, gdy zachowanie się odpowiedzialnego sprawcy nie jest zgodne z tym, co nakazuje uznana norma prawna, pierwszą naszą reakcją nie jest modyfikowanie reguły, tylko napiętnowanie postępowania sprawcy, przez zakwalifikowanie go jako niesprawiedliwe. Zresztą zdarzy się nieraz, że nie tylko postronni, ale i sam napiętnowany sprawca zgodni są w ocenie danego czynu. Ale nie zawsze tak się dzieje. Może się zdarzyć, że sprawca napiętnowany w imię pewnej określonej legislatury, ma sumienie zupełnie czyste, że uważa swoje postępowanie za rozumne i sprawiedliwe, ponieważ jest ono zgodne z innymi normami, aniżeli te, które narzuca ustalony porządek. Ta sytuacja stawia nas wobec problemu różnego od problemu sprawiedliwości statycznej, lub zgodności działania z uznaną regułą; ona stawia nas wobec problemu reguły sprawiedliwej, która powinna służyć za kryterium działania. Czy reguła sprawiedliwości może nam być w tej dziedzinie pomocna? W każdym razie pozwala nam ograniczyć problem. Wedle niej jest rzeczą sprawiedliwą traktować jednako tych, którzy co do istoty są podobni. Nie precyzuje, kiedy dwa byty, albo dwie sytuacje są w sposób istotny podobne; nie mówi nam tym bardziej, jak należy je traktować. Otóż w każdym konkretnym wypadku, aby móc oświadczyć, czy dany czyn jest sprawiedliwy, czy niesprawiedliwy, trzeba znaleźć odpowiedź na te dwa pytania. Szuka się tej odpowiedzi zazwyczaj w rozważaniach należących do dwóch porządków, które się niekiedy kombinuje razem. Bardzo często opiera się sprawiedliwość reguły na autorytecie źródła, z którego ona wypływa. To będzie niekiedy bóstwo, którego świętość gwarantuje, że jego rozkazy są sprawiedliwe; niekiedy król, którego moc zasadza się na tym, że reprezentuje Boga na ziemi, niekiedy parlament, gdyż jest autentycznym przedstawicielem woli narodu, i niekiedy wreszcie duch i wola samego ludu objawiająca się w tradycjach i zwyczajach. Zdarza się skądinąd — zwłaszcza gdy toczy

się dyskusja nad projektem ustawy, iż usiłuje się dowieść, że jej zalecenia są zgodne z odczuwaną przez nas potrzebą sprawiedliwości, że się traktuje jednakowo sytuacje, które wydają się podobne w sposób istotny, że to traktowanie samo przez się jest usprawiedliwione.

Zanotujmy w tym związku, że ani pierwszy, ani drugi porządek rozważań nie mogą być wywiedzione z reguły sprawiedliwości, której charakter formalny nie dopuszcza tego rodzaju konkluzji. Przeciwnie — te właśnie rozważania dostarczają sprecyzowań, bez których reguła nie mogłaby nami kierować w konkretnych wypadkach. Uciekać się w nich trzeba do środków technicznych rozumowania, które zakładają pewne oceny wartości, i które analizowaliśmy obszernie w naszym traktacie o argumentowaniu⁶.

Przyjmijmy, że toczy się dyskusja nad projektem kodeksu karnego. Projekt będzie się mógł różnić od istniejącego kodeksu, albo od miejscowych zwyczajów, które ma zastąpić już to nową klasyfikacją przestępstw, już to ustanowieniem innych sankcji. W zasadzie nie będzie modyfikował będących w mocy przepisów, o ile nie ma poważnych racji odchylenia się od ustalonego porządku, gdyż wszelka arbitralna zmiana będzie się wydawała niesprawiedliwa w tej mierze, w jakiej wynikałyby z niej niezasadnione różnice w traktowaniu. Nie omieszka się istotnie konfrontować nowych reguł i ich konsekwencji z sytuacjami dawniejszymi, które uważa się za podobne w sposób istotny; jeżeli różnice traktowania są wyraźne, będzie się w tym dopatrywało niesprawiedliwości, chyba że się będzie mogło dostatecznie usprawiedliwić już to nową klasyfikację, już to różnicę traktowania. To jest tradycjonalistyczna racja wszelkiego porządku prawnego, który zburzyć zdolna jest tylko rewolucja, ale nawet i ona zachowuje w tym wypadku wiele elementów z przeszłości.

Tak jest, gdyż reguła sprawiedliwości jest wynikiem naturalnej tendencji naszego umysłu⁷, tendencji do uważania za normalne i racjonalne, a co za tym idzie nie wymagające żadnego dodatkowego usprawiedliwienia, zachowanie się zgodne z poprzednimi. W każdym porządku społecznym to, co tradycyjne, przedstawia się jako samo przez się uzasadnione. Przeciwnie wszelkie odchylenie, wszelka zmiana wymaga usprawiedliwienia. Ta sytuacja uwarunkowana zastosowaniem zasady bezwładności w życiu duchowym⁸, tłumaczy rolę jaką odgrywa tradycja. To od niej się wychodzi, to ją się krytykuje, to ją się kontynuuje w takiej mierze, w jakiej nie widzi się powodów, by od niej się odchyłać. I tak jest w bardzo różnych dziedzinach, czy by szło o prawo lub o moralność, o naukę lub o filozofię.

By odejść od tradycji, trzeba powodów, które zmieniają się w zależności od rozważanej dziedziny. Ale w każdym wypadku, gdy idzie o sprecyzowanie lub zmodyfikowanie warunków zastosowania reguły sprawiedliwości, te powody wiodą nas ostatecznie do idealnej koncepcji człowieka, lub społeczeństwa, która dostarczy ostatecznej podstawy uznanych kryteriów. Czy się przyjmie, że sprawiedliwy kodeks karny ma ustalić odpowiednią wagę przestępstw i poniesionych kar, czy że sprawiedliwy

⁶ Por. Ch. Perelman et Olbrechts-Tyteca *Traité de l'argumentation La nouvelle rhétorique*, Paris Presses Universitaires de France, 1958.

⁷ Por. J. Piaget *Apprentissage et connaissance*, op. cit. s. 42.

⁸ Por. Ch. Perelman et L. Olbrechts-Tyteca, op. cit., s. 142—144.

system społeczny i polityczny winien ustalić proporcjonalność zasługi i nagrody lub potrzeb i świadczeń, zastosowanie tych zasad ogólnych wymaga z konieczności koncepcji ideału ludzkiego indywidualnego i społecznego, który usprawiedliwia wprowadzenie danego porządku i któremu ten porządek ma służyć.

Założyć, że jest rzeczą możliwą bez uciekania się do przemocy dojść do zgody na temat wszystkich zagadnień, jakie zakłada operowanie pojęciem sprawiedliwości, to przyjąć możliwość sformułowania ideału człowieka i społeczeństwa posiadającego wartość dla wszystkich bytów rozumnych i zaakceptowanego przez to, co gdzie indziej nazwaliśmy audytorium powszechnym⁹. Sądzę, że jedyne środki dyskursywne, którymi dysponujemy w tej dziedzinie nie są demonstratywne tzn. nieodparte i racjonalne w ciasnym tego słowa znaczeniu, ale mogłyby zdążać do wykazania charakteru racjonalnego przedstawionych koncepcji. To właśnie odwoływanie się do tego, co racjonalne i rozumne w realizacji ideału powszechnej wspólnoty, charakteryzuje odwieczny wysiłek wszystkich filozofów, którzy marzą o państwie ludzkim, w którym stopniowo przemoc ustępowałaby miejsca mądrości.

Powyższy odczyt był wydrukowany po francusku w *Kwartalniku Dialectica* (zob. s. 186b). Zamieszczamy go za uprzejmą zgodą Redakcji tego wydawnictwa. Przekład I. Dąbskiej.

Recenzje i sprawozdania

PAUL FRIEDLÄNDER: *Platon. Band III. Die platonischen Schriften. Zweite und dritte Periode. Zweite erweiterte und verbesserte Auflage.* — Berlin 1960, Walter de Gruyter und Co, str. 533.

Pierwsze dwa tomy tego dzieła były recenzowane w tomie XVIII „*Ruchu Filozoficznego*” (1958), nr 1-3, str. 21 n.; recenzję tę wystarczy więc uzupełnić informacjami co do części wydanej obecnie.

Poza krótkim — świadczącym, nawiasem mówiąc, o wyjątkowo dojrzałym przemyśleniu wszystkich problemów — rozdziałem końcowym, uzasadniającym zastosowaną na obszarze całego dzieła kolejność pism platońskich, tom obecnie wydany obejmuje analizę dwunastu dialogów z epoki środkowej i późnej. Wobec tego, że syntetyczne ujęcie platonizmu zostało podane w tomie pierwszym, na czoło wysuwają się w niej już nie sprawy centralne, ale raczej każdorazowa intencja Platona przy pisaniu danego dialogu, jego rozczłonkowanie i tok wywodu. Zrobione to jest na tyle drobiazgowo, że miejscami sprawia wrażenie już nie skomponowanego studium, ale raczej komentarza ciągłego, który z niewielkimi zmianami mógłby być umieszczony pod tekstem. Nastawienie wobec filozofa jest, nie inaczej niż w tomach poprzednich, tak równomiernie pozytywne, że w dzisiejszych ciężkich dla Platona czasach można Friedländera uważać wprost za jego rzecznika i adwokata: wszystkie wypowiedzi mają swój dobry ludzki i myślowy sens, wszystkie chwytły kompozycyjne — swoją celowość; nic się nie tłumaczy pomyłką, niedociągnięciem, przypadkiem. Z interpretacjami szczegółowymi innego typu rozprawiają się

⁹ Ch. Perelman et L. Olbrechts-Tyteca, *op. cit.*, s. 7.

obfite, jasno i zwięźle zredagowane przypisy; generalnymi natomiast atakami na Platona — w stylu, powiedzmy, późniejszego Bertranda Russella albo Poppera — ani też konfrontacją jego filozofii z innymi autor zupełnie się nie zajmuje. W sumie mamy więc do czynienia raczej ze świetnie uzbrojonym filologicznie czcicielem i egzegetą Platona niż z historykiem wyznaczającym mu miejsce. Czytelnikowi o ogólnym tylko dobrym przygotowaniu filozoficznym, chcącemu się zorientować bliżej w Platonie, tom ten ze swoją perspektywą krótkowidza nie da przypuszczalnie zbyt wiele; dla badacza filozofii starożytnej natomiast może być użyteczny w najwyższym stopniu, a dla specjalisty wnikającego w poszczególne zagadnienia platońskie okaże się niewątpliwie niezbędny.

Henryk Elzenberg

PIERRE-MAXIME SCHUHL: *Le Dominateur et les possibles* — Paris 1960, Presses Universitaires de France, str. 97.

W r. 1958/59 w programie „cours ouverts” Sorbony zapowiedziany był wykład profesora Pierre-Maxime Schuhla, znakomitego historyka filozofii starożytnej, na temat: *Sur les futurs contingents et la philosophie antique*. Wykład ten niezmiernie bogato dokumentowany poświęcony był interpretacji słynnego paradoksu znanego pod nazwą *Kyrieuon Logos* i wykazaniu jego filozoficznego znaczenia w zakresie problematyki logicznej i ontologicznej dotyczącej możliwości i konieczności. Świetny ten wykład — któremu, będąc wówczas we Francji, miałam możność się przysłuchiwać — tworzy osnowę opublikowanej obecnie książki pt. *Le dominateur et les possibles*. Książka składa się z trzech części. Pierwsza poświęcona jest historycznej rekonstrukcji samego argumentu i sporów, których był zarzewiem w starożytności, druga podaje interpretację argumentu z perspektywy Arystotelesowej, megarejskiej, stoickiej i Nowej Akademii, trzecia jest próbą przeprowadzenia krytyki argumentu. Niektóre szczegółowe zagadnienia, o których wzmiankuje się tylko w tekście pracy, są omówione w dołączonych uzupełnieniach. Całość zamyka bogata bibliografia przedmiotu.

Paradoks „Władcy” przypisuje Autor, zgodnie z Aleksandrem z Afrodyzji, Diodorowi z Kronos, który miał ten argument wymyślić na poparcie swojej teorii modalnej, wedle której możliwe jest tylko to, co jest albo będzie prawdą. Stąd zdaniem Autora nazwa paradoksu „Władca” to nazwa będąca wyrazem teorii, że wszelkie działanie poddane jest władzy nieugiętej konieczności.

Paradoks zrekonstruować można najlepiej na podstawie relacji w *Diatribai* Epikteta (II, 19, 1). Idąc za Zellerem Autor nadaje mu następującą postać:

I. Gdyby jakaś rzecz, która nie jest ani nie będzie, była możliwa, z tego co możliwe wynikałoby to, co niemożliwe.

II. To co niemożliwe, nie może wynikać z tego, co możliwe, zatem

To co nie jest albo nie będzie, nie jest możliwe.

Druga przesłanka przyjęta jest jako oczywista, pierwszą uzasadnia Diodoros powołując się na to, że to, co się zdarzyło, jest konieczne, bo nie może już nie być. Zatem jeśli z dwu wykluczających się zdarzeń jedno zachodzi, drugie staje się niemożliwe. Jeśli przedtem było możliwe, wówczas to, co niemożliwe, wynikałoby z tego, co możliwe.

Czy w tej, czy w innej formie to rozumowanie byłoby przedstawione, jego *nervus probandi* polega zdaniem Schuhla na tym, że się fakty przyszłe rozpa-

truje nie *sub specie aeternitatis* tylko *sub specie praeteriti*. Zdarzenie, którego sprawcą stanę się jutro, zjawia mi się dziś jako możliwe w tym sensie, że równie możliwe jest to, że go jutro nie zrealizuję. Ale pojutrze będzie to nieodwołalny element mojej przeszłości, fakt konieczny. Jeśli jednak nie jest do przyjęcia, by to, co niemożliwe, wynikało z tego, co przed chwilą było możliwe, trzeba przyjąć, że możliwe jest tylko to, co jest lub co będzie. W tym sensie pojęcie możliwości w argumentacie Diodora wiąże się z tezą o predeterminacji przyszłości. Stąd waga sporów, które ów paradoks w starożytnej filozofii wzniecił oraz teoryj, do których w osnowie swej nawiązywał. Z kolei Autor przechodzi do analizy historycznych sporów i teoryj starożytnych nawiązujących do paradoksu i prób jego interpretacji. W oparciu o wnikliwą i dociekliwą analizę tekstów przedstawia najpierw stanowisko Arystotelesa, wychodząc z założenia, że „Władca” był repliką megaryków na wymierzone przeciw nim ataki Arystotelesa, który ze swej strony w IX rozdz. *Peri hermeneias* z „Władcą” lub podobnym argumentem się rozprawiał. Według Arystotelesa megarycy uznają za możliwe tylko to, co jest, co prowadzi do absurdalnej konsekwencji, że niemożliwe jest to, co nie istnieje aktualnie, że więc niemożliwe jest stawianie się i zmiana, które wszak polegają na przechodzeniu potencjalnego istnienia w istnienie aktualne. Przeciw temu pojęciu potencjalnego istnienia występowali, stojąc na gruncie filozofii eleackiej, megarycy i dowodzili, że potencjalne istnienie albo jest niczym albo utożsamia się z istnieniem aktualnym. Do tego, co potencjalne tzn. możliwe, nie stosuje się ontologiczna zasada sprzeczności, na którą powołują się megarycy. W tym punkcie dyskusji dochodzi do głosu paradoks „Władcy”, w którym pokazuje się, że ta koncepcja możliwości sprzeczna jest z innymi założeniami Arystotelesa. Jeśli to, co może być, może też nie być, czyż nie wolno nam uznać, że to, co niemożliwe, jest tym, co jest możliwe, lecz nie zrealizowane. Arystoteles odrzuca ten pogląd powołując się na to, że to, co niezrealizowane nie jest przeciwieństwem tego, co konieczne. Ale równocześnie nie wolno nie uważać za konieczne zdarzeń minionych (*Et. Nic. VI. 2. 1139 b 7-9*). A stąd rodzi się paradoks „Władcy” z wnioskiem brzemieniowym w konsekwencję, że możliwe jest tylko to zdarzenie, które być musiało. Dalszą konsekwencją praktyczną, na którą szczególny nacisk kładziono w całym sporze, jest negacja wolności naszych aktów jako zdarzeń przyszłych i ich wyboru. Wybór dotyczyć może tylko rzeczy przyszłych i niekoniecznych. Jeżeli to, co możliwe, jest konieczne, wybór przestaje być wolny. Rozważając paradoks „Władcy” w aspekcie megarejskim — Autor zwraca uwagę na dwie możliwe jego interpretacje, trudne do pogodzenia. W myśl jednej z nich paradoks zmierzałby wyłącznie do wykazania sprzeczności w doktrynie Arystotelesa a konkluzja jego im samym przedstawiałaby się jako absurdalna; w myśl drugiej przy nieciągłej koncepcji czasu i traktowaniu indywidualów jako układów autonomicznych i izolowanych konieczne ich zdeterminowanie, wypływające z ich istoty, byłoby zarazem ich wolnością. Jest rzeczą niezmiernie ciekawą, że stoicy, będąc przeciwnikami Arystotelesowej teorii możliwości i przypadku, dokonywali licznych prób obalenia na drodze logicznej paradoksu „Władcy”, co Autorowi pracy wydaje się tym dziwniejsze, że w etyce zgadzali się z megarejczykiem Stilponem, który podobnie jak Diodoros był mistrzem Zenona z Kition. Tłumaczy ich stanowisko tym, że inna u stoików niż u megaryków była koncepcja konieczności. Nie ma izolowanych układów indywidualnych determinowanych wyłącznie przez własną istotę czy strukturę wewnętrzną, na każdym ciężą nadto konieczność uwa-

runkowań przyczynowych, w których indywidua uwikłane są w roli ogniów podległych jednemu koniecznemu prawu świata. Wolność sprowadza się do uświadomienia sobie tego prawa i zgadzania się z nim jako z wyrazem rozumnej natury wszechrzeczy.

Część historyczną pracy zamykają krótkie uwagi o udziale w tym sporze przedstawicieli Nowej Akademii, Arkesilaosa, o którym stoik Ariston z Chios mówi, że to „Platon z przodu, Pyrrhon z tyłu a Diodoros w środku”, i Karneadesa, który zarzucił Chryzypowi, że mimo prób zachowania możliwości logicznej przyjmuje poglądy deterministyczne zmuszające go do uznania konkluzji paradoksu „Władcy”.

Trzecia i ostatnia część książki zawiera analizę krytyczną paradoksu „Władcy”. Zdaniem Autora mieszają się w nim dwa różne pojęcia niemożliwości i możliwości. Przypomnijmy tok argumentacji. Weźmy dwa wykluczające się wzajemnie możliwe zdarzenia A i B. Jeśli A zrealizowało się, to było możliwe. Jeśli była możliwa jego realizacja, nie pociągała za sobą niemożliwości B w myśl zasady *Dynato adynaton me akoluthein*. Ale skoro A zrealizowało się, B jest niemożliwe. Jeśli realizacja A powoduje przemianę B z tego, co możliwe, w to, co niemożliwe, to powoduje rzecz niemożliwą w myśl wspomnianej powyżej zasady, w konsekwencji A nie byłoby możliwe. Otóż trzeba przyjąć, że już przedtem zanim A się zrealizowało, B było niemożliwe, a możliwe było tylko A. Ale na czym polega transformacja tego, co możliwe, w to, co niemożliwe, którą dla B powoduje zrealizowanie się A? Jeśli B jest niemożliwe, to tylko dlatego, że A już zaistniało i jako coś, co jest, nie może stać się nie-byłym: A jest konieczne tylko w tym znaczeniu, w jakim nie jest możliwe, by fakt, który zaistniał, nie zaistniał. Ale „niemożliwy” i „możliwy”, jeśli idzie o zdarzenia, ma jeszcze inny sens. Jeśli jakieś zdarzenie A i tylko ono jest zgodne z układem warunków właściwych dla porządku świata, zdarzenie B jest niemożliwe nawet wówczas, gdy A jeszcze nie zaistniało. Realizacja A nie powoduje przejścia tego, co możliwe, w to, co niemożliwe, gdyż a priori B jest niemożliwe. Gdy A się realizuje, staje się konieczne jeszcze w drugim znaczeniu tego słowa, jako to, co się stało. Natomiast jeśli — jak zdaniem Autora ma się rzecz nieraz ze zdarzeniami będącymi wynikiem naszej woli i wyboru — układ warunków dopuszcza kilka zdarzeń zgodnych z tym układem np. A i B, wtedy z chwilą realizacji jednego z nich np. A, B nie przestało być możliwe w tym właśnie sensie, choć stało się niemożliwe ze względu na konieczność A jako faktu dokonanego. Diodoros miesza konieczność faktu wynikającą z jego istoty (jedynie zgodny z układem świata) z koniecznością faktu jako tego, który zaistniał nawet wtedy, gdy z układem świata zgodny mógł być też fakt B.

Pytania, czy z wykluczających się dwóch faktów każdy może być naprawdę zgodny z układem warunków świata, czy zatem świat wbrew skrajnie deterministycznej koncepcji stoickiej nie jest układem warunków zupełnym — Autor w swej pracy nie rozważa. Sądzi, że jego krytyka nie przemawia przeciw determinizmowi, podobnie jak argument Diodora determinizmu nie dowodzi. Argumentu tego jednak — zdaniem Autora — nie powinno się lekceważyć, choćby ze względu na refleksje moralne, które może budzić. Dlaczego? „*il nous rappelle —* powiada Autor — *que l'acte si minime soit-il que nous allons accomplir dans l'instant qui vient, sera dès lors un élément immuable de notre passé... Efforçons-nous de le faire tel que puisse le revendiquer le „moi” que nous voudrions être*” (p. 82). Tym akcentem aksjologicznym kończy się ta pięk-

na rozprawa Schuhla, która w rzadko spotykany sposób zespala wartości świetnie udokumentowanej analizy historycznej i rzeczowej dyskusji wynikającej z przemyślenia zagadnień logicznej i filozoficznej natury. Autor — znakomity hellenista — nie tylko konfrontuje mnóstwo źródeł starożytnych dla uchwycenia dziejów sporu o „Władcę”, ale zna współczesną problematykę logiczną i najnowsze dzieła z historii logiki starożytnej. Z autorów polskich cytuje prace Łukasiewicza — i wie, jaką jest waga zagadnień logiki modalnej w jej aspektach filozoficznych. Można by się może spierać ze zdaniem Autora, że „Władca” jest najpiękniejszym paradoksem stworzonym przez starożytność, rewindykując prawo „Kłamcy” do tego tytułu, ale można zaryzykować twierdzenie, że jakkolwiek „Kłamca” był przedmiotem licznych rozpraw i analiz, to jednak z paradoksów starożytnych „Władca” pierwszy doczekał się monografii, o której można powiedzieć, że jest klasycznie czy „po helleńsku” piękna, a to znaczy harmonijna w swej strukturze, przejrzysta, intelektualnie bogata i przepełniona miłością mądrości.

Izydora Dąmbska

J. H. WOODGER: *Biology and Language. An Introduction to the Methodology of the Biological Sciences Including Medicine.* — Cambridge 1952, At the University Press, str. XIII + 364.

Biologia nie jest nauką prostą. Ilość gatunków istot żywych i ich różnorodność jest przytłaczająca. Mało kto zdaje sobie sprawę z tego, że jedna tylko rodzina chrząszczy, *Curculionidae*, ma w Polsce przedstawicieli w postaci ok. 4.000 gatunków. A przecież każdy gatunek ma odrębną budowę, fizjologię, zachowanie itd. Stąd dobra znajomość choćby tylko jednej grupy zwierząt jest właściwie nieosiągalna. Biolog jednak musi w swych badaniach zużytkowywać dane porównawcze, by zrozumieć zagadnienie które obecnie opracowuje. Równocześnie pokazuje się, że obszernych, podstawowych działów biologii nie da się pojąć nie opanowawszy znakomicie chemii, dla innych konieczna jest znajomość fizyki, czy gleboznawstwa, czy wreszcie statystyki matematycznej.

Przyrządy, którymi biologowie posługują się w swych laboratoriach ulegają ciągłej komplikacji. Swobodne posługiwanie się mikroskopem fazowym, anoptralnym, czy elektronowym wymaga zrozumienia zasad konstrukcji i działania tych przyrządów, a to uzyskać nie łatwo. Nic więc dziwnego, że jedną z naczelnych trosk każdego biologa jest oszczędna gospodarka czasem i uwagą, z czego wynika ograniczanie lektury tylko do dzieł absolutnie niezbędnych, a świadome pomijanie całych gałęzi nauki, jeśli tylko ich znajomość nie wydaje się bezpośrednio potrzebna do aktualnie prowadzonych badań.

Książka Woodgera omawiana w niniejszej wzmiance stanowi próbę namówienia biologów na studia jeszcze jednej dziedziny, rozważającej język biologii. Woodger przytacza wiele uderzających przykładów zupełnego pomieszania pojęć w różnych naukach biologicznych, wynikającego z wieloznacznego używania terminów. Czynią to nieraz nawet bardzo wybitni uczeni. Tak np. Julian Huxley w swym ambitnym dziele *Evolution: the Modern Synthesis* pisze na str. 18: „cechy jako takie nie są i nie mogą być dziedziczne”, zaś na str. 64 tego samego dzieła stwierdza iż: „można z pełnym uzasadnieniem dowieść, że większość cech dziedzicznych spoczywa na podstawie mendelowskiej”. Kolekcja takich i podobnych sprzeczności, pomyłek i nieścisłości, zebrana przez Woodgera jest wprost nieprawdopodobna — a jednak niestety rzeczywista.

Woodger ma na pewno zupełną rację zwracając uwagę biologów, że wiele doniosłych dyskusji biologicznych toczono w języku tak nieściśłym, że najprawdopodobniej nikt z dyskutujących nie mógł sobie dokładnie uświadomić, ani tego, co chce powiedzieć jego przeciwnik, ani nawet co on sam pragnie wyrazić. Tak np. słynny spór o to, czy całość nauk biologicznych „da się sprowadzić do praw chemii i fizyki”, nie ma właściwie sensu, a zwolennicy „sprowadzania biologii do chemii” w istocie wcale o tym nie myślą. Woodger zwraca uwagę, że gdyby chodziło tylko o spełnienie tego postulatu, winniby oni zabrać się systematycznie do pracy przy biurku, by przy pomocy papieru i ołówka udowodnić, że np. teorię Darwina można w ten sposób „sprowadzić”, czyli poprostu wyrazić przy pomocy języka używanego przez chemię i fizykę. Jak wiemy jednak nikt nie bierze się do takiej pracy. Zwolennicy „sprowadzania biologii do chemii i fizyki” pracują w laboratoriach, by dowodzić przy pomocy eksperymentów, że podstawowe hipotezy i techniki badawcze nauk chemicznych i fizycznych są niezbędnymi warunkami planowania i tłumaczenia doświadczeń biologicznych. Temu zaś chyba nikt nie zamierza przeczyć.

Dzieło Woodgera zawiera mnóstwo uroczych uwag marginesowych, przypisów i dodatków. Mimo to wszystko nie przypuszczam niestety, by dorobek myślowy tego badacza łatwo znalazł drogę do umysłów biologów. Wspominałem już, ile to wiadomości biolog „musi” posiadać. Woodger stawia przed czytelnikiem zbyt ciężkie zadanie. Aby prześledzić uważnie jego rozumowanie konieczne jest opanowanie specjalnego, *ad hoc* stworzonego języka, oraz złożonej symboliki znaków. Być może dla czytelnika posiadającego pewien trening w zakresie metodologicznym opanowanie symboli i terminów Woodgera nie jest trudnym zadaniem, niestety nie dla niego pisze autor, lecz dla biologa, a temu trudno przebrnąć przez książkę. Niestety nie zrobił tego również i niżej podpisany.

Nie potrafię powiedzieć, czy jest rzeczą możliwą przedstawienie całości lub części wyników Woodgera w sposób bardziej przystępny. Gdyby tak było, zapewne biologowie byłiby bardzo za to wdzięczni.

Dla Polaka odnotowana książka ma pewien dodatkowy wdzięk. Dedykowano ją: „Alfredowi Tarskiemu, nauczycielowi i przyjacielowi”. Na str. 281 autor będący tak surowym krytykiem różnych wielkości biologicznych przytacza ustęp z książki prof. Konorskiego, opatrując go następującym komentarzem: „profesor Konorski zawdzięcza swe zrozumienie lingwistycznej strony tego zagadnienia temu, że zetknął się ze słynną polską szkołą metodologiczną, na której czele stali Leśniewski, Łukasiewicz, Kotarbiński i Tarski, a która kwitła w Warszawie przed ostatnią wojną”.

Henryk Szarski

LEOPOLD VON WIESE: Philosophie und Soziologie. (Seria: Erfahrung und Denken. Schriften zur Förderung der Beziehungen zwischen Philosophie und Einzelwissenschaften, Bd 1.), Berlin 1959, Duncker & Humblot, str. 121.

Wydana w 1959 roku jedna z najnowszych prac Leopolda von Wiese zasługuje na uwagę z dwóch przyczyn: ze względu na tytułowe stale jeszcze aktualne zagadnienie stosunku socjologii do filozofii¹ i nauk szczegółowych oraz

¹ Z nowszych prac omawiających to zagadnienie na uwagę zasługują zwłaszcza dwie: Hans Freyer — *Soziologie als Wirklichkeitswissenschaft* (1930) oraz Karl

z uwagi na osobę autora — niemal już klasyka socjologii niemieckiej². Praca ta ponadto interesuje jako pewnego rodzaju kompendium filozoficzno-społecznych poglądów Leopolda von Wiesego, co — przy typowej zresztą dla autora przejrzystości stylu — stanowić może doskonale wprowadzenie do całej jego bogatej twórczości naukowej, w której centralne miejsce zajmują następujące dzieła: *System der allgemeinen Soziologie* (1924, 3. wyd. 1955), *Homo sum. Gedanken zu einer zusammenfassenden Anthropologie* (1940), *Ethik in der Schauweise der Wissenschaften vom Menschen und von der Gesellschaft* (1947), *Das Soziale im Leben und im Denken* (1956).

Na pracę niniejszą składają się następujące rozdziały: I. Filozofia a nauka, II. Filozofia społeczna, III. Filozofia dziejów, IV. Antropologia a socjologia, V. Problematyka socjologii, VI. Nauki metasocjologiczne (*Metasozilogisches*), VII. Próba syntetycznej teorii kultury.

Studium otwierają rozważania dotyczące wzajemnych stosunków między filozofią a nauką, przy czym „filozofia jest tu stale rozumiana w węższym znaczeniu”: Wiesie nie zalicza jej bowiem do nauki. Filozofia stanowi podobnie jak teologia dziedzinę odrębną, w której wiedza splata się z elementami wiary, podczas gdy ideałem nauki jest ograniczanie się wyłącznie do tego, co może być dowiedzione i poddaje się obserwacji. Jednak wyodrębnienie to nie ma — jak podkreśla autor — dyskredytować którejkolwiek z tych dyscyplin. Wręcz przeciwnie: gwarantuje im „większą swobodę i większy zakres dociekań”. Nie może być zresztą mowy o absolutnej izolacji między tymi trzema obszarami (tj. religią, filozofią i nauką). Praktycznie ustalić tu można wyłącznie różnice co do stopnia nasilenia owych elementów wiary. I tak, o ile religia stanowi jej główną domenę (niezależnie od prób teologii w kierunku uzasadnienia przyjętych założeń), o tyle filozofia jest wiarą przede wszystkim w swoich podstawach: opiera się na nie podlegających dalszej analizie *a priori*. Także nauka przejmuje niektóre *a priori* z filozofii i teologii; nie brak w niej też skłonności do interpretacji (*Deutung*) „o ile prześledza w głąb związek między postrzeganymi zjawiskami zewnętrznymi”.

W celu bardziej przejrzystego zaprezentowania stosunku między filozofią a nauką wprowadza Wiesie podział filozofii na dwa obszary: A i B. Obszar A zawiera teoriopoznawcze i logiczne podstawy wszelkiego poznania i — chociaż nie brak i tu interpretacji — występuje w nim ogólna tendencja do rozumowego uzasadniania głoszonych twierdzeń. Natomiast obszar B filozofii, obejmując ontologiczną i metafizyczną nadbudowę, stanowi niemal zupełnie sferę wiary. W tym ujęciu nauka zajmuje miejsce pośrednie: o ile bowiem ma ona swoją bazę w teorii poznania i logice (A), to jednak w wyższych swych regionach sięga do obszaru metafizyki i spekulacji (B). Oczywiście stopień nasilenia elementu spekulatywnego nie jest w poszczególnych naukach jednakowy! Stosunkowo najslabiej reprezentowany jest on w naukach przyrodniczych bowiem ich bazę (oprócz obszaru A filozofii) stanowi matematyka. Wiesie nie jest by-

Jaspers w *Philosophische Weltorientierung* (1932), w których postuluje się (w przeciwieństwie do Wiesego) ścisły związek socjologii z filozofią.

² Leopold von Wiesie (urodzony w 1876 r.) jest jednym z pionierów (obok G. Simmla i E. A. Ross'a) tzw. socjologii formalnej, której wyłączny przedmiot stanowić ma badanie zachodzących między ludźmi stosunków (stąd nazwa *Beziehungssoziologie*, którą Wiesie przyjął na określenie swojej teorii, aby uniknąć przede wszystkim bardzo wieloznacznego słowa „formalna”). Wiesie jest konsekwentnym rzecznikiem socjologii jako nauki szczegółowej o ostro wyodrębnionej problematyce badań i wolnej od wszelkich filozoficznych, światopoglądowych i politycznych domieszek.

najmniej entuzjastą (popularnego zwłaszcza w Niemczech a wywodzącego się od Diltheya) ostrego rozgraniczania między tzw. naukami o duchu (*Geisteswissenschaften*) a naukami przyrodniczymi. (Zwłaszcza nie usprawiedliwione jest przekładanie jednych nad drugie ze względu na wyższy rzekomo stopień prawdziwości). Zdaniem Wiesego również nauki o duchu „o ile pragną utrzymać się w granicach tego, co może być dowiedzione, nie powinny całkowicie rezygnować z elementów matematycznych”. Jednak w naukach tych jest to w znacznie mniejszym zakresie możliwe: zajmują się one bowiem psychiką i duchem, a więc „tymi siłami, które trudniej niż przebiegi materii uchwycić wrażeńiu”. Podział Diltheya wątpliwy jest zwłaszcza w odniesieniu do socjologii, która jako „podstawowa — zdaniem Wiesego — dyscyplina nauk społecznych łączy fakty o charakterze przyrodniczym (*Naturtatsachen*) ze zjawiskami psychicznymi (*innerseelische Erscheinungen*)”. Gdyby jednak przyjąć ów tradycyjny już podział, to nauki społeczne powinny zająć miejsce pośrednie między naukami przyrodniczymi a naukami o duchu.

Schematycznie pozycję nauk społecznych oddaje następująca piramida: U podstawy znajduje się obszar A filozofii, pierwsze piętro stanowi antropologia, drugie — psychologia i socjologia, trzecie — obszar B filozofii, w którym mieszczą się zwłaszcza etyka, polityka oraz antropozofia. Antropologia w ujęciu Wiesego jest nauką o człowieku jako *homo sapiens*; nie traktuje wyłącznie o ciele, gdyż jest równocześnie teorią psychiki i ducha ludzkiego. Na tej ogólnej (syntetycznej) nauce o *homo sapiens* opierają się psychologia i socjologia. W pierwszej z nich na antropologicznej podstawie wznosi się „teoria życia wewnętrznego człowieka”, drugą natomiast charakteryzuje pokrewny (ale nie identyczny) sposób rozpatrywania człowieka w jego stosunku do innych ludzi (człowiek jako „*Mit- und Gegenmensch*”); obejmuje ona obszar tego, co międzyludzkie (*zwischenmenschliche*). Oczywiście antropologia, psychologia i socjologia jako dyscypliny teoretyczne analizują i systematyzują wyłącznie to, co jest, a nie to, co być powinno. Powinność (*Sollen*) stanowi przede wszystkim przedmiot etyki oraz — pokrewnej jej w podstawach — naukowo ugruntowanej teorii polityki. Obie te dyscypliny umiejscowia Wiese na obszarze metasocjologii, bowiem silne jest w nich dążenie do wykraczania poza granice tego, co może być dowiedzione. Ale i one nie mogą zupełnie ignorować wyników nauk, które zajmują się tym, co jest, pod groźbą zagubienia się w spekulacji. Tu także mieści się antropozofia jako spekulatywne odgałęzienie antropologii³.

Oczywiście — jak akcentuje Wiese — wszelkie granice między poszczególnymi dyscyplinami są płynne: uzupełniają się one nawzajem. Wszakże każdy obszar badań ma swoje własne zagadnienia podstawowe, które winny być (o ile to możliwe) formułowane w pewnej izolacji. (Np. socjologia jest o tyle nauką samodzielną, o ile posiada swoje zagadnienia, chociaż z drugiej strony wiadomo jak wiele materiału czerpie ona z filozofii, historii, psychologii i antropologii).

Powiązanie między socjologią a filozofią rozpatrywać można z dwóch punktów widzenia. Jeśli chodzi o aparaturę pojęć podstawowych, to czerpie je ona z obszaru A filozofii. Są to tzw. teoriopoznawcze podstawy socjologii jako narzędzie umożliwiające rozpatrywanie przez nią własnej swej proble-

³ Do owej „metastrefy” Wiese zalicza także tzw. rozumienie (*das Verstehen*: Max Weber, Sombart i in.) oraz całą problematykę wartości (etycznych, estetycznych, politycznych) z wyjątkiem tzw. wartości technicznych (tj. użytkowych), które należą do nauk ścisłych.

matyki. (Tu wydobywa Wiese i analizuje m.in. takie pojęcia jak: część i całość, szczegółowe i ogólne, proces i stan, oboczność i następstwo, forma i treść, byt i powinność, ilość i jakość, metafizyka i spekulacja). Z drugiej strony socjologia wiąże się z obszarem B filozofii dzięki interpretacji znaczeniowej (*Sinndeutung*), metafizyce i spekulacji. Często to drugie powiązanie ocenia się jako wartościowsze i korzystniejsze dla socjologii, jako że nawiązuje ona wówczas do przekonañ, posługuje się symbolami i pyta o sens (*Wozu*) zdarzeń i stanów.

Rolę pośrednika między filozofią a socjologią przypisuje Wiese historii. Strefę przejściową z obszaru B filozofii do historii i (tą okreśną drogą) do socjologii stanowi filozofia dziejów, „usiłująca wydobyć panujące w różnych epokach idee i przeciwstawić je kulturalnym siłom napędowym innych okresów”. Stosunek filozofii dziejów do socjologii rozbija autor na dwa stopnie: w pierwszym, chronologicznie wcześniejszym (choć żywym także współcześnie), związek między tymi dyscyplinami był bardzo ścisły (m.in. Fichte, Schelling, Hegel). Można więc w tym okresie mówić o względnie samodzielnej filozofii społecznej. Drugi stopień — to przede wszystkim Comte, Spencer, Marks, u których silniej już — zdaniem Wiesego — wystąpiło to, co socjologiczne. Wszakże i tu można tylko mówić „o pewnym przesunięciu akcentu”, gdyż nadal utrzymywało się u tych myślicieli silne splecenie socjologii z filozofią dziejów. Przy tej okazji Wiese zwraca także uwagę na socjologię wiedzy, solidaryzując się ze stanowiskiem, uznającym wzajemne powiązania między ustrojem społecznym a nadbudową ideologiczną (Marks, Scheler, Mannheim). Podkreśla przy tym (zresztą za teoretykami socjologii wiedzy) względną samodzielność świata idei i odrębność rządzących nim praw.

Bardzo istotne jest również w tym układzie ustalenie wzajemnych zależności między antropologią a socjologią. Zagadnieniu temu poświęcił zresztą Wiese odrębne studium (*Homo sum*), z którego rezultatów korzysta i tutaj. Jak już podkreśliliśmy, antropologia jest w jego ujęciu podstawową nauką wszelkich dyscyplin szczegółowych traktujących o człowieku. Jej główne zagadnienie sprowadza się do ustalenia kim (*Was*) człowiek jest i jaki (*Wie*) jest? (n.b. pytanie po co (*Wozu*) człowiek istnieje należy już do antropozofii). W ujęciu antropologii człowiek jest w swych zasadniczych cechach pewną wielkością stałą. I to różni ją przede wszystkim od socjologii, którą interesuje to, co zmienne, a więc wzajemne stosunki międzyludzkie i wyłaniające się na tej podstawie wytwory (*Gebilde*) społeczne. Ale właśnie dlatego, aby można było bezbłędnie ustalić zakres tego, co zmienne, musi antropologia (jako baza socjologii) stwierdzić, co w człowieku nie podlega zmianom? Ponadto winna ona ustalić czy zmienność człowieka uwarunkowana jest tylko rozwojem historycznym i powikłanymi sytuacjami społecznymi, czy też należy ją tłumaczyć biologicznie na podstawie naturalnych predyspozycji człowieka, które być może są tak ukształtowane, że muszą się do pewnego stopnia zmieniać? Wiese wydobywa 11 wspólnych wszystkim ludziom faktów, które mają ograniczać twierdzenie o totalnej historyczności człowieka: „1. Wszyscy ludzie — co wynika z badań przyrodniczych — posiadają krew, system nerwowy, kręgosłup, korę mózgową, serce i gruczoły wewnętrzne. 2. Rozpatrując od strony psychicznej, wszyscy cierpią i doznają przyjemności; wszyscy odczuwają siebie jako pewną indywidualność (*Ich*), której przeciwstawiony jest świat (ludzki i pozaludzki). To doznawanie własnej jaźni (*Ichempfindung*) rzadko tylko bywa w pełni uświadamiane: jest ono najczęściej bezpośrednim odczuwaniem życia. 3. Wszyscy oczekują potwierdzenia

swej jaźni przez istnienie (*Dasein*), określając to mianem bądź szczęścia, bądź sukcesu, ...miłości, samoudoskonalania. (Występuje tu zresztą niezmiernie duża ilość wariantów). 4. Wszelako każda jaźń wraz ze swymi życzeniami ustępować musi wobec określonych zadań i obowiązków. 5. Wszyscy przy tym doznają rozczarowań, aczkolwiek w rzadkich wypadkach zdarza się też harmonia życzeń i obowiązków. 6. Wszyscy się uczą. 7. Wszyscy mają określoną krzywą swego życia, która z reguły wznosi się, osiąga swój punkt szczytowy, aby wreszcie opaść; niekiedy jest to linia łamana, w której powtarzają się wzloty i upadki; zdarza się też, że linia ta kończy swój bieg w punkcie szczytowym. 8. Wszyscy umierają. 9. Nikt nie zna sensu swego istnienia; tym bardziej jednak ludzie dążą do tego, aby je zrozumieć i wytłumaczyć przy pomocy wiary. W tej mierze są oni, rzecz jasna, najczęściej niesamodzielni. 10. Wszyscy ulegają popędowi i namiętnościom, a niekiedy — uczuciom wyższym i rozsądkowi. 11. Wszyscy uczestniczą w dramacie, którego minione akty znane są tylko w zarysie, natomiast nikt nie zna dalszego ich przebiegu ani też zakończenia”.

Powyższe fakty musi zdaniem Wiesego uwzględnić socjologia, o ile ma ambicję udzielenia bezbłędnej odpowiedzi na pytanie o wzajemne międzyludzkie stosunki. Oczywiście zadaniu takiemu sprostać może reprezentowana przez autora socjologia stosunków społecznych (*Beziehungssociologie*)⁴, jako że to, co społeczne, wyprowadza ona właśnie z natury *homo sapiens*, a nie z substancji społeczeństwa (stanowisko uniwersalistów i Durkheima). Teoria stosunków społecznych nie hipostazuje, lecz wychodzi z faktów, które poddają się obserwacji (są to stale działające siły łączące i oddalające ludzi od siebie), aby tą drogą dojść do uniwersalnego wytworu, do abstrakcyjnej idei społeczeństwa. Wiese podkreśla jednak, że obu tych stanowisk nie dzieli bynajmniej nieprzezwyciężalne przeciwieństwo. Wręcz przeciwnie: „Jeśli nie brać pod uwagę zdogmatyzowanych też podstawowych, lecz treści poszczególnych badań specjalnych, to można wykazać, że oba te ujęcia... wykazują daleko idącą zbieżność”. Oczywiście socjologia stosunków zdaje sobie sprawę z tego, że siła uniwersalnych wytworów społecznych (jak: wspólnota, państwo, kościół itp.) jest czymś tajemniczym, czego nie podobna wyrazić „w trzeźwym języku badań ścisłych”. Również dla niej idee są siłami rzeczywistymi (w sensie: oddziaływania!), kształtującymi życie społeczne. (Np. ta okoliczność, że wierzy się w substancjalny charakter państwa ma w życiu międzyludzkim daleko sięgające następstwa: wiara taka jest siłą społeczną).

Przy okazji Wiese protestuje stanowczo przeciwko zarzutom, jakoby rozkładanie życia społecznego na procesy prowadziło do powierzchownej matematyzacji, gubiącej głębszą treść ideową tego, co społeczne. Zresztą zarzut ten wiąże się ściśle z rzekomym formalizmem socjologii Wiesego. Autor w związku z tym wskazuje na różną wykładnię słowa „formalny”. W ujęciu Simmla, który nazwę tę przyjął na określenie swojej socjologii, zajmującej się wzajemnym oddziaływaniem ludzi na siebie, *formalne* miało być równoznaczne z tym, co *najistotniejsze*. U Wiesego odpowiednikiem tego, co *formalne* jest to, co *międzyludzkie* (*zwischenmenschliche*). W socjologii chodzi przede wszystkim o uchwycenie zjawisk w ich związku logicznym (systematycznym) a nie czasowym (historycznym). Oczywiście — zdaniem autora — nauki społeczne nie mogą z żadnego z tych sposobów zrezygnować. Nikt wszakże nie może kroczyć równocześnie obiema drogami w nadziei, że

⁴ To, co ogólnoludzkie, uwzględnia także „Etyka” Leopolda von Wiesego, którą łączy on ściśle z tzw. antropologiczną i socjologiczną *Schauweise*.

uczyni tym samym zadość zasadzie wszechstronności (*Vollständigkeit*). Właśnie z tej racji zaleca Wiese rozdzielanie podstaw historii społecznej od podstaw socjologii systematycznej, która powinna się opierać na bazie pozahistorycznej i ogólno-antropologicznej. Tu wspomnieć trzeba także o akcentowanej przez autora (*n.b.* nie po raz pierwszy) przypadkowej zbieżności własnych założeń z Simmlowską koncepcją „geometrii form społecznych”. Oczywiście zetknięcie się z socjologicznymi pracami Simmla upewniło Wiesego o słuszności własnych założeń a również o konieczności usystematyzowania tego, co miało u Simmla raczej charakter aforystyczno-eseistyczny.

Nie ulega wątpliwości, że omawianą pracę zrodziło przede wszystkim dążenie do określenia miejsca, jakie w całokształcie wiedzy przysługuje reprezentowanej przez Wiesego teorii socjologicznej. Tym samym na szerszej niejako płaszczyźnie możliwe było przeprowadzenie dowodu o słuszności przyjętych założeń, co równocześnie całą *Beziehungslehre* postawiło w znacznie korzystniejszej wobec krytyki sytuacji. Aczkolwiek Wiese daleki jest od rewidowania swojego systemu, to jednak wykazuje daleko idącą pojednawczość w stosunku do odrębnych punktów widzenia. Ale pojednawczość ta sięga jeszcze dalej i ogranicza pozytywistyczną w zasadzie postawę autora, który podkreślając wyłącznie naukowy walor faktu i dowodu, stara się równocześnie zrozumieć to wszystko, co poza owe fakty i dowody wykracza. Mało: rezygnacja z głębszych dociekań byłaby jego zdaniem zubożeniem naszego życia wewnętrznego i „trudno nawet dziwić się tym, którzy najwyższą im przypisują wartość”. Wszakże wszystko to nie jest nauką i „nie może być narzucane innym jako zniewalający rzekomo rezultat logiki”.⁵

Wiese nie jest tu oczywiście odosobniony: poglądy te mają dość długi — zwłaszcza w filozofii niemieckiej — rodowód. Nigdy jednak nie zadomowiły się tam zbyt trwale, co poniekąd usprawiedliwia autora. Zresztą w tej mierze ambicje Wiesego świadomie nie sięgają aż po wyżyny oryginalności: mają być tylko rezultatem osobistych przemyśleń i osobistych doświadczeń. Jako takie zasługują na poważne rozpatrzenie, zważywszy że nosicielem ich jest człowiek, który postawą swoją zawsze dokumentował konsekwentne przywiązanie do uznawanych przez siebie wartości. Obiektywizm naukowy i liberalizm społeczny — oto dwie zasady, którym Wiese wierny był przede wszystkim, nawet wówczas kiedy wierność tę musiał okupić kilkuletnią relegacją z murów uniwersytetu.

Mieczysław Pieczyński

ANDRZEJ LEWICKI: *Procesy poznawcze i orientacja w otoczeniu*. Warszawa, 1960 PWN, str. 243; cena 26 zł

Od lat kilkudziesięciu psychologowie starają się coraz bardziej odgradzić od filozofii i od filozofowania. A jednak problemy filozofii dotyczące samych podstaw ich nauki, nie dają im w dalszym ciągu spokoju. Na tym tle głównie

⁵ Tak też oczywiście wypada ocenić zawarte w ostatnim rozdziale omawianej pracy poglądy autora na perspektywy rozwojowe i aktualną sytuację kulturalną Zachodu w stosunku do tzw. „świata wschodniego”, które to poglądy splatają się z ogólnymi zagadnieniami z pogranicza filozofii dziejów. Wiese zresztą wierny jest sobie o tyle, o ile — czyniąc zadość owej ludzkiej potrzebie wykraczania w dziedzinę B filozofii czy metasocjologii — jest w pełni świadomy względnej wartości swoich dociekań. Ponieważ Weise kroczy tu utartymi raczej szlakami, nie sędzę, aby celowa była bliższa charakterystyka owego ostatniego rozdziału.

zrodziła się walka pomiędzy różnymi kierunkami w psychologii, a choć walka ta w znacznej mierze przycichła, to jednak i teraz daje się odczuć potrzeba jednolitego ujęcia zadań psychologii oraz wyznaczenia przedmiotu jej badań.

Do książek omawiających te zagadnienia, a więc do książek filozoficznych ze swej natury, należy ostatnia praca Andrzeja Lewickiego. Autor stwierdza na wstępie, że celem psychologii jest nie tylko opisywanie stanów wewnętrznego doświadczenia. Psychologia ma przede wszystkim wyjaśnić wewnętrzne mechanizmy działania. W tym celu jednak musi stworzyć nowe a mianowicie biologiczne pojęcie procesów poznawczych.

Procesy poznawcze, podobnie jak wszystkie procesy psychiczne, autor uważa za odzwierciedlenie otaczającej rzeczywistości. Zdaniem autora jednak rzeczywistość odzwierciedlają również procesy nerwowe, które są substratem przeżyć świadomych. Autor jest skłonny te właśnie procesy nerwowe uważać za właściwe procesy psychologiczne. Ale zadaniem procesów poznawczych jest przede wszystkim orientacja w otoczeniu. Do tego celu potrzebne jest ponadto odzwierciedlenie wskaźników wartości, zależnych od potrzeb organizmu oraz odzwierciedlenie wskaźników działania. Autor bardzo szczegółowo rozpatruje zagadnienie, jakie procesy w mózgu mogą spełniać wszystkie te funkcje odzwierciedlania i dochodzi do wniosku, że teoria Pawłowa już obecnie daje klucz do rozwiązania tego zagadnienia.

Należy tylko już w definicji procesu poznawczego stwierdzić, że jest on składnikiem mechanizmu przystosowania do otoczenia. Mechanizm ten autor wyobraża sobie jako złożony z trzech porcji. Do pierwszej z nich należą procesy świadomego odzwierciedlenia otoczenia. Do drugiej porcji należą procesy świadome tylko ekstrospekcyjnie, czyli będące świadomością różnych zjawisk zewnętrznych, same jednak nie uświadamiane. Trzecia porcja składa się z odzwierciedleń czysto nerwowych, absolutnie nieświadomych i nieuświadamianych. Odzwierciedlenia te jednak na równi z tamtymi porcjami wyznaczają reakcje człowieka na różne sytuacje. Są to więc procesy nieświadomej orientacji w otoczeniu, jak u Freuda, lecz w tym przyrodniczym ujęciu przestają być mitologią głębin duchowych i zdaniem autora stają się dostępne ściślemu eksperymentalnemu badaniu.

Zeznania introspekcyjne mają nadal pewną wartość dla psychologa, lecz nie powinien on uważać ich za opis samych procesów psychicznych, a tylko za werbalne sprawozdanie wyrażające introspekcyjną świadomość tych procesów. Autor odnajduje w teorii Pawłowa gotowy mechanizm nerwowy dla introspekcji i przypuszcza, że zgodnie z poglądem Freuda może ona wtórnie dostosowywać orientację w otoczeniu do wymagań społecznych.

W dalszym ciągu autor dowodzi, że abstrakcja również jest pewną swoistą postacią odzwierciedlania nerwowego. Trzeba tylko, aby odzwierciedlanie takie było wybiórcze to znaczy, aby kora mózgowa odzwierciedlała tylko pewien szczegół, np. ilość czy kwadratowy kształt figury geometrycznej, inne zaś właściwości przedmiotu pomijała. Wybiórcze odzwierciedlenie można uważać równocześnie za ogólne, ponieważ dzięki swej abstrakcyjności stanowi ono adekwatny nerwowy korelat każdego przedmiotu, który posiada daną właściwość, a więc np. każdego kwadratu. Nie mniej abstrakcyjne odzwierciedlenie nerwowe samo w sobie jest czymś konkretnym, tak jak konkretnym jest schematyczny czarno biały obrazek, dajmy na to rysunek kapelusza. Rysunek ten, pomimo że w istocie jest konkretną czarno-białą plamą farby, z punktu

widzenia swej treści stanowi ogólną podobiznę rozmaitych kapeluszy, reprezentuje bowiem zarówno kapelusz brązowy, zielony, szary, czarny itd.

Abstrakcyjne nerwowe odzwierciedlenie różnych przedmiotów w mózgu, rozwija się stopniowo pod wpływem doświadczenia. Dziecko bowiem przyśwaja sobie od dorosłych zarówno brzmienie jak i znaczenie słów, kojarząc je z takimi czy innymi przedmiotami. Tak powstaje w korze mózgowej struktura skojarzeniowa, która tworzy indywidualne znaczenie słowa, a więc pewnego rodzaju odbicie w mózgu jego znaczenia językowego. Odbicie to lub engram jest wedle autora pojęciem ogólnym, gdyż zawarty w nim system skojarzeń łączy dany wyraz wybiórczo z cechami, które posiada każdy przedmiot oznaczany tym słowem w danym języku.

Koncepcja procesów poznawczych jako pewnych procesów nerwowych pozwala zdaniem autora na odgraniczenie zadań psychologa i fizjologa. Fizjolog bowiem bada tylko wewnętrzną strukturę procesów poznawczych i rozpatruje je jako dalszy ciąg zmian zachodzących w organizmie pod wpływem bodźca, a w szczególności jako pewnego rodzaju grę procesów pobudzenia i hamowania, rozchodzących się z określoną szybkością. Natomiast zadaniem psychologa jest poznanie przystosowawczych reakcji zwierząt, które są czymś więcej, niż tylko grą pobudzenia i hamowania i dlatego psycholog musi jeszcze opisać treści, jakimi zwierzęta posługują się w swych stosunkach z otoczeniem, chociaż nie muszą to być wcale treści uświadamiane w różnych stanach introspekcyjnej czy ekstrospekcyjnej świadomości.

Zasadnicza tendencja autora wydaje się interesująca i słuszna. Zjawiska psychologiczne są tak ściśle związane z pewnymi procesami nerwowymi, że wzorem paralelistów psychofizycznych można poniekąd je identyfikować ze sobą. Pomiedzy zjawiskami psychicznymi a odpowiadającymi im procesami nerwowymi zachodzi, być może, taki stosunek, jak pomiedzy czerwienią zjawiskową a falami elektromagnetycznymi o pewnej określonej długości. Autor uważa przy tym procesy nerwowe poniekąd za ważniejsze od procesów świadomych i skłonny jest uważać je za właściwy przedmiot badań naukowych. I z tym możnaby się zgodzić. A zwłaszcza dociekanie, jakie procesy nerwowe odpowiadają określonym procesom psychicznym może być bardzo interesujące i pożyteczne z dwu względów. Po pierwsze może uda się kiedyś bezpośrednio rejestrować różne procesy nerwowe, a nie tylko wnioskować o nich z wypowiedzi i całego zachowania się osoby badanej, a wtedy rozważania autora będą mogły dać klucz do zrozumienia i interpretacji owych procesów. Wyobraźmy sobie, że mamy jakąś bardzo dokładną mapkę najważniejszych komórek i ośrodków mózgowych, pewien zaś przyrząd w rodzaju elektroencefalografu wykazuje nam, w których komórkach zachodzi proces pobudzenia a w których proces hamowania. Taki diagram bez odpowiedniego klucza byłby zupełnie niezrozumiały i tylko znajomość przyporządkowania procesów psychicznych i nerwowych pozwoliłaby nam zorientować się, co naprawdę pacjent czuł i myślał w tej chwili.

A dalej dociekania w tym rodzaju, jakie snuje autor omawianej pracy, mogą być pożyteczne jeszcze z innego względu. Jak wiadomo cybernetykom udało się już obecnie stworzyć sztuczny model odruchu warunkowego. Może w przyszłości będzie rzeczą możliwą odtworzyć inne mechanizmy zachowania się ludzi i zwierząt. I znów znajomość przyporządkowania zjawisk psychicznych i fizjologicznych może być w tym bardzo pomocna. Na razie trudność leży w tym, że z małymi wyjątkami procesy przebiegające w różnych ośrodkach

nerwowych są raczej niedostępne obserwacji i rejestracji, a zatem i hipotezy co do ich przebiegu są jeszcze mgliste i niesprawdzalne.

Autorowi jednak chodzi przy tym o coś więcej. Zdaniem autora poglądy Wundta, Pawłowa, Freuda to przede wszystkim pewne projekty terminologiczne, którym autor przeciwstawia swój własny, nowy projekt terminologiczny.

Wydaje się to trochę dziwne. Trudno pojąć, aby Wundtowi, Freudowi, Pawłowowi zależało głównie na tym, aby ustalić zakres pojęcia zjawiska psychicznego i rozstrzygnąć, czy jest nim przeżycie w tym rodzaju, jaki każdy z nas zna ze swego doświadczenia wewnętrznego, czy jakiś nieznany bliżej proces nerwowy, czy wreszcie jeszcze coś innego. Możnaby sądzić, że chodziło im o takie zagadnienia, jak to, czy niektóre przeżycia mogą przeminąć niezapamiętane, a nawet niepostrzeżone i nieświadomione, czy możemy ulegać złudzeniom na ich temat, czy dalej pomimo to, że nie zdajemy sobie z nich sprawy, mogą one wywierać jakiś wpływ na nasze działanie. Wydawałoby się, że wszystkie te sprawy są już dziś mniej więcej wyjaśnione i uzgodnione.

Co więcej, możnaby zaryzykować twierdzenie, że krańcowych introspekcjonistów — wedle określenia autora — nie było właściwie nigdy. Przecież wspomniany przez autora Wundt zastrzegał się wyraźnie, że samoobserwacja nie może równać się co do ścisłości z obserwacją przyrodniczą, a Wł. Witwicki zaliczany przez autora do introspekcjonistów umiarkowanych podawał takie przykłady przeżyć nieświadomych i uczuć nieszczerych, z których wynika jasno, że niekiedy łudzimy się co do istoty naszych przeżyć.

Pozostawmy jednak te sprawy jako uboczne na marginesie, a starajmy się wniknąć w samą koncepcję autora. Ukaże się ona jasno, jeśli przeciwstawimy ją z jednej strony tendencjom Pawłowa, a z drugiej strony tendencjom jego kontynuatorów na terenie psychologii. Otóż Pawłow dla wyjaśnienia zachowania się zwierzęcia celowo pomijał ewentualne jego przeżycia, natomiast zastanawiał się nad tym, jakiego rodzaju procesy mogą przebiegać równocześnie w organizmie zwierzęcia i hipotetycznym tym procesom przydawał osobne nazwy, takie jak hamowanie, pobudzenie, promieniowanie i koncentracja. Na teren psychologii usiłowali terminy te przeszczepić dopiero kontynuatorzy Pawłowa, zastępując wedle pewnego klucza terminami Pawłowa tradycyjne terminy psychologiczne, odnoszące się do zjawisk świadomości. Autor omawianej przez nas książki uważa to, jak się zdaje, za trud zbyt znaczny, gdyż tradycyjnymi terminami psychologicznymi próbuje oznaczać wprost pewne procesy nerwowe. Postępowanie tego rodzaju wydaje się jak najbardziej uzasadnione. W ten sposób bowiem psycholog, nie oglądając się wciąż na fizjologa, może dalej spokojnie prowadzić swoje badania. Musi pamiętać tylko zawsze, że u podstawy badanych przez niego zjawisk leżą jakieś nieznanne mu bliżej procesy nerwowe, jak go zresztą przestrzegał już Titchener we wstępie do znanego podręcznika psychologii. Zastrzeżenie to do dziś pozostaje jak najbardziej aktualne.

Niemniej jednak słuszne w zasadzie wywody autora w szczegółach wymagają dokładniejszego opracowania i uzasadnienia. A więc np. autor uważa, że równie dobrze, jak mówimy o odzwierciedlaniu świata przez procesy psychiczne, możemy mówić o odzwierciedlaniu różnych przedmiotów przez procesy nerwowe. Jedne i drugie bowiem są pewnym odwzorowaniem przedmiotów świata zewnętrznego. Otóż takie stanowisko nie wytrzymuje krytyki. Zjawiska psychiczne odzwierciedlają wprawdzie przedmioty zewnętrzne, ale w takim sensie np., w którym Brentano mówił o intencjonalności zjawisk psychicznych

i o tym, że każde z nich ma przedmiot, do którego intenduje. Takie odzwierciedlanie nie jest tym samym, co proste odwzorowanie. Gdyby tak było, to ręka prawa byłaby odzwierciedleniem lewej, jedna złotówka odzwierciedlałaby każdą inną złotówkę, mózg człowieka raczej niż świat zewnętrzny odzwierciedlałby mózg dowolnego innego człowieka. Nawet obrazek kapelusza w przykładzie autora nie odzwierciedla w omawianym sensie żadnego kapelusza, ale go jedynie reprezentuje o tyle, że ludzie patrząc na rysunek kapelusza myślą sobie na niby: „Oto kapelusz”. Tak samo obrazek świecy dla jednych reprezentuje świecę, dla drugih wieczne pióro lub kwiat, zależnie od tego, czy sobie przy tym myślą na niby: „Oto świeca”, lub „Oto kwiat” lub „Oto wieczne pióro”. Gdyby procesy nerwowe miały odzwierciedlać przedmioty zewnętrzne w tym sensie, że je reprezentują, toby musiał ktoś je obserwować i myśleć sobie na niby: „oto są przedmioty, o których myśli sobie właściciel systemu nerwowego”. Ale jak narazie procesy zachodzące w mózgu są poza nielicznymi wyjątkami niedostępne obserwacji i dlatego twierdzenie, że reprezentują one pewne przedmioty zewnętrzne byłoby conajmniej przedwczesne. Raczej odwrotnie: procesy psychiczne mogłyby reprezentować odpowiadające im procesy nerwowe.

W jeszcze większym stopniu odnosi się to do procesów abstrakcji nerwowej. Kora nerwowa zdaniem autora miałaby odzwierciedlać wybiórczo tylko pewne cechy figury geometrycznej a inne pomijać, tak jak rysunek kapelusza odzwierciedla tylko pewne cechy kapeluszy. Ale znów nie kto inny tylko obserwator decyduje o tym, które cechy rysunku kapelusza go interesują a które nie, a jak mówiliśmy takiego obserwatora procesów korowych jeszcze nie ma. W dodatku powracałoby znowu zagadnienie, które trapiło już Locke a i Berkeleya, jak to pewien konkretny trójkąt może być ideą ogólną i jako idea ogólna reprezentować różne trójkąty szczegółowe.

Co prawda autorowi wystarczyłoby może twierdzenie, że już wtedy zachodzi abstrakcja nerwowa, kiedy o zachowaniu się człowieka decydują nie pewne konkretne przedmioty, ale tylko ich niektóre cechy. Na to jednak nasuwa się uwaga, że właściwie każdy odruch warunkowy wyznaczony jest nie przez jakiś bodziec konkretny ze wszystkimi jego cechami, ale raczej przez pewne cechy bodźca, przez pewien typ bodźca, taki np. jak 100 uderzeń metronomu na minutę, albo dźwięk piszczałki o określonej wysokości. Wynikałoby z tego, że najzwyczajniejszy odruch warunkowy byłby reakcją wybiórczą i tym samym zakładałby proces nerwowej abstrakcji.

Interesujące są próby autora odgraniczenia zakresu fizjologii i psychologii. Tylko zauważyć wypada, że trudno wymagać od fizjologa, aby strukturę procesów nerwowych rozpatrywał w oderwaniu od ich funkcji i od ich relacji do przedmiotów zewnętrznych; tak samo nikt nie może zabronić fizjologowi rozpatrywać ruchów płuc i serca, oraz przewodu pokarmowego w ścisłym związku z funkcją tych organów i rolą jaką odgrywają w przystosowawczych reakcjach całego organizmu.

Na szczęście całe zagadnienie ścisłego rozgraniczenia kompetencji różnych nauk wydaje się dziś raczej przebrzmiałe. Kompetentnym do wydawania pewnych sądów jest chyba każdy, kto potrafi je uzasadnić, kto rozporządza odpowiednimi aparatami rejestrującymi i potrafi umiejętnie się nimi posługiwać. W ten sposób teoria budowy atomu przeszła od chemii do kompetencji fizyków i nikt się o to nie gniewa. W ten sposób też wielu fizjologów jak np. Weber lub Helmholtz oddało psychologii niezaprzeczone usługi. Tak samo też

nikt nie mógłby brać za złe psychologom, gdyby bawili się w dociekanie struktury procesów nerwowych albo teorię jednego fizjologa przedkładali nad teorię innego fizjologa, gdyby mieli odpowiednie przygotowanie oraz potrzebne aparaty rejestrujące do dyspozycji.

Wydaje się, że są to główne zastrzeżenia, jakie nasuwają się przy lekturze omawianej książki. Dzięki temu jednak, że nie porusza się ona utartymi szlakami, że nie ogranicza się do referowania cudzych poglądów, ale stara się je oświetlić krytycznie albo sprecyzować bliżej i powiązać ze sobą, zmusza ona do ponownego przemyślenia wielu podstawowych zagadnień i do zajęcia własnego dobrze ugruntowanego stanowiska w sprawie roli i samoistności psychologii jako nauki.

Tadeusz Witwicki

WILLIAM STANLEY JEVONS: *Zasady nauki. Traktat o logice i metodzie naukowej*. Przełożyli M. Choynowski, B. J. Gawecki. Wstępem i przypisami opatrzył B. J. Gawecki. Warszawa 1960, PWN, Tom I, str. 674, Tom II, str. 639, cena obydwóch tomów oprawnych zł. 100,—

Wybitny logik, którego dzieła cieszą się popularnością wśród szerokich kół czytelników, to bardzo rzadkie zjawisko. A do takich twórców należał niewątpliwie Jevons. Będąc zarazem ekonomistą, jest on znany przede wszystkim jako autor podręczników logiki, które za życia jak i po jego śmierci miały liczne wydania w języku rodzimym oraz w językach obcych.

Najpierw powstały *Elementary Lessons in Logic* (1870), podręcznik dla szkół średnich, używany u nas w okresie międzywojennym w tłumaczeniu Cz. Znamierowskiego. Potem ukazały się *The Principles of Science* (1874), mające do roku 1958 kilkanaście przedruków w języku angielskim, książka na poziomie uniwersyteckim. Następnie opublikował najłatwiejszą, popularyzatorską *Primer of Logic* (1876), elementarną książeczkę dla szkół podstawowych. W niej ujawnił Jevons wyjątkową umiejętność wykładu dla młodocianych umysłów. Ostatnie dzieło logiczne Jevonsa *Studies in Deductive Logic* (1880) zawiera głównie ćwiczenia i zagadnienia do użytku studentów. Książki te świadczą o zamiłowaniu dydaktycznym autora, co wystąpiło także w sposobie podania ich treści oraz w dążeniu do jej utrwalenia w pamięci czytelnika. Również *The Principles of Science*, jakkolwiek nie są podręcznikami, zbliżają się do tego wzoru. Jevons nie lęka się w nich powtórzeń, nie żałuje przykładów w przeciwieństwie do współczesnego mu Sigwarta (celującego w drobiazgowych analizach) i dba o powiązanie wywodów w całość. Opisowość oraz interesująca egzemplifikacja, pozornie wykraczająca nieraz poza ramy tematu, to cechy odpowiednie dla podręcznika. Celem wyrobienia biegłości w rozwiązywaniu zagadnień indukcyjnych autor zamieścił dziesięć oryginalnych zadań uporządkowanych według wzrastającego stopnia trudności (t. I str. 252). Pragnąc jak najlepiej wprowadzić czytelnika do badań samodzielnych, Jevons oprócz strony logicznej uwzględnił stronę praktyczną działalności naukowej: charakteryzuje eksperymentatora (R. XXVI) oraz podaje rozmaite reguły postępowania naukowego (t. I str. 606, 658, t. II str. 496—503).

Zasady Nauki mają także cechy zbliżające je do poglądów nowoczesnego teoretyka nauki. Jevons bowiem należy do linii rozwojowej w logice angielskiej, w której występują nazwiska De Morgana, Boole'a i Russella jako punkty zwrotne. W przeciwieństwie do współczesnego Sigwarta kładzie nacisk na

zagadnienia metodologiczne a pomija filozoficzne. Od Milla, zwolennika logiki psychologizycznej¹, różni się w wielu zasadniczych punktach. Rezygnuje też z omawiania nauk humanistycznych, którymi Mill się zajmuje, uważa bowiem, że ich skomplikowanie oraz dotychczasowy rozwój nie pozwalają na wystarczającą analizę teoretyczną (t. II str. 567—570). Rozumie jednak ich znaczenie, o czym kilkakrotnie wspomina (t. I str. 15—16, t. II str. 528). Ograniczywszy się do nauk przyrodniczych, Jevons miał zarazem solidną podstawę dokumentarną w ich historii napisanej przez W. Whewella oraz innych autorów. Nieobojętny dla spraw metafizycznych przeciwstawia się jednostronnemu scjentyzmowi Comte'a (t. II str. 581—3).

Będąc przedstawicielem nurtu formalnego, Jevons utrzymuje zarazem żywy kontakt z konserwatywną logiką niemiecką, o czym świadczą odsyłacze w *Zasadach Nauki*. Tym też tłumaczy się u niego niezbyt wyklarowany stosunek do psychologizmu w logice. Z jednej bowiem strony pisze: „Dość rozpowszechnione jest mniemanie, że logika jest gałęzią psychologii, ponieważ rozumowanie jest procesem psychicznym. Wszelako na tej podstawie moglibyśmy twierdzić, że gałęziami psychologii są wszystkie nauki” (t. I str. 57). A z drugiej strony we Wstępie zapewne pod wpływem logików niemieckich podaje trzy najwyższe prawa myślenia²: tożsamości, sprzeczności i prawo wyłączonego środka, traktując je psychologicznie jak tamci, a nie formalnie jako twierdzenia rachunku zdań. We wcześniejszych *Elementary Lessons in Logic* prócz wspomnianych praw uwzględnił jeszcze zasadę racji dostatecznej Leibniza. W zakończeniu *Zasad Nauki* podkreślając jeszcze raz znaczenie owych praw myślenia, zdaje sobie jednak sprawę z ich niewystarczalności w pracy naukowej (t. II str. 578—83). Podobnie jego definicja logiki jako nauki, która odkrywa prawa natury i uczy je zastosować³, kryje w sobie niebezpieczeństwo psychologizmu. Do praw natury należą bowiem według Jevonsa prócz praw fizyki i innych nauk przyrodniczych także wspomniane prawa myślenia, które jednocześnie wskazują na właściwości bytu, gdyż autor używa ich zarazem w interpretacji ontologicznej. Pisze bowiem: „jestem skłonny uważać je za prawdziwe zarówno w tym, co się tyczy natury myśli, jak rzeczy” (t. I str. 63). A w rozdziale o indukcji rozpatrując związki zachodzące pomiędzy dedukcją i indukcją twierdzi podobnie: „Każdy z tych procesów jest dopełnieniem i odpowiednikiem drugiego. Zasady myślenia i istnienia, na których oba się opierają, są w gruncie rzeczy te same”, (t. I str. 243).

Z przedmowy do drugiego wydania *Zasad Nauki* widać, że Jevons uwzględnił liczne poprawki i uwagi nadesłane mu przez kompetentnych czytelników. Całość jego dzieła dzieli się na sześć ksiąg nierównej objętości. Księga pierwsza zawiera bardzo zwięzły wykład logiki formalnej wzbogacony odkryciami autora. Następne księgi już znacznie mniej skondensowane traktują o pojęciach i metodach w naukach przyrodniczych. A więc druga: Liczba, różnorodność i prawdopodobieństwo, trzecia: Metody pomiaru, czwarta najobszerniejsza (str. 7—308): Badania indukcyjne. W niej między innymi mówi autor o obserwacji,

¹ Czeżowski T. *Psychologizm w logice*. (w:) *Logika*, Warszawa 1949 PZWS str. 222—3.

² Czeżowski T. *Uwagi o tzw. najwyższych prawach myślenia*. (w:) *Odczyty Filozoficzne*. Toruń 1958 str. 218—228. (Nawiasem należy zaznaczyć, że autor wskutek przeoczenia, wśród logików, którzy nie przytaczają najwyższych praw myślenia, wymienia także Jevonsa na str. 227).

³ Por. Jevons W. *St. Logika, objaśniona figurami i pytaniami*. Przełożył H. Wernic. Warszawa 1902 str. 11.

eksperymentcie, metodzie zmian, teorii przybliżeń, indukcji ilościowej, stosowaniu hipotez, wyjaśnianiu i przewidywaniu. Piąta księga: Uogólnienie, analogia i klasyfikacja. Szósta zawiera tylko jeden rozdział: Rozważania o wynikach i granicach metody naukowej, gdzie autor potrąca o sprawy metafizyczne. Tytuły ksiąg oraz rozdziałów w dziele Jevonsa mówią stosunkowo niewiele o ich treści. Szczegółowa lektura *Zasad Nauki* odsłania nam dopiero rozległą erudycję autora, który przytacza liczne prace z logiki, nieraz zapomniane, oraz z innych nauk, żywo polemizuje z poglądami nieuzasadnionymi i wysuwa własne pomysły. A jeśli temat pozwala, autor chętnie czyni uwagi praktyczne, jak przy klasyfikacji, gdzie są ciekawe dygresje o katalogach bibliotecznych.

Tłumaczenie *The Principles of Science* dokonane po raz pierwszy na język polski, nie wzbudza żadnych zastrzeżeń i czyta się gładko. Wstęp zawiera główne dane z życia i działalności Jevonsa. Brakuje w nim natomiast ujęcia twórczości logicznej Jevonsa na tle późniejszych wyników, chociażby w tak szczupłym wymiarze, jak to uczynił Ernest Nagel w ostatnim wydaniu angielskim (New York 1958 Dover Publications). Przy końcu tomu II są przypisy do obydwóch tomów po 56 do każdego. Charakter przypisów zależy od przewidywanych czytelników dzieła, co nie jest łatwo określić, a w związku z tym trudno ustalić jednolite zasady, których należy się trzymać objaśniając niektóre miejsca w tekście oryginału. Ze względu na charakter podręcznikowy *Zasad Nauki* wydaje się, że należało w przypisach sprostować niektóre błędne informacje Jevonsa, zgodne z ówczesnym stanem nauk, lecz rażące na tle późniejszego ich rozwoju. Tak więc na str. 55 t. I czytamy: „Nieprawdą jest, by wszystko wiecznie płynęło, jak mniemali starożytni filozofowie. Pierwiastek pozostaje pierwiastkiem, żelazo nie zmienia się w złoto”. Może więc należałoby wspomnieć w przypisie o współczesnych teoriach w tym zakresie. W innym miejscu (t. II str. 568—9) Jevons pisze: „Ale wszystkie nasze nauki fizyczne nie pozwalają nam przewidzieć pogody z dużym prawdopodobieństwem na dwa dni naprzód, a ogólny problemat meteorologii jest jak dotąd prawie nie dotknięty”. Wobec dużego postępu współczesnej meteorologii i ta uwaga Jevonsa uchodzi za przestarzałą oraz wymaga objaśnienia w przypisie. Bardzo przyteczny jest skorowidz terminów i nazwisk do całości, zamykający tom drugi.

Henryk Moese

KARL PÜLLEN: Die Problematik des Philosophieunterrichts an höheren Schulen. Ein Beitrag zum Verhältniss von Philosophie und Bildung. Düsseldorf 1958, Pädagogisches Verlag Schwann (Z bibliografią), str. 315.

O nauczaniu filozofii w okresie XIX i XX wieku najwięcej dyskutowano w Niemczech, chociaż filozofia w tamtejszej szkole nie była w takim stopniu uwzględniana jak we Francji a później we Włoszech. Wobec krytyki filozofii racjonalistycznej dokonanej przez Kanta tylko logika formalna i psychologia empiryczna były wystarczająco naukowe, przeto nauki te wybrano za podstawę propedeutyki filozofii, wprowadzonej do szkół pruskich (1825). Tak pojęty przedmiot zanieczył zainteresowania światopoglądowe młodzieży. Realizując cel formalny miał ułatwić absolwentom szkół średnich studia wyższe, a nie dopełniał wykształcenia ogólnego. Toteż ujawniwszy bezowocność podczas rea-

lizacji jak i w swych wynikach, przejściowo był likwidowany. Odczuwano jednak potrzebę filozofii w szkole, co wynikało także z rozważań nad celami wychowawczymi. Dążenia te w wieku XIX, a szczególnie silne na początku wieku XX, napotykały na sprzeciw administracji oraz Kościoła. Państwo liberalistyczne obawiało się, by na lekcjach filozofii nie narzucać młodzieży światopoglądu, a Kościół bronił swej nauki przed ujemnymi wpływami. Skutkiem tych trudności powstawały pomysły nauczania filozofii kompromisowe, których nierealność wnet się ujawniła. Między innymi nauczano jej łącznie z językiem ojczystym albo starano się o pogłębienie filozoficzne innych przedmiotów. Zalecono wreszcie dobrowolne koła filozoficzne (1925), w których młodzież poprzez lekturę i dyskusję mogła czerpać wiedzę nie objętą programem.

Inna była sytuacja w Austrii, gdzie propedeutyka (od r. 1849) dawała ponadto informacje z pozostałych nauk filozoficznych i nie mając wspomnianych trudności, zachowała ciągłość rozwoju. Tam uczono jej w dwóch ostatnich klasach szkoły średniej po dwie godziny tygodniowo. Podręczniki A. Hoeflera (1890, 1898) były ówczesnie wzorem dydaktycznym tego przedmiotu. W Polsce międzywojennej przejęto austriacki program, jednak ograniczono ilość godzin o połowę, realizując go w klasie ostatniej. Najpierw uczono przedmiotu przy pomocy podręczników logiki oraz psychologii napisanych przez odrębnych autorów. W dążeniu do koncentracji nauczania przetłumaczono i wydano (1927) przestarzałe podręczniki Hoeflera. Później wyszły (1938) zmodernizowane podręczniki propedeutyki filozofii, lecz zachowały pierwotny dobór materiału. Również w poglądach dydaktycznych dotyczących tego przedmiotu widać było u nas zależność od dyskusji prowadzonej w Niemczech¹.

Kombinacja dydaktyczna psychologii z logiką była uzasadniona w XIX wieku, odpowiadała bowiem ówczesnemu rozwojowi i pojmowaniu tych nauk, które współcześnie różnią się zasadniczo i nie mają żadnych powiązań ze sobą. Dziś filozofia szkolna w Polsce Ludowej wymaga innego doboru treści; mogą to być elementy nauki o bycie, poznaniu i postępowaniu. Dla formalnej logiki natomiast widzimy naturalne miejsce w połączeniu jej z nauczaniem przedmiotów matematycznych.

Püllen nie wysuwa w swej książce nowych propozycji w sprawie zakresu jak i metod nauczania, usiłuje natomiast odsłonić pożyteczne elementy w tradycji przez krytyczną jej analizę. Oparłszy się na materiale dydaktycznym z Niemiec ubiegłego wieku i współczesnych dokonuje systematyki zagadnień. Systematyka jest zarazem dyskusją, która bierze pod uwagę aprobaty jak i sprzeciwu w kwestiach omawianych i stawia wnioski dotyczące ukształtowania nauki filozofii w szkole średniej (s. 253—272). Zamierzenia autora są więc duże, wykonanie jednak nie obeszło się bez pewnych usterek. Wielość celów wpłynęła ujemnie na przejrzystość wywodów, których tok jest rozwlekły, przerywany obfitymi i obszernymi cytatami z dzieł pedagogicznych i filozoficznych. Wskutek tego zdarzają się powtórzenia w tekście dotyczące faktów historycznych jak i teoretycznych wywodów. Pomimo to daje Püllen w sumie dużo wartościowych informacji dla cierpliwego i uważnego czytelnika. Jest to pierwsze tego rodzaju wydawnictwo i na tle analogicznej literatury przedmiotu w języku niemieckim zarysowuje się korzystnie². Autorzy zwykle zale-

¹ Por. Dydaktyka propedeutyki filozofii. Encyklopedia Wychowania. 1935 T. 2 s. 427—459.

² Por. recenzję z dzieła: *Aufgabe und Gestaltung des Philosophieunterrichts*. Ruch Filozoficzny T. XIX nr 3—4 str. 165—168.

cają dogmatycznie swoje poglądy, tutaj natomiast dostrzegamy różne strony zagadnienia pokazane na tle historycznym. Szczególnie cenne jest przedstawienie różnych form błędnego nauczania filozofii (str. 208—218). Czytelnik uczy się dostrzegać ściśle związki zachodzące pomiędzy celami dydaktycznymi a formami nauczania tego przedmiotu. Pojmuje, że sprzeczności tkwiące w nauczaniu filozofii mają swe źródło w źle wyznaczonych celach dydaktycznych. Jakkolwiek książka tkwi w problematyce ograniczonej czasowo i przestrzennie, to jej wyniki są ogólne i ważne dla innych terenów. Autor stara się gdzie-niegdzie rzucić światło na sytuację filozofii w szkołach innych krajów (Włochy, Francja, Austria). Na zakończenie Püllen daje spis literatury, z której korzystał w tekście. Troskliwie zebrana bibliografia obejmuje 804 pozycje i dzieli się na cztery działy: I. Istota filozofii a wychowanie, II. Programy i ogólna literatura pedagogiczna gimnazjalna, III. Nauczanie filozofii w szkołach średnich, IV. Literatura dotycząca praktyki nauczania filozofii (Podręczniki, wypisy itp.).

Henryk Moese

C. G. JUNG: *Psychologische Betrachtungen. Eine Auslese aus den Schriften. Zusammengestellt und herausgegeben von Dr. Jolan Jacobi Zürich 1945, 2. Ausg. 1949, Rascher Verlag, str. XVI + 455.*

C. G. Jung jest postacią znaną powszechnie, jako twórca szwajcarskiego kierunku szkoły psychoanalitycznej i pewnej klasyfikacji typów psychicznych oraz twórca słownika haseł stosowanych przy metodzie wolnych kojarzeń w psychoanalizie. Stosunkowo mało jednak znane są jego poglądy filozoficzne, już choćby dlatego, że rozsiane są po wielu jego pismach, a poza tym są one mało uchwytnie, abstrakcyjne, nieledwie spekulatywne. Niniejszy tom, to wybór około tysiąca cytatów z 60 pism Junga, ułożonych w pewną systematyczną całość. Jego pierwsze wydanie zbiegło się z ukończeniem przez Junga siedemdziesiątego roku życia, C. G. Jung bowiem urodził się w roku 1875 w Bazylei. Całe dzieło obejmuje cztery części, z których pierwsza zajmuje się istotą i działaniem duszy, część druga człowiekiem i jego stosunkami ze światem, część trzecia królestwem wartości, a część czwarta sensem życia, tworzeniem się osobowości i drogą do Boga. Jak widać tytuł dzieła nie bardzo odpowiada jego treści. Są to nie tyle rozważania psychologiczne, ile rozważania psychiatri, który pragnie się oderwać od szczegółowych zagadnień psychoterapii, aby dać wyraz takiemu pogładowi na świat, który jego zdaniem najlepiej sprzyja zachowaniu psychicznego zdrowia.

Jest to pogląd na świat na wskroś spirytualistyczny, niekiedy nawet na pół religijny. Charakterystyczna dla autora jest nie tylko treść poglądów, ale też ich sformułowanie. Zdaniem autora np. sen, to takie małe ukryte drzwiczki w najgłębszym, najbardziej intymnym zakamarku duszy. Otwierają się one na tę prakosmiczną, pierwotną noc, którą była dusza, kiedy jeszcze nie była świadoma swej jaźni i którą dusza pozostanie w dziedzinach na zawsze niedostępnych dla świadomości jaźni. Podstawą duszy jest przyroda, a przyroda to życie twórcze. Nieraz przyroda sama burzy to, co zbudowała, ale potem odbudowuje wartości, które zwalcza współczesny racjonalizm. Nasze religie od dawna były szkołą dla pięćdziesięciolatek, lecz dzisiaj ilu ludzi przygotowało się w takiej szkole, do zgłębienia tajemnicy drugiej połowy życia, do starości, do śmierci i do życia wiecznego?

Książka zawiera niewątpliwie wiele myśli interesujących i głębokich. Sugeruje przede wszystkim pewien nastrój, który kiedyś może wywierał zba-wienne działanie na pacjentów Junga. Może się przydać historykowi filozofii i psychologii, którego interesowałaby nie tylko sama doktryna autora ale też i jego osobowość.

Tadeusz Witwicki

HANNA WAŚKIEWICZ: Historia filozofii prawa. Filozofia prawa starożytnego świata pogańskiego. Część I. Grecja — okres najwcześniejszy i helleński. Lublin 1960, Tow. Nauk. KUL, str. 109, cena zł 25.—

„Praca niniejsza stawia sobie za zadanie przedstawienie historii filozofii prawa świata starożytnego pogańskiego (...Grecji i Rzymu), jako historii rozwoju problematyki filozoficzno-prawnej. Chodzi tu... o uchwycenie, jakie problemy filozoficzno-prawne stawały przed starożytnymi greckimi i rzymskimi myślicielami, jak je formułowali, co było dla nich w odniesieniu do prawa zagadką, jak tę zagadkę wreszcie rozwiązywali” (s. 8).

Autorka wychodzi w swych rozważaniach od poglądów przedfilozoficznych starożytnych Greków (VIII i VII w.) na istotę prawa, jego moc obowiązującą i prawodawcę. Rozwiązanie tych problemów znajdowali Grecy w tradycyjnych wierzeniach religijnych oraz w realnie istniejącej w społeczeństwie normie postępowania, uosobionej w postaciach dwóch czczonych w Grecji bogiń Themis i Dike. W miarę jednak rozwoju *polis* greckiej pojawia się również prawo, które pochodzi od władzy związku społecznego i bynajmniej nie pretenduje do tego, że na jego straży stoi bóstwo. Prawo to opiera swoją moc obowiązującą wyłącznie na powadze związku społecznego. Dwie rzeczy tego okresu — zdaniem autorki — są dla dalszego rozwoju greckiej filozofii prawa szczególnie ważne: 1. głębokie przekonanie, że obok prawa, ustanowionego przez ludzi, istnieje odrębny, doskonalszy, niezależny przy tym od prawodawcy ludzkiego, zespół norm postępowania; 2. równie głębokie przeświadczenie, że prawo, w pierwszym rzędzie to, które zostało ustanowione przez władców związku społecznego, jest nieodzowną podstawą życia społecznego, że na prawie opiera się ład i porządek w związku społecznym.

Następna część pracy została poświęcona omówieniu przedsokratycznej filozofii prawa. Autorka w tym najwcześniejszym okresie filozoficznej myśli greckiej rozróżnia okres filozofów przyrody, w którym kształtują się pierwsze problemy filozoficzno-prawne, i okres sofistyczny, charakteryzujący się tym, że uwaga z wszechświata przesuwa się na człowieka i wtedy zagadnieniem, około którego obraca się ówczesna problematyka filozoficzno-prawna, staje się zagadnienie pozytywnego prawa ludzkiego. Filozofowie przyrody: Tales, Anaximander, szkoła pitagorejska, Heraklit, Anaxagoras i Empedokles nie głosili bynajmniej zerwania z dotychczasową tradycją. Posługiwali się tymi samymi terminami co ich poprzednicy; co więcej, zajmowali się tymi samymi problemami filozoficzno-prawnymi. Oryginalność ich leży w tym, że to, co czerpią z tradycji przenoszą na odmienną, ściśle już rozumową płaszczyznę. Pierwsze próby filozofowania nad prawem można sprowadzić do trzech zagadnień: 1. istota prawa, a w związku z tym pierwsze próby jego definiowania; 2. zagadnienie prawa niezależnego od ustanowienia ludzkiego i stosunków, jakie je łączą z prawem ustanowionym przez człowieka; 3. moc obowiązująca prawa.

Koncepcje filozoficzno-prawne sofistów autorka omawia na podstawie za-

chowanych fragmentów pism Protagorasa, Trazymacha, Alkidamasa, Hippiasza z Elidy, Kalliklesa, Antyphona, Kritiasa i Anonima Iamblichy. Zachowane fragmenty dzieł przedsokratyków „zdają się jednak świadczyć, że z wyjątkiem jednej szkoły pitagorejskiej, u żadnego z nich nie rysuje się jeszcze z całą ostrością zagadnienie ogólnej definicji prawa” (s. 67).

Pracę kończy interpretacja poglądów Sokratesa, Platona i Arystotelesa oraz greckich szkół filozoficznych okresu hellenckiego. W zakończeniu obszerny wykaz bibliograficzny.

S.K.

MICHAŁ SOBESKI: *Myśl a marmur i inne szkice estetyczne*. Wyboru dok. Halina Junghertz. Warszawa 1959, PWN, s. 316, cena zł 27.—

Michał Sobeski (1877—1939), od roku 1919 profesor zwyczajny Uniwersytetu Poznańskiego, obok długoletniej działalności uniwersyteckiej uczestniczył w pracach towarzystw naukowych, a nadto był czynny jako krytyk i popularyzator nauki o sztuce. Prace naukowe, które zapewniły Sobeskiemu miejsce w historii polskiej myśli estetycznej, powstały w latach 1900-20: *Uzasadnienie metody obiektywnej w estetyce* (Kraków 1910), *Filozofia sztuki* (Warszawa 1917). W jego twórczości można wydzielić trzy okresy: pierwszy do roku 1920, w którym Sobeski zajmował się przede wszystkim filozofią sztuki (psychologia procesu twórczego, rozwój myśli estetycznej, problemy metodologiczne). Okres drugi — lata dwudzieste — cechowało zainteresowanie dla konkretnych zjawisk artystycznych. Artykuły, recenzje i sprawozdania z tego okresu złożyły się na tom studiów *Z pogranicza sztuki i filozofii*. Natomiast w okresie trzecim (lata trzydzieste) nie ukazała się żadna większa praca Sobeskiego. Dorobek tego okresu stanowią ogłoszone w czasopismach nieliczne artykuły, dotyczące szczegółowych zagadnień z historii sztuki (por. Od autora wyboru s. 5-24).

Książka *Myśl a marmur* jest zbiorem szkiców estetycznych, jakie wyszły spod pióra Sobeskiego w różnych okresach jego twórczości. Celem zbioru jest dostarczenie wszystkim interesującym się zagadnieniami estetycznymi podstawowych informacji z zakresu estetyki. Wybór został podzielony na dwie części. W części pierwszej umieszczono teksty mające za przedmiot analizę procesu twórczego oraz prace z zakresu metody badań estetycznych (Przyroda i sztuka, Idea w sztuce, Zadania filozofii sztuki, Twórczość artysty, Przebieg procesu twórczego, Zagadnienia metody, FORMALIZM a estetyka obiektywna). W części drugiej zostały zawarte prace dotyczące szczegółowych zagadnień z historii sztuki, które po części stanowią egzemplifikację tez ogólnych Sobeskiego (*Myśl a marmur*, *Z filozofii tragedii*, *Przybyszewski wczoraj a dzisiaj*, *Z Estetyki architektury nowoczesnej*, *Malarstwo doby ostatniej*). Wybór został uzupełniony bibliografią prac Sobeskiego. Książkę otwiera wprowadzenie Haliny Junghertz, dzięki któremu czytelnik zapoznaje się z całokształtem twórczości autora.

S.K.

W. F. ASMUS: *Descartes*. Przełożył z ros. Ludwik Chmaj. Warszawa 1960. Książka i Wiedza, str. 493, cena zł 30.—

„W książce, którą czytelnik ma przed sobą, pragnął autor przedstawić historię naukowej i filozoficznej działalności Descartes'a...” Staje on zarazem na

stanowisku, że właściwa interpretacja poglądów filozofa możliwa jest przy jednoczesnej analizie warunków społecznych, w jakich dzieło Descartes'a powstało.

W związku z obchodzoną niedawno trzechsetną rocznicą śmierci filozofa (1950 r.) ukazało się wiele prac poświęconych omówieniu jego poglądów a w szczególności znaczeniu naukowych idei Descartes'a dla współczesności. W pracach tych wyraźnie występują diametralnie różne oceny. „Współcześni idealisci burżuazyjni przemilczają materialistyczną treść i materialistyczne tendencje jego filozofii. W ich interpretacji całe znaczenie Descartes'a polega na tym, że był on twórcą nowoczesnego idealizmu” (s. 24). Natomiast „pisarze postępowego obozu prowadzą walkę z mitem o Descartesie, stworzonym przez idealistyczną reakcję. (...) Nie zasłaniając oczu na głębokie sprzeczności istniejące w jego światopoglądzie, szukają realnych, historycznych przyczyn, które wywołały owe sprzeczności” (s. 26). Praca Asmusa ma ukazać historię walki filozofa o rozwój postępowych idei naukowych i filozoficznych oraz jego różnorodnych stosunków z ówczesnymi umysłowymi siłami i tendencjami. Autor zaczyna od przedstawienia dzieciństwa filozofa. Następnie przechodzi do omówienia nauki w Kolegium w La Flèche, dając jednocześnie czytelnikowi obraz jezuickiego programu szkolnego we Francji XVII w. W dalszych rozdziałach zajmuje się okresem podróży po Europie: podróż do Włoch, pierwsze lata w Holandii. Potem pierwszy zarys filozofii i *Traktat o świecie*, traktaty fizyko-matematyczne z lat 1629—1636 (*Dioptryka, Meteory, Geometria, Rozprawa o metodzie*, spór z wielkimi matematykami). Wreszcie *Medytacje o pierwszej filozofii*, walka z protestanckimi teologami, korespondencja z Księżniczką Elżbietą, podróże po Francji w latach 1644, 1647, 1648, wyjazd do Szwecji i śmierć.

W ostatniej części pracy autor przedstawia wpływ idei Descartes'a na naukę i filozofię XVII—XIX wieku. W związku z dwoistością światopoglądu samego filozofa, wpływ jego koncepcji na dalszy rozwój nauki i filozofii był dwojaki. Racjonalizm jego teorii poznania wywiera po dzień dzisiejszy wpływ na rozwój filozoficznego idealizmu nowoczesnego. Myśli Descartes'a wykorzystywali do własnych konstrukcji neokantyści szkoły marburskiej: Cohen, Natorp i Cassirer. Materialistyczna natomiast nauka o odruchu jako o podstawowym akcie systemu nerwowego i o zależności czynności psychicznych od fizycznych, usunięcie z przyrodznawstwa teologii, próba mechanicznego wyjaśnienia powstania układu słonecznego, zwróciły na Descartes'a uwagę filozofów materialistów. Szeroko omawia Asmus rolę jaką odegrał Descartes na poglądy Spinozy. Rozważa wreszcie podjęte przez filozofa problemy z zakresu logiki — naukę o dedukcji i indukcji, o ich stosunku, o strukturze matematycznego dedukcyjnego rozumowania, o rodzajach wiarygodnej wiedzy, o aksjomatach i o tezach, dających się dowieść w nauce — co wszystko stało się podstawą, na której Pascal dał swój zarys teorii dedukcji, rozwiniętej następnie przez Logikę Port-Royal.

S.K.

NORBERT WIENER: *Cybernetyka a społeczeństwo*. Przekład O. Wojtasiewicza, posłowie E. J. Kolmana. Warszawa 1960. Książka i Wiedza, str 232, cena zł 20.—

Norbert Wiener, profesor matematyki w Massachusetts Institute of Technology, wskazuje na typowe dla cybernetyki tendencje zmierzające do wszech-

stronnego ujmowania rzeczywistości zgodnie z charakterem tej nauki, której przedmiot badań rozszerza się z dnia na dzień.

Tym aspiracjom cybernetyki daje wyraz autor już w przedmowie zatytułowanej: „Pojęcie świata wielu możliwości”, w której dokonuje on porównania dwóch koncepcji świata: w ujęciu mechaniki Newtona i współczesnej fizyki. Wielokierunkowy rozwój świata ujawniony przez obecną fizykę stał się jego zdaniem możliwy do uchwycenia, dopiero wtedy, gdy w fizyce zastosowano metody statystyczne, co jest zasługą Boltzmana i Gibbsa.

Rozdział I pt. „Dzieje cybernetyki” omawia problemy związane z genezą tej nauki. Autor, który sam jest jej współtwórcą, przedstawia okoliczności powstania cybernetyki.

O ile przedmowa i rozdział I stanowią swoiste wprowadzenie czytelnika w gąszcz problemów cybernetyki, to kolejny rozdział „Postęp a entropia” zawiera rozważania dotyczące obiektywnej rzeczywistości ujętej z punktu widzenia tej nauki. Osia tych rozważań jest stosunek zachodzący między pojęciem postępu i entropii w fizyce. Autor dokonuje przeglądu różnych ujęć zjawiska postępu, w szczególności w biologii i w fizyce, a także zastanawia się nad pojmowaniem i współzależnością układów izolowanych, występujących w rzeczywistości zarówno w stanie gotowym, jak też dających się zbudować czyli syntetycznych. Co prawda jego wnioski mogą człowieka nie tylko zaniepokoić, lecz nawet przerazić, są one jednak ciekawym spojrzeniem na przyszłość ludzkości.

Rozdział III pt. „Niezmienność i uczenie się: dwa wzory postępowania związanego z komunikowaniem się” rozpatruje problem związany z przystosowaniem się organizmu do jego środowiska. Zwraca uwagę okoliczność, że przystosowanie się polega m. in. na przyjmowaniu pewnych niezmiennych treści oraz ich ciągłej aktualizacji, że jest to swoisty kompromis między przeszłością i przyszłością.

Dwa kolejne rozdziały: „Mechanizm i historia języka” i „Organizacja jako wiadomość” omawiają głównie szereg zagadnień związanych z językiem; zarówno zagadnienia glotogenezy jak i problemy dotyczące funkcji języka, szczególnie w zakresie komunikacji.

Rozdział VI zawiera myśli z zakresu teorii prawa. Na jego przykładzie można się przekonać, jak bardzo twórcza jest „ingerencja” cybernetyki w zagadnienia teorii prawa.

Następne dwa rozdziały zainteresują niewątpliwie filozofa i socjologa. Pierwszy z nich pt. „Porozumiewania się, tajność i polityka społeczna” omawia zagadnienia komunikacji, w najszerszym tego słowa znaczeniu, na tle konkretnych sytuacji społecznych i historycznych. Drugi natomiast — pt. „Rola intelektualistów i uczonych” dotyczy bardzo istotnego dziś zagadnienia: miejsca uczonych w społeczeństwie i ich odpowiedzialności.

Rozdział IX zatytułowany: „Pierwsza i druga rewolucja przemysłowa” jest poświęcony społecznym skutkom automatyzacji. Rozpatruje się tu m. in. problem, na ile człowiek może być zastąpiony przez automat.

Z dwóch ostatnich rozdziałów — pierwszy pt. „Niektóre maszyny do porozumiewania się i ich przyszłość” usiłuje wskazać na pewne tendencje rozwojowe. Natomiast drugi — pt. „Język, zamęt i zagłuszenie” jest próbą analizy przeszkód w komunikacji, czyli pewnych zarówno podmiotowych jak i przedmiotowych zahamowań w tej dziedzinie. Ten przegląd dotyczący zarówno możliwości, osiągnięć oraz trudności cybernetyki nie tylko zapoznaje czytelnika

z nowymi zagadnieniami, ale daje mu także możliwość spojrzenia na klasyczne problemy w sposób nowoczesny.

Na końcu dołączono posłowie E. J. Kolmana, przedrukowane z wydania rosyjskiego tej książki, w którym zawarta jest próba oceny wysiłków prof. Wienera oraz interpretacji pewnych jego sformułowań.

J.S.

JOHN W. YOLTON: *John Locke and the Way of Ideas.* — Oxford 1956, University Press, str. XII + 235, cena 30 s.

Książka Yoltona jest wyrazem przekonania, że całkowite zrozumienie Locke'owskiej teorii poznania może być osiągnięte jedynie wtedy, gdy *Essay Concerning Human Understanding* ujmie się na tle epoki, w której powstał, i prześledzi się reakcje ludzi w owym czasie żyjących. W tym właśnie przekonaniu autor podjął obszerne badania historyczne. Chciał w oparciu o źródła ustalić, w jaki sposób poglądy Locke'a zostały przyjęte w XVII wieku i w początkach następnego stulecia, oraz stwierdzić, jaki wpływ wywarły one na religię i moralność tego okresu. W rezultacie Yolton zebrał obfity materiał rzucający ciekawe światło już nie tylko na samego reprezentanta angielskiego empiryzmu, ale także na całą epokę, w której żył i tworzył.

Przedstawienie wyników swych badań Yolton rozpoczął od określenia istoty i zakresu reakcji, którą wzbudziło pojawienie się *Essay'u*. Następnie uwaga jego skupiła się wokół zagadnienia wiedzy wrodzonej, przy czym uwzględniony został zarówno stan problematyki przed rokiem 1688 jak i argumentacja krytyków stanowiska Locke'a. Potem kolejno autor omawia wypowiedzi związane tematycznie z epistemologicznym i religijnym sceptycyzmem *Essay'u*. W końcu zaś przedmiotem rozważań staje się wzajemne ustosunkowanie Locke'owskiej teorii poznania i wierzeń religijnych. Taka jest struktura książki.

W treści zaś zwracają uwagę liczne informacje o rzeczach, o których wie się na ogół niewiele lub zgoła nic. Tak na przykład okazuje się, że doktryny Locke'a wywoływały od samego początku znaczne zamieszanie i wiele podejrzeń. Autor *Essay'u* był bowiem wyrazicielem szerzących się podówczas radykalnych prądów, których podstawowym założeniem nadał tak mocne sformułowanie, iż współcześni poczęli go uważać za jednego z najważniejszych i równocześnie najniebezpieczniejszych pisarzy swego czasu.

Niebezpieczną zdawała się być teoria pochodzenia wiedzy z doświadczenia, przeciwstawiająca się zdecydowanie doktrynie idei i zasad wrodzonych. Teoria ta miała już w XVII wieku swą historię, ale Locke, obok Parkera i Burthogge'a, dał jej najbardziej szczegółowe opracowanie. Tym zaś, którzy bronili tradycji natywistycznych, wydawała się ona podszeptem szatana. Sądono, że prowadzi nieuchronnie do religijnego sceptycyzmu i ateizmu. Istotnie, jak długo trwała wiara we wrodzoność, religia nie mogła przekształcić się w naturalistyczny deizm, w racjonalną teologię. Nowe prądy religijne bez ataku Locke'a i innych filozofów miałyby znacznie cięższą walkę.

Za życia autora *Essay'u* i długo potem działała silna tendencja do interpretowania jego wypowiedzi jako skrajnego sensualizmu. Wynikło to z faktu, że filozof ten nie podkreślił tak mocno, jak system jego wymagał, roli rozumu w procesach poznawczych. Tym niemniej zdawał on sobie sprawę, że człowiek musi posiadać zdolność analizowania, odróżniania jednych przedmiotów od drugich i przeprowadzania rozumowań.

Rzecz ciekawa, że wiele nieporozumień między Locke'm a jego krytykami powstało wskutek tego, że język *Essay'u* różnił się znacznie od używanego wówczas w dziełach filozoficznych. Locke był dziedzicem dwóch różnych tradycji: starej, scholastycznej, której nie odrzucał w całości, i nowej, naukowej, przynoszącej gruntowną zmianę kategorii ontologicznych i pojęć. Ścieranie się tych dwóch tradycji wywołało niejasność w sformułowaniach i utrudniło właściwą interpretację *Essay'u*. Niejasności spotęgowane były tym, że Locke sam nie zdawał sobie wyraźnie sprawy z licznych konsekwencji głoszonych przez siebie poglądów.

Szczególnie trudny i wzbudzający wiele wątpliwości był jeden z podstawowych terminów, mianowicie idea. Toteż odzywały się głosy (Norris) żądające wyjaśnień. Jednakże zdaniem Yoltona potrzebne było raczej wytłumaczenie, na czym polegała różnica między analizą idei zastosowaną w *Essay'u* a dawnymi metodami, oraz dlaczego Locke uznał za stosowne odejść w tym przypadku od tradycji.

Książka Yoltona jest interesującym przyczynkiem do wiedzy o życiu i poglądach „ojca empiryzmu”. Wartość jej podnosi obszerna bibliografia tekstów źródłowych i opracowań sporządzona przez małżonkę autora.

L.G.

Autoreferaty z odczytów i wykładów

TADEUSZ CZEŻOWSKI: *Filozofia na rozdrożu* (Oddział Pol. Tow. Filoz. w Krakowie, 29 października 1960 r.).

Empiryzm, charakteryzujący rozwój nauk w czasach nowożytnych, stał się powodem głębokich przemian w filozofii, wyrosłej na Platońsko-Arystotelesowskich, racjonalistycznych założeniach. Przemiany te zaznaczyły się w dwójaki sposób. Po pierwsze spowodowały lub przyśpieszyły wyodrębnienie poszczególnych dziedzin badania filozoficznego, rozbijając pierwotną jedność filozofii, zanikało bowiem dążenie do budowania systemów filozoficznych, natomiast rozwinęły się badania „od dołu” tzn. dotyczące zagadnień szczegółowych, które dopiero w dalszym ciągu miałyby prowadzić do zbierających je uogólnień. Poszczególne działy badań filozoficznych usamodzielnily się jako oddzielne nauki, uprawiane bez wzajemnych związków, a niekiedy nawet przeciwstawiające się „filozofii”, natomiast podkreślające zainteresowania wspólne z naukami szczegółowymi, np. logika z matematyką, psychologia z fizjologią, etyka z socjologią, estetyka z historią sztuki i nauką o literaturze. Po drugie przemiany owe wyraziły się w postaci ostrej krytyki tradycyjnej metafizyki, sięgającej aż do zaprzeczenia jej charakteru naukowego. W tej sytuacji powstaje pytanie, czym filozofia może być w dzisiejszym położeniu, nie jako światopogląd lub wytwór literacki, lecz jako nauka odrębna od innych i stanowiąca jednolitą całość.

W badaniach tradycyjnie uważanych za filozoficzne wyraźnie występuje rozróżnienie dwóch kierunków. Pierwszy ma za przedmiot rzeczywistość, drugi wiedzę. Łączą się one ze sobą w sposób naturalny, mianowicie rozważania dotyczące rzeczywistości stają się przedmiotem refleksji krytycznej jako narzędzia kontroli ich poprawności. Dwa te kierunki badań wiążą się z dwoma wyżej rozróżnionymi kierunkami przemian w ten sposób, iż rozważania do-

tyczące wiedzy uległy rozbiciu na wyspecjalizowane dyscypliny, badania zaś dotyczące rzeczywistości stały się przedmiotem niszczącej krytyki.

Specjalizacja naukowa rozwija się w miarę powstawania coraz bardziej szczegółowych zagadnień, które coraz bardziej oddalają się od podstawowych zagadnień ogólnych. Te jednak pozostają nadal zagadnieniami filozoficznymi i wymagają w miarę rozwoju nauki pogłębienia i nowego opracowania. Widać to wyraźnie na rozwoju logiki. Badacz, który tkwi całkowicie w kręgu zagadnień bardzo specjalnych, np. aksjomatyki pewnej teorii logicznej, tracąc pogląd na całość logiki i jej stosunek do innych działów badań filozoficznych, przestaje być filozofem i staje się logikiem specjalistą. Ale w obrębie logiki mieści się zespół zagadnień dotyczących struktury wszelkiej wiedzy i ten zespół pozostaje nadal działem badań filozoficznych, a logik, który się nim zajmuje jest filozofem. Przechodzenie z jednej pozycji na drugą daje się wyraźnie obserwować u różnych wybitnych logików współczesnych. Podobnie zaś jest chyba także w psychologii i innych wyspecjalizowanych dyscyplinach.

Metafizyce, obejmującej filozoficzne rozważania dotyczące rzeczywistości, zarzuca się, że nie ma dla niej miejsca w obrębie nauk co najmniej z dwóch powodów. Po pierwsze dla tego, że cały świat jest objęty badaniami nauk szczegółowych, tak że żadna jego część nie pozostaje domeną filozofii, po drugie zaś nie ma swoistej metody badań filozoficznych w tym zakresie, bo wszystko, co może być przedmiotem badania, może być badane tylko empiryczną metodą nauk szczegółowych. Metoda spekulacji racjonalistycznej, którą przedkantowska i późniejsza metafizyka usiłowała dotrzeć poza granice nauk przyrodniczych, nie wytrzymała próby krytyki naukowej.

Istotnie, cały zakres empirii jest przedmiotem badania nauk szczegółowych i jedyną metodą badania rzeczywistości jest metoda empiryczna; z definicji i zdań analitycznych nie można wydedukować twierdzeń istnienia. Lecz z drugiej strony dostępny doświadczeniu jest jedynie skończony wycinek tego, co istnieje, rozszerza się on z postępem nauk, lecz nigdy nie wyczerpuje całości istnienia, nikt rozsądny nie może sobie rościć pretensji, iż zna wszystko. Tym, co poza dziedziną empirii, nie interesują się nauki szczegółowe, interesują się jednak od dawna, na równi ze światem empirycznym metafizycy. Ta część pozaempiryczna istnienia nie jest poznawalna i łudzili się ci, którzy starali się do niej dotrzeć spekulacją metafizyczną. Można jednak co do niej snuć przypuszczenia, próbując drogą ekstrapolacji przenieść na nią własności świata empirycznego; tak czynili twórcy konstrukcji tzw. metafizyki indukcyjnej, na wzór hipotez nauk przyrodniczych. Ale konstrukcje te nie są hipotezami w sensie przyjętym w nauce, gdyż nie tylko nie są rozstrzygalne, co by jeszcze nie było sprawą zasadniczą wobec tego, że w sensie ścisłym żadne twierdzenie przyrodnicze nie jest rozstrzygalne. Nie są one nadto podatne uprawdopodobnieniu, co je różni od hipotez nauk empirycznych, które drogą kolejnych sprawdzeń empirycznych uzyskują coraz wyższy stopień prawdopodobieństwa. Żadna poprawna konstrukcja metafizyczna nie może być sprzeczna z empirią, każda powinna na swój sposób wyjaśniać czy też interpretować wiedzę empiryczną, ale żadna pod tym względem nie ma pierwszeństwa przed innymi; nie można w ogóle w tę dziedzinę przenosić pojęcia prawdopodobieństwa. Wartość takich konstrukcji metafizycznych nie leży w tym, by pozwalały z mniejszym lub większym prawdopodobieństwem wglądać w dziedzinę zakrytą przed ludzkim wzrokiem; należy jej szukać gdzieindziej. Mianowicie każda taka konstrukcja przedstawia pewną możliwość odpowiedzi na pytania, rodzące się

na tle wiedzy o świecie empirycznym, lecz wykraczające poza granice tej wiedzy, bo dotyczące całości istnienia zarówno empirycznego jak pozaempirycznego. Owe możliwości same dla siebie stają się przedmiotem zainteresowania naukowego; nie w ten sposób, ażebyśmy którejs z owych konstrukcji metafizycznych przypisywali jakieś zasadnicze pierwszeństwo przed innymi, lecz wzięte jako układ możliwych propozycji: im ów układ jest bardziej bogaty i wszechstronny, tym większą przedstawia wartość poznawczą. Toteż każda nowa, czyniąca zadość wymaganiom poprawności konstrukcja metafizyczna ową wartość powiększa. Różne systemy metafizyczne są przedmiotem opracowań historii filozofii. Ale jak obok historii etyki rozwija się etyka normatywna, konstruuująca systemy etyczne i etykologia, analizująca je i klasyfikująca, tak obok historii systemów metafizycznych jest miejsce dla metafizyki *sensu stricto*, budującej w sposób umiejętny konstrukcje metafizyczne i dla teorii, analizującej je i klasyfikującej. Konstrukcje takie wciąż wyrastają. Są potrzebne jako uzupełnienie teorii nauk szczegółowych stanowiące jedność naukowego światopoglądu. Lecz każda konstrukcja metafizyczna przedstawia tylko jedną z możliwości takiego uzupełnienia.

Metafizyka stosuje metody badania wspólne dla wszystkich nauk, rozporządza jednak ponadto metodą sobie tylko właściwą. Nauki przyrodnicze znają tylko jeden rodzaj doświadczenia — doświadczenie zmysłowe, ale filozofowie od dawna zwrócili uwagę na inne jego rodzaje, rozmaicie nazywane. Wszystkim im to jest wspólne, że akt poznawczy ujmuje swój przedmiot, jakiegokolwiek by on był typu, bezpośrednio, tzn. we własnej jego postaci, nie zaś za pośrednictwem jakichkolwiek znaków, — i całościowo, tak właśnie, jak ujmowany jest przedmiot np. w spostrzeżeniu wzrokowym; dlatego nazywa się takie ujęcie intuicyjnym, rozszerzając pierwotne znaczenie tego terminu na wszelkie poznanie, które jest bezpośrednie i całościowe. Każde takie poznanie ma także dalsze cechy wspólne z poznaniem zmysłowym: Będąc bezpośrednie, jest oczywiste, przy czym różne są rodzaje oczywistości, zależnie od różnych rodzajów intuicji. Jest niedowodliwe, bo jest faktyczne, a nie apodyktyczne — nie można nikomu wykazać, że jest tak, jak ja widzę, jak tylko ukazawszy mu to samo. Jest natomiast sprawdzalne w ten sposób, że może być powtarzane przez różne osoby w różnych okolicznościach i porównywane. Każde poznanie intuicyjne wymaga zajęcia właściwej dlań postawy. Uwaga jest postawą dla spostrzeżenia zmysłowego, lub introspekcyjnego, swoista postawa moralna lub estetyczna jest warunkiem intuicyjnej oceny jednego lub drugiego rodzaju. Platowska *noesis* jest jedną z odmian poznania intuicyjnego w przyjętym tu znaczeniu i wymaga również zajęcia odpowiedniej postawy dla wydobycia w obserwowanym przypadku indywidualnym jego składnika generycznego. Inną znów jest intuicja i postawa egzystencjalistyczna, dążąca do ujęcia pomijanych w życiu codziennym aspektów rzeczywistości. Filozofia coraz więcej przykłada wagi do tych dawno znanych a nie wyzyskanych dróg poznania rzeczywistości w jej różnych perspektywach, wymykających się poznaniu przyrodniczemu. Owe wielorakie rodzaje doświadczenia innego niż zmysłowe nie są tak opracowane pod względem metodologicznym, jak obserwacja przyrodnicza; nie można ich jednak odrzucać jako nienaukowe, jeżeli spełniają podstawowy warunek poprawności naukowej, mianowicie kryterium intersubiektywnej sprawdzalności, pozwalające odróżnić to, co jest obiektywne, od subiektywnych złudzeń. Niewątpliwie zaś różne odmiany poznania intuicyjnego kryterium to spełniają. Składają się one na doświadczenie w szerokim tego

słowa znaczeniu, dostarczają wiedzy empirycznej i syntetycznej o przedmiotach różnych typów logicznych.

Tak więc badania filozoficzne dotyczące rzeczywistości mają wbrew poglądom przeciwnym właściwy sobie przedmiot, jest nim całość świata obejmująca i to, co dostępne poznaniu przyrodniczemu i to, co leży poza zasięgiem empirii przyrodniczej; dotyczą one jednak swego przedmiotu nie w ten sposób, by można było przekroczyć granicę dzielącą to, co poznawalne, od niepoznawalnego, jak próbowała czynić dawna spekulacja racjonalistyczna, lecz przez rozważanie możliwości różnych konstrukcji metafizycznych. Mają te badania również właściwą sobie metodę, posługując się, poza aparatem metodycznym wspólnym z innymi naukami, różnymi rodzajami poznania intuicyjnego, innego niż zmysłowe.

TADEUSZ CZEŻOWSKI: Indukcja i rozumowanie przez analogię (Oddział Pol. Tow. Filoz. w Krakowie, 4 maja 1961 r.).

Rozumujemy indukcyjnie, gdy zdanie „to *a* jest *b*” (lub „te *a* są *b*”) jest przesłanką dla konkluzji „każde *a* jest *b*”, rozumujemy zaś przez analogię, gdy konkluzja brzmi „tamto *a* jest *b*”. Naturalne jest przypuszczenie, że oba rodzaje rozumowania pozostają ze sobą w związku. Według Milla rozumowanie przez analogię jest pierwotną, a indukcja pochodną formą rozumowania, owa pochodność jest przy tym — jak się zdaje — rozumiana genetycznie. Przeciwnie Jevons sądzi, że rozumowanie przez analogię „ma charakter ogólny i że to, co się wnioskuje o poszczególnym przypadku można by wnioskować o wszystkich podobnych przypadkach”. (*Zasady nauki*, t. II, ks. V. r. XXVII).

Zdanie szczegółowe nie jest jedyną przesłanką rozumowania przez analogię, drugą jest zdanie stwierdzające analogię między przypadkiem danym w przesłance a tym, o którym się orzeka w konkluzji; jest ono zdaniem ogólnym, obejmującym oba wspomniane przypadki i jako takie jest wspólną racją dla przesłanki szczegółowej i konkluzji; im owa wspólna racja jest mniej ogólna, tym ściślejsza jest analogia. Jeżeli rozumując przez analogię otrzymamy konkluzję fałszywą, eliminujemy przypadek nie analogiczny, zawężając zakres uogólnienia, w którym stwierdzamy analogię. Według takiego pojmowania słusznym byłby pogląd Jevonsa na naturę rozumowania przez analogię, a nie pogląd Milla. Rozumowanie przez analogię wymagałoby jako pierwszego kroku uogólnienia, stwierdzającego tę analogię, drogą zastosowania indukcji prostej, a dopiero drugi krok, będący normalnym sylogizmem z obu przesłanek, doprowadziłby do szczegółowej konkluzji. Jednakże pogląd Milla, według którego rozumowanie przez analogię jest elementarną postacią rozumowania, znajduje poparcie w następującym argumencie, skierowanym przeciw powyższej analizie: Gdy rozumujemy przez analogię, że pewne *a* jest *b*, to konkluzja ta ma wyższy stopień prawdopodobieństwa, niż miałyby zdanie „każde *a* jest *b*”, występujące jako owa ogólna przesłanka stwierdzająca analogię i obejmująca oba przypadki analogiczne razem ze wszystkimi innymi podpadającymi pod *a*, gdyż bardziej prawdopodobne jest przypuszczenie, iż pewne spomiędzy *a* jest *b*, niż że każde z nich jest *b*. Nie może zaś konkluzja być bardziej prawdopodobna od przesłanki, nie może przeto uogólnienie „każde *a* jest *b*” stanowić przesłanki dla szczegółowej konkluzji w rozumowaniu przez analogię. Zarzut ten jednak nie uwzględnia okoliczności, na którą wskazał już Jevons w swej

polemice z Millem. Gdy rozumujemy przez analogię z przesłanki „ pewne a jest b ”, że jakieś inne a jest b , to konkluzja dotyczy jakiegokolwiek przypadku, który jest a , a nie przypadku określonego indywidualnie; stopień prawdopodobieństwa konkluzji, dotyczącej jakiegokolwiek przypadku a , jest zaś taki sam, jak stopień prawdopodobieństwa uogólnienia „każde a jest b ”. Jeżeli natomiast pragniemy uzyskać konkluzję, dotyczącą wyłącznie pewnego indywidualnie określonego przypadku, który jest a , winniśmy ten przypadek wyodrębnić przez jakieś cechy indywidualizujące i szukać analogii, obejmującej przypadki dane w przesłance i nadto tylko ów jeden przypadek indywidualny. Wtedy jednak uogólnienie, w którym stwierdzamy analogię nie brzmi „każde a jest b ”, lecz „każde a_1 jest b ” gdzie zakres a_1 rozciąga się na przypadki a dane w przesłance szczegółowej i na ów jedyny przypadek indywidualny. Stopień prawdopodobieństwa zdania „każde a_1 jest b ” nie jest jednak mniejszy od stopnia prawdopodobieństwa, iż owo indywidualne a_1 , o którym orzekamy w konkluzji, jest b . Nie jest więc słuszny zarzut, że prawdopodobieństwo konkluzji przy rozumowaniu przez analogię jest większe, niż prawdopodobieństwo przesłanki ogólnej, obejmującej przypadki analogiczne. W konkretnych zastosowaniach znalezienie cech indywidualizujących przypadek, który chcielibyśmy wybrać spośród wszystkich a i które nadawałyby się do uogólnienia „każde a_1 jest b ” byłoby kłopotliwe i zazwyczaj chodzi jedynie o przypadek praktycznie najbliższy, bez jakościowego wyróżnienia go spośród innych a .

Związek uzasadnienia między zdaniami „każde a jest b ” jako przesłanką ogólną i szczegółową konkluzją w rozumowaniu przez analogię daje się odwrócić. Konkluzja, jeżeli okaże się prawdziwa, staje się przesłanką potwierdzającą uogólnienie, tj. zwiększającą jego stopień prawdopodobieństwa; rozumowanie odwraca się na indukcję prostą, stosowaną jako rozumowanie sprawdzające.

Związki między indukcją prostą a rozumowaniem przez analogię sięgają w dziedzinę ich zastosowań metodologicznych. Oba te rodzaje rozumowania są stosowane bądź jako heurystyczne, bądź jako uzasadniające. W zastosowaniu heurystycznym indukcja jest metodą poszukiwania praw naukowych, tj. twierdzeń dotyczących prawidłowości związków współistnienia lub następstwa między faktami — rozumowanie przez analogię metodą stawiania hipotez, tj. twierdzeń, których rolą jest podporządkowanie zdań o faktach pod prawo. W zastosowaniu uzasadniającym indukcja jest metodą confirmacji praw naukowych, a rozumowanie przez analogię metodą sprawdzania zdań obserwacyjnych.

Rozumowanie indukcyjne i rozumowanie przez analogię mają jeszcze tę wspólną cechę, że są rozumowaniami prawdopodobieństwowymi, tzn. konkluzje ich występują w uwikłaniu implikacji prawdopodobieństwowych, orzekających prawdopodobieństwo konkluzji ze względu na przyjęte przesłanki. Określa się je czasem jako zawodne rodzaje rozumowania. Jest to określenie słuszne tylko z pewnego punktu widzenia, mianowicie gdy się konkluzje absolutyzuje, to jest traktuje w oderwaniu od przesłanek. Jest to jednak postępowanie niepoprawne, które doprowadza do niepożądanych konsekwencji metodologicznych, jak te np. które wysnuwał Schlick, pojmując owe wyabsolutyzowane konkluzje jako reguły przewidywania, a więc zdania metateoretyczne; toteż takie odrywanie konkluzji prawdopodobieństwowych od ich przesłanek można stosować tylko jako wygodny skrót wypowiedzi, pamiętając o jego skrótowym charakterze. Akceptujemy owe oderwane konkluzje prawdopodobieństwowe,

prawa i hipotezy, czyniąc je podstawą decyzji w postępowaniu naukowym i w codziennym życiu. Takie akceptowanie trzeba jednak odróżnić od asercji, jaką uzyskuje konkluzja wyinferowana dedukcyjnie. Jest ono raczej podobne do zakładu lub stawki w totalizatorze, gdzie decyduję się na ryzyko, aby wygrać. Zachodzi tu nie akt poznawczy, lecz decyzja. Wprawdzie w każdej decyzji mieści się także twierdzenie, ale jego przedmiotem jest nie stan rzeczy, na który stawiamy — świadomi bowiem jesteśmy ryzyka — lecz to, że czynimy ów stan rzeczy podstawą swego postępowania.

TADEUSZ CZEŹOWSKI: Paradoxs wolności. (Oddział Pol. Tow. Filoz. w Poznaniu, 16 listopada 1960 r.).

Dobrze wiadomo, że zasada nieograniczonej wolności nie daje się urzeczywistnić; sprzeczność interesów i dążeń doprowadziłaby rychło do anarchii. Rozumowanie nie tylko potwierdza takie przewidywanie, lecz nadto okazuje, że zasada owa zawiera wewnętrzną sprzeczność. Albowiem, jeżeli założymy, że wszystko wolno, to wolno także zaprzeczyć, by było wszystko wolno, a jeżeli wolno zaprzeczyć, że wszystko wolno, to nieprawda, że wszystko wolno. Jest to wywód postępujący analogicznie do znanego w logice dowodzenia według zasady, że jeżeli z jakiegoś twierdzenia wynika jego zaprzeczenie, to owo zaprzeczenie jest prawdziwe, a twierdzenie fałszywe. Wolność nieograniczona sama sobie zaprzecza, przeto aby być wolnym trzeba ograniczyć swoją wolność. Jak przeto ją ograniczyć, aby być wolnym?

Rozróżniamy wolność zewnętrzną lub fizyczną i wolność wewnętrzną. Pierwsza to wolność działania w granicach, jakie nakreślają warunki naturalne, zgodnie z prawami przyrody. Istota działająca w granicach swej wolności zewnętrznej może kierować się w działaniu różnymi motywami, wśród których mieści się zarówno rozsądny namysł, jak impulsy popędowe. Osobowość ludzka tym się charakteryzuje, że odróżnia dobro od zła, może wybierać między motywami działania i odrzucać te z nich, które sprzeciwiają się dobru. Człowiek mądry, uczyli już moralisci starożytni, kieruje się w postępowaniu tym, co słuszne, to jest skierowane ku dobremu, i osiąga w ten sposób wolność wewnętrzną lub moralną, bo nakazy moralności wskazują, jakie postępowanie jest słuszne. Przekonanie, że jest możliwe realizowanie intencji postępowania, towarzyszące zarówno wolności zewnętrznej jak wewnętrznej, bywa nazywane wolnością psychologiczną. Pojawienie się tego przekonania lub przekonania z nim sprzecznego stanowi dla osoby działającej kryterium posiadania lub nieposiadania wolności. Może być, jak wiele innych kryteriów, zawodne, gdyż bywa mylne.

Kto osiągnął wolność moralną szanuje także cudzą wolność w myśl nakazu sprawiedliwości, którego treścią: każdemu dać to, co mu się należy. Sprawiedliwość jednak jest różnoraka, zależnie od sposobu pojmowania tego, co się komu należy, a więc czy wszystkim jednakowo, czy według zasługi, według osiągnięć, według potrzeb lub wreszcie według stanu. Niewielu jedynie ludzi osiąga wolność wewnętrzną i szanuje wolność innych w myśl nakazu sprawiedliwości. Pojawia się przeto niewola, jako przeciwieństwo wolności. Narzuca ją przemoc, bądź fizyczna, która pozbawia wolności zewnętrznej (ale może pozbawić także wolności wewnętrznej, gdy jej nacisk skłoni kogoś do rezygnacji z kierowania się słusnością w postępowaniu) bądź moralna, która pozbawia człowieka wolności wewnętrznej, gdy go opląta kłamstwem, nadużywając jego

zaufania; ktoś pozbawiony w ten sposób wolności wewnętrznej może zachować fałszywe poczucie wolności psychologicznej.

Przemoc fizyczna pojawia się w życiu społecznym jako narzędzie niewoli w rękach wrogów sprawiedliwości, ale także jako jej własna broń, gdy staje się wykonawcą sankcji, stojących na straży sprawiedliwości jurydycznej, to jest ujętej w sformułowania kodeksu prawniczego i opatrzonej sankcjami kar, grożących każdemu, kto się jej przeciwstawi. Sprawiedliwość jurydyczna obejmuje poprzednio wyliczone odmiany sprawiedliwości w tym sensie, iż każda z nich może stać się treścią konkretną sprawiedliwości jurydycznej, ale z drugiej strony ta może okazać się niezgodna z którąkolwiek z tamtych. Przemoc pojawia się, gdy zdarzy się kolizja dążeń i działań przeciwstawnych; toruje ona drogę jednemu z nich, uniemożliwiając drugie. Gdy kolizja taka zachodzi między dążeniem sprawiedliwym i niesprawiedliwym, sprawiedliwość jurydyczna — w zasadzie — wprawia w ruch sankcje, hamujące przemocą działania niesprawiedliwe. Jednakże powstają kolizje również między działaniami, z których każde powołuje się na zasadę sprawiedliwości; wtedy przemoc nie jest właściwą drogą rozstrzygnięcia, gdyż choćby nawet służyła sprawiedliwości jurydycznej, strona przeciw której będzie skierowana przyjmie to jako krzywdzącą niewolę. Trzeba szukać innej jeszcze zasady, która by pozwoliła rozwiązać konflikt bez narzucania z góry decyzji, przecinającej dążenie jednej ze stron i ograniczającej w ten sposób jej wolność. Jest nią zasada życzliwości powszechnej. Jeżeli zgodnie z nią każda ze stron w pełni swej wolności wewnętrznej jest gotowa do ustępstwa na rzecz słusznych roszczeń strony przeciwnej, konflikt rozwiąże się zgodnym porozumieniem, bez ograniczenia czyjejkolwiek wolności.

Cel tych rozważań jest analityczny, chodzi o zdanie sobie sprawy z treści pojęcia wolności i z tego, jak wiąże się ono z innymi pojęciami etycznymi. Na podstawie wyników analizy można stwierdzić jeszcze jedną zależność ogólną, pozostającą w związku z paradoksem wolności, o którym była mowa. Rozróżnia się pojęcia wolności indywidualnej, którą zajmowaliśmy się dotychczas i wolności społeczeństw. Określenie wolności w tym szerszym znaczeniu nie jest łatwe, wiąże się ono z konfliktami politycznymi lub ekonomicznymi. Społeczeństwa dążące do takiej wolności widzą ją w równym dla wszystkich prawie stanowienia o swoim losie. Ideał ten nie daje się zrealizować w społeczeństwie, w którym nie panuje sprawiedliwość, oparta o ogólnie uznane zasady etyczne i o życzliwość wzajemną; rzekoma wolność dla wszystkich okaże się wkrótce wolnością dla niektórych a niewolą dla innych. Do ideału powszechnej wolności można się jedynie stopniowo zbliżać mozolnym trudem wyrabiania cnót społecznych. Teza to nie nowa, może jednak te rozważania pozwolą spojrzeć na nią uważniej, niż to się zwykle dzieje.

TADEUSZ KUBIŃSKI: O granicach rozszerzania teorii nauk o w y c h. (Oddział Pol. Tow. Filoz. we Wrocławiu, 16 marca 1961 r.).

Omówiono własne wyniki badań nad twierdzeniem Lindenbauma o nadsystemach zupełnych.

W pierwszej części odczytu podano (wraz z bardzo szkiecowymi dowodami) następujące twierdzenia:

(1) *Istnieje zbiór S oraz będąca w nim konsekwencją skończoną funkcja c, o własnościach: do żadnego systemu niesprzecznego zawartego w S nie da się dobrać jego nadsystemu niesprzecznego i zupełnego również zawartego w S.*

(2) Istnieją nieskończone monotoniczne rodziny systemów niesprzecznych, których sumy są systemami sprzecznymi.

Podkreślono, że twierdzenie (1) dowodzi istotności występującego w twierdzeniu Lindenbauma o nadsystemach zupełnych założenia o skończonej aksjomatyzowalności zbioru S , tzn. zbioru wszystkich wyrażań sensownych.

W drugiej części odczytu podano sposoby wydzielenia z języków zamkniętych ze względu na funktory zdaniotwórcze od zdań oraz kwantyfikatory ich fragmentów o następującej własności: Można tak określić funkcje będące w tych fragmentarycznych językach konsekwencjami skończonymi, że zachodzą (dla tych funkcji oraz tych języków) twierdzenia (1) oraz (2). Bazy tych konsekwencji skończonych składają się przy tym ze zwykłych reguł odrywania oraz opuszczania małego i dużego kwantyfikatora.

W końcowej partii odczytu uzasadniano pogląd, że znaczenie twierdzenia Lindenbauma o nadsystemach zupełnych wykracza poza samą logikę. Podkreślano epistemologiczny aspekt twierdzenia Lindenbauma oraz twierdzenia (1). Ten aspekt polega na tym, że wymienione twierdzenia wskazują granice rozszerzania dowolnych niesprzecznych i posiadających sprecyzowaną strukturę logiczną teorii naukowych.

TADEUSZ KUBIŃSKI: Niesprzeczność systemu arytmetyki Borkowskiego. (Oddział Pol. Tow. Filoz. we Wrocławiu, 25 maja 1961 r.).

Odczyt był poświęcony szkicowi dowodu niesprzeczności systemu arytmetyki Borkowskiego. System ten jest omówiony w pracy — cytowanej poniżej stale skrócowo jako *Reduction* — *Reduction of Arithmetic to Logic Based on the Theory of Types without the Axiom of Infinity and the Typical Ambiguity of Arithmetical Constants* (Studia Logica, VIII, 1958, s. 283—295). W streszczeniu niniejszym ograniczam się do omówienia dwóch głównych momentów streszczanego odczytu — charakterystyki języka systemu oraz konstrukcji modelu. Przyjęta w tym streszczeniu symbolika różni się dość znacznie od symboliki użytej w *Reduction*. Omawiany w odczycie system różni się nieistotnymi szczegółami od systemu przedstawionego w *Reduction*. Scharakteryzowany poniżej język jest nieco prostszy od języka z pracy L. Borkowskiego.

I. Język systemu

Wyrażeniami atomowymi są wyrażenia postaci (1) $f_j^i x_{k_1} \dots x_{k_i}$ (x_s są zmiennymi indywidualnymi, a f_j^i — zmienną funktorową), (2) wyrażenia powstające z wyrażeń postaci (1) przez zastąpienie którejś ze zmiennych indywidualnych przez stałą O , oraz (3) wyrażenia postaci $x_s = x_t$, $O = x_t$, $x_s = O$, $O = O$.

Wyrażenia molekularne otrzymuje się przez (1) łączenie wyrażeń dwuargumentowymi funktorami rachunku zdań, (2) poprzedzanie wyrażeń funktorem negacji, (3) poprzedzanie wyrażeń dużymi i małymi kwantyfikatorami wiążącymi zarówno zmienne indywidualne jak też zmienne funktorowe, (4) poprzedzanie wyrażeń sensownych wyrażeniami postaci $x_s x_t$ oraz $O x_t$, (5) tworzenie wyrażenia postaci $S^j x_t A_1 \dots A_j$ (dla $j \geq 2$) — o ile tylko x_t jest zmienną wolną w każdym z wyrażeń A_1, \dots, A_j .

$x_s x_t A$ czytamy: dla $x_s x_t$ zachodzi A . $Ox_t A$ odczytujemy: dla żadnego x_t nie zachodzi A . $S^j x_t A_1 \dots A_j$ można czytać: dla tyle samo x_t zachodzi A_1 co \dots co A_j .

II. Model

Niech J będzie zbiorem złożonym z wszystkich liczb naturalnych (wraz z zerem) oraz z liczby alef zero. (Założenie, że liczby kardynalne zero oraz alef zero należą do zbioru J , jest istotne). Niech $[K_n]$ będzie dowolnym ciągiem nieskończonym elementów zbioru J , a $[F_n^m]$ — ciągiem podwójnym relacji między elementami zbioru J . Stałej O przyporządkowuje się liczbę kardynalną zero.

Jeżeli A jest wyrażeniem szerszego rachunku funkcyjnego (z identycznością), to spełnianie wyrażenia A przez parę uporządkowaną $\langle [K_n], [F_n^m] \rangle$ pokrywa się ze zwykłym spełnianiem z tegoż rachunku. Jeżeli wyrażenie A nie zawiera zmiennej wolnej x_t , to para uporządkowana $\langle [K_n], [F_n^m] \rangle$ spełnia wyrażenie $x_s x_t A$ (a także wyrażenie $Ox_t A$) wtedy i tylko wtedy, gdy spełnia wyrażenie A . Jeżeli zaś x_t jest zmienną wolną w wyrażeniu A , to para $\langle [K_n], [F_n^m] \rangle$ spełnia wyrażenie $x_s x_t A$ wtedy i tylko wtedy, gdy s -ty wyraz ciągu $[K_n]$, tzn. $K_s =$ mocy zbioru tych wszystkich przedmiotów B będących elementami zbioru J , dla których para uporządkowana $\langle [L_n], [F_n^m] \rangle$ spełnia wyrażenie A . Zaś para $\langle [L_n], [F_n^m] \rangle$ tym się różni od pary $\langle [K_n], [F_n^m] \rangle$, że s -tym wyrazem ciągu $[L_n]$ jest przedmiot B , a wszystkie pozostałe wyrazy ciągu $[L_n]$ są równe odpowiednim wyrazom ciągu $[K_n]$.

Jeżeli x_t jest zmienną wolną w wyrażeniu A , to para $\langle [K_n], [F_n^m] \rangle$ spełnia wyrażenie $Ox_t A$ wtedy i tylko wtedy, gdy zbiorem pustym jest zbiór tych wszystkich B będących elementami zbioru J , dla których para $\langle [L_n], [F_n^m] \rangle$ spełnia wyrażenie A . Para $\langle [L_n], [F_n^m] \rangle$ powstaje z pary $\langle [K_n], [F_n^m] \rangle$ w wyżej opisany sposób. Inaczej mówiąc: para $\langle [K_n], [F_n^m] \rangle$ spełnia wyrażenie $Ox_t A$ wtedy i tylko wtedy, gdy żadna para $\langle [L_n], [F_n^m] \rangle$ (powstająca z $\langle [K_n], [F_n^m] \rangle$ w omówiony sposób) nie spełnia wyrażenia A .

Niech x_t będzie zmienną wolną w każdym z wyrażeń sensownych $A_1 \dots A_j$. Para $\langle [K_n], [F_n^m] \rangle$ spełnia wyrażenie $S^j x_t A_1 \dots A_j$ (dla $j \geq 2$) wtedy i tylko wtedy, gdy dla każdego h , $1 \leq h \leq j$, K_t jest mocą zbioru tych wszystkich B będących elementami zbioru J , dla których para $\langle [L_n], [F_n^m] \rangle$ (powstająca z pary $\langle [K_n], [F_n^m] \rangle$ w sposób powyżej sprecyzowany) spełnia wyrażenie A_h .

Zdanie z rozważanego języka jest prawdziwe, gdy jest spełnione przez każdą parę postaci $\langle [K_n], [F_n^m] \rangle$.

Aksjomaty systemu arytmetyki Borkowskiego — z wyjątkiem (ogólnego) aksjomatu ekstensjonalności dla kwantyfikatorów (na stronie 286 w *Reduction*) — są prawdziwe w powyżej naszkicowanym modelu. W przedstawionym modelu prawdziwe są natomiast aksjomaty ekstensjonalności dla kwantyfikatorów w postaci nieco odmiennej od tej, którą znajdujemy w *Reduction*. Przyjęte w systemie arytmetyki Borkowskiego reguły dowodzenia są w omawianym modelu niezawodne.

ANTONINA ŁUKOMSKA: O motywacji czynów ludzkich (La Rochefoucauld i Mandeville). (Oddział Pol. Tow. Filoz. w Toruniu, 3 maja 1960 r.).

Ciekawe są podobieństwa oraz subtelne różnice, jakie występują w poglądach La Rochefoucaulda i Mandeville'a na tzw. naturę ludzką.

Obaj autorzy należą do szeregu myślicieli takich jak np. Montaigne, Hobbes, Helvetius, którzy reprezentują pogląd, że człowiek kieruje się zawsze w swoim postępowaniu motywami egoistycznymi. Łączą ich podobne poglądy filozoficzne. Dla Hobbesa, Mandeville'a, Helwecjusza nie istnieje nic poza ciałami. Świadomość jest funkcją ciała organicznego. Montaigne i La Rochefoucauld rozumieją człowieka czysto docześnie i chociaż nie mają oni przyrodniczego sposobu rozumowania, można ich włączyć do łańcucha tych, którzy uważali, że człowiek jest częścią przyrody i rządzą nim te same prawa, które rządzą przyrodą. A że najważniejszym czynnikiem w przyrodzie jest walka o byt, więc człowiek musi być egoistą, żeby w tej walce zwyciężać.

Franciszek książę de La Rochefoucauld żyjący pół wieku wcześniej od Mandeville'a w atmosferze panującej na najwyższych szczytach hierarchii państwowej ówczesnej Francji i lekarz Bernard Mandeville, pochodzenia francusko-holenderskiego, zaaklimatyzowany w Anglii, żyjący na przełomie XVII i XVIII w., obracający się w środowisku raczej dalekim od arystokracji rodu, ducha i jakichkolwiek godności urzędniczych — stanowią dwa przeciwieństwa, ale w swym przeciwieństwie są bardzo do siebie podobni.

Obaj, każdy na swój sposób, zawiedzeni w swoich planach życiowych i ambicjach, obaj jednostronnie i pesymistycznie patrzący na rodzaj ludzki starają się rejestrować obserwowane fakty i wyjaśniać je w myśl założenia, że człowiek jest egoistą. Nie posługują się jednak tym terminem, który znacznie później został wprowadzony do słownictwa filozoficznego.

Podczas gdy Mandeville z pewną rubaszną pogodą stwierdza istniejące fakty, a nawet je akceptuje i uzasadnia konieczność ich występowania w dobrze „prosperującym” społeczeństwie — La Rochefoucauld stwierdzając je, godzi się na nie jakby z rezygnacją. Jest przy tym zgorzkniały i ironiczny. Być może, że przyczyną tych rozbieżności jest u La Rochefoucaulda liczenie się z opinią przyjaciół. Można jednak przypuszczać, że książę jako humanista wnikliwiej i subtelniej analizował przeżycia człowieka, a lekarz jako przyrodnik, który stykał się w dodatku z osobnikami reagującymi na zjawiska życia w sposób o wiele mniej czuły i skomplikowany, czynił to dosyć szorstko. Poza tym badał on raczej życie społeczne, człowieka traktował jako cząstkę zbiorowości i interesował się przede wszystkim stosunkiem jednostki do społeczeństwa i państwa.

Trzeba podkreślić wspomniany poprzednio moment pewnej aprobaty u jednego i jakby tylko godzenia się na istniejący stan rzeczy u drugiego. Akceptując bowiem stwierdzone przez siebie fakty obaj myśliciele przesuwają się nieznacznie z dziedziny czysto opisowej na pozycje normatywne. Stwierdzenie Mandeville'a, że tak jak jest, jest dobrze, bo w przeciwnym wypadku byłoby gorzej — zakończenie *Bajki o pszczołach* — można by potraktować jako ukryte wskazanie: „postępuj zawsze egoistycznie w stosunku z innymi ludźmi”. Dająca się wychwytać nuta jakby rozgoryczonej rezygnacji w rozważaniach nad egoizmem ludzkim u La Rochefoucaulda przemawia za tym, że i on przyjmuje tę konieczność, chociaż jej wprost nie zaleca.

Dokładniejszej analizy poglądów na motywację czynów dokonałam na podstawie *Bajki o pszczołach* Mandeville'a, ponownie wydanej po polsku w 1957 r. oraz na podstawie *Maksym i rozważań moralnych* La Rochefoucaulda, których najnowsze wydanie ukazało się w Polsce w 1960 r.

Zastanawiając się nad tym, jakim człowiek jest naprawdę, obaj myśliciele sięgają poprzez zaobserwowane sposoby zachowań się do motywów, którymi ludzie kierują się w swoich postępowaniach. Uważają, że motywy są to trwałe siły, które są sprężynami działań i to często tak dobrze zamaskowanymi, że trzeba je wydobywać na jaw przez dokładną analizę postępów. La Rochefoucauld mówi: „Mimo wszelkich odkryć dokonanych w krainie miłości własnej, zostanie w niej jeszcze wiele ziem nieznanych”, a Mandeville twierdzi, że „...im bardziej namiętność jakaś jest mieszaniną wielu innych, tym trudniej jest ją zdefiniować”.

Na pytanie, czym rządzi się człowiek w życiu — rozumem, czy namiętnościami, odpowiadają, że nawet wtedy, gdy wydaje się, że kierujemy się rozumem, rozum prowadzony jest przez uczucie. „Serce wystrychnie zawsze rozum na dudka” stwierdza La Rochefoucauld, a Mandeville uważa, że „...człowiek nigdy nie wysila się, jeżeli nie dodają mu bodźca jego pożądanía. Dopóki pozostają one w uśpieniu i nie ma nic, co by mogło je pobudzić, jego zalety i zdolności pozostają wiecznie nieujawnione...”. Wobec tego człowiek jest zdolny tylko do takich czynów, które zaspokajają jego utajone pragnienia.

Jakież więc są te pragnienia, te silne motory ludzkich działań? Są to namiętności, które często występują w najrozmaitszych połączeniach i których jest dużo. Są one przeżyciami, w których najważniejszą rolę odgrywa czynnik emocjonalny. Wszystkie zaś koncentrują się w miłości własnej, która jest pierwszym czynnikiem w szeregu uwarunkowań każdego ludzkiego czynu. Taką „głębinową” metodą interpretowania każdego postępków ludzkiego czyni z autorów jakby prekursorów współczesnej nam psychoanalizy. Mandeville twierdzi, że „...wszystkie namiętności ludzkie ześrodkowują się w miłości własnej”, a La Rochefoucauld uważa, że „miłość własna, to miłość siebie i wszystkich rzeczy dla siebie...”. Nie jest ona przeżyciem prostym, elementarnym, składa się bowiem na nią dbałość o interes własny, chęć dominowania i pierwszeństwa oraz zamiłowanie do pochwał. Człowiek nie tylko nie zauważa cudzych potrzeb, ale nawet, gdy je dostrzega, lekceważy je, a jeżeli się z nimi liczy w swoim postępowaniu, to tylko ze względu na własne korzyści, jakie w ten sposób osiąga. Wzgląd na własne dobro jest naczelnym i niezbędnym czynnikiem w złożonym kompleksie motywacyjnym każdego czynu ludzkiego.

WIESŁAW SZTUMSKI: I. Teoria ogólnego determinizmu. II. Zasada przyczynowości w fizyce. (Na tle rozważań Mario Bunge). (Oddział Pol. Tow. Filoz. w Toruniu, 1 i 2 marca 1961 r.).

Przy rozpatrywaniu wzajemnych powiązań między zjawiskami lub wydarzeniami oraz przy próbach tłumaczenia pojawiania się pewnych właściwości lub zjawisk spotykamy się z takimi zależnościami, że jedno zjawisko jest punktem wyjściowym dla drugiego, że zrozumienie jednego procesu pozwala nam zrozumieć następny. Mówimy wtedy o wzajemnej determinacji procesów, zjawisk, zdarzeń lub cech przedmiotów. Słowa „determinacja” używamy w trzech zasadniczych znaczeniach. W pierwszym ujęciu jest ono synonimem charakterystyki tak ilościowej jak i jakościowej; w tym znaczeniu zde-

terminowane jest to, czego właściwości można w jakikolwiek sposób podać. Drugie znaczenie determinacji jest równoznaczne ze związkiem koniecznym, stałym i jedynym między przedmiotami, zdarzeniami, stanami lub cechami przedmiotów. I wreszcie w trzecim znaczeniu determinacja oznacza proces, dzięki któremu jakiś obiekt stał się tym, czym jest.

W przyrodzie (także w zjawiskach społecznych) możemy na obecnym etapie nauki rozróżnić następujące kategorie powiązań determinacyjnych: 1) Auto-determinacja ilościowa — układ pod wpływem czynników wewnętrznych określa ilościowe zmiany wielkości charakteryzujących go. 2) Determinacja kauzalna (przyczynowość), gdy skutek jest określony przez przyczynę. 3) Współdziałanie — determinacja oparta na wnioskowaniu o oddziaływaniu wzajemnym. 4) Determinacja mechaniczna — wnioskowanie się z poprzednika z dodaniem przyczyn i wzajemnych oddziaływań. 5) Determinacja statystyczna — wnioskowanie o końcowym rezultacie z połączonego działania niezależnych lub quasiniezależnych czynników. 6) Determinacja strukturalna — zachowanie się indywiduum jest określone przez strukturę zbioru. 7) Determinacja teleologiczna — zachowanie się niektórych obiektów jest zgodne z ich celem lub zamiarem, przy czym zamierzone struktury nie muszą być planowane. 8) Autodeterminacja jakościowa (dialektyczna) jest to determinacja całego procesu spowodowana wewnętrzną walką i ewentualną syntezą jego przeciwstawnych czynników.

Wymienione wyżej kategorie nie wyczerpują bynajmniej wszystkich możliwych sposobów determinacji. Dalsze typy powiązań będzie można odkrywać przy dokonywaniu głębszych analiz zjawisk społecznych i przyrodniczych. To precyzyjne rozróżnienie poszczególnych rodzajów determinacji wskazuje, że związki przyczynowe nie są jedyną formą współzależności determinacyjnych, a samej przyczynowości nie wolno utożsamiać z determinizmem. Prof. M. Bunge podkreśla, że „twierdzenie, iż przyczynowość wyczerpuje determinizm jest równie błędne jak to, że nauka jest tylko nauką o przyczynach”.¹

Próby określenia prawa przyczynowego były wielokrotnie podejmowane w historii myśli ludzkiej. Z arystotelesowskiej nauki o przyczynach — formalnej, materialnej, celowościowej i sprawczej współczesna wiedza zatrzymała tylko tę ostatnią, przy czym za przyczynę sprawczą uważa się czynnik działający z zewnątrz. Galileusz definiuje przyczynę jako warunek konieczny i wystarczający dla pojawienia się jakiegoś zdarzenia. Prof. D. Bohm określa prawo przyczynowe jako „odzwierciedlenie koniecznych zależności między przedmiotami, zdarzeniami, warunkami, cechami itd. w danej chwili i w późniejszej”.²

Z analizy znanych praw przyrodniczych wynika, że są one bardziej ogólne niż prawa przyczynowe. W każdym prawie przyrodniczym możemy wyróżnić dwa czynniki: istotny i istnieniowy. Czynniki istotny wyraża konieczność jakiejś właściwości rzeczy, natomiast czynnik istnieniowy „wyraża zmiany prawdopodobieństwa występowania efektu”³ i wiąże efekt z przypadkowością. Zatem przypadek i konieczność są nierozdzielnie ze sobą związane w prawach

¹ Mario A. Bunge, *Causality — The Place of the Causal Principle in Modern Science*, Harvard University Press, Cambridge — Massachusetts, 1959.

² David Bohm, *Causality and Chance in Modern Physics*, London, 1957.

³ Pierre de Latil, *Sztuczne myślenie — wstęp do cybernetyki*, Warszawa, 1958, Państw. Wyd. Techn.

przyrodniczych. Sprowadzenie prawa przyrodniczego do istotnego jest abstrakcją matematyczną, a sprowadzenie go wyłącznie do prawa przypadkowe jest fikcją teologiczną. Prawa przyrodnicze nie mogą być adekwatnie wyrażane za pomocą praw przyczynowych. Prawo przyrodnicze musi obejmować zależności konieczne i przypadkowe oraz związki łączące konieczność z przypadkowością; są to więc prawa podlegające teorii ogólnego determinizmu, którą prof. Mario Bunge określa w następujący sposób: „Determinizm ogólny jest to taka ontologiczna teoria, której składnikami koniecznymi i wystarczającymi są: 1) zasada genetyczna, według której nic nie może powstać z niczego ani przejść w nic, 2) zasada prawdziwości stwierdzająca, że nic nie zdarza się w sposób bezwarunkowy i zupełnie pozbawiony prawdziwości”. Obie te zasady można połączyć w jedną sentencję: „Każda rzecz jest określona w sposób prawidłowy przez coś innego” (warunki zewnętrzne i wewnętrzne). Twierdzenie to nazywamy zasadą determinizmu w sensie ogólnym. —

II

Przyczynowość podobnie jak inne kategorie determinacji ma ograniczony zakres stosowności, a zasada przyczynowości zajmuje tylko jedno z miejsc w rozległym kontekście ogólnego determinizmu; upadek jej w jakiejś dziedzinie nie pociąga obalenia determinizmu w sensie ogólnym ani nie otwiera drogi myśleniu irracjonalnemu. Każde ograniczenie przyczynowości *stricto sensu* można uważać jako zwycięstwo innych zasad determinacji. Dotychczasowe nasze poglądy na przyczynowość nie odzwierciedlają jej w całej pełni, a sformułowania zasady przyczynowości uważanej za fundamentalne twierdzenie nauki są przeważnie jednostronne i nie obejmują wszystkich elementów charakterystycznych dla przyczynowości. Przy obecnym stanie nauki sformułowanie zasady przyczynowości powinno uwzględniać następujące momenty: 1) zasadę genetycznego powiązania zjawisk, 2) jedno-jednoznaczność odpowiedniość między przyczyną i skutkiem, 3) warunek asymetrii dla przyczyn i skutku, 4) warunek stałości powiązań przyczynowych, 5) warunek powtarzalności zjawisk, 6) zasadę liniowości więzi przyczynowo-skutkowej, 7) zasadę natychmiastowego działania. W miarę poznawania dalszych cech zjawisk należałoby zasadę przyczynowości poszerzać stale o te nowe cechy.

Jednym z popularnych poglądów na przyczynowość jest funkcjonalizm — teoria, która sprowadza związki przyczynowe do zależności funkcyjnych między przyczyną i skutkiem. Zgodnie z tą teorią każdy związek przyczynowy da się odzwierciedlić przez funkcję matematyczną i na odwrót: każda funkcja wyraża pewien związek przyczynowy. Funkcje wyrażają stałe zależności między zbiorami liczb; umożliwiają one symbolikę i dokładny opis ilościowy zależności bardziej złożonych niż przyczynowe. Ale nie wystarczają one do ustalenia przyczyny wytwarzającej dane zjawisko i nie mogą ustalić genetycznego powiązania zjawisk istotnego dla przyczynowości. Związki funkcyjne są odwracalne, podczas gdy związki przyczynowe cechuje asymetria. Typowy związek przyczynowy jest jednoznaczny, natomiast funkcje dopuszczają wieloznaczność. Zatem związki funkcyjne mogą być używane do opisu procesów przyczynowych lub nieprzyczynowych, ale za pomocą samej tylko zależności funkcyjnej nie można ustanowić jakiejś kategorii determinacji.

Inna teoria sprowadza proces przyczynowy do kolejnego następowania sta-

nów. Wielu jeszcze uczonych uznaje, że każde ustanowienie regularnego, jedynego następstwa zdarzeń lub szeregu stanów układu jest prawem przyczynowym. Aby stosować tę interpretację w fizyce, trzeba by utożsamić przyczynę ze stanem początkowym a skutek ze stanem końcowym układu. Ale stan układu jest zbiorem cech (liczb) a nie zdarzeniem, nie jest on przyczyną, lecz poprzednikiem następnego stanu.

Wielu współczesnych fizyków interpretuje związek przyczynowy jako zdolność przewidywania późniejszego zachowania się układu. Realizacja przepowiedni wymaga oprócz znajomości stanu początkowego uwzględnienia praw ruchu, więzów, warunków granicznych. Ale nawet, gdy te wielkości są dane, to nie jest spełniona jedynność danych charakterystyczna dla związku przyczynowego, ponieważ informacje doświadczalne dają zazwyczaj rozkłady statystyczne odpowiednich wielkości mierzonych lub obserwowanych.

Spotyka się często wypowiedzi, że równania różniczkowe stanowią wierne odbicie związków przyczynowych oraz że równania całkowe odzwierciedlają celowe zachowanie się układów. Sprowadzenie praw przyczynowych do równań różniczkowych wydaje się być anachronizmem we współczesnym przyrodoznawstwie, do którego wprowadzono także inne formy matematyczne jak np. równania macierzowe, nie mówiąc o wcześniej znanych postaciach arytmetycznych (prawa Mendla) i algebraicznych (prawa Ohma). Równania różniczkowe nie twierdzą, że przemiany są wytwarzane przez cokolwiek, lecz to tylko, że one albo towarzyszą, albo są następstwem innych przemian. Związek przyczynowy obejmuje zmiany ilościowe i jakościowe i nie może być opisany całkowicie przez aparat matematyki, który dotyczy wyłącznie zmian ilościowych.

Żadne z dotychczasowych sformułowań zasady przyczynowości nie odzwierciedla jej w sposób adekwatny. Każde z nich jest jakby rzutem zasady przyczynowości na wyróżniony kierunek, który jest narzucony bądź przez praktyczne potrzeby, bądź przez stan naszej wiedzy. Zresztą współczesna nauka nie opiera się na przyczynowości w ogóle, ale stara się ją sprowadzić do przyczynowości fizycznej, której hipotezy dałyby się zapisywać w formie matematycznej i byłyby sprawdzalne za pomocą obserwacji i doświadczeń.

Prof. M. Bunge podaje następujące warunki, jakie powinien spełniać przyczynowy obszar przemian: 1) żeby rozpatrywane przemiany były wytwarzane przez czynniki zewnętrzne, 2) żeby rozważany proces był izolowany, 3) żeby współdziałanie można było aproksymować do takiej relacji, kiedy akcja przewycięża reakcję, 4) żeby skutek wynikał tylko w jeden sposób z przyczyny.

W rzeczywistych procesach żaden z tych warunków nie może być ściśle spełniony. Ścisła i czysta przyczynowość — jak każda inna forma czysta — nie występuje nigdy i nigdzie. Przejawia się ona tylko jako przybliżenie innych kategorii determinacji w niektórych procesach ograniczonych w czasie i przestrzeni. Mimo to istnieje zawsze dość obszerna klasa procesów, których aspekt przyczynowy jest tak ważny ze względów praktyki, że one mogą być uważane jako przyczynowe. Zasada przyczynowości nie jest więc ani mitem, ani panaceum; jest ona hipotezą podlegającą uniwersalnej zasadzie determinizmu. Przyczynowość jest jakby jedną ze składowych wektora determinacji ogólnej określonego w przestrzeni o rozległej, lecz nieznannej dotąd liczbie wymiarów.

Przegląd czasopism

I

Studia Filozoficzne Nr 6 (21), 1960.
HOCHFELD JULIAN — Socjologia, materializm historyczny, ideologia, 3—40.
KELLER JÓZEF — Katolicka teoria wolności człowieka, 41—72. AJDUKIEWICZ KAZIMIERZ — Związki składniowe między członami zdań oznajmujących, 73—88. PRZEŁĘCKI MARIAN — Interpretacja systemów aksjomatycznych, 89—106. GORDON MIECZYŚLAW — O pojęciu „czynnego intelektu”, 107—130. MROZEK ANNA — Wybrane poglądy filozoficzne Ihwan as-Safa z Basry (Głośnych lub Czystych Braci), encyklopedystów X w., 131—156. Polemiki: CZEŻOWSKI TADEUSZ — Uwagi o etyce jako nauce empirycznej, 157—162. Książki i czasopisma: Majler Janina — W klimacie dialogu, 163—172. Bauman Zygmunt — Socjologiczna wyobraźnia a socjologiczna rzeczywistość, 173—181. Stonert Henryk — Pierwszy radziecki podręcznik logiki, 182—187. Sztekker Eryk — Determinizm i wolność, 188—193. Hirszowicz Maria — „Kultura i Społeczeństwo”, 194—197. Putterman Załma — Teorie filozoficzne a baza ekonomiczna. Dyskusja radzieckich filozofów w związku z książką angielskiego marksisty, 198—203. Panasiuk Ryszard — Dyskusja o istocie biurokratyzmu w okresie przejściowym, 204—206. Kronika: Szaniawski Klemens — Zastosowania matematyki w naukach społecznych, 207—211. Wykaz tytułów opublikowanych w Studiach filozoficznych w roku 1960, 212—215.

Studia Filozoficzne Nr 1 (22), 1961.
GAREWICZ J. — Schopenhauer i problemy wolności, 3—24. KOTARBIŃSKA J. — Kontrowersja: dedukcjonizm-indukcjonizm, 25—42. CACKOWSKI Z. — Obraz psychiczny a rzeczywistość, 43—72. MAJEWSKI Z. — Zasada względności w szczególnej teorii względności, 73—100. REYKOWSKI J. — Behawioryzm a psychoanaliza — spór metodologiczny, 101—134. SZANIAWSKI K. — Pewna metoda wyboru hipotezy statystycznej, 135—144. Książki i czasopisma, 145—212: Schaff A. — Wstęp do semantyki, (M. Kokoszyńska). Schlick M. — Zagadnienia etyki, (H. Jankowski). Perelman Ch. — O sprawiedliwości, (A. Podgórecki). Fragmenty filozoficzne.

Seria druga. Księga pamiątkowa ku uczczeniu czterdziestolecia pracy nauczycielskiej w Uniwersytecie Warszawskim profesora Tadeusza Kotarbińskiego, (H. Mortimer). Bohm D. — Causality and Chance in Modern Physics, (W. Frej-lak), Filozofskie woprosy sowriemiennoj fiziki, (B. Karczewski). Waismann F. — Verifiability. Logic and Language (First Series) Language Strata Logic and Language (Second Series), (S. Lewi). Wojtyła K. Ocena możliwości zbudowania etyki chrześcijańskiej przy założeniach systemu Maksa Schelera, (J. Keller). Rubinsztejn S. L. — Principy i puti raz-witija psychologii, (Cz. Propkoczyk). Romantyzm i osobowość (b). Johnson O. J. — Denial of the synthetic a priori, (H. M.)

Studia Filozoficzne Nr 2 (23), 1961.
SUCHODOLSKI B. — O baconowskim „królestwie człowieka”, 3—30. KOŁA-KOWSKI L. — Porażka chrześcijańskiej integracji racjonalizmu. Sprawa Fryde-ryka van Leenhof, 31—80. MEJBAUM W., WÓJCICKI R. — Krytyka operacjonizmu w wersji Mehlberga, 81—96. KERSZ-MAN G. — O niektórych spornych zagadnieniach genetyki, 97—210. KOZIE-LECKI J. — Ewolucja psychologii naukowej, 121—144. GORDON M. — W sprawie sporu o usprawiedliwienie indukcji, 145—172. Książki i czasopisma, 173—206: Hostelet G. — L'investigation scientifique des faits d'activité humaine avec application aux sciences et aux techni-ques sociales, (T. Kotarbiński). Walicki A. — Osobowość a historia. Studia z dziejów literatury i myśli rosyjskiej, (J. Szacki). Sieriebriakow M. W. — Fridrich Engels w młodości, (R. Panasiuk). Heisenberg W. — Physics and Philosophy, (S. Amsterdamski). Nagel E. — Logic without metaphysics, (H. Pegowska).

II

Studia Logica T. X (1960). BORKOW-SKI L. — On proper quantifiers II, 7—28. CZERWIŃSKI Z. — Enumerative induction and the theory of games, 29—38. LIS Z. — Wynikanie semantyczne a wynikanie formalne, 39—60. KUBIŃ-SKI T. — An attempt to bring logic nearer to colloquial language, 61—74. POGORZELSKI W. A., ŚLUPECKI J. — Podstawowe własności systemów deduk-

cyjnych opartych na nieklasycznych logikach, Cz. II, 77—95. GIEDYMIN J. — A generalization of the refutability postulate, 97—110. Dyskusje. SZANIAWSKI K. — A note on confirmation of statistical hypotheses, 111—118. CZERWIŃSKI Z. — Degree of confirmation and critical region, 119—121. GIEDYMIN J. — Confirmation, critical region empirical content of hypotheses, 122—126. Recenzje. 127—141. Przegląd czasopism, 142—150. Bibliografia, 151—153.

III

Analysis Vol. 21 Nr 1 (October 1960). GROSSMANN R. — Acts and Relation in Brentano, 1—6. ACHINSTEIN P. — From Success to Truth, 6—9. RYLE G. — Comment on Mr. Achinstein's Paper, 9—11. WILLIAMS C. J. F. — Logical Indeterminacy and Freewill, 12—13. ALLAIRE E. B. — Types and Formation Rules: a Note on Tractatus 3, 334, 14—16. CHAUDHURY P. J. — Two Logical Problems and a Theory of Meaning, 17—21. NERLICH C. C. — „Continuity” Continued, 22—24.

Analysis Vol. 21 No 2 (December 1960). RUSSELL L. J. — Formal Logic and Ordinary Language, 25—34. RICHMAN R. J. — Self-Contradiction and Entailment, 35—37. PRIOR A. N. — The Runabout Inference — Ticket, 38—39. WHITE A. R. — Inclination, 40—42. WILLIAMS B.A.O. — Bodily Continuity and Personal Identity, 43—48.

Analysis Vol. 21 No 3 (January 1961). THALBERG I. — Telepathy, 49—53. HILLMAN D. J. — On Substitutivity Criteria. 54—58. BENNETT J. — A Myth about Logical Necessity, 59—63. GEACH P. T. — Ryle on Namely-Riders, 64—67. NELLE J. — The Hardness of the Logical „Must”, 68—72.

Analysis Vol. 21 No 4 (March 1961). FODOR J. A. — Projection and Paraphrase in Semantics, 73—77. ALKER H. — Will Power, 78—81. MacKAY D. M. — Logical Indeterminacy and Freewill, 82—83. WILLIAMS C. J. F. — Comment on Professor MacKay's Reply, 84—85. BARRY B. M. — Justice and the Common Good, 86—90. ZWEIG A. Is „Good” Ambiguous?, 91—92. REMNANT P. — Red and Green All Over Again, 93—95. GOLDBERG B. and HEIDELBERGER H. — Mr. Lehrer on the Constitution of Cans, 96.

Analysis Vol. 21 No 5 (April 1961). HUDSON H. — Why are our Feelings of Pain perceptually unobservable?, 97—100. SIBABIJAN — Can the Law of Contradiction be stated?, 101—105. MARGOLIS J. — How do we know that anything continues to exist unperceived?, 105—108. LOFTSGORDON D. — On „Inadequate” Definitions, 109—114. STOPES-ROE H. V. — Recipes and Induction: Ryle v. Achinstein, 115—120.

IV

The British Journal for the Philosophy of Science Vol XI No 42 (August 1960). WOODGER J. H. — Biology and Physics, 89—100. HUTTEN E. H. — Physics and Biology, 101—108. PANTIN C.F.A. — Chairman's Comments on the Contributions by Woodger and Hutten, 109—112. DINGLE H. — The Doppler Effect and the Foundations of Physics (II), 113—129. HESSE M. B. — Gilbert and the Historians (II), 130—142. Discussions: GRÜNBAUM A. — The Falsifiability of the Lorentz — Fitzgerald Contraction Hypothesis: A Rejoinder to Professor Dingle, 143—144. DINGLE H. — Reply to Professor Grünbaum, 145. GOOD I. J. — The Paradox of Confirmation, 145—149. Reviews, 150—169. Abstracts, 170—173. Announcements, 169, 173. Recent Publications on the Philosophy of Science, 174—176.

The British Journal for the Philosophy of Science Vol. XI No 43 (November 1960). BRAIN W. R. — Space and Sense — data, 177—191. MAYS W. — History and Philosophy of Science in British Commonwealth Universities, 192—211. PLAUT H. C. — Condition, Cause, Free Will, and the Direction of Time, 212—221. Discussion. MACDONALD D.K.C. — Physics and Chemistry: Comments on Caldin's View of Chemistry, 222—223. Reviews, 224—264, Announcement, 264.

V

Cercetari Filozofice VII No 3 (1960), MILCOU S. M. — Le rôle dirigeant du Parti Ouvrier Roumain dans les recherches scientifiques, 7—22. RADULESCU I. — Du contenu scientifique de la politique du Parti Ouvrier Roumain à l'égard de l'oeuvre de développement des forces et des relations de production socialistes, 23—52. CONSTANTIN P. — La

classe ouvrière, classe dirigeante de la société en R.P.R., 53—85. BREAZU M. — La véridicité et la caractère populaire de l'art, 87—112. Communications, 113—132. Critique et bibliographie, 133—210. Brève revue des livres, 211—232. Notes, 233—246.

Corcetari Filozofice VII No 4 (1960).** — Certains problèmes de la recherche philosophique envisagés à la lumière des documents du III^e Congrès du Parti Ouvrier Roumain, 9—33. VLAD C. — Le rôle de la superstructure nouvelle dans la formation et le développement de l'échange socialiste d'activités, fondé sur la propriété du peuple entier, 35—68. CERNEA M. — La transformation socialiste de l'agriculture et la solution de la contradiction non antagonique entre le socialisme et la petite production, 69—100. JOJA A. — Origines de la dialectique et de la logique, 111—152. WALD H. — La phénoménologie, philosophie de la bourgeoisie moribonde, 153—180.*** — De l'importance du matérialisme dialectique pour l'essor de la recherche scientifique (à la lumière des tâches assignées par le III^e Congrès du Parti Ouvrier Roumain), Enquête menée parmi les hommes de science, 181—213. LUCACI P. — Des tendances de la pensée à se délivrer de la domination de la théologie, au XVII^e siècle, en Roumanie, 215—231. GRINDEA D. — Considérations sur les conceptions économiques et sociales — politiques de C. Dobrogeanu — Gherea — en marge de l'étude Neoiobagia, 233—247. Critique et bibliographie, 249—286. Brève revue des livres, 287—297. Notes, 299—322.

Corcetari Filozofice VII No 5 (1960). CHEPES GH. et APOSTOL GH.P. — L'action réciproque des forces productives et des relations de production dans le processus de parachèvement de l'édification du socialisme en Roumanie, 7—38. ZDRAVOMYSLOV A. G. — L'intérêt en tant que catégorie du matérialisme historique, 39—60. DUMITRESCU D. — Les mathématiques et le progrès technique, 61—79. CIMPEANU P. — Certains problèmes de l'interaction de l'art et de la morale au cours du processus de développement de la conscience socialiste, 81—99. CERNEA S. — Critique de la psycho-sociologie bourgeoise contemporaine, quant au problème des classes sociales, 101—124.*** — De l'importance du matérialisme dialecti-

que et historique pour l'essor de la recherche scientifique (à la lumière des tâches fixées par le III^e Congrès du Parti Ouvrier Roumain). Enquête menée parmi les hommes de science, 125—138. PANTAZI R. — L'orientation antithéologique rationaliste dans la philosophie des principautés roumaines au cours de la première moitié du XIX^e siècle, 141—150. CHETAN O. — La pensée athée dans les pages de la revue „Contemporanul” (1881—1891), 151—166. Critique et bibliographie, 167—186. Le mouvement philosophique à l'étranger, 187—197. Notes, 199—220.

VI

Deutsche Zeitschrift für Philosophie VIII. No 7 (1960). STÜBER R. — Über die bewusste Verwirklichung der Wechselbeziehungen zwischen der Entwicklung der Produktivkräfte und der Produktionsverhältnisse beim Aufbau des Sozialismus durch den sozialistischen Staat, 765—781. ROBBE M. — Eine theologische Mystifizierung des Imperialismus, 782—801. KWASSOW A. A. — Materialismus und Relativismus, 802—819. ADLER E. — Herders Kampf wider den geistlichen Despotismus, 820—837. PRACHT E. — Probleme der künstlerischen Widerspiegelung, 838—862. Diskussionen: REINHARDT H., SCHMOLLACK J. — Zu einigen Auffassungen über den Ursprung der Moral und über das Autonomie-Heteronomieproblem in der marxistischen Ethik, 863—879. SCHURUPOW A. — Masse und Energie. Zur Deutung der Einsteinschen Energie-Masse-Relation von W. Prokop, 880—882. HÖRZ H. — Über die Materie und ihre Existenzformen, Bemerkungen zu H. Vogel; Über die Materie und ihre Eigenschaften, 883—886. Rezensionen, 887—896: Taschenbuchreihe „Unser Weltbild”, (W. Sellhorn). SCHOLZ H. — Abriss der Geschichte der Logik (K. Kneist). Von WEIZSÄCKER C. F. — Einstein und die Wissenschaft unseres Jahrhunderts, (A. Uhlmann).

Deutsche Zeitschrift für Philosophie VIII, No 8 (1960). STAUFENBIEL F. — Grundfragen der Leninschen Theorie von der sozialistischen Kulturrevolution und die kulturelle Entwicklung in der DDR, 901—917. SCHMIDT H. — Das sozialistische Bewusstsein der Genossenschaftsbauern — Triebkraft zur Herausbildung des sozialistischen Dorfes, 918—

934. BESENBRUCH W. — Über die Einheit von Politik, Ökonomie und Kultur, 935—949. BOGUSZAK J. — Zur Rolle des sozialistischen Rechtsbewusstseins beim Aufbau des Sozialismus-Kommunismus, 941—945. REDEKER H. — Die künstlerische Selbstbetätigung der Werk tätigen — Ausdruck und Mittel der Entwicklung der Bewusstheit des sozialistischen Menschen, 946—952. RUPPRECHT F. — Die soziale Gewöhnung und das Verhältnis von Gewohnheit, Spontaneität und Bewusstheit, 953—960. KOSIN H. — Zum Problem der Qualifizierung, 961—965. SCHULZ R. — Neuerer der Produktion meistern die Technik, 966—973. JACOB H. — Die idealistische Technik-Philosophie Friedrich Dessauers — eine religiös verbrämte Apologetik des westdeutschen Imperialismus und Militarismus, 974—986. STIEHLER G. — Die Gesellschaftswissenschaften an der Berliner Universität, 1810—1945, 987—1002. Berichte: TESSMANN K. — Ingenieur und Gesellschaft. Zur politisch-ideologischen Arbeit der Redaktionen der Zeitschriften „Die Technik“ und „Technische Gemeinschaft“, 1003—1008. SCHULZ R. — Der sozialistische Mensch meistert die Technik, 1009—1012. Rezensionen, 1013—1022. BOECK H. — Zur Marxistischen Ethik und sozialistischen Moral, (W. Erben). D'Alembert — Einleitende Abhandlung zur Enzyklopädie, (M. Buhr). COPERNICUS N. — Die Kreisbewegungen der P - 2.10. - 2151 - Ruch Fil. — szp. 18 Weltkörper, (H. Mielke). HÄBERLIN P. — Leben und Lebensformen, (K. Gössler).

Deutsche Zeitschrift für Philosophie IX, No 1 (1961). GUTZMANN E. — Im Kampf für den Sieg des Sozialismus und des Friedens geboren, 5—19. REINHARDT H. — Die sozialistische Moral im gesellschaftlichen Leben der Deutschen Demokratischen Republik, 20—30. SÖDER G. — Die Ideologie des politischen Klerikalismus und die militaristische Fraktion in der SPD, 31—45. KON I. S. — Zur Frage des Gegenstandes der Soziologie — Kurzer geschichtlicher Abriss, 46—65. BOCHHAUSEN R. — Einige Probleme der modernen Biologie im Lichte des dialektisch-materialistischen Determinismus, 66—87. KEDROW B. M. — Die Idee von der Einheit der Welt in den Werken deutscher Naturforscher des 19. Jahrhunderts, 88—102. Diskussionen: LANG L. — Ausdruck und Abbild als Einheit, 103—106. Berichte: WINZER R. — Frieden, Demokratie und Sozialismus,

107—114. Rezensionen, 115—126: Miller R. — Vom Werden des sozialistischen Menschen, (A. Lübke). Sozialismus und Intelligenz, (A. Lange). Lilley S. — Automation und sozialer Fortschritt, (K. Tessmann).

Deutsche Zeitschrift für Philosophie IX, No 2 (1961). MENDE G. — Die programmatische Staatsratserklärung und das Deutschlandbild von Karl Jaspers, 133—149. KLÜGL J., KOUSCHIL K. — Der politische Klerikalismus — der Antikommunismus in Aktion, 150—165. KLAUS G. — Schematische und schöpferische geistige Arbeit in kybernetischer Sicht (1. Teil), 166—183. LEY H., LÖTHER R. — Philosophie und Medizin, 184—208. TETZLAFF K. U. — Humanismus und Medizin, 209—225. Diskussion: KLAUS G. — Über die philosophische Bedeutung der Anwendung der Kybernetik auf Biologie und Medizin (Thesen), 226—230. KOSING A. — Die Einheit von Erkenntnis und Praxis in der Medizin (Thesen), 231—237. Kollektiv: Über den Krankheitsbegriff (Thesen), 238—245. Bibliographie, 246—269.

VII

Ethics Vol. LXXI No 1 (October 1960). MORGAN D. N. — On Justifying Political Action, 1—13. CARNES J. R. — Why should I obey the Law, 14—26. HAWORTH L. — The Experimental Society: Dewey and Jordan, 27—40. Discussion: COLEMAN W. R. — Knowledge and Freedom in the Political Philosophy of Plato, 41—45. GAHRINGER R. E. — Punishment as Language, 46—48. KAUFMAN A. S. — The Reform Theory of Punishment, 49—53. Book Reviews, 54—70. Shorter Notices, 71—75. Books Received, 76—77.

Ethics Vol. LXXI No 2. (January 1961). MITCHELL W. — Politics as the Allocation of Values: A Critique, 79—89. BUNZEL J. H. — The Commitment to Power of Robert S. Lynd, 90—103. McCLOSKEY H. J. — Practical Implications of the State's Right to Promote the Good, 104—113. Discussion: FRISCH M. J. — Cooper's Notions of the Americans: A Commentary on Democracy, 114—120. MOULDS H. — John Locke's Tour Freedoms Seen in a New Light, 121—126. MOORE A. — Note on Social Relativism, 127—129. HOLLOWAY H. A. — Mill's Liberty, 1859—1959, 130—132. SMART J. J. C. — Extreme Utilitarianism: A Reply to M. A. Kaplan, 133—134. Book Reviews, 135—151. Shorter Notices, 152—154.

VIII

Les Études Philosophiques No 2 (1960).
 BEAUFRET J. — Le destin de l'être et la métaphysique, 163—173. MOREAU J. — L'être et la pensée, 175—183. TROUIL-LARD J. — Un et être, 185—196. DUBARLÉ D. — Le mathématicien et l'ontologie, 197—203. GOLDMANN L. — Être et dialectique, 205—212. FORESTA. — La présence de l'être, 213—219. JOUHAUD M. — Être et devoir — être, 221—230. LACOMBE O. — l'être dans le thomisme et dans le vedānta moniste, 231—237. LEVERT P. — L'être et le réel d'après la philosophie de L. Lavelle, 239—246. MESNARD P. — Vie humaine et transcendance: La sainteté, 247—257. In Memoriam: PÉRIGORD M. — Raymond Bayer, 259—266. JACOB A. — Gustave Guillaume, 267—268. Analyses et comptes rendus, 269—306. La vie philosophique, 307—316. Nouvelles philosophiques, 317—319. Congrès, 319—320.

Les Études Philosophiques No 3 (1960).
 WOLFF E. — Monstruosité et finalité, 323—331. L'HÉRITIER P. — Dès lois de Mendel à l'autoreproduction du matériel génétique et à l'évolution, 333—340. RUYER R. — Les deux types de dés — information en biologie, 341—351. LES-SERTISSEUR J. — L'aspect causal et l'aspect formel de la pensée évolutionniste, 353—363. DAGOGNET F. — L'expérimentation thérapeutique. Pluralisme et structure, 365—373. ROBINET A. — Le passage à la conception biologique. De la perception, de l'image et du souvenir chez Bergson, 375—388. Analyses et comptes rendus, 389—422. La vie philosophique, 423—436. Nouvelles philosophiques, 437—444.

Les Études Philosophiques No 4 (1960).
 BUYTENDIJK F. J. J. — La genèse psychologique de l'esprit maternel, 453—472. LÖWITH K. — De l'existence historique, 473—490. BEDNARSKI J. — Verité et temporalité: l'impossibilité du dogmatisme, 491—502. CHABAL R. — Discipline et mobiles de l'entreprise scientifique, 503—518. DUMERY H. — Joseph Moreau: L'Horizon des esprits, 519—520. LEVERT P. — In Memoriam. Jean Nabert, 521—524. Analyses et comptes rendus, 525—566. La vie philosophique, 567. Nouvelles philosophiques, 568—576.

Les Études Philosophiques No 1 (1961).
 ULLMO J. — Les sciences de la nature

aujourd'hui: méthode et objet, 3—10. SAUVY A. — Quelques idées sur la nature sociale, 11—18. DELEUZE G. — Lucrèce et le naturalisme, 19—30. DAVY M. M. — Notion de l'homme et de l'univers au XII^e siècle, 31—38. PONS A. — Nature et histoire chez Vico, 39—54. Révérend Père PRZYWARA — Husserl et Heidegger, 55—62. Analyses et comptes rendus, 63—126. La vie philosophique, 127—137. Congrès, 138—140. Nouvelles philosophiques, 141—144.

IX

Filosofia Anno XII, Fasc. I (1961).
 GUZZO A. — Mondo ringiovanito, 3—14. BOSCO N. — Etica ed estetica in Peirce, 15—38. BARONE F. — „Algebra della Logica” e „Leggi del Pensiero”, 39—86. GUZZO A. — „Téchne” e Tecnica, 87—108. ROSSI C. — Intenzione e intenzionalità nel pensiero di Renato Lazzarini, 109—116. Congressi 1960: GARIN E. — Incontro su Cusano, 117—119. GUZZO A. — Il IV Congresso Internazionale di Estetica, 119—127. GUZZO A. — Gli „Entretiens” di Oberhofen, 128—132. ZAMBELLI P. — Umanesimo e Esoterismo, 132—133. MATHIEU V. — Convegno Carabellesiano, 133—135. Rassegna di libri, 136—150: IHERING R. — La lotta per il diritto, (V. Mathieu). Ayer A. J. ed. — Logical Positivism, (F. Barone). Padellaro R. — Heidegger e il problema kantiano, (A. Plebe). Mondolfo R. — Moralisti greci, (G. Riconda). Pubblicazioni ricevute, 151—158.

Filosofia Anno XII, Fasc. II (1961).
 GUZZO A. — Rappresentatività e non-rappresentatività dell'arte, 161—190. FROSINI V. — Introduzione alla filosofia di Capograssi (nel quintoanniversario della morte, 191—206. De MAS E. — La teologia di Francesco Bacone, 207—238. TONELLI G. — Poetica delle Alpi in Albrecht von Haller, 239—278. De GIOVANNI B. — L'oggettività nella scienza e nella filosofia, 279—291. CIVES G. — La pedagogia di Francesco Lombardi, 292—303: con una Postilla di A. GUZZO — 303—311. Rassegna di libri, 312—323: Disertori B. — De Anima, (G. Rovera). Tillette X. — Karl Jaspers, (V. Verra). Gentile F. — Dalla concezione illuministica alla concezione storicistica della vita sociale, (H. Gouhier). Schopenhauer A. — Introduzione alla filosofia e scritti vari, (V. Mathieu).

Terzi C. — Pascal educatore, (E. Lucchini). Fung Yu-lan — A short history of chinese philosophy, (N. Bosco). Pubblicazioni ricevute, 324—334.

X

Filosofický Časopis VIII No 5 (1960).
HRZAL L. — 15 let Československé republiky a základní otázky kulturní revoluce, 673—682. Stati: SAMEK A. — Krize mechanického materialismu v biologii, 683—702. Diskuse: SÓS V. — Problémy teorie kauzality v Marxově „Kapitálu“, 703—731. KLOFÁČ J., TLUSTÝ V. — Dialektický zákon rozporu, 731—740. BERANEK J., ADAMEC J. — Filosofické problémy lékařské vědy, 741—749. CVEKL J. — K některým ideologickým a metodologickým otázkám psychiatrie, 750—766. MACHOVEC M. — Zamyšlení nad knihou K. Mácha — M. Marušiak, „Etika a dnešek“, 767—755. SUS O. — Sémantické problémy umění u Josefa Durdika, 776—809. Recense, 810—821. Zprávy, 822—837. Bibliografie, 838—842.

Filosofický Časopis VIII No 6 (1960).
MLYNÁŘ Z. — Leninovy myšlenky o překonání parlamentarismu a naše historické zkušenosti, 843—863. Stati a diskuse: ČIHAK S. — Zdenek Valenta, Některé teoretické otázky hnutí brigád socialistické práce, 864—876. MALEK I. — Co je mičurinské zaměření biologie, 877—898. VÁROSS M. — Estetické vztahy ku skutečnosti, 899—924. Konsultace, 925—939. Recense, 940—946. Z vědeckého života, 947—951. Zprávy, 952—974. Zibliografie, 975—977.

Filosofický Časopis IX No 1 (1961).
SEDLAK J. — Teoretické otázky mírové koexistence dvou táborů, 1—20. Stati a discuse: BĚLKOVÁ M. — Proti revizionistickému pojetí třídního boje v předhodném období, 21—44. HRZAL L. — Karel Mácha, O předmětu a metodě historického materialismu, 45—62. CHVATIK K. — K otázce metody a východiska marxistické estetiky, 63—74. Recense: SACHER K. — Přírodověda a ideologický třídní boj, 75—81. RYDL M. — O předmětu filosofie, 82—87. BARTOS J. — Američti filosofove při práci, 88—110. Z vědeckého života: za profesorem Karlem Svobodou, 111—112. Zprávy, 113—140. Bibliografie, 141—148.

Filosofický Časopis IX No 2 (1961).
KOLMAN A. — Další uskoky revizionismu, 149—161. GRULICH V. — Revoluční praxe — gnoseologický základ komunistické výchovy, 162—188. JANOUŠEK J., TRETERA I. — K zásadám práce v teorii poznání, 189—210. WELLS H. K. — Freudova psychoanalýza a dialektický materialismus, 211—216. HOUŠKA J. — K problematice pojetí sociální revoluce, 217—238. Diskuse: TĚRLECKIJ J. P. — Princip kauzality a druhý zákon termodynamický, 239—243. BERÁNEK J. — Proti mechanistickému výkladu myšlení, 244—268. Recenze: BERKA K., JAUŘIS M., MLEZIVA M. — Kritické poznámky k učebnici logiky pro právníky, 269—281. MATERNA P. — Za marxistické zapracování otázek sémantiky, 282—291. MACHOVA J., HOFBAUEROVA K. — Nová práce o historickém materialismu, 292—296. MACHOVCOVA M., MACHOVEC M. — Ze současné protirukovní beletrie, 297—301. Zprávy, 302—322. Bibliografie, 323—331.

XI

Filozofska Mis'l XVI No 4 (1960).
FILTCHEV N. — La coexistence pacifique et la lutte sur le front idéologique, 3—22. STĚPHANOV N. — Sur la question du fond et de la forme de la connaissance théorique et historique, 23—38. POPESCU S. — Elements de la théorie de la connaissance dans la théorie de l'espace et du temps contemporaine, 39—54. POPOV S. — La causalité, le but et le rationnel, 55—68. IGHNATOV A. — Théories bourgeois ses contemporaines sur l'origine du matérialisme dialectique, 69—78. Discussions, 79—105. Vie philosophique, 106—127.

Filozofska Mis'l XVI No 5 (1960).
TCHARAKTCHIEV A. — Le contenu essentiel de l'époque contemporaine, 3—14. GORSKI D. P. — Abstraction des propriétés et formation des concepts au moyen des rapports du type de parité, 15—36. MITEV P. E. — Identité du sujet et de l'objet dans la théorie de la connaissance de Schelling et de Hegel, 37—52. Discussions, 53—87. Ciritque et bibliographie, 88—95. Vie philosophique, 96—111.

XII

Filosofskije Nauki — 1 (1961).
SKWORCOW Ł. W. — Osnownoje protiwo-

reczije sowremiennoj epochi i puti jego razreszenija, 3—13. GARADZA W. I. — O putiach insklučenija wojny iz žizni obszczestwa, 14—25. MNUSZKIN A. B. — Awtomatizacija proizvodstwa i formirowanije nowogo tipa rabotnika socialisticzeskoj promyslennosti, 26—34. STUL J. J. — Ob jedinstwie obszczestwiennoj i licznoj žizni czelowieka socialisticzeskogo obszczestwa, 35—43. TITARENKO A. I. — O nowych falsifikacijach istoriczeskogo materializma pragmatistami S. Sz. A., 44—51. KOŁOBKOW Z. W. — Ideolog amerikanskogo rasizma, 52—58. BUCHAŁOW J. F. — Sootnoszenije subiektywnogo i obiektywnogo w praktike, 59—67. ZABOTIN W. W. — Problema woprosa i otwieta w logike, 68—76. ŁOJFMAN I. J. — Kategorie pritiaženija i ottakiwanija, 77—85. TROPP R. O. — Progresiwnoje filozofskoje nasledije Giermanii posledniej treti XVII — konca XVIII wieka, 86—97. MARKUSZ D. — K analizu „Ekonomiczesko-filozofskich rukoposiej” K. Marksa, 98—108. MIERZON Ł. S. — Filozofskoje znaczenije zamieczanij W. I. Lenina na knigu N. Bucharina „Ekonomika pierednogo pierioda”, 109—116. Naucznyje soobszczenija i publikacii, 117—164. Diskusii i obsużdienija, 165—183. Kritika i bibliografija, 184—197. Nauczna ja žiżń 198—206.

Filozofskie Nauki — 2 (1961). GOŁOSOW W. F. — Klassiczeskij obraziec tworczeskogo razwitija marksizma, 3—11. KOWALEW A. M. — O putiach pierednogo otdielnych stran ot kapitalizma k socializmu w sowremiennoj epochu, 12—23. GANZEL Ł. — Idiejnoje rodstwo sowremiennoj filozofskogo rewizionizma s ideologiej reformizma, 24—32. JAKOWLEWA Ł. A. — Kritika lejboristskoj koncepcii „gosudarstwa wsieobszczego blagodienstwija”, 33—41. PINCZUK Ł. T. — O roli faktora emocjonalnogo wozdejstwija (w processie priedolenija religioznych pieredžitkow) 42—48. KIEDROW B. M. — Dialekticzeskije szerty sowremiennoj jestiestwoznania, 49—59. PLATONOW G. W. — Gienietika i filozofija, 60—72. SAŁOSIN W. T. — Pole kak odin iz widow materii, 73—82. CHIDASZELI S. W. — K charakteristike osnovnogo woprosa sredniewiekowej filozofii, 83—89. BUROW W. G. — Filozofskie wzglady Wan Czuań-szana, 90—97. BASANIEC W. Ł. — Razwitije istoriczeskogo wzglada na proces poznania

w niemieckoj klasiczeskoj filozofii konca XVIII — naczala XIX ww., 98—108. Diskusii i obsużdienija, 107—125. Naucznyje soobszczenija, 126—141. Kritika i bibliografija, 142—166. Nauczna ja žiżń, 167—178. Nowyje knigi po filozofii podgotowlennyje w wysszych uczebnych zawiedienijach, 179—181.

XIII

Isis Vol. 51 No 165 (1960). KERKER M. — Sadi Carnot and the Steam Engine Engineers, 257—270. DRABKIN I. E. — A Note on Galileo's De Motu, 271—277. MENDELSON E. — John Lining and His Contribution to Early American Science, 278—292. GRANT E. — Nicole Oresme and His „De proportionibus proportionum”, 293—314. BOCKSTAELE P. — Notes on the First Arithmetics Printed in Dutch and English, 315—321. Documents and Translations, 322—336. Notes and Correspondence, 337—342. News of the Profession, 342—343. Book Reviews, 344—370. Eighty-Fifth Critical Bibliography of the History of Science and its Cultural Influence, 371—484.

Isis Vol. 51 No 166 (1960). COHEN I. B. — Newton in the Light of Recent Scholarship, 489—514. WILLIAMS L. P. — Michael Faraday's Education in science, 515—530. SCHNEER C. — Kepler's New Year's Gift of a Snowflake, 531—545. HERIVEL J. — Newton's Discovery of the Law of Centrifugal Force, 546—553. CAROZZI A. — A Study of Werner's Personal Copy of Von den äusserlichen Kennzeichen der Fossilien, 1774, 554—557. Eloges, 558—564. Notes and Correspondence, 565—567. News of the Profession, 568—570. Book Reviews, 571—608. Publications Received, 609—611. Index to Volume 51, 612—616.

XIV

The Journal of Aesthetics and Art Criticism, XIX, No 2 (1960). JACOBSON L. — Art as Experience and American Visual Art Today, 117—126. GAUSS Ch. E. — Some Reflections on John Dewey's Aesthetics, 127—132. MUNRO Th. — Meaning of „Naturalism” in Philosophy

and Aesthetics, 133—138. ROMANELL P. — Prolegomena to any Naturalistic Aesthetics, 139—144. SAISSSELIN R. G. — The Rococo as a Dream of Happiness, 145—152. CHIPP H. B. — Formal and Symbolic Factors in the Art Styles of Primitive Cultures, 153—166. ILIE P. — Picturesque Beauty in Spain and England: Aesthetic Rapports between Jovellanos and Gilpin, 167—174. KEGLEY Ch. W. — Paul Tillich on the Philosophy of Art, 175—184. ZUCKER W. W. — The Giant Mouthless, 185—190. PORTNOY J. — Is the Creative Process Similar in the Arts?, 191—196. ZINK S. — Is Music Really Sad?, 197—208. MARGOLIS J. — Aesthetic Perception, 209—214. HAUSMAN C. R. — Maritain's Interpretation of Creativity, 215—220. MARCUS M. — What is an Initiation Story, 221—228. Reviews, 229—244: Gombrich E. H. — Art and Illusion. A Study in the Psychology of Pictorial Representation, (G. Boas). Saminsky L. — Physics and Metaphysics of Music and Essays on the Philosophy of Mathematics; Cooke D. — The Language of Music; Francés R. — La perception de la Music; Zuckerkandl V. — The Sense of Music, (Ch. E. Gauss), Ossowski S. — U podstaw estetyki, (M. Rieser). Caracciolo A. — L'Estetica e la Religione di Benedetto Croce; Seerveld C. G. — Benedetto Croce's Earlier Aesthetic Theories and Literary Criticism, (M. Rieser). Barrault J. L. — Nouvelles Réflexions sur le théâtre, (W. Ramsey). Gilbert A. — The Principles and Practice of Criticism, (M. C. Beardsley). Neumann E. — Art and the Creative Unconscious, (C. Crockett). Fraiberg L. — Psychoanalysis and American Literary Criticism, (C. Crockett). Suzuki D. — Zen and Japanese Culture, (A. J. Bahm). Busch H., Lohse B. ed. — Gothic Europe, (J. R. Johnson). Aurenhammer H. — Lexikon der christlichen Ikonographie; Schlosser J. von — La letteratura artistica, (Ph. Fehl). Perlo H. — Das Geheimnis der Kunst, (G. E. Mueller). Perkins D. — The Quest for Permanence: the Symbolism of Wordsworth, (H. E. Hugo). Evans G. — Benjamin West and the Taste of His Times, (W. J. Hipple). Schaub-Koch E. — Ars Una, Species Mille, (R. G. Saisselin). Rowley G. — Principles of Chinese Painting; Sullivan M. — Chinese Art in the Twentieth Century, (G. K. Piatkowski). Gangoly O. C. — Indian Terracotta Art, (G. K. Piatkowski). Wark R. R. — Sir Joshua Reynolds, (W. J. Hip-

ple). Books Received, 244—246. Notes and News, 247—248. International News and Correspondence, 249—250.

The Journal of Aesthetics and Art Criticism Vol. XIX, No 3 (1961). DUBOIS E. T. — On Some Aspects of Baroque Landscape in French Poetry of the Early XVIIth Century, 253—262. ZUPNIK I. L. — The The Iconology of Style, 263—274. HEYL B. C. — Meanings of Baroque, 275—288. CHAUDHURY P. J. — Indian Poetics, 289—294. GOLDMAN B. — The Question of a Judaic Aesthetic in Ancient Synagogue Art, 295—304. PIZER D. — Evolutionary Ideas in Late XIXth Century English and American Criticism, 305—310. BLUESTONE G. — Time in Film and Fiction, 311—317. SUTTON W. — Contextualist Theory and Criticism as a Social Act, 317—326. SHISSLER B. — George Lansing Raymond's „Comparative Aesthetics”, 327—338. TALLMADGE W. H. — The Composer's Machine, 339—346. Letters pro and con, 347—348. Reviews, 349—366: Morpurgo-Tagliabue G. — L'esthétique contemporaine: une enquête, (M. Rieser). Panofsky E. — Renaissance and Renaissances in Western Art, (J. S. Ackerman). Stolnitz J. — Aesthetics and Philosophy of Art Criticism, (R. Kuhns). Neumeayer A. — Glanz des Schönen. Gespräche mit Bildern, (R. Arnheim). Kwiat J. J., Turpie M. C. (ed) — Studies in American Culture: Dominant Ideas and Images, (W. E. Olson). Piguët J. C. — De l'Esthétique à la métaphysique. Piguët J. C. — L'Oeuvre de philosophie, (R. G. Saisselin). Cohn R. G. — The Writer's Way in France, (R. G. Saisselin, Vivas E. — D. H. Lawrence: The Failure and the Triumph of Art, (K. Widmer). Arnold A. — D. H. Lawrence and America, (K. Widmer). Rasmussen S. E. — Experiencing Architecture, (P. Zucker). Golding J. — Cubism: A History and an Analysis 1907—1914, (H. B. Chipp). Herberts K. — The Complete Book of Artists' Techniques, (L. Ballard). Lancaster C. — Architectural Follies in America, (P. Zucker). Mâle E. — The Early Churches of Rome, (J. R. Johnson). Brown T. M. — The Work of G. Rietveld, Architect, (Ch. Parkhurst). McCurdy Ch. (ed) — Modern Art: a Pictorial Anthology, (L. Ballard). W. R. Valentiner Memorial Exhibition: Masterpieces of Art, (L. Ballard). Costello J. — An Outline of the History of Art, (L. Ballard). Valéry P. — Degas, Manet, Morisot, (R. G. Saisselin). Gle-

-ssman L. R., Feldman E. — The Worlds of Kafka and Cuevas, (W. M. Rivera). Sweeney J. J. — The Miro Atmosphere, (L. Ballard). Ponente N. — Klee, (A. Neumeier). Bacon E. — Words on Music, (Ch. E. Gauss). Articles of Interest, 367—368. List of Members of The American Society for Aesthetics, 369—380. Notes and News, 381—383. International News and Correspondence, 383—386.

XV

Journal of the History of Ideas Vol XXI No 4 (1960). JOHNSON J. W. — „Of Differing Ages and Climes”, 465—480. DEMOS R. — True Happiness, or the Basis of All Religion, 481—496. WOODMAN R. G. — Shelley's Changing Attitude to Plato, 497—510. KROITOR H. P. — Cowper, Deism, and the Divinization of Nature, 511—526. WELLS G. A. — Herder's Two Philosophies of History, 527—537. DANIELS R. V. — Fate and Will in the Marxian Philosophy of History, 538—552. Notes, 553—599. Discussion, 600—608. Books Received, 609—614. Index and Acknowledgements, 615—617. Contents of Volume XXI (1960), 618.

XVI

The Journal of Philosophy Vol. LVII, No 18 (1960). CORY D. — A Philosophical Letter to Bertrand Russell, 573—588. DEMOS R. — Lying to Oneself, 588—595. Book Review: Gombrich E. H. — Art and Illusion, (N. Goodman). Notes and News, 600.

The Journal of Philosophy Vol. LVII, No 19 (1960). BERGMANN G. — Strawson's Ontology, 601—623. Book Reviews, 623—627: Stolnitz J. — Aesthetics and Philosophy of Art Criticism, (M. C. Beardsley). Weitz M. ed. — Problems in Aesthetics; Langer S. K. ed. — Reflections on Art, (P. Ziff). Notes and News, 627—628.

The Journal of Philosophy Vol. LVII, No 20—21 (1960). American Philosophical Association Eastern Division. Symposium Papers to be Presented at the 57 Annual Meeting, Yale University, December 27—29, 1960. Symposium: Reference and Existence. CARTWRIGHT R. L. — Negative Existentials, 629—640. FITCH F. B. — Some Logical Aspects of Reference and Existence, 640—647. Symposium:

Aesthetics. ZIFF P. — On What a Painting Represents, 647—654. ASCHENBRENNER K. — Critical Reasoning, 654—665. Symposium: Philosophy of History. Child A. — Thoughts on the Historiology of Neo-Positivism, 665—674. Symposium: Morality and Convention (first paper). FALK W. D. — Morality and Convention, 675—685. Program, 685—688.

The Journal of Philosophy Vol. LVII, No 22—23 (1960). American Philosophical Association Eastern Division. Symposium Papers to be Presented at the 57 Annual Meeting, Yale University, December 27—29, 1960. Symposium: The Concept of God. COBURN R. C. — The Hiddenness of God and Some Barmecidal God Surrogates 689—712. McLENDON H. J. — Beyond Being, 712—724. Hick J. — God as Necessary Being, 725—734. Symposium: Concept of Existence (first paper). EARLE W. — The Concept of Existence, 734—744. New Books, 744—746.

The Journal of Philosophy Vol. LVII, No 24 (1960). American Philosophical Association Eastern Division to be Presented at the Fifty-Seventh Annual Meeting, Yale University, December 27—29, 1960. Symposium: Morality and Convention (second paper): NIELSEN K. — Appraising Doing the Thing Done, 749—759. Abstracts of Papers to be Read at the Meeting, 760—769. Book Reviews: LEWIS H. D. — Our Experience of God, (R. W. Hepburn), 769—771. Plotini Opera, Tomus II, Enneades IV—V, ed. P. Henry et H. R. Schwyzer, (P. O. Kristeller). BRÉHIER E. — The Philosophy of Plotinus, (P. O. Kristeller), 774. New Books, 775—776.

The Journal of Philosophy Vol. LVII, No 25 (1960). LAGUNA G. A. de — The Lebenswelt and the Cultural World, 777—790. CASTANEDA H. N. — „Ought” and Assumption in Moral Philosophy, 791—802. New Books, 803—804.

The Journal of Philosophy Vol. LVII, No 26 (1960). WHITE M. — Memories of G. E. Moore, 805—810. NAGEL E. — The Debt We Owe to G. E. Moore, 810—816. AMROSE A. — Three Aspects of Moore's Philosophy, 816—824. Notes and News, 824—827. Index to Volume LVII, 827—832.

The Journal of Philosophy Vol. LVIII, No 1 (1961). BERNSTEIN R. J. — John

Dewey's Metaphysics of Experience, 5—14. KENNEDY G. — Comment on Professor Bernstein's Paper, „John Dewey's Metaphysics of Experience”, 14—21. LAMONT C. — New Light on Dewey's Common Faith, 21—28.

The Journal of Philosophy Vol. LVIII. No 2 (1961). WEINGARTNER R. H. — The Quarrel about Historical Explanation, 29—45. GAHRINGER R. E. — A Note on Approving, 45—50. Comments and Criticism: FLEW A. — Did Hume Ever Read Berkeley?, 50—51. Book Reviews: 51—55: SCHIAVONE M. — Problemi filosofici in Marsilio Ficino, (P. O. Kristeller). BELAVAL Y. — Leibniz critique de Descartes, (J. van Heijenoort). New Books, 55—56. Notes and News, 56.

The Journal of Philosophy Vol. LVIII. No 3 (1961). POTTER K. H. — An Ontology of Concrete Connectors, 57—65. JARVIS J. — Ethics and „Ethics and the Moral Life”, 65—83. New Books, 83—84. Notes and News, 84.

XVII

Logique et Analyse № 11—12 (1960). MOTTE M. Th. — Contrepoint, 111—117. CURRY H. B. — The Inferential Approach to Logical Calculus (Part I), 119—136. ROSSER J. B. — Axiomatization of Infinite Valued Logics, 137—153. KLEENE S. C. — Realizability and Shanin's Algorithm for the Constructive Deciphering of Mathematical Sentences, 154—165. BETH E. W. — Observations au sujet du raisonnement indirect, 166—173. BETH E. W., LEBLANC H. — A Note on the Intuitionist and the Classical Propositional Calculus, 174—176. HEYTING A. — Remarques sur le constructivisme, 177—182. DOPE J. — Essai d'une présentation de la logique combinatoire, 183—201. APOSTEL L. — Logic and Ontology, 202—225. PERELMAN Ch. — Logique formelle, logique juridique, 226—230. HEINEMANN F. H. — Das Grundprinzip der Alternativen, 231—239.

XVIII

Magyar Filozófiai Szemle, IV No 2 (1960). In the Light of Lenin's Ideas, 175—183. JENEY J. — Fight for the Victory of Socialism also in the Consciousness of the Masses, 184—196.

TOTH S. — Half a Century at the Service of the Bulgarian People and the Bulgarian Communist Party, 197—202. MAKAI M. and FOLDESI T. — Contribution to the Criticism of Ethical Revisionism, 203—296. Discussion: GALANTINE and HAVAS K. — For the Correct Line to be followed by the Discussions in Logies, 297—312. Reviews and Criticism, 313—348.

Magyar Filozófiai Szemle IV No 3 (1960). SANDOR P. — The Works of Lenin in Hungary in the Horthy-Regime, 355—361. MOLNAR L. — About the Debate of the Communist Philosophers' Action Committee Meeting, 362—379. GEDO A. — The Spontaneity-Cult of Revisionism and the Scientific Laws of the Socialist Building, 380—412. MARKUS G. — The Epistemological View of the Young Marx, 413—450. Discussion: SIPOS J. — The Dialectical Opinion of the Relation of Substance and Consciousness, 451—477. DANK K. — Answer to the Polemical Essay of János Jóri, 478—484. Book Review, 485—505.

Magyar Filozófiai Szemle IV No 4 (1960). SZABO A. G. — Contributions to the Development of Relation between Sensory Directness and Scientific Abstraction (The Criticism of Heisenberg's Conception on the History of Science), 509—545. HEGEDIUS A. — On „Microsociology” and on „Sociometry”, 546—582. KAMMARI M. D. — General Laws and Characteristics of Transition from Capitalism to Socialism in the Different Countries, 583—598. KISS A. — László Rudas (1885—1950), 599—613. Observer, 615—630. Review and Criticism, 631—640.

Magyar Filozófiai Szemle V No 1 (1961). FEDOSEEV P. N. — Communism and Philosophy, 1—12. FUKASZ G. — Some Philosophical Problems on the Development of the Hungarian Educational System, 13—31. ELEK T. — The Pole and Significance of Instrumental Observation in Physical Cognition, 32—47. ROZSAHEGYI E. — Common and Characteristic Features in the Development of Countries of Peoples Democracies, 48—70. Observer, 71—86. Consultation, 87—91. Review, 92—133. Bibliography, 134—144.

XIX

Mind Vol. LXX, No 277 (1961). GOODMAN N. — About, 1—24. VESEY G.

N. A. — The Location of Bodily Sensations, 25—35. TEICHMANN J. — Mental Cause and Effect, 36—52. JARVIS J. — Notes on Strawson's Logic, 53—82. Discussions: PRIOR A. N. — On a Difference between „Betweens”, 83—84. KEENE G. B. — Confirmation and Corroboration, 85—87. NIDDITCH P. — A Defence of Ayer's Verifiability Principle against Church's Criticism, 88—89. FERRÉ F. — Colour Incompatibility and Language-Games, 90—94. SCHUSTER C. — Peter Glassen on the Cognition of Moral Judgments, 95—98. Critical Notice: MEDAWAR P. B. — Pierre Teilhard de Chardin „The Phenomenon of Man”, 99—106. New Books, 107—117: Bunge M. — The Place of the Causal Principle in Modern Science, (K. W. Rankin). Baier K. — The Moral Point of View, (B. Mayo). Heisenberg W. — Physics and Philosophy, (G. J. Whitrow). Ayer A. J. ed. — Logical Positivism, (G. C. Nerlich). Lonergan B. J. F. — Insight, (T. R. Miles). Notes, 118. List of Officers and Members of the Mind Association, 119—144.

Mind Vol. LXX, No 278 (1961). PEARS D. F. — Professor Norman Malcolm: Dreaming, 145—164. WHITELEY C. H. — Behaviourism, 164—174. NIELSEN K. — Some Remarks on the Independence of Morality from Religion, 175—186. LONG P. — Possibility and Actuality, 187—200. LEVI A. W. — The Trouble with Ethics: Values, Method, and the Search for Moral Norms, 201—215. McLAUGHLIN R. N. — The Natural Conditional, 216—227. Discussions: PERRY R. C. — Professor Ayer's „Freedom and Necessity”, 228—234. LEMMON E. J. — Quantifier Rules and Natural Deduction, 235—238. BUNGE M. — Analyticity Re-defined, 239—245. LLEWELYN J. E. — Doubts about Mr. Pap's Indubitable Existential Statements, 246—248. MAYO B. — Mr. Keene on Omnipotence, 249—250. KEENE G. B. — Capacity-Limiting Statements, 251—252. ZIMMERMAN M. — A Note on the Problem of Evil, 253—254. SRZEDNICKI J. T. J. — „To the advantage of everyone alike”, 255. URMSON J. O., WARNOCK G. J. — J. L. Austin, 256—257. Critical Notices: Strawson P. F. — Individuals: An Essay in Descriptive Metaphysics, (J. O. Urmsion). Findlay J. N. — Hegel: A Re-examination, (W. Kaufmann). New Books, 270—289. Notes, 290.

XX

The Philosophical Review Vol. LXIX No 4 (1960). RYLE G. — Letters and Syllables in Plato, 431—451. ALSTON W. P. — The Ontological Argument Revisited, 452—474. MELDEN A. J. — Willing, 475—484. ALLAIRE E. B. — Existence, Independence, and Universals, 485—496. DUMMETT M. — A Defense of Mc Taggart's Proof of the Unreality of Time, 497—504. Discussion: STEVENSON J. T. — Sensations and Brain Processes: A Reply to J. J. C. Smart, 505—510. BARKER S. F. and ACHINSTEIN P. — On the New Riddle of Induction, 511—522. GOODMAN N. — Positionality and Pictures, 523—525. STANNARD J. — Parmenidean Logic, 526—533. Book Reviews, 534—559. Books Received, 560—567. Notes, 568.

The Philosophical Review Vol. LXX No 1 (1961). TSUGAWA A. — The Objectivity of Aesthetic Judgments, 3—22. GROSSMANN R. — Ontology Fregé's, 23—40. HERBERT R. — Two of Kierkegaard's Uses of „Paradox”, 41—55. Discussion: ALLEN R. E. — The Ontological Argument, 56—66. ABELSON R. — Not Necessarily, 67—84. PENELHUM T. — On the Second Ontological Argument, 85—92. PLANTINGA A. — A Valid Ontological Argument?, 93—101. HENLE P. — Uses of the Ontological Argument, 102—109. MATTHEWS G. B. — On Conceivability in Anselm and Malcolm, 110—111. Book Reviews, 112—141. Books Received, 142—149. Note, 150.

The Philosophical Review Vol. LXX No 2 (1961). TSU-LIN MEI — Subject and Predicate, A Grammatical Preliminary, 153—175. RESCHER N. — Belief — contravening Suppositions, 176—196. RORTY R. — Pragmatism, Categories, and Language, 197—223. Discussion: CANFIELD J. V. — Judgments in Sleep, 224—230. ATKINSON R. F. — Hume on „Is” and „Ought”: A Reply to Mr. MacIntyre, 231—238. SCOTT — TAGGART M. J. — MacIntyre's Hume, 239—244. SCARROW D. S. — Phaedo, 106 A — 106 E, 245—253. Book Reviews, 254—290. Books Received, 291—295.

XXI

Philosophy Vol XXXV No 135 (October 1960). MACLAGAN W. G. — Respect for Persons as a Moral Principle, 289—

305. DUNCAN-JONES A. — „Actions Speak Louder than Words“, 306—313. BUTCHVAROV P. — Meaning as Use and Meaning as Correspondence, 314—325. PASSMORE J. A. — Popper's Account of Scientific Method, 326—331. HARSANYI J. C. — Popper's Improbability Criterion for the Choice of Scientific Hypotheses, 332—340. HARRÉ R. — Philosophy and Quantum Physics, 341—343. NORBURN G. — Science et Spirit, 344—349. HEINEMAN F. H. — Philosophical Survey: German Philosophy, 350—354. Discussion: JARVIE I. C. — Professor Passmore on the Objectivity of History, 355—356. New Books, 357—379. Institute Notes and Notices, 380—381.

Philosophy Vol. XXXVI No 136 (January 1961). STRAWSON P. F. — Social Morality and Individual Ideal, 1—17. RUTH S. — What is a „Work of Art“?, 18—29. KHATCHADOURIAN H. — Art-Names and Aesthetic Judgments, 30—48. PARKINSON G. H. R. — The Cybernetic Approach to Aesthetics, 49—61. FURLONG E. J. — Imagination in Hume's „Treatise“ and „Enquiry Concerning the Human Understanding“, 62—70. QUINTON A. — Burke on the Sublime and Beautiful, 71—73. BRITTON K. — Philosophy and Poetry, 74—76. New Books, 77—91. Institute Notes and Notices, 92—93.

Philosophy Vol. XXXVI No 137 (April and July 1961). HARTSHORNE CH. — The Social Structure of Experience, 97—111. LUCAS J. R. — Mind, Machines and Gödel, 112—127. SMART J. J. C. — Colours, 128—142. PASSMORE J. — Hägerstrom's Philosophy of Law, 143—160. MONRO D. H. — Impartiality and Consistency, 161—176. MANSER A. R. — Sartre and „Le Néant“, 177—187. SMART N. — Omnipotence, Evil and Supermen, 188—195. WEILER G. — Beliefs and Attributes, 196—210. Discussions, 211—223. Review Articles, 224—230. New Books, 231—258. Institute Notes and Notices, 259—260.

XXII

Philosophy and Phenomenological Research, Vol. XXI, No 3 (1961). INGARDEN R. — Aesthetic Experience and Aesthetic Object, 289—313. BLUMENFELD W. — Value and Valuation, 314—332. ABELSON R. — In Defense of For-

mal Logic, 333—346. BAHM A. J. — Polarity: A Descriptive Hypothesis, 247—360. Discussions: MUNSON T. N. — Heidegger's Recent Thought on Language, 361—372. LEBLANC H. — A New Interpretation of *c* (*h*, *e*), 373—376. WILD J. — A Reply to Mr. Gale, 377—383. HOMES R. L. — Ultimate Rules in Ethics: A Reply to Mr. Schon, 384—387. SCHON D. A. — Playing the Ethical Game With Mr. Holmes, 388—389. MISCHEL Th. — Bad Art as the „Corruption of Consciousness, 390—396. WISDOM W. A. — A Phenomenological Review of Mysticism and Childhood Experience, 397—401. SAVAGE H. B. — Varieties of the Pleasure-Pain Complex in Aesthetic Theory, 402—406. Reviews, 407—432: Wild J. — Human Freedom and Social Order, An Essay in Christian Philosophy. Kallen H. M. — A Study of Liberty, (P. Romanell). Beck L. W. — A Commentary on Kant's Critique of Practical Reason, (D. S. Robinson). Lerner D. (ed) — Evidence and Inference, (R. Abelson). Singer E. A. — Experience and Reflection, (R. Abelson). Conger G. P. — Synoptic Naturalism, (V. F. Lenzen). Irving J. A. — The Social Credit Movement in Alberta, (A. K. Davis). Madden E. H. (ed) — The Structure of Scientific Thought; An Introduction to Philosophy of Science, (P. W. Hagensick). Stiernotte A. P. (ed) — Mysticism and the Modern Mind, (H. W. Schneider). Strauss L. — What Is Political Philosophy? (R. M. Gale). Glass B., Temkin O., Straus W. L. (ed) — Forerunners of Darwin: 1745—1859, (E. C. Holmes). Tulane Studies in Philosophy, Vol. VIII, (E. C. Holmes). Wolff K. H. (ed) — Georg Simmel, 1858—1918, (L. W. Beck). Ayer A. J. (ed). — Logical Positivism, (L. W. Beck). Farrer A. — The Freedom of the Will, (R. Handy). Barnes H. E. — The Literature of Possibility: A Study in Humanistic Existentialism, (M. Natanson). Echeverria J. — Reflexions Métaphysiques sur la Mort et le Problème du Sujet. Feifel H. — The Meaning of Death, (M. Natanson). Dole G. E., Carneiro R. L. (ed) — Edel A. (ed) — Contemporary Philosophic Problems, Selected Readings, (F. C. Dommeyer). Mays W. — The Philosophy of Whitehead, (A. H. Johnson). Hendel Ch. W. (ed) — John Dewey and the Experimental Spirit in Philosophy, (J. Kaminsky). Heineemann F. (ed). — Die Philosophie im 20. Jahrhundert, (S. L. Hart). Böhme R. — Von Sokrates zur Ideenlehre; Beobachtungen zur Chronologie des plato-

nischen Frühwerks, (W. Schwarz). Schapp W. — Philosophie der Geschichten (W. Schwarz). Notes and News, 433—434. Recent Publications, 434—438.

XXIII

Philosophy of Science Vol. 27 No 3 (1960). DINGLE H. — Relativity and Electromagnetism: An Epistemological Appraisal, 233—253. KLEMKE E. D. — Universals and Particulars in a Phenomenalist Ontology, 254—261. BUNGE M. — The Place of Induction in Science, 262—270. PALMIERI L. E. — Pragmatism and the Ideal Language, 271—278. CASTANEDA H. N. — On a Proposed Revolution in Logic, 279—292. FINCH H. — Confirming Power of Observations Metricized for Decisions Among Hypotheses, Part I, 293—307. Book Reviews, 308—324. Abstracts, 325—327.

XXIV

The Review of Metaphysics Vol. XIII No 4 (June 1960). McKEON R. — Being, Existence, and That Which Is, 539—554. PARKER de WITT — Basic Categories and Attitudes of the Value Situation, 555—596. LEYDEN von W. — „Existence”: A Humean Point in Aristotle's Metaphysics, 597—604. DOAN F. M. — On the Construction of Whitehead's Metaphysical Language, 605—622. Critical Studies: HOLBROOK C. A. — Edwards Re-examined, 623—641. ADAMS E. M. — The Theoretical and the Practical, 642—662. MCGILL V. J. — Naturalism and Subjectivism, 663—667. BANNER W. A. — Dialectic, Law, and Civilization, 668—677. Discussions: KING-FARLOW J. — Substance, Substratum, and Personal Identity, 678—683. PRIOR A. N. — Identifiable Individuals, 684—696. Problems and Perplexities, 697. Books Received, 698—707. Announcements, 708. Index, 709—712.

The Review of Metaphysics Vol. XIV No 1 (September 1960). BROWNING D. — Acts, 3—17. WARTOFSKY M. W. — Temporal Description and the Ontological Status of Judgment, Part I, 18—47. GOODMAN N. — The Way the World Is, 48—56. DOHERTY K. F. — The Location of the Platonic Ideas, 57—72. OWENS J. — Aristotle on Categories,

73—90. Critical Studies: BRUMBAUCH R. — A Latin Translation of Plato's Parmenides, 91—109. ROSEN S. — Philosophy and Historicity, 110—133. EDEL A. — Science and Value: Some Reflections on Pepper's *The Sources of Value*, 134—158. RESCHER N. — Identity, Substitution, and Modality, 159—167. Problems and Perplexities, 168. Books Received, 169—179. Doctoral Dissertations, 1960, 180—184. Announcements, 185.

The Review of Metaphysics Vol. XIV No 2 (December 1960). HARTMAN R. S. — The Logic of Description and Valuation, 191—230. BAKAN M. — Awareness and Possibility, 231—242. GROSSMANN R. — Conceptualism, 243—254. WARTOFSKY M. W. — Temporal Description and the Ontological Status of Judgment, Part II, 255—279. ARMOUR L. — The Ontological Argument and the Concepts of Completeness and Selection, 280—291. Critical Studies: HARING E. S. — A Twentieth Century Aristotle, 292—299. KLAUSNER N. W. — „As Much Clearness as the Subject Matter Admits”, 300—327. PARKER F. H. — Head, Heart, and God, 328—352. Notes and Observations, 353—359. Problems and Perplexities, 360. Books Received, 361—366. Announcements, 367.

The Review of Metaphysics Vol. XIV No 3 (March 1961). BERTOCCI P. A. — The Moral Structure of the Person, 369—388. HARTMAN R. S. — The Logic of Value, 389—432. LACEY A. R. — Is Life a Dream?, 433—451. PEARSON C. I. — Ideas and Images, 452—462. TSU-LIN-MEI — Chinese Grammar and the Linguistic Movement in Philosophy, 463—492. Critical Studies: PLANTINGA A. — Things and Persons, 493—519. SCHNEEWIND J. B. — Knowledge and Choice, 520—542. PARKER F. H. — Classical Realism and the Integration of Knowledge, 543—564. Problems and Perplexities, 565. Books Received, 566—574. Announcements, 575.

XXV

Revue d'Esthétique Vol. XIII No 3 (1960). BARASH M. — Quelques remarques sur l'esthétique chez Théophile le Moine, 257—272. MOULIN R. — La peinture soviétique contemporaine, 273—286. TATARKIEWICZ L. — L'esthétici-

que associationiste au XVII^e siècle, 287—292. PUCELLE J. — Servitudes et grands de violon, 293—338. REVAULT d'ALLONES O. — De l'échelle des temps dans la représentation graphique des mélodies, 339—347. Séances de la Société française d'Esthétique, 348—362. Analyses, 363—368.

XXVI

Revue Internationale de Philosophie
No 53—54 (1960). DAVY G. — Doutes sur l'interprétation de Saint-Simon, 387—322. DAUTRY J. — Le comte de Saint-Simon et Dieu, 323—343. MANUEL F. E. — The Role of the Scientist in Saint-Simon, 344—356. SIMON W. M. — Ignorance is Bliss: Saint-Simon and the Writing of History, 357—383. GOUIER H. — Un „Projet d'Encyclopédie” de Saint-Simon, 384—398. GURVITCH G. — Saint-Simon et Karl Marx, 399—416. GENTILE F. — La trasformazione dell'idea di progresso da Condorcet a Saint-Simon, 417—444. Notes et discussions: DREYFUS G. — A propos d'Études sur le thème „De la connaissance de Dieu”, 445—453. Analyses et comptes rendus, 454—458: BUNGE M. — Causality. The Causal Principle in Modern Science, (S. Issman). WARNOCK M. — Ethics since 1900 (S. Issman). MORPURGO-TAGLIABUE G. — L'Esthétique contemporaine. Une enquête, (J. Lameere). Ouvrages recus, 459. Revue des Revues, 462—469.

Revue Internationale de Philosophie
No 55 (1961). McKEON R. — Introduction: The Meanings of Society and the Relations among Traditions and Thought, 3—16. GARCIA-PELAYO M. — Sociedad (le sens du terme et son évolution dans le contexte de la tradition philosophique espagnole), 17—41. JOUVENEL B. — Société (le sens du terme et son évolution dans le contexte de la tradition philosophique en langue française), 42—60. SASSO G. — Società (le sens du terme et son évolution dans le contexte de la tradition philosophique italienne), 61—92. SHILS E. — Society: The Idea and its Sources (le sens du terme et son évolution dans le contexte des traditions philosophiques anglaise et américaine), 93—114. Notes et discussions: GOULD J. A. — The Origin of Poincaré's Conventionalism, 115—118. Ouvrages reçus, 119—121. Revue des Revues, 122—131. Vie philosophique, 132.

XXVII

Revue de Métaphysique et de Morale
No 3 (1960). GUEROLT M. — Xavier Léon: vingt-cinq ans après, 241—245. JANKÉLÉVITCH V. — Xavier Léon: Souvenirs, 246. TONQUÉDEC J. de — De la qualité, 247—252. WEIN H. — Les catégories et le langage; La coopération internationale au sujet d'une métalinguistique, 253—266. PRUSSEN J. — Fragments, 267—289. TILLIETTE X. — La „Lecture des Chiffres”: interprétations. Réflexions sur la Métaphysique de Karl Jaspers, 290—306. GURVITCH G. — Deux aspects de la philosophie de Bergson: Temps et Liberté, 307—316. PEURSEN C. A. van — Henri Bergson, phénoménologie de la perception 317—326. Études critiques: WAHL J. Edmund Husserl, 327—338. WAHL J. — Husserl et la pensée moderne, 339—343. WAHL J. — Gesammelte Abhandlungen, 344—346. WAHL J. — Totalité et Néant, par Fink, 347—355. Notes critiques, 356—380: André H. — Natur und Mysterium. BLOCH E. — Das Prinzip Hoffnung. DOOYEWEERD H. — A New Critique of Theoretical Thought. SURVEY A. — La Philosophie au milieu du XX^e siècle. SPIRITO U. — Significato del nostro Tempo. GUY A. — Les philosophes espagnols d'hier et d'aujourd'hui. VERRA V. — Dopo Kant. Il criticismo nell'Eta Preromantica. BORNHEIM G. A. — Aspectos filosoficos do Romantismo. LECLERC I. — Wittehead's Metaphysics. DAVY M.-M. — Un philosophe itinérant, Gabriel Marcel. JANKÉLÉVITCH V. — L'Austérité et la vie morale. BUBER M. — La vie en dialogue. PUCELLE J. — Études sur la Valeur. GARAUDY R. — Perspectives de l'homme. CHAUCHARD P. — La Création évolutive. CHAUCHARD P. — La Maitrise du comportement. Autour de l'Oeuvre du dr E. de GREEFF. L'Homme et son Prochain. DUPRÉEL — La Pragmatologie. STEFANINI L. — Estetica. PIEMONTESE F. — L'Intelligenza nell'arte. LOUVE P. — Les Instants d'une Vie. WALDER F. — Les Saisons de l'Esprit. SAHUQUÉ A. — L'Image humaine. SARANO J. — La Guérison. FRAENKEL A. — Mengenlehre und Logik. CARDONE E. — La teologia razionale di P. Galluppi. GALLI G. — Studi sulla filosofia di Leibniz. SCIME S. — Problemi dell'essere. BRAGA G. C. — La vecchia e la nuova logica. SCARLATA G. P. — Dio e l'individuo. DESCHOUX

M. — Essai sur la Personnalité. Nécrologie JEAN NABERT, 381—383.

Revue de Métaphysique et de Morale
No 4 (1960). PÉTREMENT S. — La Notion de gnosticisme, 385—421. BOUSSOULAS N. — Étude sur l'esthétique de la composition platonicienne des mixtes, 422—448. BRUNET Ch. — L'ontologie dans l'„Encyclopédie” de Hegel, 449—462. D'HAUTEFEUILLE F. — Bergson et Spinoza, 463—474. WEBER J. P. — Le thème de l'Oiseau mort dans l'oeuvre de Stéphane Mallarme, 475—510. Étude critique: BARTHÉLEMY-MADAULE M. — Autour du Bergson de M. V. Jankélévitch, 511—524. Table des auteurs, 525. Table des articles, 526. Table des notes critiques, 526—528.

XXVIII

Revue Philosophique No 4 (1960). SCHUHL P. M. — Henri de Saint-Simon (1760—1825), 441—458. BARUK H. — J. Babiński (1857—1932), 459—465. LATRE A. de — Existence et responsabilité, II., 467—492. Revues critiques: SCHUHL P. M. — Un grand traité de psychiatrie, 493—500. VIOLETTE R. — Henri Bergson, par V. Jankélévitch, 501—504. GRÉGOIRE Fr. — La philosophie de Roman Ingarden, 505—513. CAZENEUVE J. — Sorciers et jeteurs de sort, par Mlle Boutieller, 513—516. FAYE J. P. — Le mythe du fondateur, 517—528. Notes et documents: SCHUHL P. M. — Carnet de notes, 529—534. Informations, colloques, congrès, 535—539. Analyses et comptes rendus, 541—569: COUMÉTOU M. — Les examens sensoriels, (M. Chastaing). HIRST R. J. — The Problems of Perception, (M. Chastaing). VIAUD G. — Les instincts, (M. C.). BUGBEE H. G. Jr. — The inward morning, (M. Chastaing). MAR-SAL M. — L'autorité, (M. Chastaing). MELHUISS G. — The paradoxical Universe, (M. C.). FESTINGER L., KATZ D. — Les méthodes de recherche dans les sciences sociales, (D. Victoroff). Keur uit de verspreide geschriften van Dr H. J. Pos, (M. Francès). DUMÉRY H. — Philosophie de la religion, Essai sur la signification du christianisme, (J. Trouillard). CLARAS B. — Le credo d'un homme simple, (K. Axelos). DERMIGNY L. — USA, essai de mythologie américaine, (A. L. L.). VIAL J. — Le sens du présent, (Ph. Fauré-Fremiet). ARCHAM-

BAULT P. — La formation morale de la jeunesse, (J. Delay). GUILLERMIT L. — La liberté, (P.-M. S.). Rivista Mexicana de Sociologia, (R. Lenoir). MORA J. F. — Cuestiones disputadas, (G. Fabre). DUVERGER M. — Méthodes de la science politique, (H. Dussort). TOUCHARD J. i i. — Histoire des idées politiques, (H. Dussort). DeVECCCHIO G. — Materialismo e Psicologismo storico, (É. Namer). HEGEL — Grundlinien der Philosophie des Rechts, (N. Olmos-Garcias). Notices nécrologiques: H. DUS-SORT, L. RANDOIN, M. CHABAL, M. FRANCÈS, G. BERGER.

XXIX

Rivista di Filosofia Neo-Scolastica Anno LII, Fasc. V. (1960). BERTOLA E. — Le critiche di Abelardo ad Anselmo di Laon ed a Guglielmo di Champeaux, 495—522. PUPI A. — Spinoza alla soglia dell'età romantica, 523—557. Note e discussioni: CADIN F. — A proposito di una pubblicazione sulla storia della scienza, 558—572. LAZZARINI R. — Intorno ad una „Metafisica della coerenza interiore”, 573—584. Analisi d'opere, 585—591: GUARDINI R. — Le monde et la personne, (A. Marchesi). SANCIPRIANO M. — L'evoluzione ideale, (G. Masi). GOICHON A. M. — Le récit de Hayy ibn Yaqzan commenté par des textes d'Avicenne, (S. Vanni-Rovighi). MAZZARELLA P. — Il pensiero di Giovanni Scoto Eriugena. Saggio interpretativo, (E. Bertola). JOLIVET R. — Trattato di filosofia, (L. Fioravanti). Libri ricevuti, 592. Notiziario: Congressi e società filosofiche, Riviste e pubblicazioni nuove, Necrologi, 593—595.

Rivista di Filosofia Neo-Scolastica Anno LII, Fasc. VI (1960). NONIS P. G. — Realismo pessimistico e moralismo teologico in L. A. Muratori, 597—633. PELLEGRINO G. — La „Nuova retorica” di Chaim Perelman, 634—655. Note e Discussioni: VERGA L. — Il V congresso tomistico internazionale, 656—664. BAUSOLA A. — Sul Significato storico di Roberto Ardigó, 665—676. ZANI L. — Il paradosso Mandeville, 677—680. Analisi d'opere, 681—691: Bocheński I. M. — Formale Logik, (F. Rivetti Barbó). Mondolfo R. — La comprensione del soggetto umano nell'antichità classica, (A. Bonetti). Zac S. — La morale de Spinoza, (C. Calvetti). Zellingner E. — Cusanus-

Konkordanz, (G. Penati). Libri ricevuti, 692—693. Notiziario: V premio in filosofia „Convegni di Gallarate” 1961, 693. Sommario dell'annata, 695—696.

Rivista di Filosofia Neo-Scolastica Anno LIII, Fasc. I (1961). MIYAKAWA T. — La nozione di sostanza prima secondo san Tommaso, 1—24. ORFEI R. — Il problema della realtà in Antonio Gramsci, 25—58. Note e discussioni: MARCHESE A. — Un assalto alla teoresi attraverso la storia della filosofia, 59—64. PENATI G. — Metodo storicistico e ricostruzione metafisica ovvero l'evoluzione di E. Cione, 65—69. Cronaca delle Facoltà di Lettere e Filosofia e di Magistero-Anno accademico 1960—61, 70—76. Analisi de'opere, 77—89: Simon Y. — Trattato del libero arbitrio, (L. Fioravanti). Levi A. — Sceptica, (A. Bonetti). Giacom C. — L'oggettività in Antonio Rosmini, (G. Penati). Jolivet R. — Trattato di filosofia, Vol. V, t. I: Morale generale, (L. Fioravanti). Gilson E. — Introduction à la philosophie chrétienne, (A. Bonetti). Libri ricevuti, 90. Notiziario: Istituto Patristico-Medievale Giovanni XXIII, 91. Congressi e società filosofiche, 92. Repertori bibliografici, riviste e pubblicazioni nuove, 93. Necrologi, 94.

XXX

Science & Society Vol. XXIV, No 4 (1960). DOBB M. — The Revival of Theoretical Discussion Among Soviet, 289—311. DICKINSON J. — Cybernetics and Dialectics, 312—320. SAVILLE J. — Henry George and the British Labor Movement, 321—333. BERNSTEIN S. — Recent Literature on Labor and Socialism, 334—353. Communications: Prager Th. — Automation and Profit, 354—357. MORRIS J. — Reply, 358—360. Book Reviews, 361—381: Niebuhr R. — The Structure of Nations and Empires, (Lloyd G. Churchward). Geoffrey A. — Thomas Cromwell and the English Reformation, (Ch. Hill). Yarmolinsky A. — Road to Revolution: A Century of Russian Radicalism, (D. Crane). White L. A. — The Evolution of Culture: The Development of Civilization to the Fall of Rome, (R. Browning). Stark W. — Social Theory and Christian Thought, (G. K. Lewis). Rayback J. G. — A History of American Labor, (R. Nixon). Van Brooks W. — Howells: His Life and World. Hough R. L. — The Quiet Rebel: William Dean Howells as Social Com-

mentator, (R. Greenleaf). Ashton T. S. — Economic Fluctuations in England 1700—1800, (K. F. Helleiner). Books Received, 382. Index of Volume XXIV, 383—384.

Science & Society, Vol. XXV, No 1 (1961). SCHLESINGER R. — British Studies of the History of the Soviet Union, 1—19. DAVIS H. B. — The Unproduction of „Productive” Labor, 20—25. WORSLEY P. M. — The Analysis of Rebellion and Revolution in Modern British Social Anthropology, 26—37. Review Article: GENOVESE E. D. — Problems in the Study of Nineteenth-Century American History, 38—53. COMMUNICATION: DOUGLASS M. F. — A Note on the Recent British General Elections, 54—58. Book Reviews, 59—95: Aldridge A. O. — Man of Reason: The Life of Thomas Paine, (J. Woodress). Nevins A. — John D. Rockefeller, Industrialist and Philanthropist, (H. O'Connor). Crook D. and I. — Revolution in a Chinese Village: Ten Mile Inn, (W. Hinton). — Ashley M. — The Greatness of Oliver Cromwell. Ashley M. — Oliver Cromwell and the Puritan Revolution, (A. L. Merson). RESEK C. — Lewis Henry Morgan: American Scholar, (L. A. White). Price H. D. — The Negro and Southern Politics: A Chapter of Florida History, (E. E. Dorsey). Houghton W. E. — The Victorian Frame of Mind: 1830—1870 (John Bicknell). Else G. F. — Aristotle's Poetics: The Argument, (L. R. Lind). Myrdal G. — Value in Social Theory, (E. F. Patterson). Bay Ch. — The Structure of Freedom, (A. K. Davis). Schrödinger E. — Mind and Matter, (H. Freistadt). Flexner E. — Century of Struggle: The Woman's Rights Movement in the United States, (D. R. Blumberg). Kaye J. B. — Bernard Shaw and the Nineteenth-Century Tradition, (E. J. Hobsbawm). Books received, 96.

XXXI

Theoria Vol. XXV part III (1959). JORGENSEN J. — Towards a theory of inference, 123—147. KINBERG O. — Abus alcoolique et délinquance, 148—157. PHILLIPS J. A. — An interpretation of logical formulas, 158—172. SVE-NONIUS L. — A theorem on permutations in models, 173—178. Discussion: SZEKELY L. — The problem of experience in the Gestalt Psychology, 179—186. Review, 187—191. Scandinavian bibliography (XXXIX), 192—208. Books received, 209—212.

Theoria Vol. XXVI part I (1960).
 HEDENIUS I. — Rolf Lageborg, 1—2.
 BERG J. — Some problems concerning disposition concepts, 3—16. GROSSMANN R. — Digby and Berkeley on notions, 17—30. SHWAYDER D. S. — Uses of language and uses of words, 31—43. SVENONIUS L. — On minimal models of first-order systems, 44—52. TORNEBOHM K. — A study in Hobbes' theory of denotation and truth, 53—70. WHEATLEY J. — The logical status of meta-ethical theories, 71—82. Books received, 83—84.

Theoria Vol. XXVI part II (1960).
 NOWELL SMITH P. H. — Its and Cans, 85—101. PRAWITZ D. — An improved proof procedure, 102—139. Discussions: BRACKEN H. M. — Berkeley and Mental Acts, 140—145. RICHMAN R. J. — On a type of „ambiguity”, 146—150.

Theoria Vol. XXVI part III (1960).
 CASTANEDA H. N. — Outline of a theory on the general logical structure of the language of action, 151—182. MORRIS H. — Imperatives and orders, 183—209. OSSOWSKA M. — Existe-t-il un système de morale qui mérite le nom de système?, 210—223. Discussions: HARTNACK J. — Philosophical analysis and its function, 224—227. WEDBERG A. — Philosophical analysis; types and aims, 228—235. STORHEIM E. — Empirical semantics in Oslo, 236—240. Scandinavian bibliography (XL), 241—256. Books received, 257—258.

XXXII

Woprosy Filozofii 11 (1960) Wielikaja Oktjabrskaja Socjalisticeskaja riewalucija i sowremienijnaja epocha, 3—12. MITIN M. B. — Leninizm i kruszenije kolonialnoj sistemy imperializma, 13—24. SMULEWICZ B. J. — Dwie obszczestwiennyje sistemy — dwa zakona narodnonasielenija, 25—35. JAROSŁAW ŁADOSZ — Metodologiczeskoje znaczenije „Filosofskich tietradi” W. I. Lenina dla razwitiija marksizma w Polsce, 36—60. TRIFONOWA T. K. — Czto by prijti k kommunizmu... (Zamietki litieraturnogo kritika), 61—72. JANNIS INWRITIS — Abstraktnoje iskusstwo, 73—83. MOLCZANOW J. B., NOWIK I. B. — Protiw tieologiczeskoj intierpretacii jęstiestwoznaniija, 84—95. KŁOFACZ J., TŁUSTY W. — Krizis empiriczeskoj socjologii, 99—105. ANDREJEWA I. S.,

GULYGA A. W. — Woprosy mira w zapadno-jewropiejskoj filozofii XVII—XVIII wiekow, 106—116. Dla izuczajuszczich filozofiju, 117—135. Kratkije zamietki i piśma, 136—143. Naucznaia žižn, 144—159. Kritika i bibliografija, 160—177. Nowyje knigi, 178—182. Reziume na anglijskom jazykie, 183.

Woprosy Filozofii — 12 (1960). Istoriceskije dokumenty mirowogo kommunisticzeskogo dwiženija, 3—12. Fridrich Engels i sowremiennost', 13—24. W. W. NIKOŁAJEW — O razwitiu socjalisticeskogo gosudarstwienności w komunisticzeskoje obszczestwiennoje smouprawlenije, 25—37. N. I. BOŁDYRIEW — O principach kommunisticzeskogo wospoitanija molodogo pokolenija, 38—49. G. M. DUBININ — Wospitanije małodioży na rewolucyjnych i trudowych tradicijach zawoda, 50—61. M. KIEDROW — Istoriceskije i logiczeskije w razwitiu nauczno go poznaniija, 62—73. M. E. OMIELJANOWSKIJ — Dialekticzeskije protivoreczje w sowremiennoj fizykie, 74—80. J. S. GROMOW — Problema ideału w filozofii, 81—91. Za leninskiju partijnost' filozofii, 92—101. LESLI MORRIS — Rasprastranienije i razwitiije marksistskoj teorii i filozofii w Kanadie, 102—110. G. A. JUGAJ — Problema celostnosti rastitielnogo organizma, 111—122. Dla izuczajuszczich filozofiju, 123—140. Naucznaia žižn, 141—149. Kritika i bibliografija, 150—174. Riedakciji žurnala „Filosofskaja mysl”, 175. Wsiem czitatielam žurnala „Woprosy filozofii”, 176. Reziume na anglijskom jazykie, 177—178. Ukazatiel statiej pomieszczennych w žurnale „Woprosy filozofii”, w 1960 godu, 179—186.

Woprosy Filozofii — 1 (1961). UKRAINCEW B. S. — Ukreplenije jedinstwa i spolszczennosti stran socjalisticeskogo łagiera, 3—15. ZARINIE D. — Niekotoryje cztery nasjonalno-oswoboditelskogo dwiženija narodow, kolonialnych i zawistimych stran, 16—25. LEONTJEW A. N. — O socjaloj prirode psichiki czelowieka, 26—40. AKCZURIN I. A. — Filozofskoje znaczenije osnownych idiej sowremiennych teorij „elementarnych czastie”, 41—50. JEGOROW A. G. — Džon Džui i jego esteticzeskoje „kredo”, 51—63. SZWARCMAN K. A. — Nieopozitiwizm uńcztožajet etiku, 64—75. MARIO BUNGIE — Naucznyj podchod k etike, 76—90. Naucznyje soobszczenija i publikacii, 91—102. Diskusji i obsuždie-

nija, 103—124. Dla izuczajuszczich filofofiju, 125—149. Naucznaia žižn, 150—161. Kritika i bibliografija, 162—182. Reziime na anglijskom jazykie, 183—186.

Woprosy Filofofii — 2 (1961). Bojewaja programma dalniejšezgo rozwitija chozajstwa sielskogo, 3—10. BIEG A. I. — Kibiernietika i niekotoryje techniczieskie problemy uprawlenija narodnym chozajstwom, 11—24. GLEZERMAN G. J. — Marksistsko-leninskaja charaktiristika sowremiennoj epochi, 25—38. FROŁOW I. T. — Gnoseologiczieskie problemy modelirowanija biologiczieskich sistem, 39—51. JULINA N. S. — Filofofija „estieticzieskoj morali” Džordža Santajany, 52—64. PANTIN I. K. — Kritika pozitivizma w russkoj materialisticzieskoj filofofii (40—80-e gody XIX wieka), 65—76. Naucznyje soobszczienija i publikaciji, 77—89. Diskusji i obsuždienija, 90—124. Dla izuczajuszczich filofofiju, 125—142. Kratkije zamietki i pisma, 143—150. Kritika i bibliografija, 151—176. Nowyje knigi, 177—182. Reziime na anglijskom jazykie, 183—186.

Woprosy Filofofii — 3 (1961). MITIN M. B. — W. I. Lenin i borb'ba protiv sowremiennoego pozitivizma, 3—14. PAWŁOW K. P. — Razdielenije truda mieždu stranami socializma — waždyj faktor ukrepljenja ich maguszczestwa, 15—26. ZDENEK PATEK — Obszczeje i specificzieskoje w socialisticzieskom preobrazowanii dierewni, 27—38. OSTRINANIN F. — Idiejnoje nasledije T. G. Szewczenko i sowremiennoŝt, 39—49. ASKINADZE J. F. — K woprosu o suszcznoŝti wremieni, 50—62. MURAWJEW E. F., DMITRIJEW J. W. — O konkrjetnoŝti w izucziesniji i priedoleniji religioznych pierieżitkow, 63—73. SZWYRJEW W. S. — Kritika neopozitivistskoj koncepciji induktiwnojj logiki, 74—85. POPOWA I. M. — K woprosu o socialnoj poczwie psihologizma w buržuaznojj socjologii, 86—96. DIEBORIN A. M. — Gotfrid Wilgelm Leibnic kak socialnyj myslitel, 97—107. Naucznyje soobszczienija i publikaciji, 108—118. Diskusji i obsuždienija, 119—145. Dla izuczajuszczich filofofiju, 146—156. Kratkije zamietki i pisma, 157—163. Kritika i bibliografija, 164—182. Reziime na anglijskom jazykie, 183—186.

Woprosy Filofofii — 4 (1961). Piredowaja — Leninizm — pobiedonosnoje znamija naszej epochi, 3—10. ALEKSIEJEW G. P., IWANOW J. A. — Tieoreticzieskie osnowy leninskogo uczenija o sowiets-

kich profsojuzach, 11—25. BUTIENKO A. P. — Priedwraszczienije mirowoj sistiemy socializma w reszajuszczij faktor rozwitija czelowieczestwa, 26—38. MAŃKOWSKIJ B. S. — Powyszienije roli obszczestwiennych organizaciji w reszenii gosudarstwiennych woprosow, 39—46. WIEKKIER Ł. M., ŁOMOW B. F. — O czuwstwienno obrazie kak izobraženii, 47—59. ITIELSON Ł. B. — Sowremien-naja Tiechnika i psihologiczieskie wozmožnosti czelowieka, 60—70. ZAMOSZKIN J. A. — Biurokratizacija buržuaznogo obszczestwa i sud'by licznosti, 71—85. SOKOŁOW W. W. — Frensis Bekon — filofof — nowator swojej epochi, 86—97. UGRINOWICZ D. M. — Ateisticzieskoje wospitanije w priedoleniji religioznojj psihologii, 98—110. ASMUS W. F. — Niekotoryje woprosy dialektiki istoriko-filofofskogo processa i jego poznania, 111—123. Diskusji i obsuždienija, 124—133. Dla izuczajuszczich filofofiju, 134—153. Kritika i bibliografija, 154—181. Reziime na anglijskom jazykie, 182—185. Ot Instituta filofofii Akademii Nauk SSSR, 192.

Woprosy Filofofii — 5 (1961). Wielikij triumf sowietskojj nauki i tiechniki, 3—11. A. W. TOPCZIJEW — Razoruženije — gławnaj problema sowremiennoŝti, 12—19. G. A. DEBORIN — Ekonomika i politika sowremiennoego imperializma, 20—33. J. P. FRANCEW — Socialisticzieskojj kollektiwizm i formirowanije licznosti, 34—46. D. A. OSZANIN, D. J. PANOW — Czelowiek w atomatyczieskich sistemach uprawlenija, 47—57. J. A. URMANCEW, J. P. TRUSOW — O swojstwach wremieni, 58—70. W. W. BRODOW — Rabindranat Tagor, 71—79. D. M. PISZIANI — „Meniedžerizm” — amierikanskaja socjologija biznesa, 80—92. Naucznyje soobszczienija i publikaciji, 93—111. Diskusji i obsuždienija, 112—123. Dla izuczajuszczich filofofiju, 124—143. Naucznaia žižn, 144—162. Kritika i bibliografija, 163—183. Reziime na anglijskom jazykie, 184—186.

XXXIII

Zeitschrift für philosophische Forschung Bd XIV, No 4 (1960). KUHN H. — Das Gute und die Ordnung, 489—504. LAURIERS G. des — L'ordre implique, par essence, le Caractère transcendantal, 505—525. Van der MEULEN J. — Die aristotelische Lehre vom nous in ihrer ontologischen Verwurzelung, 526—535.

BRÜNING W. — Möglichkeiten und Grenzen des methodischen Zweifels bei Descartes, 536—552. GLOCKNER H. — Zum Freiheitsproblem, Meditationen, 553—570. CARNAP R. — Theoretische Begriffe der Wissenschaft (Fortsetzung von S. 233 dieses Bandes; Schluss), 571—598. Berichte und Mitteilungen: SCHÜRING H.-J. — Zur Wiederbelebung der Metaphysik in England, 599—611. HAMBURGER K. — Sinnphilosophie. Zum Gedenken des 80. Geburtstages Paul Hofmanns, 612—619. PICHLER H. — Die Unverträglichkeit des Indeterminismus mit „der“ Logik, 620—625. PICHLER H. — Über den Sinn des kategorischen Imperativs, 626—628. Aus dem Philosophischen Leben, 629—633. Buchbesprechungen: Schopenhauer-Literatur 1960. Neuerscheinungen im Gedenkjahr be-

sprochen von Gerhard Klamp (Nachtrag zu S. 479 dieses Bandes): WOLFF H. M. — Arthur Schopenhauer 100 Jahre später, 634. SCHOPENHAUER A. — Mensch und Philosoph in seinen Briefen, 636. Schopenhauer-Jahrbuch 1960 (Bd 41), 638. Commemoration of Schopenhauer, 639. STÄGLICH H. — J. W. von Goethe und A. Schopenhauer, eine Bibliographie, (3, ergänzte Auflage), 639. Arthur Schopenhauer — Welt und Mensch, eine Auswahl, zusammengestellt und herausgegeben von Arthur Hübscher, 640. BRINKMANN K. Die Rechts- und Staatslehre Schopenhauers, (H. Gerstenkorn), 642. DILTHEY W. — Gesammelte Schriften Bd X: System der Ethik, (Wolfgang Schlegel) 644. Inhaltsverzeichnis des XIV Bandes.

Zapiski bibliograficzne

a) Prace polskie i przekłady na język polski

(zestawił H. Moese)

Skróty:

AK = Ateneum Kapłańskie, Włocławek. ArchHFMSp = Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej, Warszawa. Arg = Argumenty, Warszawa. AUMCS = Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Lublin. BiKIFi = Biblioteka Klasyków Filozofii, Warszawa. ColTh = Collectanea Theologica, Warszawa. Cz = Czytelnik, Warszawa. DzL = Dziennik Literacki, Kraków. Euh = Euhemer, Warszawa. GN = Głos Nauczycielski, Warszawa. HD = Homo Dei, Kraków. Kier = Kierunki, Warszawa. KUL = Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. KwH = Kwartalnik Historyczny, Warszawa. KWHNT = Kwartalnik Historii Nauki i Techniki, Warszawa. KwPe = Kwartalnik Pedagogiczny, Warszawa. KuSp = Kultura i Społeczeństwo, Łódź. L = Lublin, Ł = Łódź. ŁTN = Łódzkie Towarzystwo Naukowe. Mea = Meander, Warszawa. MON = Ministerstwo Obrony Narodowej. NaP = Nauka Polska, Warszawa. NDr = Nowe Drogi, Warszawa. NKs = Nasza Księgarnia, Warszawa. NKu = Nowa Kultura, Warszawa. NLWyd = Nowiny Literackie i Wydawnicze, Warszawa. NSzk = Now Szkoła, Warszawa. Ossol = Ossolineum, Wrocław. PAN = Polska Akademia Nauk, Warszawa. PaLi = Pamiętnik Literacki, Wrocław. Per = Perspektywy, Katowice. PiP = Państwo i Prawo, Warszawa. PIW = Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa. Pń = Poznań, Pm = Pomorze, Bydgoszcz. Pol = Polityka, Warszawa. Polem. = polemika. Pro = Problemy, Warszawa. PrzH = Przegląd Historyczny, Warszawa. PrzHu = Przegląd Humanistyczny, Warszawa. PrzK = Przegląd Kulturalny, Warszawa. PrzOr = Przegląd Orientalistyczny, Warszawa. PrzPs = Przegląd Psychologiczny, Poznań. PrzSoc = Przegląd Socjologiczny, Łódź. PrzZa = Przegląd Zachodni, Poznań. PSB = Polski Słownik Biograficzny, Kraków. PsWy = Psychologia Wychowawcza, Warszawa. PWN = Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa. PZWL = Państwowe Zakłady Wydawnictw Lekarskich, Warszawa. PZWS = Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa. Rec. = Recenzja. RFil = Roczniki Filozoficzne KUL. RHist. = Roczniki Historyczne. Poznań. ROR = Rocznik Orientalistyczny, Warszawa. RTe = Roczniki Teologiczno-Kanoniczne, Warszawa. RuFi = Ruch Filozoficzny, Toruń. RuPe = Ruch Prawniczo-Ekonomiczny, Poznań. SN = Studium Nauczycielskie. SPAN = Sprawozdania Polskiej Akademii Nauk, Warszawa. SPTPN = Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół

Nauk, Poznań. StFi = Studia Filozoficzne, Warszawa. STNT = Sprawozdania Towarzystwa Naukowego w Toruniu. StLo = Studia Logica, Poznań. StMNP = Studia i Materiały Nauki Polskiej, Warszawa. StPs = Studia Psychologiczne, Wrocław. T = Toruń. TNT = Towarzystwo Naukowe w Toruniu. TP = Tygodnik Powszechny, Kraków. TrLu = Trybuna Ludu, Warszawa. TrLi = Trybuna Literacka, Warszawa. TrWo = Trybuna Wolności, Warszawa. Tw = Twórczość, Krków. TWP = Towarzystwo Wiedzy Powszechnej, Warszawa. WAP = Wojskowa Akademia Polityczna, Warszawa. WLud = Wojsko Ludowe, Warszawa. Wr = Wrocław, Wszł = = Wszechświat, Warszawa. WSE = Wyższa Szkoła Ekonomiczna. WSP = Wyższa Szkoła Pedagogiczna. WP = Wiedza Powszechna, Warszawa. WUML = Wojewódzki Uniwersytet Marksizmu i Leninizmu. Wwa = Warszawa. Wych = Wychowanie, Warszawa. WychPrz = Wychowanie w Przedszkolu, Warszawa. WZ = Wiedza i Życie, Warszawa. ZaStEk = Zaoczne Studia Ekonomiczne, Warszawa. ZeNaKUL = Zeszyty Naukowe Katolickiego Uniwersytetu w Lublinie. ZeNaUŁ = Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego. ZeNaUWr = Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego. ZeNaWSPW = Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Warszawie. ZeTe = Zeszyty Teoretyczno-Polityczne, Warszawa. ZiK = Życie i Kultura, Warszawa. ZLit = Życie Literackie, Kraków. ŻMy = Życie i Myśl, Warszawa. ZSN = Zaoczne Studium Nauczycielskie. ŻSzW = Życie Szkoły Wyższej, Warszawa. ŻWa = Życie Warszawy, Warszawa.

1960—1961

Filozofia w ogóle

Bibliografia, słowniki, zjazdy, organizacje

Nowodworski W. Notatki bibliograficzne. (Teologia i filozofia). ZeNaKUL 1960 nr 9 s. 99—102.

Moese H. Zapiski bibliograficzne. RuFi 1959 nr 3/4 s. 239—279.

Przegląd czasopism (Bibliografia wartości). RuFi 1959 nr 3/4 s. 204—239.

Ważniejsze prace filozoficzne opublikowane w Polsce w 1959 r. StFi 1960 nr 1 s. 239—241.

A. B. S. Trzeci Tydzień Filozoficzny (zorganizowany przez Koło Filozoficzne KUL). ZeNaKUL 1960 nr 2 s. 149—151.

Cahiers de Royaumont. Philosophie N III, Husserl. Paris 1959. Rec. (b): Kollokwium o Husserlu. StFi 1960 nr 4 s. 191—193.

Kotarbiński T. Instytut koleżeńskiej współpracy. (O międzynarodowym Instytucie Filozofii). Rozm. przepr. A. W. Wysocki. ŻWa 1960 nr 226 s. 1—2.

Kotarbiński T. O Międzynarodowym Instytucie Filozofii. Rozm. przepr. (mar). TrLu 1960 nr 263 s. 3.

Schaff A. O Instytucie Filozofii i Socjologii PAN. Rozm. przepr. R. Markiewicz. TrLu 1960 nr 269 s. 4.

Siemianowski A. Spotkanie filozofów (w Klubie Inteligencji Katolickiej w Warszawie poświęcone metafizyce). Wiąz 1960 nr 5 s. 146—148.

Stępień A. Ośrodki filozoficzne w Polsce. Wiąz 1960 nr 5 s. 71—78.

Bortnowska H., Rosińska G. Seminaria dyskusyjne (na temat zależności między filozofią i naukami przyrodniczymi). Znak 1960 nr 6 s. 816—822.

Czartoryski P. Seminarium samokształceniowe warszawskich pracowników nauki Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN (Stan prac nad „Repertorium komentarzy do Etyki, Polityki i Ekonomiki Arystoteles. XIII—XV w.”) KwHTN 1960 nr 3/4 s. 547—551.

Wstępy, podręczniki, nauczanie

Aufgabe und Gestaltung des Philosophie-Unterrichts. 1959. Rec. Moese H. RuFi 1959 nr 3/4 s. 165—168.

Chmielnicki N. Elementy Filozofii. Cz. 1: Ontologia. Katowice 1961 WSP Prace Naukowe WSP, s. 88, powiel.

Główne zagadnienia i kierunki filozofii. Wykłady na Uniw. Warszawskim 1957—1958. (Wyd. 3) Cz. 2: W. Krajewski. Ontologia. Wwa 1960 PWN s. 150 zł 16,—

Instrukcja programowa w sprawie nauczania propedeutyki filozofii w liceach ogólnokształcących, w liceach pedagogicznych oraz w liceach pedagogicznych dla wychowawczyń przedszkoli. Wwa 1961 PZWS s. 7.

Kowalewska H. Metody nauczania propedeutyki filozofii. Ref. Wych. 1960 nr 15 s. 7—10.

Nauczanie propedeutyki filozofii, etyki i religioznawstwa. Narada w ZG TSS. Wych 1960 nr 13 s. 61—62.

OKÓLNIK. Dz. urz. Min. Ośw. 1960 nr 9: nauczanie propedeutyki filozofii w liceach ogólnokształcących, liceach pedagogicznych i liceach pedagogicznych dla wychowawczyń przedszkoli, poz. 154.

Pawlica J. Propedeutyka filozofii i etyki w szkolnictwie średnim. Wych. 1960 nr 15 s. 11—12.

Rudniański S. Pogadanki filozoficzne. Przewodnicy ludzkości. Wyd. 2 Wwa 1960 KsiW s. 274, zł 12,—

Wasilkowski A. „Równowaga” czy wychowanie? (O wprowadzenie do programu propedeutyki filozofii). Walka młodych 1960 nr 39 s. 2.

Wydania i przekłady dzieł

Cicero M. T. Pisma filozoficzne. T. 2: O państwie; O prawdzie; O powinnościach; O cnotach. Przeł. z łac. W. Kornatowski. Koment. K. Leśniak. Wwa 1960 PWN BiKlFi s. 557, zł 44,—

Epictetus. Z diatryb. Tł. L. Joachimowicz. Mea 1960 nr 5/6 s. 329—331.

Gilson E. Tomizm. Wprowadzenie do filozofii św. Tomasza z Akwinu. (przeł. z franc. J. Rybałt, oprac. A. i Z. Więckowscy. Przedm. i apendyksy przeł. M. Tazbir). Wwa „Pax” s. 551, bibl., zł 90,—

Jolivet R. Relatywizm współczesny. Tł. z franc. H. Sawicka. ZeNaKUL 1960 nr 3 s. 3—13.

Durkheim E. Próba określenia zjawisk religijnych. (Tł. z franc.) Wwa 1960 WNSp przy KCPZPR.

Jevons W. St. Zasady nauki. Traktat o logice o metodzie naukowej. Przeł.

z ang. M. Choynowski, B. J. Gawecki. Wstęp, przypisy, skorowidz: B. J. Gawecki. T. 1—2. Wwa 1960 PWN s. 674, 639, rys., tab. T. 1—2 zł 100.—

Johston J. O stałości natury. Przeł. z łac. M. Stokowska. Wstęp: St. Ziemiński. Wwa 1960 PWN BiKlFi s. XXII, 206, portr. 1, il., bibl., zł 25,—

Lukasiewicz J. Z zagadnień logiki i filozofii. Pisma wybrane. Wybór, wstęp i przypisy: J. Słupecki. Wwa 1961 PWN s. 309, bibl., zł 60,—

Modrzewski A. Frycz. Andreae Fricii Modrevii Opera omnia. Vol. 5: Sylvae. Ed. K. Kumaniecki. Index: L. Lichańska. Wwa 1960 PIW s. 349, zł 60,—

Plato. Parmenides. Przeł., wstęp, objaśn. Wł. Witwicki. Wwa 1961 PWN s. 136, zł 20,—

Plato. Prawa. Przeł. z grec. i oprac. M. Maykowska. Wwa 1960 PWN BiKlFi s. XXVIII, 630, portr. 1 zł 54,—

Reichenbach H. Powstanie filozofii naukowej. Tł. z ang. H. Krahelska. Wwa 1960 KsiW s. 392, portr. 1, bibl. zł 30,—

Historia filozofii

Filozofia starożytna

Bugajski J. Wojujący filozofowie i filozofujący wojownicy w starożytnej Grecji. Kartki z dziejów wojen i myśli wojskowej. Wojsko ludowe. 1960 nr 8 s. 50—55, il., rys.

Łycywek R. Marek T. Cynceron — adwokat rzymski. Palestra 1960 nr 9 s. 75—91.

Filozofia średniowieczna

Krapiec A. M. Struktura aktu miłości u św. Tomasza z Akwinu. RTe T. 6 1959 z. 1/2 s. 135—154.

Witek S. Elementy i istota przyjaźni między ludźmi według nauki św. Tomasza z Akwinu. RTe T. 6 1959 z. 4 s. 135—158.

Filozofia nowożytna

Baczko B. Filozofia francuskiego oświecenia i poszukiwanie człowieka konkretnego. StFi 1960 nr 2/3 s. 143—192.

Hinz H. Od religii do filozofii. Z dziejów kultury umysłowej epoki Oświecenia. Wwa 1960 Iskry s. 136, zł 10,—

Hinz H. Porządek fizyczno-moralny Hugona Kołłątaja. Arg 1960 nr 22 s. 5.

Kołąkowski L. Dirk Camphuysen i źródła religijności bezwyznaniowej. ArchHFMSp T. 6 1960 s. 39—99.

Kołąkowski L. Irracjonalizm religii jako produkt racjonalizmu. Sprawa Jana Bredenburga. StFi 1960 nr 2/3 s. 193—237.

Kornatowski W. J. W. Andreae i jego „Cheistianopolis”. Z dziejów renesansowej myśli utopijnej. ZMy 1960 nr 5/6 s. 93—116.

Nawroczyński B. Rozbiór krytyczny poglądów Fryderyka Schillera na wychowanie estetyczne człowieka. KwPe 1960 nr 2 s. 51—61.

Osiecki A. Kopernik prawnik mimo woli. Prawo i Życie 1960 nr 12 s. 5, il.

Ogonowski Z. Socynianizm polski. (Teksty tłum. I. Lichańska, I. Ogonowska). Wwa 1960 WP s. 250, il., portr., bibl. zł 15,—

Pomian K. Piotr Bayle wobec socynianizmu. ArchHFMSp T. 6 1960 s. 101—182.

Gordon M. Poznanie czynne i kontemplacja. (Refleksje na temat kantyizmu). Arg. 1960 nr 35 s. 9, 11.

Studia z dziejów ideologii religijnej XVI i XVII w. Autorzy: L. Chmaj i in. Wwa 1960 PWN s. 287 zł 45,—

Tazbir J. Stan badań i postulaty w zakresie studiów nad polskim arianizmem. ArchHFMSp T. 6 1960 s. 183—198.

Współczesne kierunki filozofii

Marksizm

Cackowski Z. O stosunkach poglądów gnoseologicznych Lenina i Plechanowa. Fragm. StFi 1960 nr 1 s. 27—69.

Martel K. Podstawowe zagadnienia marksistowskiej teorii poznania. Wykła-

dy w Wyższej Szkole Nauk Społecznych 1958—1969. Wwa 1961 PWN s. 129 zł 10,—

Podstawy filozofii marksistowskiej. Wyd. 2 (Tł. z ros. M. Dunikowski i inni). Wwa 1961 KsiW s. 902 zł 30,—

Egzystencjalizm

Bejlin P. O filozofowaniu czyli uwagi na marginesie książki Gabriela Marcela. PrzK 1960 nr 40 s. 9.

Grzegorzczak A. Egzystencjalizm w Polsce słabo rozumiany. TP 1960 nr 27 s. 6.

Kossak J. „Król Edyp” a współcześni egzystencjaliści. — Społeczna genealogia egzystencjalizmu. Arg 1960 nr 32, 34 s. 1, 9.

Najder Z. Kłopoty z egzystencjalizmem. — Egzystencjalizm i historia. NKU 1960 nr 33 s. 3—5, nr 35 s. 4—5.

Pomian K. Heidegger i antynomie ideału działania. Arg 1960 nr 41 s. 8—9, il.

Sartre J. P. Critique de la raison dialectique. T. 1 Paris 1960. Rec. Schaff A.: Marksizm z egzystencjalizmem. PrzK 1960 nr 38 s. 1, 5, nr 39 s. 5.

Inne kierunki

Bocheński A. Komentarze i wycinki. (Pierre Teilhard de Chardin). Kier 1960 nr 34 s. 2.

Borgosz J. Problem wojny i pokoju w świetle filozofii społecznej Bertranda Russella. ZeNa WAP Ser. pedag. 1960 nr 1 s. 19—36.

Boyer R. Teoria ojca Teilhard de Chardin. Tł. M. Domańska. ZMy 1960 nr 9/10 s. 3—15.

Buczyńska H. Ernst Cassirer. Arg 1960 nr 25 s. 6—7, il.

Buczyńska H. Koło Wiedeńskie. Początek neopozytywizmu. (Wyd. 2) Wwa 1960 WP s. 177, il., portr., bibl. zł 15,—

Jedlicki W. Natura i kultura w poglądach Freuda. WZ 1960 nr 6 s. 392—396, il.

Kuczyński J. Nowa wizja świata? (System filozoficzny Piotra Teilharda de Chardin). Arg 1960 nr 26 s. 1, 9.

Mackiewicz S. Filozofia niemiecka. Kier 1960 nr 31 s. 9.

Mrówczynski T. Człowiek i społeczeństwo w filozofii politycznej J. Maritaina. Fragm. StFi 1960 nr 1 s. 107—128.

Mrówczynski T. Tragiczny optymizm. (E. Mounier). Arg 1960 nr 28 s. 6—7, 11, il.

Świeżawski S. Wieczne i aktualne wartości tomizmu. RTe T. 6 1959 z. 1/2 s. 263—278.

Monografie o filozofach i pisarzach filozofujących

Lepszy K. Ludwik Chmaj (1888—1959). (Nekr.) KwH 1960 nr 2 s. 597—600.

Najdus W. Nasz czerwony profesor. (Czarnowski S.) Pol 1960 nr 40 s. 5.

Budkiewicz J. Poglądy psychologiczne J. W. Dawida na tle psychologii europejskiej; Uzup. Zebrowska M.: Kilka uwag o psychologii J. W. Dawida. KwPe 1960 nr 3 s. 89—114.

Nadolski B. Życie i działalność naukowca uczonego gdańskiego Bartłomieja Keckermanna. Studium z dziejów Odrodzenia na Pomorzu. T 1961 TNT s. 160, portr. 1, il., bibl., zł 36,—.

Spotkanie w Paryżu z profesorem Kotarbińskim. Rozm. przepr. Au. Grodzicki. ZWa 1960 nr 144 s. 2.

Gawecki B. J. Władysław Mieczysław Kozłowski (1858—1935) RuFi 1959 nr 3/4 s. 146—150.

Schaff A. Ludwik Krzywicki a materializm historyczny. (W setną rocznicę urodzin). Ref. KwHNT 1960 nr 1 s. 79—97.

Maciej z Miechowa 1457—1523. Historyk, geograf, lekarz, organizator nauki. (Red. H. Barycz). Wr 1960 Ossol Wyd. PAN s. 317, tabl. 1, mapy 4, zł 58,—.

Krzywicka I. Wspomnienia o Emanuelu Mounier. Arg 1960 nr 24 s. 9.

Kostyrko T. Michał Sobeski teoretyk i popularyzator sztuki (1877—1939). Kronika Miasta Poznania. 1960 nr 1/2 s. 123—129. il.

Łubnicki N. Maurycy Straszewski — empirysta i metafizyk. StFi 1960 nr 1 s. 129—180.

Falkiewicz A. Witkacy. Artaud, awangarda. Dialog 1960 nr 6 s. 121—129.

Leszczyński J. Stanisław Ignacy Witkiewicz (1885—1939). Sylwetka filozofa. RuFi 1959 nr 3/4 s. 150—153.

Szyfman L. Jędrzej Śniadecki, przyrodnik — filozof. Wwa 1960 KsiW s. 345, tabl. 2, portr. 6, bibl. zł 30,—.

Ethos perenne ku czci O. Jacka Woronieckiego. L 1960 KUL s. 316, portr. 1, bibl., zł 50,—.

Metafizyka

Adameczyk St. Metafizyka ogólna czyli ontologia. L 1960 KUL s. 212, bibl., zł 50,—.

Gogacz M. Najkrócej o problematyce filozofii bytu. ZeNaKUL 1960 nr 3 s. 57—70.

Teoria poznania

Gordon M. O czynnej roli intelektu. Zbiór artykułów. Wwa 1961 PWN s. 311, zł 28,—.

Martel K. Z zagadnień dialektyki procesu poznania. NDr 1960 nr 8 s. 42—52.

Stępień A. Próba oceny fenomenologicznej koncepcji teorii poznania. Autref. RuFi 1959 nr 3/4 s. 193—195.

Filozofia nauki

Crombie A. C. Nauka średniowieczna i początki nauki nowożytnej. T. 2: Nauka w późnym średniowieczu i na początku czasów nowożytnych, w okresie XIII—XVII w. (Przeł. z ang. St. Lypaciewicz). Wwa 1960 „Pax” s. 471, tabl. 24, rys. zł 50,—.

Kamiński S. O różnych pojęciach nauki. Autoref. RuFi 1959 nr 3/4 s. 196—198.

Kamiński S. Ostateczne przesłanki w różnych typach nauk. Autoref. RuFi 1959 nr 3/4 s. 190—191.

Suchodolski B. Historia nauki a problem jedności i wielorakości myślenia naukowego. Ref. KwHNT 1960 nr 1 s. 3—15.

Szczepański J. Humanizm i nauki humanistyczne. PrzHu 1960 nr 4 s. 1—11.

Wiegner A. O abstrakcji i konkretyzacji. StFi 1960 nr 1 s. 201—209.

Wiegner A. W sprawie języka filozofii dialektycznej. StFi 1960 nr 2/3 s. 313.

Logika i metodologia

Historia i zagadnienia ogólne

Bibliografia książek z zakresu logiki wydanych w latach 1958—1959. StLo T. 10 1960 s. 151—153.

Grzegorzczak A. Międzynarodowe Sympozjum Metod Infinitystycznych RuFi 1959 nr 3/4 s. 144—146.

Korcik A. Fregego symbol asercji i jego rola. Autoref. RuFi 1959 nr 3/4 s. 183—184.

Moese H. Nurt dydaktyczny w logice Oświecenia. Autoref. RuFi 1959 nr 3/4 s. 189—190.

Narski I. Przyczynek do zagadnienia stosunku logiki formalnej dialektyki. StFi 1960 nr 2/3 s. 239—259.

Reznikov L. O. Pojęcie i słowo. (Tł. z ros. H. Zelnikowa). Wwa 1960 PWN s. 223, rys., zł 18,—.

Poszczególne zagadnienia

Czerwiński Z. O pojęciu wnioskowania dedukcyjnego. StFi 1960 nr 4 s. 149—167.

Czeżowski T. O tradycyjnych rozróżnieniach wśród definicji. Autoref. RuFi 1959 nr 3/4 s. 181—182.

Kubiński T. Pewne pojęcia konsekwencji i ich zastosowanie. Autoref. RuFi 1959 nr 3/4 s. 183.

Kubiński T. Prawdy względne. Autoref. RuFi 1959 nr 2/4 s. 183.

Lis Z. Wynikanie semantyczne a wynikanie formalne. StLo T. 10 1960 s. 39—60, rys.

Pogorzelski W. A., Słupecki J. Podstawowe właściwości systemów dedukcyjnych opartych na nieklasycznych logikach. StLo T. 10 1960 s. 77—95.

Poznański E. Spór o analityczność. StFi 1960 nr 4 s. 119—148.

Schaff A. Wyrazy nieostre i granice ich precyzowania. StFi 1960 nr 1 s. 3—36.

Psychologia

Historia i zagadnienia ogólne

Prace psychologiczne publikowane w języku polskim w latach 1949—1959. PsWy 1960 nr 3 s. 365—372.

Maksymczuk A., Strelau J. Z działalności Warszawskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Psychologicznego. PsWy 1960 nr 2 s. 238—241.

Reutt J. Doroczny Naukowy Zjazd Polskiego Towarzystwa Psychologicznego w Lublinie. RuFi 1959 nr 3/4 s. 140—144.

Wyobrażenia, myślenie

Atkinson J. W. Badania nad motywacją osiągnięć. PsWy 1960 nr 2 s. 133—150, tab.

Szewczuk W. Badania eksperymentalne nad rozumieniem zdań. Kr 1960 PWN ZeNaUJag s. 229, rys., tab., bibl. zł 35,—.

Psychoopatologia

Jedlicki W. Co sądzić o freudyzmie i psychoanalizie: O frustracji i konfliktach nieświadomych. — O psychodynamicie chorób psychicznych. WZ 1960 nr 8 s. 473—478, nr 9 s. 552—55. il. tab.

Psychologia jednostek i typów, psychologia społeczna

Baley S. Wprowadzenie do psychologii społecznej. Wyd. 2 Wwa 1961 PWN s. 226, rys., bibl., zł 29,—.

Csorba H. Rola psychologii w poradnictwie zawodowym (w Stanach Zjednoczonych). Oświata dorosłych 1960 nr 3 s. 179—180.

Eysenck H. J. Opis i pomiar osobowości. Tł. z ang. S. Garczyński. PsWy 1960 nr 3 s. 257—277, wykr.

Gerstmann S., Orlikowska H., Stachnikówna I. Temperament i jego zmienność. STNT T. 12 1958 z. 1/4 s. 58—62.

Hall C. S., Lindzey G. Theories of personality. New York 1957. Rec. Prokopczyk Cz.: Problemy metodologiczne teorii osobowości. PsWy 1960 nr 3 s. 347—352.

Reykowski J. Osobowość i psychoanaliza. Argumenty 1960 nr 37 s. 6—8, il.

Sumiński J. O psychologii pracy. Życie gospodarcze 1960 nr 41 s. 4.

Rozwój psychiczny człowieka

Gurycka A. Informacja bibliograficzna o metodach badania zainteresowań. PsWy 1960 nr 3 s. 325—332.

Ptaszyńska W. Bibliografia prac z psychologii rozwojowej i wychowawczej wydanych po roku 1955. Wwa 1960 Powlarnia „Copia” s. 20.

Zawadzki B. Bibliografia. Psychologia rozwojowa. PsWy 1960 nr 2 s. 242—246.

Bogdanowicz Z. Porównywanie zwierząt przez dzieci w wieku 4, 5 i 6 lat. Wwa 1960 PZWS s. 65, rys., tab., bibl. zł 4,—.

Gerstmann S. Podstawowe problemy neurofizjologicznego podłoża emocji. STNT T. 12 1958 z. 1/4 s. 53—58.

Gerstmann S. Próba analizy tzw. lęków subiektywnych. PsWy 1960 nr 3 s. 277—291.

Gerstmann S. Tendencje emocjonalne jako pobudki działania. Dom Dziecka 1960 nr 6 s. 1—5.

Parnowska-Kwiatkowska M. Bazgrota i rysunek dziecka. Wwa 1960 NKs s. 109, il., tab., bibl. zł 9,—.

Psychologia dziecka w wieku przedszkolnym. Rozprawy z lat 1930—1939.

Red. M. Parnowska-Kwiatkowska i Z. Topińska. Wwa 1960 PZWS s. 269. il., portr., tab. zł 20,—.

Etyka i teoria postępowania

Historia i zagadnienia ogólne

Barela S. Uniwersalistyczne ujęcie etyki przez O. Jacka Woronieckiego OP. RTe T. 6 1959 z. 1/2 s. 51—58.

Jankowski H. Etyka katolicka a etyka świecka. Arg 1960 nr 26 s. 1, 10.

Keller J. O naczelniej zasadzie moralności katolickiej. Euh 1960 nr 4 s. 13—31.

Krokiewicz A. Etyka Demokryta i hedonizm Arystypa. Wwa 1960 „Pax” s. 205, zł 25,—.

Kubiak S. Filozofia działania. (Prakseologia). Pomorze 1960 nr 15 s. 3.

Ładosz J. Teoria moralności czy etyka normatywna? Dyskusja o etyce marksistowskiej. Argumenty 1960 nr 43 s. 19—10.

Sinko T. Od filantropii do humanitaryzmu i humanizmu. (Wyd. 2) Wwa 1960 „Pax” s. 68, bibl. zł 10,—.

Poszczególne zagadnienia

Bardan J. Czyn etyczny i jego uzasadnienie. ZeNaKUL 1960 nr 2 s. 61—74.

Bardecki A. Paradoksy etyki katolickiej. TP 1960 nr 41 s. 1—2.

Czeżowski T. Jak budować logikę dóbr. Autoref. RuFi 1959 nr 3/4 s. 186—188.

Jankowski H. O właściwy wybór moralny. Wwa 1960 Iskry s. 107, zł 9,—.

Keller J. Tolerancja jako zasada moralna i postawa. StFi 1960 nr 1 s. 181—200.

Kotarbiński T. Zdania prakseologiczne. StFi 1960 nr 4 s. 3—19.

Łubnicki N. Zagadnienia epistemologiczne w dziedzinie etyki. Autoref. RuFi 1959 nr 3/4 s. 191—193.

Wojtyła K. Miłość i odpowiedzialność. Znak 1960 nr 5 s. 561—614.

Wojtyła K. Miłość i odpowiedzialność. Studium etyczne. L 1960 KUL s. 246, bibl. zł 60,—.

Wojtyła K. O metafizycznej i fenomenologicznej podstawie normy moralnej. RTe T. 6 1959 z. 1/2 s. 99—124.

Estetyka i teoria sztuki

Historia i zagadnienia ogólne

Białostocki J. Rozważania o różnorodności postaw wobec dzieł sztuki i zadowoleń jakie one dają. Estetyka 1960 s. 67—95.

Dziechciaruk S. Estetyka radziecka. (Przegląd problematyki). KuSp 1960 nr 3 s. 290—306.

Elzenberg H. Ekspresja pozaestetyczna i estetyczna. Estetyka 1960 s. 49—65.

D. W. VII Międzynarodowy Kongres Krytyków w Warszawie. Stolica 1960 nr 40 s. 10—11, il.

Hauser A. The philosophy of art history. London 1959. R e c. Zaworska H.: „Filozofia historii sztuki” — ale jaka? KuSp 1960 nr 3 s. 224—236.

Hauser A. Sozialgeschichte der Kunst und Literatur. Bd 1—2. 2 Aufl. München 1958. R e c. Sokołowska J.: Hauser o baroku. PrzHu 1960 nr 5 s. 164—179.

Galecki J. Tak zwane zagadnienie metody w estetyce. Fragm. Estetyka 1960 s. 11—47.

Morawski S. O podstawowych zagadnieniach estetyki angielskiej XVII wieku. Estetyka 1960 s. 247—290.

Morawski S. Trzeci Międzynarodowy Kongres Estetyki w Wenecji (r. 1956). Estetyka 1960 s. 317—337.

Tatarkiewicz W. Nowa sztuka a filozofia. Estetyka 1960 s. 129—146, il.

Tatarkiewicz W. Pojęcie sztuki i klasyfikacja sztuk w starożytności. Autoref. RuFi 1959 nr 3/4 s. 180—181.

Witz I. Niepodzielność i odrębność sztuki. (VII Międzynarodowy Kongres Krytyków Sztuki w Warszawie). ZWa 1960 nr 201 s. 3.

Poszczególne zagadnienia i sztuki

Ingarden R. O tak zwanym malarstwie abstrakcyjnym. Estetyka 1960 s. 147—168, il.

Konrad N. I. Problemy współczesnego literaturoznawstwa porównawczego. Tł. z ros. A. Bogusławski. PrzHu 1960 nr 4 s. 99—120.

Lissa Z. Zagadnienie czasu muzycznego w estetyce Augusta Wihelma Schlegla. Estetyka 1960 s. 291—316.

Pele J. O wartości logicznej i charakterze asertywnym zdań w dziele literackim. Estetyka 1960 s. 97—128, rys. tab.

Sierotwiński St. Słownik terminów literackich. Teoria i nauki pomocnicze literatury. Kr 1960 WSP s. XIX, 188, bibl., zł 33,—.

Souriau É. Les Deux cent mille situations dramatiques. Paris 1950. R e c. Błoński J. Teoria sytuacji dramatycznych Souriau. Dialog 1960 nr 8 s. 81—86.

Wallis M. Geneza i podstawy malarstwa bezprzedmiotowego. Estetyka 1960 s. 169—188, il.

Zwolińska K. O racjonalistycznym malarstwie współczesnym. Estetyka 1960 s. 189—196, il.

Żórawski J. Spoistość i swoboda w architekturze. Estetyka 1960 s. 197—245, rys.

Filozofia społeczeństw i nauk społecznych

Historia i zagadnienia ogólne

Dobrowolski K. Zadania Komisji Socjologicznej Oddziału PAN w Krakowie. SPAN Oddz. Kr 1959 z. 2 s. 198—202.

Krzywicki L. Dzieła T. 5: Artykuły i rozprawy 1890—1891. Wwa 1960 PWN s. 733, tabl. 3, portr. 1, il., tab., bibl. zł 80,—.

Kulpińska J. Institut des Sciences Sociales du Travail w Paryżu. PrzSoc T. 14 1960 nr 1 s. 165—167.

Ludzie i problemy socjologii. Wypow.: Stanisław Ossowski, Edward Strzelecki, Anna Pawełczyńska, Zygmunt Bauman. Władysław Kobylański, Stefan Szostkiewicz, Edward Ciupak. Rozm. przepr. T. Płużański. Od nowa 1960 nr 24 s. 1, 9, il.

Rudzińska A. Polskie Towarzystwo Socjologiczne. PrzSoc T. 14 1960 nr 1 s. 139—141.

Stasiewiczówna I. Sesja naukowa ku czci Ludwika Krzywickiego. KwHNT 1960 nr 1 s. 144—148.

Szczepański J. Opis faktów a teoria. Rozm. przepr. R. Kalecka. Argumenty 1960 nr 29 s. 9, il.

Szczepański J. Podstawowe koncepcje metodologiczne socjologii Floriana Znanieckiego. PrzSoc T. 14 1960 nr 1 s. 57—72.

Szczepański J. Socjologia. Rozwój problematyki i metod. Wwa 1961 PWN s. 518, bibl., zł 55,—.

Wallis A. Z prac Komitetu Badań nad Kulturą Współczesną. KuSp 1960 nr 3 s. 232—235.

Widerszpil St. Socjologia brytyjska na przełomie? Życie gospodarcze. 1960 nr 42 s. 4—5.

Znamierowski Cz. Schemat przystosowania w grupie wolnej. PrzSoc T. 14 1960 nr 1 s. 41—55.

Filozofia prawa i państwa

Polska bibliografia prawnicza. PiP 1960 z. 6 s. 1084—1092, z. 8/9 s. 491—501.

Bednarski S., Kolczyński J. Podstawowe wiadomości o państwie i prawie. Wwa 1961 „Iskry” s. 211, zł 10.

Kaczmarczyk Z. Współpraca polskich i czechosłowackich historyków prawa w latach 1945—1960. PrzZa 1960 nr 2 s. 411—413.

Kąkol K. Spostrzeżenia o pracy Instytutu Państwa i Prawa Akademii Nauk ZSRR. PiP 1960 z. 6 s. 1022—1025.

Mała encyklopedia prawa. (Autorzy: L. Bar i inni. Red. nac. L. Kurowski).

Wwa 1960 PWN s. 843, tabl. 16, mapy 4, tab. zł 75,—.

Siemiński F. Dwa problemy w związku z zagadnieniem budowy normy prawnej. PiP 1960 z. 8/9 s. 341—347.

Teoria państwa i prawa. Red. S. Ehrlich. Cz. 3: K. Grzybowski: Przedmonopolistyczne państwo burżuazyjne. S. Ehrlich: Państwo i prawo burżuazyjne okresu kapitalizmu monopolistycznego. Wwa 1960 s. 63, powiel.

Teoria państwa i prawa. Red. S. Ehrlich. Cz. 4: O państwie i prawie socjalistycznym. Cz. 5: K. Opalek: System prawa. Cz. 6: J. Wróblewski. Wykładnia prawa. Wwa 1960 s. 47 zł 4,50 + s. 43 zł 4,50 + s. 73 zł 6,— powiel.

Filozofia gospodarcza

Bibliografia z zakresu dziejów społecznych i gospodarczych. Roczniki Dziejów społ. gosp. T. 21 1959 s. 199—345.

Bibliografia zagadnień ekonomicznych. Przegląd bibliograf. Piśmiennictwa ekonomicznego 1960 z. 2 s. 61—120, z. 3 s. 121—179, z. 4 s. 181—235, z. 5 s. 237—292.

Noty bibliograficzne z zakresu ekonomii. Ekonomista 1960 nr 4 s. 942—955.

Noty bibliograficzne z zakresu ekonomii politycznej. Ekonomista 1960 nr 2 s. 429—439.

Przegląd Bibliograficzny Piśmiennictwa Ekonomicznego. R. XIII: 1958. Indeks przedmiotowy.

Z Radzieckich czasopism ekonomicznych. Gospodarka planowa 1960 nr 4 s. 56—64, nr 5 s. 57—64, nr 7 s. 56—64, nr 8/9 s. 88—97, nr 10 s. 55—60.

Robinson J. Szkice o ekonomii marksistowskiej. (Przeł. z ang. H. Hagemeyer). Wwa 1960 PWN s. XVI, 157, zł 30,—.

Sadowski W. Teoria podejmowania decyzji. Wstęp do badań operacyjnych. Wwa 1960 PWN. Wydawn. Gospodarcze. s. 312, rys., tab., bibl., zł 35,—.

Say J. B. Traktat o ekonomii politycznej czyli Prosty wykład sposobu, w jaki się tworzą, rozdzielają i spożywają bo-

gactwa. Przeł. z franc. W. Giełżyński, St. Czerniecki. Wwa 1960 PWN s. XXVII, 906 zł 52,—.

Siskind G. Keynesizm a gospodarka amerykańska. (Tł. z ang. J. Zdanowicz). Wwa 1961 KsiW s. 146, tab., zł 15,—.

Strzeszewski Cz. O typologię praw ekonomicznych. ZeNaKUL nr 3 s. 15—23.

Żurawicki S. Współczesna burżuazyjna myśl ekonomiczna. Wwa 1961 s. 180, rys., tab., powiel.

Filozofia wychowania

Historia i zagadnienia ogólne

Noty bibliograficzne (z zakresu dydaktyki). Chowanna 1960 z. 3/4 s. 201—202.

Rudniański S. Idea wychowania społecznego w dziejach myśli pedagogicznej. Szkice z historii wychowania. Wyd. 4 Wwa 1961 KsiW s. 184, portr. 16, bibl. zł 12,—.

Sośnicki K. Integracja a światopogląd w pedagogice. Ruch pedagogiczny 1960 nr 4 s. 1—7.

Wroczyński R. Z badań Katedry Pedagogiki Społecznej. KwPe 1960 nr 3 s. 167—8.

Podręczniki, wydania pism, opracowania zbiorowe

Alt R. Wychowanie u ludów pierwotnych. Tł. z niem. B. Wojciechowski. Wwa 1960 NKS s. 298, tab. 16, bibl. zł 25,—.

Kolektyw i praca w twórczości pedagogicznej A. Makarenki. Materiały z sesji zorganizowanej przez Instytut Polsko-Radziecki i Instytut Pedagogiki w Marcu 1960 r. w Warszawie. Wwa 1960 s. 120, il., portr.

Lenin o wychowaniu. Materiały z konferencji Instytutu Pedagogicznego. Wwa 1960 NKS s. 67, bibl.

Rozprawy z Dziejów Oświaty. Red. Ł. Kurdybacha. T. 3 Wr 1960 Ossol Wyd. PAN s. 208, tab. 2 i w tekście zł 37,—.

Poszczególne zagadnienia

Dąbrowska W. Kształcenie myślenia uczniów w procesie nauczania. Wybrane artykuły autorów radzieckich z lat 1945—1959 w systematycznym układzie. (Bibliografia). Ruch pedagogiczny 1960 nr 2 s. 100—10.

Fejtkłowicz W. Ogólny przegląd form i metod uczenia się szkolnego. Chowanna 1960 z. 3/4 s. 119—133.

Jankowski H. W poszukiwaniu ideału (wychowawczego). Wych 1960 nr 11/12 s. 7—9.

Krawczyk M. Metody wychowania społeczno-moralnego. Szkoła zawodowa 1960 nr 4 s. 5—8, nr 5 s. 1—5, nr 6 s. 6—10.

Lech K. Rozwijanie myślenia uczniów przez łączenie teorii z praktyką. Wwa 1960 PZWS s. 246, rys., tab. zł 21,50.

Lewinowa S. U początków polskiej teorii wychowania dziecka w wieku przedszkolnym. Wwa 1960 NKS s. 107, tab., bibl. zł 10,—.

Mysłakowski Z. Czynniki kształtujące człowieka. Wych 1960 nr 8 s. 3—7.

Mysłakowski Z. Istota pracy zespołowej. Wych 1960 nr 14 s. 10—14.

Mysłakowski Z. Uwagi do zagadnienia kształcenia naukowego poglądu na świat. Fragm. Ruch pedagogiczny 1960 nr 2 s. 1—8.

Szczepański J. Społeczne zadania oświaty dorosłych. Oświata dorosłych 1960 nr 4 s. 193—200.

Szczerba W. O wychowaniu przez pracę. Wwa 1961 PZWS s. 175, tab., bibl. zł 11,50.

Zakrzewska M. Kształcenie myślenia uczniów w procesie nauczania. Bibliografia selekcyjna prac w języku polskim za lata 1955—1959. Ruch pedagogiczny 1960 nr 2 s. 95—99.

Filozofia historii i nauk historycznych

A. W. XI Międzynarodowy Kongres Nauk Historycznych w Sztokholmie. KwH 1960 nr 2 s. 595—596.

Bardach J. PTH — jego prace i zadania. Przed walnym zjazdem Polskiego Towarzystwa Historycznego. TrLu 1960 nr 166 s. 4.

Kuczyński S. Indeks Przeglądu Historycznego za lata 1926—1959 (T. XXVI—L).

Kula W. Sztokholmski Kongres Historyków. Polityka 1960 nr 42 s. 1, 11.

Leśnodorski B. Prace nad pięcioletnim i perspektywicznym planem rozwoju nauk historycznych. KWH 1960 nr 2 s. 549—553.

Małecki J., Bieńkowski W. Zapiski bibliograficzne. (Bibliografia odnotowana). Wiadomości historyczne 1960 nr 2/3 s. 146—156.

Stacja Archeologiczna Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN w Gdańsku. Gdańskie Zeszyty humanistyczne 1960 nr 1/2 s. 205—7.

Dutkiewicz J. Fakt historyczny. Ł (1960) s. 6 ŁTN Wydział II Spraw. z Czynności i Posiedzeń Naukowych R. XIV, zł 5,—.

Dutkiewicz J. O nowe spojrzenie na rolę źródła historycznego. Wiadomości historyczne 1960 nr 2/3 s. 99—100.

Gumplowicz L. Socjologiczne pojmowanie historii. Wwa WSNSp przy KC PZPR 1960 s. 22, powiel.

Kancewicz J. Metoda materializmu historycznego w pracach historyków polskich i jej krytycy. Z Pola Walki 1960 nr 3 s. 54—9.

Kotarbiński T. O potrzebie historii najnowszej. KWH 1960 nr 2 s. 390—1.

Meyerhoff H. The philosophy of history in our time. Garden City 1959. Rec. Serejski M. KWH 1960 nr 2 s. 543—544.

Moszczeńska W. Wstęp do badań historycznych. Wwa 1960 Uniw. Warszawski s. 210, bibl., powiel.

Skarżyński A. Radziecka historiografia II wojny światowej. Najnowsze Dzieje Polski T. 4 1960 s. 173—8.

Voisé W. Początki historii historiografii i kultury we Francji. KwHNT 1960 nr 3/4 s. 341—349.

Filozofia przyrody

Augustynek Z. Einsteińska definicja równoczesności a operacjonizm. StFi 1960 nr 4 s. 79—93.

Feyerabend P. O interpretacji relacji nieokreśloności. Tł. z ang. StFi 1960 nr 4 s. 21—78, rys.

Gawecki B. J. Zasada przyczynowości i prawa przyczynowe. Autoref. RuFi 1959 nr 3/4 s. 180.

Kamiński S. Struktura nauk przyrodniczych. Znak 1960 nr 6 s. 764—775, rys.

Kłósak K. Aktualne kontrowersje w zakresie prolegomenów do filozofii przyrody. ZeNaKUL 1960 nr 2 s. 15—30.

Krapiec A. M. Aspekty filozoficzne teorii ewolucji. Znak 1960 nr 6 s. 776—801.

Mortimer H. Uwagi na temat sporu o analityczny charakter niektórych twierdzeń nauk przyrodniczych. StFi 1960 nr 1 s. 71—106.

Schrödinger E. Co to jest cząstka elementarna? Tł. z ang. Jan Weysenhoff. Postępy Fizyki 1960 z. 2 s. 135—150.

Filozofia religii

Jakubczak F. Socjologia religii w „Euhemerze”. PrzSoc T. 14 1960 nr 1 s. 154—155.

Margul T. Bibliografia. (Religioznawstwo). Euh 1960 nr 4 s. 93—96.

Margul T. Edwin Liver James jako przedstawiciel szkoły mitologiczno-rytualistycznej (oraz) Bibliografia prac. Euh 1960 nr 3 s. 45—57.

Margul T. Przegląd czasopism religioznawczych. (Streszcz. art. z czas. obcych). Euh 1960 nr 4 s. 89—92.

Notki Bibliograficzne. (Bibliografia adnotowana z zakresu religioznawstwa). Euh 1960 nr 2 s. 58—61, nr 3 s. 89—93, nr 4 s. 84—88.

Sadkowski W. Nowe publikacje z zakresu religioznawstwa. NSzk 1960 nr 10 s. 40—43.

Bulanda E. Wielość religii i właściwa płaszczyzna ich porównywania. AK R. 52 1960 T. 60 z. 1 s. 45—59.

Chodźdło T. Powszechność zjawiska religijnego. AK R. 52 T. 60 z. 1 s. 19—30.

Ciupak E. Kultura religijna wsi. Szkice socjologiczne. Wwa 1961 Iskry, s. 187, tab. zł 12,—.

Clarke W. H. The psychology of religion. New York 1958. Rec. Tyszkowska M.: Krótki przegląd podstawowych problemów i teorii współczesnej psychologii religii. Euh 1960 nr 4 s. 63—69.

Gmurowski A. Bojaźń boża w myśl nauki św. Tomasza z Akwinu. RT T. 6 1959 z. 1/2 s. 167—192.

Jędrusik S. Religia wobec postępu techniki. AK R. 52 1960 t. 60 z. 1 s. 108—115.

Judenko K. Religioznawstwo a „nauki antropologiczne”. Euh 1960 nr 4 s. 3—12.

Latusek P. Trwałość treści religijnej i zmienność form oddziaływania religijnego. AK R. 52 1960 T. 60 z. 1 s. 99—107.

Łuczyński I. Aspekty ostatnich badań rozwoju myśli św. Tomasza z Akwinu w zagadnieniu przyczynowości sakramentów. RTe T. 6 1959 z. 13” s. 225—237.

Majka J. Religia jako przedmiot badań socjologicznych. AK R. 52 1960 t. 60 z. 1 s. 71—81.

Mazierski S. Cud a prawa przyrody. Streszcz. T. Rutowski. Znak 1960 nr 6 s. 811—15.

Mrówczyński T. Bóg i społeczeństwo. Arg 1960 nr 29 s. 10.

Myślików J. Ludzkie psychiczne „ja” jako ośrodek psychicznej jedności Chrystusa. Fragm. pracy pt. Opinia P. Galtiera o psychicznej jedności Chrystusa. RTe T. 6 1959 z. 4 s. 36—59.

Nowicki E. Rozwój chrześcijaństwa. Wwa 1961 KsiW s. 188, portr. 1 zł 5,—.

Poniatowski Z. Problematyka nauki w piśmiennictwie katolickim w Polsce 1863—1905. Wwa 1961 KsiW s. X, 218, bibl., zł 25,—.

Prace autorów polskich w językach obcych

Borkowski L. On proper quantifiers. StLo T. 10 1960 s. 7—28.

Czerwiński Z. Degree of confirmation and critical region. StLo T. 10 1960 s. 119—122.

Czerwiński Z. Enumerative induction and the theory of games. StLo T. 10 1960 s. 29—38.

Giedymin J. Confirmation, critical region and empirical content of hypotheses. StLo T. 10 1960 s. 122—125.

Giedymin J. A generalization of the refutability postulate. StLo T. 10 s. 97—110.

Kubiński T. An attempt to bring logic nearer to colloquial language. StLo T. 10 1960 s. 61—75.

Szaniawski K. A note on confirmation of statistical hypotheses. StLo T. 10 1960 s. 111—118.

b) Prace w językach obcych

(zestawił Leon Gumański)

Filozofia w ogóle

Bibliografia, słowniki, zjazdy, organizacje

Albert (E. M.), Kluckhohn (C.), A Selected Bibliography on Values, Ethics, and Esthetics in the Behavioral Sciences and Philosophy, 1920—1958, Glencoe, Free Press, 1959, XVIII + 342 p.

Bibliographie der sowjetischen Philosophie. II: Bücher 1947—1956, Bücher und Aufsätze 1957—1958, Namenverzeichnis 1946—1958 (Verf. von Mitgliedern des Ost-Europa-Inst., Freiburg Schw.) (Sovietica, 2). Dodrecht, Reidel, 1959, VI + 109 p., 18. 10 f. s.

Bulletin de la Société internationale pour l'étude de la philosophie médiévale

(S.I.E.P.M.). I-re Année — 1959. Louvain, Secrétariat de la S.I.E.P.M., 2, Place Cardinal Mercier, 1959, 126+12 p., 2 doll.

Filosofskij kongries w Wieniecji. (Sbornik Statiej), Moskwa, 48 p.

Proc. Amer. Cathol. Philos. Assoc., Vol. XXXIII: Contemporary American Philosophy (Thirty-third annual meeting, March 31 and April 1, 1959) Washington, The Office of the Secretary of the Association, the Catholic University of America, 1959, 184 p., 3.50 doll.

Schmidt (Heinrich), Philosophisches Wörterbuch. Durchges., ergänzt u. hrsg. von Georgi **Schischkoff** (Kröners Taschenausgabe, 13). Stuttgart, Kröner, 1960, VII + 682 p., 15 DM.

Zagadnienia ogólne

Beiträge zur Philosophie und Wissenschaft, Wilhelm Szilasi zum 70. Geburtstag. Bern, München, Francke Verlag, 1960, 335 p., 28 f. s.

Wydania i przekłady dzieł

Alain, Humanités. Paris, Presses Universitaires de France, 1960, 220 p., 6 NF.

Alain, Les passions et la sagesse. Texte établi et prés. par Georges **Bénézé**. Préf. d'André **Bridoux** (Bibliothèque de la Pléiade). Paris, Gallimard, 1960, 1480 p., 37 NF.

Aristoteles, Ueber die Zeugung der Geschöpfe (Die Lehrschriften herausgegeben, übertragen und in ihrer Entstehung erläutert von Paul **Gohlke**. VIII, 3). Paderborn, Schöningh, 1959, 308 p., 14.50 DM.

Carroll (Lewis), Mathematical Recreations of Lewis Carroll. Vol. I: Symbolic Logic and the Game of Logic. Vol. II: Pillow Problems and a Tangled Tale. New York, Dover Publications, 1959, XXXI + 292 p., 261 p., 1.50 doll.

Da Vinci (Leonardo), Philosophical Diary. Tr. and with introduction by Wade **Baskin**. New York, Philosophical Library, 1959, 87 p., 2.75 doll.

Epicuro, Etica: opere e frammenti. A cura di Ruggero **Sammartano**. Bologna, Cappelli, 1959, 124 p.

Giercen (A. I.), Sbornik soczinienj w tridcati tomach. T. 18. Stat'i iz „Kotokoła" i drugije proizwiedienija 1864—1865 g. Moskwa, Izd-two Akadiemii Nauk SSSR, 751 p.

Gregorius Nyssenus, Opera. Auxilio aliorum virorum doctorum edenda curavit Wernerus **Jaeger**. Vol. I: Contra Eunomium libri. Iteratis curis edidit Wernerus **Jaeger**. Pars I. Liber I et II (vulgo I et XII B). Leiden E. J. Brill, 1960, XV + 409 p., 48 fl.

Hartley (David), Various Conjectures on the Perception, Motion, and Generation of Ideas (1746). Tr. from the Latin by Robert E. A. **Palmer**. Introd. and notes by Martin **Kallich** (Publication, 77—78). Los Angeles, Augustan Reprint Soc., 1959, 72 p., 1.50 doll.

Hegel (G. W. F.), Aufsätze aus dem kritischen Journal der Philosophie und andere Schriften aus der Jenenser Zeit. In neuer Anordnung hrsg. von Hermann **Glockner**. Mit e. Vorw. zur Jubiläumsausg. (Sämtliche Werke. Auf Grund d. von Ludvig **Boumann** bes. Originaldruckes im Faks-Verfahren neu hrsg. von Hermann **Glockner**. Jubiläumsausg. in 20 Bden. Bd 1). 3. Aufl. Stuttgart, Frommann, 1958, XV + 547 p., 26.50 DM.

Hönigswald (Richard), Analysen und Probleme. Abhandlungen zur Philosophie u. ihrer Geschichte. Im Auftr. d. Hönigswald-Archivs hrsg. von Gerd **Wolandt** (Schriften aus dem Nachlass. Veröffentlichung durch d. Hönigswald-Archiv am Philosoph. Seminar I d. Univ. Würzburg unter Leitung von Hans Wagner. Bd 2). Stuttgart, Kohlhammer, 1959, 269 p., 21 DM.

Nicolai de Cusa Opuscula I. De deo abscondito. De quaerendo deum. De filiatione dei. De dato patris luminum. Coniectura de ultimis diebus de genesi. Ed. Paulus **Wilpert** (Opera omnia. Iussu et auctoritate Academiae litterarum Heidelbergensis ad codicum fidem ed. Vol. IV). Hamburg, F. Meiner, 1959, LVI + 149 p., 64 DM.

Planck (Max), Autobiographie scientifique et derniers écrits. Trad. de l'alle., introd. et notes par André **George** (Coll

„Les Savants et le Monde”). Paris, A. Michel, 1960, 224 p., 8.70 NF.

Raimundi Lulli Opera latina edenda curavit Fridericus **Stegmüller**. Tomus: I: Op. 213—239: Opera messanensia, edidit Johannes **Stöhr**. Palma de Mallorca, Maioricensis Schola Lullistica, 1959, 503 p.

Synesios von Kyrene, Dion Chrysostomós oder Leben nach seinem Vorbild (Dion, griech. u. dt.). Griechisch und dt. von Kurt **Treu**. Red.: Gerhard **Perl** u. Kurt **Treu** (Schriften u. Quellen d. alten Welt, 5). Berlin, Akademie-Verlag, 1959, 66 p., 6.80 DM-Ost.

Teilhard de Chardin (Pierre), Thé Phenomenon of Man. Introduced by Sir **Julian Huxley**. Translated by Bernard **Wall**. London, Collins, 1959, 320 p., 25 s.

Tillich (Paul), Gesammelte Werke. Hrsg. von Renate **Albrecht**. Bd I: Frühe Hauptwerke. Stuttgart, Evang. Verlags-Werke, 1959, 435 p., 32.60 DM.

Vailati (Giovanni), Scritti di metodologia scientifica e di analisi del linguaggio. Introduzione e note di Michele F. **Sciacca** (Lecture filosofiche, 42). Milano, G. Principato, 1959, 158 p., 550 L.

Wey (Hermann), Temps, Espace, Matière. Nouveau tirage augmenté de commentaires par M. G. **Bouligand**. Paris, Albert Blanchard, 1958, XIV + 290 p., 1200 f.f.

Historia filozofii

Całokształt dziejów

Russell (Bertrand), Wisdom of the West (A hist. survey of western philosophy in its social and political setting). Ed.: Paul **Foulkes**. Designer: Edward **Wright**. With 10 compositions by John **Piper**. New York, Doubleday, 1959, 320 p., 12.50 doll.

Filozofia starożytna

Boman (Thorleif), Das hebräische Denken im Vergleich mit dem Griechischen. 3., neubearb. Aufl. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1959, 204 p., 12.80 DM.

Gigon (Olof), Grundprobleme der antiken Philosophie (Sammlung Dalp. 66).

Bern-München, Francke Verlag, 1959, 336 p., 12.80 f.s. 12.80 DM.

Jaeger (Werner), Paideia. Die Formung d. griechischen Menschen. Bd III 3. Aufl. Berlin, de Gruyter, 1959, 462 p., 18.80 DM.

Filozofia średniowieczna

Fujisawa (Chikao), Zen and Shinto. A History of Japanese philosophy. New York, Philosophical Library, 1959, 92 p., 2.75 doll.

Taylor (Henry Osborn), Mediaeval Mind. A history of the development of thought and emotion in the middle ages. 2 vol. 4-th ed. London, Oxford Univ. Press, 1959, 622 p., 628 p., 80 s.

Filozofia nowożytna

Crocker (Lester G.), An Age of Crisis: Man and World in Eighteenthcentury French Thought (The Goucher College Series). Baltimore, — The John Hopkins Press, 1959, XX + 495 p., 7.50 doll.

Współczesne kierunki filozoficzne

Egzystencjalizm

Heidegger (Martin), Unterwegs zur Sprache. 2., unveränd. Aufl. Pfullingen, Neske, 1960, 269 p., 18 DM.

Materializm dialektyczny

Bortkiewicz (N. A.), Osnownyje kategorii materialistycznej dialektiki. Lekcji. Moskwa, Wsiesojuznyj Naucznyj Politichniczeskij Institut. 55 p.

Czugrejew (A. P.), Osnownyje zakony materialistycznej dialektiki. Charkow. 99 p.

Osnowy marksistskoj filozofii. Pod red. F. W. Konstantinowa. Moskwa, Gospolitizdat. 672 p.

Rożin (W. P.), Czto takojce komunizm. Leningrad. Lenizdat. 63 p.

Stiempkowskaja (W. I.), O roli abstrakcji w poznaniu. Moskwa. Izdatielstwo Akademii Nauk SSSR. 112 p.

Szeptulin (A. P.), *Dialekticzeskij materializm*. Moskwa. 127 p.

Inne kierunki

Ayer (A. J.), *Logical Positivism* (The library of philosophical movements). Glencoe (Ill.), The Free Press; London, Allen & Unwin, 1959, VIII + 455 p., 6 doll., 48 s.

Die Philosophie im XX. Jahrhundert. Eine enzyklopäd. Darstellung ihrer Geschichte, Disziplinen u. Aufgaben. Hrsg. von Fritz **Heinemann**. Stuttgart, Klett, 1959, XII + 600 p., 34.50 DM.

Farber (Marvin), *Naturalism and Subjectivism* (American Lectures Series, 367. A monograph in the Bannerstone division of American Lectures in philosophy). Springfield (Ill.), Charles C. Thomas, 1959, XVI + 389 p., 9.50 doll.

Gellner (Ernest), *Words and Things*. A critical account of linguistic philosophy and a study in ideology. With an introduction by Bertrand **Russell**. London, Victor Gollancz, 1959, 270 p., 25 s.

Hayakawa (S. I.) (ed.), *Language and our World*. Selections from ETC.: A review of general semantics, 1953—1958. New York, Harper & Brothers, 1959, XII + 402 p.

Thyssen (Johannes), *Realismus und moderne Philosophie*. Gesammelte Abhandlungen. Bonn, Bouvier, 1959, 347 p., 39 DM.

Wilhelm Szilasi, *Einführung in die Phänomenologie*. Tübingen, Max Niemeyer, 142 p., 9.80 DM.

Monografie o filozofach i pisarzach filozofujących

Boas (George), *Some Assumptions of Aristotle* (transactions, new ser., vol. 49, pt. 6). Philadelphia, American Philosophical Society, 1959, 98 p., 2 doll.

Les Etudes Bergsoniennes Vol. V: Bergson et l'histoire de la philosophie. (Etude de) Jules **Chaix-Ruy**, Jeanne **Delhomme**, Françoise **Fabre Luce** de Gruson, Martial **Gueroult**, Michel **Jouhaud**, Madeleine **Madaule-Barthélemy**, Raymond **Polin**. Paris, Presses Universitaires de France, 1960, 220 p., 10 NF.

Cresson (André) et **Dhurout** (M.), *Claude Bernard*. Sa vie, son oeuvre, sa philosophie (Coll. „philosophes”). Nouvelle édition. Paris, Presses Universitaires de France, 1960, 3.60 NF.

Wollheim (Richard), F. H. Bradley (Pelican Book, A 352). London, Penguin Books, 1959, 288 p., 5 s.

van Winden (J. C. M.), *Calcidius on Matter*. His doctrine and sources. A chapter in the history of Platonism (Philosophia antiqua. A series of monographs on ancient philosophy, ed. by W. J. **Verdenius** and J. H. **Waszink**, n-o 9). Leiden, E. J. Brill, 1959, VIII+256 p., 20 fl.

John Dewey and the Experimental Spirit in Philosophy. Four lectures delivered at Yale University commemorating the 100-th. anniversary of the birth of John Dewey. Edited by Charles **Hendel**. New York, The Liberal Arts Press, 1959, VI + 119 p., 3 doll.

Albert Einstein: Philosophers-Scientist. Ed. by Paul Arthur **Schilpp** (Harper torchbook). New York, Harper, 1959, 354 p., 357—781 p., 1.95 doll.

Bondurant (Joan V.), *Conquest of Violence: The Gandhian Philosophy of Conflict*. Princeton, Princeton Univ. Press; London, Oxford Univ. Press, 1959, XV + 269 p., 32 s. 6 d.

Tworczestwo A. I. Giercena. Sbornik Statiej. Pod red. A. I. Gruzdieva i drugich. Leningrad. 480 p.

Wahl (Jean), *La logique de Hegel comme phénoménologie* (Coll. „Les Cours de Sorbonne”). Paris, S.E.D.E.S., 1959, 160 p., 900 ff.

Wheelwright (Philip), *Heraclitus*. Princeton (N. J.), Princeton Univ. Press, 1959, VIII + 181 p., 4.50 doll.

Husserl (Cahiers de Royaumont. Philosophie No III) (Troisième Colloque philosophique de Royaumont, 23 au 30 avril 1957. L'oeuvre et la pensée de Husserl). Paris, Les Editions de Minuit, 1959, 438 p.

Omaggio a Husserl. Saggi di Antonio **Banfi**, Enrico **Filippini**, Giorgio **Guzzoni**, Leo **Lugarini**, Enzo **Mekandri**,

Guido D. Neri, Enzo Paci, Guido Pedroni, Raffaele Pucci, Giuseppe Semerari, Sofia Vanni-Rovighi. A cura di Enzo Paci (La Cultura, IX). Milano, Il Saggiatore, 1960, 320 p. 2000 L.

Perry (Ralph Barton), In the Spirit of William James (Ind. Univ. Mahlon Powell foundation lectures in philosophy, 2-d ser.: Midland bk). Bloomington, Indiana University Press, 1958, 210 p., 1.50 doll.; London, Mark Paterson & Co., 12 s.; Toronto. The Copp Clark Company, 1.80 doll.

Berlin (Isaiah), Karl Marx. His life and environment (Galaxy bk) 2-d ed. Fair Lawn, (N. J.), Oxford Univ. Press, 1959, 280 p., 1.50 doll.

Wahl (Jean), La pensée philosophique de Nietzsche des années 1885—1888 (Coll. „Les Cours de Sorbonne”). Paris, S.E.D.E.S., 1959, 160 p., 900 f.f.

Loenen (J.H.M.M.), Parmenides, Melissus, Gorgias. A reinterpretation of eleatic philosophy. Asses, Van Gorcum, 1959, 208 p., 16.50 fl.

Crossman (Richard Howard Stafford), Plato today. Rev. ed. Fair Lawn (N. J.), Oxford Univ. Press, 1959, 215 p., 4 doll.; London, G. Allen, 20 s.

Schuhl (Pierre-Maxime), Etudes platoniciennes (Bibliothèque de philosophie contemporaine). Paris, Presses Universitaires de France, 1960, VIII + 180 p., 12 NF.

Dörrie (Heinrich), Porphyrios „Symmiktá Zetemata”. Ihre Stellung in System und Geschichte des Neuplatonismus nebst einem Kommentar zu den Fragmenten (Zetemata, 20). München, Beck, 1959, XIII + 236 p., 22.50 DM.

Bendix (Reinhard), Max Weber. An intellectual portrait. New York, Doubleday, 1960, 480 p., 5.75 doll.

Metafizyka

Henrich (Dieter). Der ontologische Gottesbeweis. Sein Problem u. seine Geschichte in d. Neuzeit. Tübingen, Mohr, 1960, XII + 274 p., 31 DM.

Kroner (Richard), Speculation and Revelation in the History of Philosophy.

Vol. II: Speculation and revelation in the age of Christian philosophy. Philadelphia, Westminster Press, 1959, 269 p., 6 doll.

Owens (Joseph), The Doctrine of Being in the Aristotelian Metaphysics. A study in the Greek background of mediaeval thought. New enl. ed., Toronto, Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 478 p., 6.50 doll.

Teoria poznania

Banfi (Antonio), La ricerca della realtà (Pubbl. della Facoltà di lettere e filosofia dell'Università di Milano, 28). Firenze, G. C. Sansoni, 1959, 8000 L.

Kursanow (T. A.), Gnoseologia sówremennogo pragmatizma. Moskwa, Socekiz. 1958, 194 p.

La logique des apprentissages. Par Michel Goussard. Pierre Gréco, Benjamin Matalon et Jean Piaget (Etudes d'épistémologie génétique, 10). (Bibliothèque scientifique internationale). Paris, Presses Universitaires de France, 1959, IV + 195 p., 900 f.f.

L'apprentissage des structures logiques. Par Albert Morf, Jan Smedslund, Vinh-Bang et Joachim F. Wohlwill (Etudes d'épistémologie génétique, 9) Bibliothèque scientifique internationale). Paris, Presses Universitaires de France, 1959, IV + 140 p., 900 f.f.

Filozofia nauki

Becker (Oskar), Grösse und Grenzen der mathematischen Denkweise (Studium universale). Freiburg, Alber, 1959, 174 p., 12.80 DM.

Black (Max), The Nature of Mathematics. A critical survey (Int. lib. of psychology, philosophy and scientific method). Peterson (N. J.), Littlefield, Adams, 1959, 219 p., 1.50 doll.

Broad (Charlie Dunbar), Scientific Thought (Int. lib. of psychology, philosophy and scientific method). Reprint, Paterson (N. J.), Littlefield, Adams, 1959, 555 p., 1.95 doll.

Reinhardt (Karl), Vermächtnis der Antike. Gesammelte Essays zur Philoso-

phie u. Geschichtsschreibung. Hrsg. von Carl **Becker**. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1960, 410 p., 23 DM.

Russell (Bertrand), *Future of Science*. With a self-portrait of the author (Wisdom lib. bk). New York, Philosophical Library, 1960, 86 p., 0.95 doll.

The Structure of Scientific Thought. An introduction to philosophy of science. Ed. by Edward H. **Madden**. Boston, Houghton Mifflin Co., 1960, 381 p., 5 doll.

Waismann (Friedrich), *Introduction to Mathematical Thinking*. The formation of concepts in modern mathematics. With a foreword by Karl **Menger** (Harper torchbooks), New York, 1959, 260 p., 1.40 doll.

Wolf (Abraham), *History of Science, Technology and Philosophy in the 16-th and 17-th Centuries*. With the coop. of F. **Dannemann** and A. **Armitage**. 2-d ed. prepared by Douglas **McKie** (Harper torchbooks). New York, Harper, 1959, 349 p., 351—686 p., 1.95 doll.

Logika i metodologia

Zagadnienia ogólne, historia

Lewis (Clarence Irving), and **Langford** (C. H.), *Symbolic Logic*. 2-d ed. New York, Dover Publ. 1959, 518 p., 2 doll.; London, Constable & Co., 16 s.

Scholz (Heinrich), *Abriss der Geschichte der Logik*. 2., unveränd. Aufl. Freiburg, München, Alber, 1959, VII + 78 p., 5.80 DM.

Wstępy, podręczniki, nauczanie

Gratzstein (I. S.), *Pramaja i obratnaja teoremy*. Elementy algiebrы logiki. Moskwa, Fizmatgiz, 1959, 128 p.

Houde (Roland), *Readings in Logic*. Dubuque, W. C. Brown, 1958, 316 p. 3.50 doll.

Poszczególne zagadnienia

Bergmann (Gustav), *Meaning and Existence*. Madison, Univ. of Wisconsin Press, 1960, XI + 274 p., 6.50 doll.; Toronto, Burns & MacEachern, 8.25 doll.

Fisher (R. A.), *Statistical Methods and Scientific Inference*. 2-d ed. rev. New York, Hafner Publ. Co.; Oliver & Boyd, 1959, 3 doll., 16 s.

Fraenkel (Abraham A.), *Mengenlehre und Logik (Erfahrung und Denken)*, 2). Berlin-München, Duncker & Humblot, 1959, 110 p., 18.60 DM.

Stegmüller (Wolfgang), *Unvollständigkeit und Unentscheidbarkeit*. Die mathemat. Resultate von Gödel, Church, Kleene, Rosser u. ihre erkenntnistheoret. Bedeutung. Wien, Springer, 1959, 114 p., 118.80 S., 19.80 DM., 20.30 f. s., 4.70 doll.

Tranöy (Knut Erik), *Wholes and Structures*. An attempt at a philosophical analysis (Interdisciplinary studies from the Scandinavian Summer University). Copenhagen. Munksgaard, 1959, 42 p.

Wright (Georg Hendrik von), *On the Logic of Negation (Societas scientiarum fennica. Commentationes physico-mathematicae, 22, 4)*. Helsinki, Finka vetenskapssocieteten, 1959, 30 p., 160 F. M.

Zinowiew (A. A.), *Filosofskie problemy mnogoznacnoy logiki*. Izdatielstwo AN SSSR, Moskwa, 1960, 139 p.

Psychologia

Zagadnienia ogólne, wstępy, podręczniki, historia

Handbuch der Psychologie. Hrsg. von Ph. **Lersch**, Fr. **Sander**, H. **Thomae**. In 12 Bden. Bd X: Pädagogische Psychologie, Hrsg. von Hildegard **Hetzer**. Göttingen, Verl. f. Psychologie Hogrefe, 1959, XVI + 544 p., 47 DM.

Harriman (Philip Lawrence), *Handbook of Psychological Terms (New Littlefield college outlines)*. Paterson (N. J.). Littlefield Adams & Co., 1959, 211 p., 1.75 doll.

Systemy, kierunki, metody

Adler (Kurt Alfred) and **Deutsch** (Danica) (eds.) *Essays in Individual Psychology*. Contemporary application of Alfred Adler's theories (Evergreen bk). New York, Grove Press, 1959, 480 p., 2.95 doll.; Toronto, McClelland, 3.15 doll.

Seidmann (Peter), Der Weg der Tiefenpsychologie in geistesgeschichtlicher Perspektive. Zürich, Stuttgart, Rascher, 1959, 240 p., 16 f. s.

Zjawiska, stany, dyspozycje psychiczne

Maros dell'Oro (Angiolo), Fecondità e sterilità intellettuale. Padova, Cedam, 1959, X + 140 p., 1000 L.

Sartre (Jean-Paul), Esquisse d'une théorie des émotions. Paris, Hermann, 1960, 68 p., 6 NF.

Psychologia jednostek i typów,
psychologia społeczna

Przywara (Erich), Mensch. Typologische Anthropologie. In 2 Bänden. Bd I. Zürich, Christiana-Verlag; Nürnberg, Glock & Lutz, 1959, XX + 444 p., 33 f. s., 30 DM.

Teoria wartości

Ehrlich (Walter), Hauptprobleme der Wertphilosophie. Tübingen, Niemeyer, 1959, 128 p., 16.50 DM.

Hessen (Johannes), Lehrbuch der Philosophie. Bd II: Wertlehre. 2. Aufl. München, Basel, Reinhardt, 1959, 300 p., 12.50 DM.

Etyka i teoria postępowania

Adkins (Arthur W. H.), Merit and Responsibility: a Study in Greek Values. Oxford, Clarendon Press, 1960, 380 p., 42 s.

Broad (Charlie Dunbar), Five Types of Ethical Theory (Int. lib. of psychology, philosophy and scientific method). Reprint. Peterson (N. J.), Littlefield, Adams, 1959, 288 p., 1.75 doll.

Greene (Theodore Meyer), Moral, Aesthetic and Religious Insight (Tacoma, Washington. College of Puget sound. Brown and Haley lectures, 1957). London, M. Paterson & Co., 1959, 141 p., 16 s.

Northrop (Filmer Stuart Cuckow), Complexity of Legal and Ethical Experience. Studies in the method of norma-

tive subjects. Boston, Little, Brown & Co., 1959, 331 p., 6 doll.

Osborn (R.), Humanism and Moral Theory. London, Allen & Unwin, 1959, 115 p., 18 s.

Estetyka i teoria sztuki

Arte e scienza. A cura di Augusto Guzzo (Atti del Convegno su Arte e scienza. Venezia, 1957. A cura del Centro di cultura e civiltà della fondazione Giorgio Cini, Venezia) (Quaderni di San Giorgio, 8). Firenze, G. C. Sansoni, 1959, 332 p., 2000 L.

Bachelard (Gaston), La poétique de la rêverie (Bibliothèque de philosophie contemporaine). Paris, Presses Universitaires de France, 1960, 188 p., 8 NF.

Biemel (Walter), Die Bedeutung von Kants Begründung der Aesthetik für die Philosophie der Kunst (Kantstudien. Ergänzungshefte, 77). Köln, Kölner Universitäts-Verlag, 1959, 200 p., 20 DM.

Boriew (J. B.), Osnownyje estietičeskie kategorie. Izdatielstwo „Wysszaja szkoła”. Moskwa, 1960, 445 p.

Dempf (Alois), Die unsichtbare Bilderwelt. Eine Geistesgeschichte der Kunst. Einsiedeln, Zürich, Köln, Benziger 1959, 328 p., 39 f. s.

Litieratura i estietika. Sbornik statiej. Izd. Leningradskowo gosudarstwiennogo uniwersitieta. Leningrad, 1960, 336 p.

Maritain (Jacques), The Responsibility of the Artist. New York, Charles Scribner's Sons, 1960, 120 p., 2.95 doll.

Pospelow (G.), O prirodie iskusstwa. Izd. „Iskusstwo”. Moskwa, 1960, 204 p.

Stolnitz (Jerome), Aesthetics and Philosophy of Art Criticism. A critical introduction. Boston, Houghton Mifflin Co., 1959, 502 p., 6.95 doll.

Filozofia społeczeństw
i nauk społecznych

Zagadnienie ogólne, historia

Aleksandrow (G. F.), Istorija socjologiczeskich uczenij. Drevnij Wostok. Moskwa, Izd. Akademiij Nauk SSSR, 598 p.

Aleksandrow (G. F.), Oczerk istorii socialnych idei w drewniej Indii. Minsk, Izd-two Akademii Nauk Bielorussoj SSR.

Batiffol (Henri), La philosophie du droit („Que sais-je?” 857). Paris, Presses Universitaires de France, 1960, 128 p., 2 NF.

Becker (Carl Lotus), Heavenly City of the Eighteenth-century Philosophers (based on the Storrs lectures delivered at Yale University). New Haven, Yale Univ. Press, 1959, 168 p., 0.95 doll.; Toronto, Burns & Mac Eachern, 1.25 doll.

Bielych (A. K.), Sootnoszenije ekonomiki i politiki w socjalistycznym obzczestwie. Leningrad, 137 p.

Cohen (Felix S.), Ethical Systems and Legal Ideals. An essay on the foundations of legal criticism (Great seal bks). Ithaca, Cornell Univ. Press, 1959, 303 p., 1.95 doll.

Engisch (Karl), Einführung in das juristische Denken (Urban-Bücher, 20). 2. Aufl. Stuttgart, Kohlhammer, 1959, 224 p., 4.80 DM.

Fiedorowa (A. T.), Obszczestwienna — ekonomickeskaja formacija. Moskwa, „Znanije”, 47 p.

Maritain (Jacques), Man and the State. London, Cambridge Univ. Press, 1959, 219 p., 12 s. 6 d.

Polak (Karl), Zur Dialektik in der Staatslehre. Berlin, Akademie-Verlag, 1959, XI + 279 p., 7 DM-Ost.

Pound (Roscoe), Ideal Element in Law (Tagore law lectures 1948). Calcutta, Univ. of Calcutta, 1958, 370 p., 20 Rs.

Ross (Edward A.), Social Control and the Foundations of Sociology. Edited by E. F. Borgatta and H. J. Meyer, Boston, Beacon Press, 1959, XI + 211 p., 4.50 doll.

Selekman (Banjamin Morris), Moral Philosophy for Management. New York, McGraw-Hill Book Co., 1959, 219 p., 6 doll.

Strauss (Leo), What is Political Philosophy and Other Studies. Glencoe (Ill.), Free Press, 1959, 315 p., 6 doll.

Wild (John), Human Freedom and Social Order: An Essay in Christian Philosophy (Publisher for the Lilly Endowment Research Program in Christianity and Politics). Durham, Duke Univ. Press, 1959, XI + 250 p., 5 doll.; Toronto, Burns & MacEachern, 6.25 doll.

Żukowski (J.), Sozdanije materialno-tiechnickeskoj bazy kommunizma. Moskwa. „Maskowski raboczyj”, 75 p.

Filozofia kultury

Dessauer (Friedrich), Streit um die Technik. Kurzfassung (Herder-Bücherei, 53). Freiburg, Herder, 1959, 205 p., 2.20 DM.

Hart (H. L. A.), and **Honoré** (A. M.), Causation in the Law. Oxford, Clarendon Press, Oxford University Press, 1959, XXXII + 454 p., 55 s. 8.80 doll.

Kwant (Remy C.), Philosophy of Labor (Duquesne Studies. Philosophical series, 10). Pittsburgh, Duquesne University; Louvain, E. Nauwelaerts, 1960, XI + 163 p., 5.25 doll.

Miller (David L.), Modern Science and Human Freedom. Austin, University of Texas Press, 1959, XIII + 297 p., 6 doll.

Pappenheim (Fritz), Alienation or Modern Man. An interpretation based on Marx and Tönnies. New York, Monthly Review Press, 1959, 189 p., 4 doll.

Sorokin (Pitrim A.), Social and Cultural Dynamics. A Study of change in major systems of art, truth, ethics, law, and social relationships. Rev. and abr. in 1 v. by the author. London, P. Owen, 1959, 718 p., 50 s.

White (L. A.), The Science of Culture. A study of man and civilization (Evergreen bks). New York, Grove Press, 1958, 464 p., 1.95 doll.

Filozofia historii i nauk historycznych

Gardiner (Patrick) (ed.), Theories of History. Readings from classical and contemporary sources. Ed. with introduction and commentary (Textbooks in philosophy). Glencoe (Ill.), The Free Press; London, Allen & Unwin, 1959, IX + 549 p., 8.50 doll.

Wagner (Fritz), *Moderne Geschichtsschreibung. Ausblick auf eine Philosophie der Geschichtswissenschaft (Erfahrung und Denken*, 4). Berlin, Duncker & Humblot, 1960, 127 p., 12 DM.

Weber (Alfred), *Das Tragische und die Geschichte (Sammlung Piper)*. München, Piper, 1959, 519 p., 14.80 DM.

Filozofia przyrody i nauk przyrodniczych

Eschmann (Ernst Wilhelm), *An den Rändern der Wirklichkeit. Moderne Wissenschaften auf dem Wege zur Metaphysik*. Zürich, Stuttgart, Rascher, 1959, 79 p., 4.80 f.s.

Feigl (Franz), *Das Ganzheitsproblem der Natur. Empirie u. Metaphysik als Einheit im Forschungsziel*. T. 1. Wien, Stuttgart, Braumüller, 1959, 169 p., 80 S., 13.50 DM.

Hartmann (Max), *Die philosophischen Grundlagen der Naturwissenschaften. Erkenntnistheorie u. Methodologie*. 2. überarb. Aufl. Stuttgart, G. Fischer, 1959, XIV + 182 p., 19 DM.

Koestler (Arthur), *The Sleepwalkers: a History of Man's Changing Vision of the Universe*. London, Hutchinson, 1959, 624 p., 25 s.

The History and Philosophy of Knowledge of the Brain and Its Functions Edited by F.N.L. Poynter. Oxford, Blackwell Scientific Publications, 1959, X + 272 p., 22 s. 6 d.

Filozofia religii

Feibleman (James K.), *Religious Platonism. The influence of religion on Plato and the influence of Plato on religion*. London, G. Allen & Unwin: New York, Macmillan, 1959, 236 p., 25 s., 4.50 doll.

Lewis (Hywell David), *Our Experience of God (Muirhead lib. of philosophy)*. New York, Macmillan, 1959, 302 p., 5.25 doll.; London, Allen & Unwin Ltd., 30 s.

Manuel (Frank E.), *The Eighteenth Century Confronts the Gods*. Cambridge (Mass.), Harvard Univ. Press, 1959, IX + 336 p., 6.75 doll.

Martin (Charles Burton), *Religious Belief (Contemporary philosophy)*. Ithaca, Cornell Univ. Press, 1959, 168 p., 3 doll.

Wiadomości wydawnicze

Publikacje jednostkowe

Główne zagadnienia i kierunki filozofii — wykłady na Uniwersytecie Warszawskim 1957/58. Część I. Adam Schaff, *Teoria poznania*; s. 132, 16 zł; część II. Władysław Krajewski, *Ontologia*, s. 152, 16 zł. Wyd. III, PWN Warszawa 1960. Nowe wydanie podręcznika w 15000 egzemplarzy jest przeznaczony dla studentów wszystkich kierunków studiów w Uniwersytetach (zob. Ruch Filoz. XIX, s. 280ab).

Jerzy Pelc: Poglądy Rudolfa Carnapa na kwestie znaczenia i oznaczania. PWN Warszawa 1960 (rotaprint), s. 367, 25 zł. Broszura jest pożytecznym uprzyścipleniem teorii semantycznej Carnapa, zdobywając zagadnienia najważniejsze; odpowiednie fragmenty tekstu oryginalnego są podane *in extenso* w przekładzie polskim i z odniesieniem do terminologii oryginału.

Comte Auguste: Metoda pozytywna w szesnastu wykładach. Skrótu dokonał J. Emile Rigolage. Przełożyła Wanda Wojciechowska. Warszawa 1961 PWN str. 345, cena zł 35,— Spis treści: Od Redakcji. Wykład 1: Istota i znaczenie metody pozytywnej. Wykład 2: Hierarchia nauk pozytywnych. Wykład 3: Matematyka abstrakcyjna. Wykład 4: Geometria. Wykład 5: Mechanika. Wykład 6: Astronomia. Wykład 7: Fizyka. Wykład 8: Chemia. Wykład 9: Biologia. Wykład 10: Socjologia. Wykład 11: Statystyka społeczna. Wykład 12: Dynamika społeczna. Wykład 13: Ewolucja społeczeństw ludzkich. Wykład 14: Rewolucja francuska. Wykład 15: Całokształt metody pozytywnej. Wykład 16: Ostateczne oddziaływanie metody pozytywnej.

Panorama Myśli Współczesnej: Libella (1960) Paris str. 714, cena 30 NF. (Tytuł oryginału: *Panorama des idées contemporaines sous la direction de Gaëtan Picon*. Collection Le Point du Jour dirigée par René Bertelé, Librairie Gallimard). Wypisy zawierają teksty wybrane i omówione przeszło 160 autorów, którzy

w rozmaity sposób ukształtowali współczesne poglądy filozoficzne, naukowe, polityczne, religijne oraz dotyczące sztuki. Prócz Wstępu (7—36) spis treści zawiera następujące działy: I. IDEE FILOZOFICZNE: Tradycja racjonalistyczna — Pozytywizm logiczny — Fenomenologia — Filozofie egzystencjalne (37—102). II. PSYCHOLOGIA WSPÓŁCZESNA: Człowiek w nowej psychologii — Wykład psychologii porównawczej — Drogi i sposoby badań (103—172). III. NAUKI SPOŁECZNE: Socjologia opisowa — Psychologia społeczna — Socjologia dogmatyczna i metasocjologia — Socjologia formalistyczna i socjologia stosunków — Zjawiska zasadnicze — Ekonomia polityczna (173—232). IV. FILOZOFIA HISTORII: (233—277). V. PROBLEMY POLITYCZNE: (279—313). VI. ZAGADNIENIA I FORMY WSPÓŁCZESNEJ SZTUKI (315—422). VII. MYŚL RELIGIJNA (423—481). VIII. NAUKI MATEMATYCZNE I FIZYCZNE: Odrodzenie logiki i problem podstaw nauk matematycznych — Względność i nowe oblicze wszechświata — Teoria kwantów i spór o determinizm — Energia jądrowa i szybki rozwój technik cybernetycznych (483—556). IX. NAUKI BIOLOGICZNE: Co to jest życie? — Ewolucja — Przypadek i celowość — Biologia stosowana (557—611). X. WSPÓŁCZESNY HUMANIZM: Upadek tradycyjnych wartości i kryzys cywilizacji — Formy współczesnego humanizmu (613—678). Indeks autorów cytowanych (681—704). Spis treści (705—714).

M. T. Szestakow: Bor'ba W. I. Lenina protiv idealistycznej socjologii narodniczestwa. Moskwa. Socekgiz. 1959, s. 217. Nowe rozszerzone wydanie książki wydrukowanej po raz pierwszy w r. 1951 różni się od pierwszego pod względem struktury i treści. Krytyka subiektywistycznej socjologii jest bardziej systematyczna i pełniejsza oraz doprowadzona do ostatnich czasów, obejmuje więc nowe tendencje współczesnej socjologii zachodniej i rewizjonizmu.

Wielikoje proizwiedienije woinstwuzjeszcego materializma. Sbornik statiej o knigie W. I. Lenina „Matierializm i empiriokriticizm”. Socekgiz. Moskwa 1959, s. 493. Zbiór artykułów przygotowany przez Instytut Filozofii Akademii Nauk ZSRR oraz przez Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Moskiewskiego ma jako zadanie wyjaśnić znaczenie pracy Lenina dla rozwoju współczesnego po-

znania naukowego, a także dla krytyki współczesnej filozofii burżuazyjnej i współczesnego rewizjonizmu. Autorzy omawiają znaczenie idej leninowskich dla fizyki, dialektycznego i historycznego materializmu, marksistowskiej historii filozofii oraz dla walki przeciwko idealizmowi. Artykuł wstępny został przygotowany przez kolektyw Instytutu Filozofii: „Wielkie dzieło wojującego materializmu”. W dalszym ciągu następują m. in.: D. I. Błochincew — Lenińska nauka o niewyczerpalności materii i współczesna fizyka; C. M. Fataliew — „Materializm i empiriokrytycyzm” W. I. Lenina i niektóre filozoficzne problemy współczesnego przyrodoznawstwa; M. E. Omieljański — Znaczenie pracy Lenina „Materializm i empiriokrytycyzm” dla krytyki fizykalnego idealizmu; I. B. Nowik — W. I. Lenin o jedności świata; F. T. Archipcew — W. I. Lenin o materii jako filozoficznej kategorii; G. A. Kursanow — Nauka W. I. Lenina o prawdzie i nauka współczesna; M. T. Jowczuk — Praca W. I. Lenina „Materializm i empiriokrytycyzm” i zagadnienia historii filozofii; T. I. Ojzerman — „Materializm i empiriokrytycyzm” W. I. Lenina i współczesna burżuazyjna filozofia.

A. F. Okułow — Walka W. I. Lenina przeciwko filozofii reformizmu i rewizjonizmu (105). Socekgiz. Moskwa 1959, s. 419. Książka omawiająca szczegółowo poglądy W. I. Lenina składa się z pięciu części: 1. Historyczne podstawy i klasowy charakter rewizjonizmu. 2. Walka marksizmu-leninizmu przeciwko pozytywizmowi. 3. Walka W. I. Lenina przeciwko neokantowskiej rewizji marksizmu. 4. Walka W. I. Lenina przeciwko rewizjonizmowi w okresie porewolucyjnym. 5. Znaczenie leninowskiej krytyki rewizjonizmu dla walki przeciwko rewizjonizmowi współczesnemu.

Jowczuk M. T. — G. W. Plechanow i jego trudy po istorii filosofii. Socekgiz. Moskwa 1960, s. 315. Książka składa się z trzech części. W pierwszej autor przedstawia działalność Plechanowa jako filozofa-marksisty w najbardziej twórczym okresie jego życia (1883—1903). Druga część poświęcona poglądom Plechanowa na szereg zagadnień powszechnej historii filozofii; trzecia omawia jego poglądy dotyczące filozofii rosyjskiej. W książce wykorzystano bogaty materiał archiwalny, konieczny do zrozumienia roli Ple-

chanowa jako myśliciela i działacza w międzynarodowym ruchu robotniczym.

W. I. Stiepanow — Filozofskie i socjologiczkie wozzrenija W. G. Bielinsko-go. Mińsk 1959, s. 398. Monografia zawiera wyniki marksistowskich badań nad światopoglądem rosyjskiego myśliciela. Autor rozpatruje historyczne warunki działalności Bielińskiego oraz przeprowadza szczegółową analizę jego twórczości jako krytyka literackiego, publicysty i socjologa. Praca składa się z pięciu rozdziałów: 1. Formowanie się i rozwój filozoficznych poglądów Bielińskiego w latach 30-tych XIX wieku. 2. Dialektyka. 3. Materializm. 4. Poglądy socjologiczne. 5. Walka dookoła ideologicznej spuścizny Bielińskiego.

Grigorian S. N. — Iz istorii filozofii Sredniej Azji i Irana VII—XII w. (s przilożeniem izbrannyh filozofskih proizwiedienij Farabi, Gazali i Majmonida). Izdatielstwo Akademii Nauk SSR. Moskwa 1960, s. 328. Autor ukazuje proces rozwoju wschodniej myśli filozoficznej na szerokim podłożu walki ideologicznej, uwzględniając także racjonalistyczne prądy w islamizmie.

Popow P. S. — Istorija logiki nowego wremieni. Izdatielstwo Moskowskiego gosudarstwiennogo uniwersiteta. Moskwa 1960, s. 258. Autor omawia i ocenia systemy logiczne XVII—XIX w., uwzględniając rozwój logiki formalnej i logiki dialektycznej. Zajmuje się też początkami logiki matematycznej.

Sawinow A. W. Logičeskie zakony myslenia. Izdatielstwo Leningradzkiego uniwersiteta. 1958, s. 371. Aleksiej Wasiljewicz Sawinow (1898—1956), profesor Instytutu Pedagogicznego w Kalininie (dawniej Twer), ostatnio kierownik katedry logiki w Uniwersytecie Leningradzkim, zawarł w tej książce wieloletnie swoje rozważania dotyczące czterech tradycyjnych zasad: tożsamości, sprzeczności, wyłączonego środka oraz racji dostatecznej i ich roli w procesach poznawczych.

Nowikow P. S. Elementy matiematycznej logiki. Moskwa 1959, s. 400. Jest to pierwszy podręcznik logiki matematycznej wydany w Związku Radzieckim. Pierwsze dwa rozdziały są poświęcone zagadnieniom rachunku zdań, w szczególności omawia się w nich równoważność funkcji zdaniowych, twierdzenie

o formach dualnych, postaciach normalnych i metody rozstrzygalności dla tautologii rachunku zdań. Dalej (roz. 2) przedstawiony jest rachunek zdań w postaci systemu aksjomatycznego. Rozdziały 3 i 4 poświęcone są rachunkowi kwantyfikatorów. Rozdział 5 zajmuje się dwoma zagadnieniami: aksjomatycznym systemem arytmetyki liczb naturalnych oraz elementami teorii funkcji obliczalnych. Rozdział 6 i ostatni omawia teorię dowodów oraz zagadnienie niesprzeczności i niezależności aksjomatów.

Starczenko A. A. Logika w sudiejnym issledowanii. Moskwa Gospolitizdat. 1958, s. 233. Autor podjął próbę systematycznego wykładu zastosowań logiki w badaniach sądowych, wychodząc z założenia, że opanowanie podstaw naukowej gnozeologii i logiki zawierających klucz do prawidłowego poznania przejawów obiektywnej rzeczywistości, a co za tym idzie i zrozumienia przestępstwa we wszystkich jego istotnych dla prawa elementach, ma szczególne znaczenie dla pracowników aparatu śledczo-sądowego.

Brumian G. A. Tieoria poznania obščeziej siemantiki. Jerewań. 1959, s. 124. Autor wychodzi od rozpatrzenia różnych określeń semantyki i omawia po kolei jej kierunki, które dzieli na semantykę tradycyjno-filologiczną, akademicką i ogólną.

Szyszkina A. F. Iz istorii etičeskich uczenij. Gospolitizdat, 1959, s. 343. Jest to pierwsza praca w radzieckiej literaturze filozoficznej poświęcona historii rozwoju etyki materialistycznej. Autor z rozmysłem ogranicza swoje zadanie do analizy niektórych tylko poglądów. Między innymi omawia etykę Epikury, Spinozy, Helwecjusza, Czernyszewskiego.

Fiedorenko J. G. Kommunističeskaja nrawstwiennost. Izdatielstwo Kijewskiego gosudarstwiennogo uniwersiteta im. G. G. Szewczenko. 1959, s. 286. Autor referuje marksistowsko-leninowskie rozumienie moralności, rozpatrując kategorie i zasady moralności komunistycznej. Kładąc nacisk na społeczne, ekonomiczne i ideologiczne podstawy moralności, podkreśla jej ścisły związek z polityką, prawem, sztuką, filozofią, nauką i religią.

Bachitow M. Ob odnoj „nowiejszej” socjalnoj utopii. Moskwa Socekgiz. 1958, s. 150. Praca krytykuje poglądy amerykańskie

kańskich mikrosocjologów, w szczególności J. Moreno oraz uczonego francuskiego, profesora Sorbony, H. Hurwitza. Autor charakteryzuje ich teorie jako idealistyczne i utopijne.

Osipow G. W. Technika i obszczes-twiennyj progress. Izdatelstwo Akademii Nauk SSSR. Moskwa 1959, s. 262. Krytyczna analiza współczesnych zachodnich, reformatorskich i rewizjonistycznych teorii socjologicznych dotyczących zagadnienia techniki w życiu społecznym. Autor wiele miejsca poświęca zagadnieniu prawidłowości rządzących zaczątkami i rozwojem techniki oraz postępowaniem społecznym.

S. Umarow, M. Mosstiepanienko — Lenin i rozwitije sowremiennoj fiziki. Tadżdosizdat. 1960. s. 250. Książka referuje filozoficzne problemy współczesnej fizyki w świetle idei Lenina z uwzględnieniem zmian jakie zaszły w świecie i przyrodoznawstwie po śmierci Lenina; opisuje jak zmieniły się pojęcia o budowie materii, jej rodzajach i cechach oraz o formach jej ruchu.

Filosofskie woprosy jestiestwoznanija. Tom 1—3. Izdatelstwo Maskowskiego gosudarstwiennogo uniwersiteta. Moskwa 1958—1960. „Filozoficzne zagadnienia przyrodoznawstwa” są zbiorem artykułów, nad którym pracowało 43 autorów. Wyszli oni z założenia, że uogólnienie nowych odkryć naukowych jest konieczne nie tylko dla przyrodoznawstwa, lecz także dla materialistycznej filozofii. Pierwszy tom zbioru jest poświęcony filozoficzno-metodologicznym zagadnieniom nauki Miczurina. Zaczyna się artykułem G. W. Płatonoowa „Nauka Miczurina i darwinizm”. Dalej następują między innymi: I. Ł. Nowiński — Krytyka teoretyczno-metodologicznych poglądów A. Weismanna i T. Morgana. N. I. Feiginson — O współczesnym neodarwinizmie. A. J. Furman — Specyfika praw rozwoju żywej przyrody W. T. Niestierow — O przeciwieństwach w żywej przyrodzie. Tom drugi omawia niektóre filozoficzno-teoretyczne zagadnienia fizyki, matematyki i chemii. Otwiera go artykuł C. M. Fataliewa — Przyczynki do zagadnienia form ruchu materii w związku z rozwojem współczesnej fizyki. Zawierają się w nim artykuły: A. A. Sokołow — Przyczynki do teorii ruchu elektronu z uwzględnieniem próżniowych fluktuacji. G. J. Miakiszew — O pewnym aspekcie

stosunku między dynamicznymi i statycznymi prawidłowościami w fizyce. N. F. Owczinnikow — Przyczynki do zagadnienia pojęcia ilości materii. I. P. Bazarow — Miara materii i prawo jej zachowania. K. A. Rybnikow — O algebraicznych podstawach rachunku różniczkowego. Ł. J. Majstrow — Walka materializmu z idealizmem w teorii prawdopodobieństwa. A. D. Gietmanow — O poglądach Leibniza na wzajemny stosunek matematyki i logiki. M. I. Szachparonow — O dialektyce pojęcia „element chemiczny”. J. I. Gierasimow — O niektórych podstawowych pojęciach termodynamiki. N. I. Gawriłow — Problem białka (chemiczna budowa białka). Trzeci tom zawiera artykuły dotyczące zagadnień geologii i geografii. Spotykamy tam między innymi dwa artykuły J. G. Suszkiina — Główne problemy radzieckiej geografii w siedmiolecu 1959—1965 oraz „Niektóre metodologiczne problemy rejonizowania”, a dalej: I. W. Błaubierg — Przyczynki do problemu jednolitości osłon geograficznych. W. A. Anuczina — Determinizm i interdeterminizm w rozwoju geografii.

Niekotoryje filosofskie woprosy sowremiennoego jestiestwoznanija. Izd-two Saratowskiego uniwersiteta. 1959, s. 134. Książka zawiera: O. S. Zelkina — „O pojęciu struktury”; W. T. Sałosin — „O podwójnym traktowaniu zagadnienia stworzenia jednolitej fizycznej teorii budowy materii”; M. A. Kownier — „Niektóre filozoficzne problemy współczesnej fizyki”; I. A. Chochulina — „Nauka o swoistej dziedziczności materii i koncepcji rozwoju świata organicznego”; P. S. Kuźniecowa — „Dialektyka jednostkowego i ogólnego w rozwoju geografii fizycznej jako nauki”; J. F. Askinadze — „Z historii walki o stworzenie i umocnienie związku dialektyczno-marksistowskiej filozofii i przyrodoznawstwa w nauce radzieckiej”.

Puzikow P. D.: Filosofskie osnovy ewolucjonnoego uczenija Darwina. Izd. Akademii nauk Biełoruskiej S.S.R. Minsk 1959, s. 223. Praca ma za zadanie przedstawić z pozycji marksizmu darwinowską teorię rozwoju świata organicznego i składa się z czterech części. Pierwsza poświęcona jest historii idei ewolucji oraz materialistycznego poglądu na świat organiczny poczynając od filozofii staro-

żytnej. W części drugiej autor rozpatruje zagadnienie kształtowania się poglądów Darwina, trzecia przedstawia materiał faktów dotyczący ewolucji w przyrodzie, czwarta zaś omawia problem darwinowskiego rozumienia zmienności form w przyrodzie.

Édouard Le Roy. La pensée mathématique pure. Paris, Presses Univ. de France, 1960, s. 390, 20 NF (Bibl. de philos. contemp.). Tom zawiera wydane ze spuścizny pośmiertnej z przedmową syna G. Le Roy wykłady, które autor miał za czasów pierwszej wojny światowej w Collège de France. Przedmiotem rozważań jest krytyczna analiza myślenia matematycznego.

Dupuy (Maurice), La philosophie de Max Scheler, son évolution et son unité. T. I. La Critique de l'homme moderne et la philosophie théorique; T. II. Ethique et philosophie dernière. Paris Presses Universitaires de France, (Épiméthée, Essais philosophiques), 1959, s. 441, 756, 18 NF, 12 NF. Źródłowa obszerna monografia, uzupełniona życiorysem Schelera i bibliografią, jest jednym z przejawów żywego zainteresowania, powojennej filozofii francuskiej fenomenologią.

Derathé R. (ed.). La justice et la violence, textes recueillis. Paris, Hachette (Classiques Hachette), 1959, s. 96. Zbiór tekstów ilustruje kolejno zagadnienia przemocy, sprawiedliwości i prawa. W części pierwszej są omawiane różne postaci przemocy (od wojny do pracy przymusowej) oraz poglądy, które ją usprawiedliwiają lub potępiają. Część druga podaje różne definicje sprawiedliwości — od Sokratesa do Milla, kończy się zaś przeciwstawieniem poglądu Pascala, głoszącego relatywność sprawiedliwości, oraz poglądu Montesquieu, zakładającego uniwersalne pojęcie sprawiedliwości. Część trzecia dotyczy stosunku przemocy do wolności i sprawiedliwości. Zakończeniem jest tekst Gandhiego, głoszący zasadę ahimsy.

Buch des Dankes an Georg Simmel, Briefe, Erinnerungen, Bibliographie, zu seinem 100. Geburtstag am 1. März 1958 herausgegeben von Kurt Gassen und Michael Landmann, Duncker und Humblot, Berlin-München 1958. s. 371, cena w opr. 33 DM. Książka jest wyrazem wzmoczonego zainteresowania myślą tego filozofa i socjologa (zob. Ruch Fil. XIX, s. 111a, b). Ta sama firma nakładowa

wydała nadto: **Horst Müller, Lebensphilosophie und Religion bei Georg Simmel**, 1960, s. 169, 18,60 DM, oraz dzieła **Simmla; Soziologie, Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung**, 1958, (4. Aufl., s. VI + 578, 48 DM), **Philosophie des Geldes**, 1958 (6 Aufl., s. XV + 585, 48 DM), **Die Probleme der Geschichtsphilosophie** (5 Aufl., s. IX + 229, 16 DM).

Karl Löwith, Gesammelte Abhandlungen, Zur Kritik der geschichtlichen Existenz. W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart 1960, s. 256, 24 DM. Autor, profesor filozofii w Heidelbergu (ur. 1897) interesujący się zagadnieniami „dzielącymi teologię jako filozofię (Kierkegaarda) od filozofii jako teologii (Nietzschego)” i bliski Heideggerowi, jakkolwiek krytycznie do niego nastawiony, wydał już poprzednio kilka książek z tej dziedziny (Von Hegel zu Nietzsche, 1953; Weltgeschichte und Heilsgeschichte, 1956; Nietzsches Philosophie d. ewigen Wiederkehr des Gleichen, 1956; M. Heidegger, Denker in dürftiger Zeit, 1953; Wissen, Glaube und Skepsis, 1956). Zbiór rozpraw obecnie wydany omawia poglądy Heideggera z punktu widzenia historycznego, przeciwstawiając je innym rozwiązaniom tych samych zagadnień.

Fr. Vinding Kruse, Erkenntnis und Wertung, Das Grundproblem der Erkenntnislehre und Ethik. Walter de Gruyter u. Co, Berlin W 30, 1960, s. 595, cena w opr. 56 DM. Autor jest profesorem prawa w Uniwersytecie Kopenhaskim, a książka jego ukazała się najpierw w języku angielskim p.t. *The Foundation of Human Thought* w r. 1949, a następnie po duńsku w r. 1952. Przegląd treści: *Das Grundproblem der Ethik: Die Gegenwart. Das Kulturproblem. Können die ethischen Werte, die Moral und das Recht wissenschaftlich begründet werden? — Frühere Versuche die Moral und das Recht wissenschaftlich zu begründen. — Was ist Wissen und wissenschaftliche Erkenntnis?: Die alte und die neue Naturerkenntnis (Altertum und Renaissance). Die kritische Erkenntnislehre. Kritik der Erkenntniskritik. Die Grundelemente der menschlichen Erkenntnis und ihr gegenseitiges Verhältnis. Die Grundlagen-Illusion in der bisherigen Erkenntnislehre. Ist es möglich das Wesen der Erkenntnis zu erkennen? Die verblasten Vorstellungen. Kann die Wissenschaft begründet werden? Wissen und Wertung. Die Begründung*

und gegenseitige Kritik der Erkenntnisfaktoren. Das System der Wissenschaften. Wissenschaftlicher Beweis oder Begründung. Wissenschaftliche Grundbegriffe und Methoden. Die ethische, ästhetische und religiöse Wertung: Die Ethik. Die ästhetische Wertung. Die letzte Synthese. Welt und Menschenleben.

Erich Przywara, Mensch. Typologische Anthropologie — Erster Band, Zürich, Christiana-Verlag (Nürnberg, Glock und Lutz), 1959, s. XX + 445, 27,50 fr. szw. Autor, wybitny niemiecki filozof katolicki pochodzenia śląskiego (ur. 1889) dzieli swe rozważania na dwie części; w pierwszej omawia się filozofię antropologiczną (w swoistym filozoficznym, nie przyrodniczym znaczeniu) w porównaniu z filozofią logosu i kosmosu, w drugiej zostały zebrane poglądy na naturę człowieka z wszelkich źródeł i kultur oraz systemów filozoficznych, jako materiał dla końcowej syntezy. Książka odznacza się bogactwem zgromadzonych informacji.

Hilbert (David), Ackermann (Wilhelm). Grundzüge der theoretischen Logik. 4. erweiterte und neubearbeitete Aufl. Julius Springer (Die Grundlehren der mathematischen Wissenschaften, Bd. 27), Berlin-Göttingen-Heidelberg, 1959, s. VIII + 188. 33 DM. Nowe wydanie tego znanego podręcznika zawiera zmiany w wykładzie rachunku zdań, dodano rozdziały o logice intuicjonistycznej i o ścisłej implikacji, o aksjomatycznej teorii predykatów oraz o funkcji „ten, który”.

Mary Warnock, Ethics since 1900. London, Oxford University Press 1960. s. V + 212, cena 8 s. 6 d. Przedmiotem jest etyka angielska, oraz w ostatnim rozdziale poglądy etyczne Sartre'a. Przegląd rozpoczyna się od rozdziału poświęconego Bradley'owi, którego heglizm wywołał opozycję ze strony Moore'a, inicjatora etyki intuicjonistycznej, rozwijanej następnie przez Rossa i Pritcharda. Ten kierunek został z kolei zaatakowany przez (wywodzący się od Wittgensteina i związanego z nim logicznego empiryzmu oraz filozofii lingwistycznej) emotywizm etyczny, reprezentowany przez Ayera w Anglii i Stevensona w Stanach Zjednoczonych, za którymi idą Urmson, Hare i Nowell-Smith, sprowadzając badania etyczne do analizy zdań wyraża-

jących aprobatę lub dezaprobatę postępowania.

A. C. Crombie, Augustine to Galileo, vol. I. Science in the Middle Ages, 5th-13th Century; vol. II. Science in the Later Middle Ages and Early Modern Times, 13th-17th Century. Mercury Books London nr 3 i 4, 1961, s. XXII + + 296, XVII + 380, cena każdego tomu 7 s 6 d. Wydrukowana obecnie w tanim wydaniu książka autora, który jest University Lecturer in the History of Science w Oksfordzie, ukazuje się od r. 1952 po raz trzeci, posiada nadto przekład francuski (zob. Ruch Fil. XIX, s. 271a). Miała szereg przychylnych recenzji, m. in. pisze sprawozdawca w „Nature”: „Its publication has removed for ever any excuse there may have been for ignorance of medieval scientific thought”.

Donald A. Lowrie, Rebellious Prophet, A. Biography of Nicolas Berdyaev. London, Gollanz, 1960, s. 310, cena 25 s. Dzieje życia i myśli rosyjskiego filozofa egzystencjalistycznego o zabarwieniu mistycznym, który zmarł we Francji w r. 1948 (zob. Ruch Filoz. XVI, s. 217a), niezależnie od jego własnej autobiografii, mają już monografię, której autorem jest E. Porret (B., prophète des temps nouveaux, 2 wyd. 1953); obecne opracowanie przynosi nowe szczegóły, zwłaszcza dotyczące ostatnich lat życia.

Northrop F.S.C., The Complexity of Legal and Ethical Experience. Little, Brown and Co, Boston, 1959, s. XVI + + 331. 6,00 dol. Książka jest zbiorem artykułów na temat jurystycznej i etycznej empirii oraz jej stosunku do tradycyjnych teorii prawa i moralności. Poszczególne rozdziały wiążą myśl zasadniczą, że różność teorii zależy od różności zakładanych w nich stanowisk epistemologicznych; autor dowodzi, że empiria norm jest poznaniem, podobnie jak empiria przyrodnicza i że na tej podstawie jest możliwe budowanie obiektywnej etyki i prawa.

Gilbert Neal Ward, Renaissance Concepts of Method. Columbia University Press, New York 1960, s. XXVI + 255, cena 6,00 dol. W nauce XVI wieku dyskutowano szeroko zagadnienie metody. Autor rozróżnia dwa prądy tej dyskusji. Arystotelicy interesowali się poznaniem i dowodzeniem twierzeń. Humanisci kładli nacisk na skuteczność metod nauczania i stosowania wiedzy. Oto treść

książki: Cz. I. 1. The Ancient and Medieval Sources of Renaissance Methodology. 2. The History of „Method” as a Philosophical Term. 3. The Influence of Humanism on Methodology in the Various Subjects of the University Curriculum. Cz. II. 4. The Methodology of the Dialecticians of the Renaissance. 5. The Single Method of Peter Ramus. 6. The Reaction to the Methodologies of Ramus and the Dialecticians. 7. The Italian Aristotelians. 8. Some Other Italian Aristotelians. 9. Echoes of the Methodological Controversy in England. 10. The Clash of Aristotelian and Ramist Methodology in Germany. Conclusion. W dodatku znajduje się wykaz kilkudziesięciu tytułów książek renesansowych zawierających termin „metoda” w tytule, całość zamyka obszerna bibliografia oraz dokładny indeks nazwisk i terminów. Badania autora sięgają tylko do początków XVII wieku, nie jest przeto objęty nimi ani Galileusz, ani Bacon, ani inni im współcześni. Podkreślona została rola Ramusa i Zabarelli, w rozdziale zaś 10 autor ocenia wysoko twórczość Bartłomieja Keckermanna z Gdańska, opierając się na źródłowym studium jego pism (m. in. stwierdza, że Keckermann pierwszy wprowadził do metodologii i poddał analizie pojęcie systemu).

José Ferrater Mora, Philosophy Today; Conflicting Tendencies in Contemporary Thought, New York, Columbia University Press, 1960, s. 194. Na książkę składa się cykl odczytów, wygłoszonych w Princeton, charakteryzujących rzeczowo i nieraz z humorem wielość współczesnych, przeciwstawnych sobie metod i kierunków filozoficznych, które autor dzieli na trzy geograficznie wyróżnione grupy: filozofię krajów socjalistycznych, opartą na marksizmie i skierowaną socjologicznie, filozofię zachodnio-europejską, skierowaną indywidualistycznie i filozofię krajów anglosaskich, bliższą naukom przyrodniczym. Autor zajmuje się też stosunkiem filozofii do religii, sztuki i nauk szczegółowych. Liczne noty oraz indeks są zakończeniem tomu.

John Herman Randall Jr., Aristotle. Columbia University Press New York, 1960. s. XVI + 310, cena 5,00 dol. Nowa książka profesora Columbia University mająca za cel krótkie, ogólne wprowadzenie w twórczość filozoficzną Arystotelesa, analizuje ją nie z punktu widzenia historycznego, lecz w związku ze

współczesnymi zagadnieniami logiki, w szczególności semantyki logicznej oraz metafizyki. Stąd wnioski zmierzające do rewizji klasycznej interpretacji Arystotelesowskiej filozofii.

Contemporary Philosophic Problems. Selected Readings ed. by Yervant H. Krikorian and Abraham Edel (The City College, New York). The Macmillan Comp., New York, 1959, s. XII + 712, cena w opr. 7,50 dol. Pięknie wydana książka jest jedną z wielu ukazujących się ostatnio w Stanach Zjednoczonych antologii filozoficznych; wyróżnia się swoją wielostronnością, gdyż przedstawia różnorodne zagadnienia filozoficzne w oświetleniu różnych stanowisk. Wstęp wydawców rozróżnia pięć grup zasadniczych zagadnień współczesnej filozofii, według których wypisy zostały podzielone na pięć części, każda z nich ma na początku krótki wstęp wydawców, objaśniający zawarte w niej wyimki. Część pierwsza (Meaning) składa się z 6 pozycji, część druga (Knowledge z poddziałami: Perception, Universals, Inference, Truth), ma 13 artykułów, część trzecia (Being, poddziały Metaphysics, Being and Becoming, Relations and Modes of Being) liczy łącznie 20 fragmentów, część czwarta (Value — What is Value?, What methods are Available in Value Fields?, Are Values Relative or Absolute?) składa się z 13 pozycji, część piąta (Vision and Action) ma ich również 13. Na końcu dodano noty biograficzne, brak niestety indeksu. Wśród autorów reprezentowanych w książce wyraźną przewagę mają filozofowie amerykańscy i angielscy, na pierwszy plan występują też kierunki filozoficzne, charakterystyczne dla współczesnej myśli anglosaskiej: pozytywizm logiczny, filozofia analityczna, zwłaszcza tzw. lingwistyczna, pragmatyzm, behawioryzm; uwzględniono poza tym filozofię idealistyczną, fenomenologię, egzystencjalizm, marksizm, tomizm, filozofię Wschodu; brak francuskiego i włoskiego personalizmu oraz filozoficznej antropologii, uprawianej w Niemczech.

Philosophy of Science. Readings selected, edited and introduced by Arthur Danto and Sidney Morgenbesser, preface by Ernest Nagel. Meridian Books, Inc. New York, 1960. s. 477 in 16°. Cena 1,65 dol. Wypisy obejmują 29 tekstów klasycznych (Galileusz i Newton) oraz współczesnych autorów i dzielą się na trzy części: 1. Science, Language, and

Experience, 2. Laws and Theories. 3. Space, Time, and Causality. Wydawcy (którzy są uczniami prof. Nagla i jak on wykładają filozofię w Columbia University) dodali wstęp ogólny oraz wstępy szczegółowe do każdej części, przy końcu zaś książki zamieścili wybór bibliografii do dalszego studium.

Philosophy and Ethics. A Course of Selected Reading by Authorities — particular attention is directed to the accompanying Reading Guide by C.E.M. Joad, M. A., D. Lit. International University Society Cultural Publications (I.U.S.) LTD. First publ. 1952. Revised Ed. 1958. s. 313, cena 20 s. Książka jest pomyślana jako wstęp do filozofii dla początkujących i składa się z 41 wyimków (niestety bez wskazania źródeł) reprezentujących różnych autorów wszystkich czasów, nie tylko filozofów, lecz także twórców religii i nawet publicystów (Walter Lippmann), teksty są połączone krótkimi objaśniającymi komentarzami i zostały ułożone w trzy działy: The Search for Understanding (filozofia i życie, zagadnienia metafizyczne i poznawcze), Ethics (historia, kierunki, zagadnienia), Practical Philosophy (mądrość życiowa). W zakończeniu podano noty biograficzne, wskazówki do lektury oraz indeks rzeczowy.

Gardiner (Patrick) (ed.), Theories of History. The Free Press, Glencoe Illinois (The Free Press Textbooks in Philosophy), 1959. s. IX + 549, cena 8,50 dol. Niniejsza antologia, podobnie jak inne tego rodzaju wydawnictwa (zob. Ruch Fil. XIX s. 289b), jest przejawem rosnącego zainteresowania teorią nauk historycznych we współczesnej filozofii. Książka składa się z dwóch części, każda z nich ma poddziały. I a) The Interpretation of the Historical Process obejmuje wypisy z klasycznych i współczesnych pisarzy, twórców systemów historiozoficznych: Vico, Kant, Herder, Hegel, Comte, Buckle, Marks, Spengler, Toynbee. b) The Nature of Historical Knowledge zawiera wyjątki z Diltheya, Crocego, Mannheim'a i Collingwooda. W części drugiej przytacza się tylko dzieła współczesne, ze szczególnym uwzględnieniem analitycznego podejścia do zagadnień historycznych a) Critiques of Classical Theories od History (Popper, Russell, Walsh, Berlin, dyskusja Geyl-Toynbee); b) Explanation and Laws (Hempel, White, Nagel, Gallie, Dray, Donagan, Frankel, Scriven) c) History and the

Social Sciences (Mandelbaum, Gellner, Watkins). Do każdej części wydawca dodał wstęp, noty biograficzne i obszerna bibliografię.

Max Born, Physics in My Generation. A selection of papers. (London 1956, Pergamon Press s. VIII+232, price 6,50 doll). Wybór popularnych pism profesora Born'a pisanych w ciągu 30 lat (1921—1951) ma zilustrować zmiany stosunku autora do niektórych podstawowych pojęć naukowych. W roku 1921 autor wierzył jeszcze, że nauka dostarcza obiektywnej wiedzy o świecie rządzonym przez deterministyczne prawa, a jednoznaczny język naukowy jest krokiem do lepszego zrozumienia się ludzi nawzajem. Po trzydziestu latach swej działalności Born — jak powiada w przedmowie — nie wierzył już w nic z tych rzeczy „Granica pomiędzy przedmiotem a podmiotem została zamazana, deterministyczne prawa zastąpione statystycznymi i chociaż fizycy rozumieli się nawzajem dość dobrze ponad wszelkimi narodowymi granicami, nie przyczynili się wcale do lepszego zrozumienia narodów, lecz pomogli w wynalezieniu i zastosowaniu najstraszliwszych broni niszczących”. — Artykuły zostały ułożone w porządku chronologicznym, a oto ich spis: Introduction to Einstein's Theory of Relativity (1921); Physical Aspects of Quantum Mechanics; On the Significance of Collision Processes in the Understanding of Quantum Mechanics; On the Meaning of Physical Theories; Some Philosophical Aspects of Modern Physics; Cause, Purpose, and Economy in Natural Laws; Einstein's Statistical Theories; Physics and Metaphysics; Physics in the Last Fifty Years; The Conceptual Situation in Physics and the Prospects of its Future Development; The Interpretation of Quantum Mechanics; Physical Reality; Is Classical Mechanics in Fact Deterministic?; Astronomical Recollections; Statistical Interpretation of Quantum Mechanics; Physics and Relativity; Development and Essence of the Atomic Age; A New Year's Message; From the Postscript to The Restless Universe (1951).

Publikacje zbiorowe

Roman Ingarden, Spór o istnienie świata, tom I. wyd. drugie, PWN Warszawa, 1960, s. 474, cena w opr. 80 zł;

czwarty kolejny tom wydania zbiorowego „Roman Ingarden — Dzieła filozoficzne” (zob. Ruch Filoz. XIX, s. 290 b). Pierwsze wydanie obu tomów ukazało się w latach 1947/48 nakładem Polskiej Akademii Umiejętności (zob. Ruch Filoz., XVI, s. 3 i XVII, s. 8). Tekst pierwotny został przez autora przejrzany i przygotowany do nowego wydania. Podział na tomy został zmieniony; obecny tom pierwszy zawiera także część dawnego tomu drugiego. Tom drugi jest w druku.

Malebranche, Oeuvres complètes. Paris, Librairie philosophique J. Vrin, Bibliothèque des textes philosophiques. Pomnikowe wydawnictwo krytyczne ma objąć w 20 tomach wszystkie pisma filozofa, łącznie z trzema tomami korespondencji, dokumentów biograficznych i bibliografii. Każdy tom będzie zawierał studium wstępne, dotyczące okoliczności powstania i wydań poszczególnych utworów oraz szczegółowe indeksy. Wydanie jest oparte na zachowanych rękopisach oraz na tekstach ostatnich wydań przejrzanych przez autora, z uwzględnieniem wariantów z innych wydań. Wydawnictwo jest subwencjonowane przez fundusz Recherche Scientifique. Ukazały się dotychczas cztery tomy, mianowicie, V, X, XV i XVI (zob. Ruch Fil. XIX s. 96a, XX, s. 218b). *Traité de la Nature et de la Grace* zostało wydane w dwóch redakcjach opracowanych przez Ginette Dreyfus, mianowicie na podstawie wydania z r. 1712 jako tom V (1958, s. LVII + 227) oraz poza wydaniem zbiorowym na podstawie wydania pierwotnego z r. 1680 (zob. Ruch Fil. XIX, s. 264a).

C. I. Gerhardt, Die philosophischen Schriften von Gottfried Wilhelm Leibniz, Hildesheim Georg Olms Verlagsbuchhandlung, 1960, tom I (s. 427) i II (s. 430), cena każdego tomu 74 DM. Dwa pierwsze tomy podstawowego siedmiotomowego wydania pism filozoficznych Leibniza w opracowaniu C. I. Gerhardta (Berlin 1875—1890) ukazały się ponownie w redakcji fototypicznej, niezwykle starannej; zawierają one korespondencję z następującymi osobistościami: J. Thomasius (z lat 1663—1672), ks. Braunschweig-Lüneburg, A. Arnaud, Th. Hobbes (1670—1673), O. Guericke (1671—1672), Spinoza i Oldenburg (1671—1677), Conring (1670—1678), Eckhard i Molanus (1677—1679), Malebranche (1674—1711), Foucher (1676—1695), hr. Hessen-Rheinfels i Arnaud (1686—1690), de Bolder

(1698—1706), Des Bosses (1706—1716), Nicaise (1692—1701). Tomy dalsze są zapowiedziane (zob. Ruch Filoz. XX, s. 228b).

Richard Höningwald, Analysen und Probleme, Stuttgart, W. Kohlhammer Verlag, 1959, s. 269, 21 DM (Schriften aus dem Nachlass, hsg. von Gerd Wolandt, Bd. II). Tom niniejszy, wydany jako drugi z kolei przez Höningwald-Archiv (zob. Ruch Filoz. XVIII, s. 276a, b, 235a) obejmuje 16 rozpraw i ma jako temat podstawowy problematykę filozoficzną w jej historycznych powiązaniach.

Wydawnictwa seryjne

Biblioteka Klasyków Filozofii (zob. Ruch Filoz. XX, s. 233a — należy poprawić podany tam numer pozycji 59 na 58) wydała jako kolejne pozycje w dalszym ciągu: 59. **René Descartes, Zasady filozofii**, przełożyła, słowem od tłumacza i przypisami opatrzyła Izydora Dąbska, PWN Warszawa 1960, s. XII + 423, 40 zł; 60. **Jan Jonston, O stałości natury**, przełożyła Maria Stokowska, wstępem opatrzył Stefan Ziemiński, PWN Warszawa 1960, s. XXII + 204, 25 zł; 61. **Marcus Tullius Cicero, O Państwie, O prawach, O powinnościach. O enotach**, przełożył Wiktor Kornatowski, komentarzem opatrzył Kazimierz Leśniak, PWN Warszawa 1960, s. 599, 44 zł; 62. **Platon, Prawa**, przełożyła i opracowała Maria Maykowska, PWN Warszawa 1960, s. XXVII + 630, 54 zł; 63. **Mikołaj Czernyszewski, Pisma filozoficzne**, przełożyli Wiera Bieńkowska i Kazimierz Bieżyński, wstępem i przypisami opatrzył Andrzej Walicki, PWN Warszawa 1961, I/II, s. LI + 500 + 478, 85 zł; 64. **Spinoza, Listy**, przełożył, wstępem i komentarzem opatrzył Leszek Kołakowski, PWN Warszawa 1961, s. XLIX + 386, 45 zł.

Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Filozofia — z. 1, 1960 (s. 128, cena 22 zł) zawiera dwie prace doktorskie: L. Gumański, Logika klasyczna a założenia egzystencjalne; H. Moese, Typy dzieł upowszechniających logikę — rozważania z pogranicza teorii nauki i dydaktyki.

La métaphysique et l'ouverture à l'expérience, Seconds Entretiens de Rome, publiés sous la direction de Ferdinand Gonseth. Paris, Presses Universi-

taires de France, 1960, s. 291, 12 NF. Wydany obecnie tom jest drugim z kolei (poprzedni Philosophie néo-scholastique et philosophie ouverte, PUF, 1954) sprawozdaniem z obrad Centre de Comparaison et de Synthèse w Rzymie, 1958 r.; miały one za przedmiot związku między naukami przyrodniczymi a filozofią, w myśl zasad tzw. filozofii otwartej, której organem jest kwartalnik Dialectica, redagowany przez prof. Gonsetha.

Die Schule des Aristoteles (zob. Ruch Fil. XVIII, s. 262a, XX, s. 219b) — wydawnictwo to zostało zamknięte przez dotychczasowego wydawcę szwajcarskiego (Fritz Wehrli) tomem X (Kritolaos). Dalszy jego ciąg ma być podjęty przez P. Moreaux, wydawcę katalogu manuskryptów pism Arystotelesa.

Sovietica. Publications and Monographs of the Institute of East-European Studies, University of Fribourg, Switzerland, ed. by I. M. Bocheński, D. Reidel Publishing Comp. Dordrecht Holland. W serii tej ukazały się następujące pozycje: **Bibliographie der sowjetischen Philosophie I**, Die Woprosy Filozofii 1947—1956. 1959, s. VIII + 72, cena DM 13,60 (ok. 1000 pozycji blisko 800 autorów). II, Bücher 1947—1956, Bücher und Aufsätze 1957—1958. Namenverzeichnis 1946—1958. 1959, s. IV + 109, cena DM 17,50 (wyzyskany materiał bibliograficzny z czasopism Woprosy Filozofii oraz Filozofskie Nauki). **I. M. Bocheński, Die dogmatischen Grundlagen der sowjetischen Philosophie. Stand 1958** — Zusammenfassung der Osnowy Marksistskoj Filozofii mit Register. 1959, s. XII + 84, cena DM 13,95. **Das Widerspruchsprinzip in der neueren sowjetischen Philosophie.** Die Moskauer Tagung zur Frage der dialektischen Widersprüche 21—26. IV. 1958. Texte, ausgewählt, übersetzt und eingeleitet von N. Lobkowitz. 1960, s. VI + 90, cena DM 15,95 (m. in. referat A. Kolmana). **Studies in Soviet Thought, Part I**, ed. by I. M. Bocheński and Th. J. Blakeley. 1961, s. 150, cena 4,65 dol. (12 referatów na temat różnych zagadnień filozoficznych w ZSRR). W dziale monografii: **S. Müller-Markus, Einstein und die Sowjetphilosophie, Krisis einer Lehre.** Bd. I. Die spezielle Relativitätstheorie, 1960, s. XVI + 481, cena DM 48. Bd. II. Allgemeine Relativitätstheorie 1962, ok. 240 s. cena ok. 32,50 DM (w przygotowaniu). **Th. J. Blakeley, Soviet Scholasticism**, 1961, s. 180, cena 5,25 dol. (studium o założeniach

i metodach filozofii marksistowskiej). **N. Lobkowitz, Marxismus-Leninismus in der CSR**, 1961, ok. 290 s. cena ok. 37,50 DM (w przygotowaniu). **Z. Jordan, Philosophy and Ideology. The Development of Philosophy and Marxism-Leninism in Poland since the Second World War**, 1961, ok. 600 s., cena ok. 15,25 dol. (w przygotowaniu). **J. Planty-Bonjour, Etudes d'ontologie soviétique** (w przygotowaniu).

Erfahrung und Denken, w serii tej (zob. Ruch Filoz. XIX, s. 295a) ukazały się kolejne tomy: 5. **Victor Gorgé, Philosophie und Physik** (Die Wandlung zur heutigen erkenntnistheoretischen Grundhaltung in der Physik) z przedm. prof. A. Mercier, Duncker u. Humblot, Berlin,-München 1960, s. 137, DM 13,60.— 6. **Carl August Emge, Philosophie der Rechtswissenschaft.** 1961, s. 341, DM 33,60.

Quellen und Studien zur Geschichte der Philosophie, w nowej serii wydawniczej, której redaktorem jest prof. Paul Wilpert z Kolonii, a wydawcą firma Walter de Gruyter u. Co — Berlin W 30, ukazał się jako nr 1 tom: **Procli Diadochi Tria Opuscula** (De Providentia, Libertate, Malo), latine Guilelmo de Moerbeke vertente et graece ex Isaacii Sebastocratis aliorumque scriptis collecta, ed. H. Boese, 1960. s. XXXI + 343. Cena w opr. 78 DM.

Phänomenologisch-psychologische Forschungen, herausgeg. von C. F. Graumann (Bonn) und J. Linschoten (Utrecht), nowa seria wydawnicza w nakładzie firmy Walter de Gruyter u. Co, Berlin W 30, ma objąć monografię z dziedziny podstaw psychologii. Dotychczas ukazały się lub są zapowiedziane: **Aron Gurwitsch, Die Organisation des Bewusstseins** (przekład z francuskiego), 1960, ok. 320 stron, cena w opr. ok. 34 DM. **Carl Friedrich Graumann, Grundlagen einer Phänomenologie und Psychologie der Perspektivität**, 1960, s. VIII + 194, cena w opr. 24 DM. **Johannes Linschoten, Die Psychologie von William James** (przekład z holenderskiego), 1961, s. ok. 320, cena w opr. ok. 34 DM.

Forschungsstelle für die Psychologie des politischen Lebens, którą kieruje prof. Paul Feldkeller, socjopsycholog, (Das unpersönliche Denken, zob. Ruch Filoz. XVII, s. 267b) wydaje kilkustronicowe biuletyny (Verlag Philosophie und Leben Berlin-Buckow I, Bühler-Weg 7),

analizujące różne zjawiska psychologii społecznej. Nie posługuje się ona metodą ankiet i kwestionariuszy, natomiast opiera się na obserwacji podświadomych reakcji masowych, objawiających się w zachowaniu się pasażerów komunikacji, czytelników gazet, uczestników zebrań, demonstracji lub zbiegowisk, a także w sposobie bycia i ubierania się; reakcje te są mierzone, ustalone statystycznie, systematycznie analizowane, z uwzględnieniem różnic wieku, płci, przynależności klasowej i zawodowej, religii, typu psychicznego. W analizie brane są pod uwagę wyniki badań laboratoryjnych, mających za przedmiot statystykę skojarzeń, zasób przedstawiń i przebieg procesów myślowych. Dąży się do typologii politycznej jednostek i charakterystyki „ducha politycznego” w postaci zespołu elementów treściowych opinii publicznej, panującej w danym środowisku. Ostatnio ukazały się (bez daty) biuletyny nr 11 „Über Vorurteile” oraz nr 12 „Magie und Politik”.

The Philosophy of C. D. Broad. Edited by Paul Arthur Schilpp (The Library of Living Philosophers) New York Tudor Publishing Company, 1960. Stron XII + 866, cena 10,50 dol. Jest to nowy tom serii, liczącej już kilkanaście pozycji (zob. Ruch Fil. XIX, s. 295b) i składa się jak poprzednie z szeregu rozpraw analitycznych i krytycznych różnych autorów (B. Blandshard, C. J. Ducasse, W. Frankena, R. M. Haré, I. Hedenius, W. C. Kneale, S. Korner, K. Marc-Wogau, H. H. Price, L. J. Russel, W. T. Stace, C. H. Von Wright), poprzedzonych autobiografią naukową Broada i zamkniętych jego repliką.

Synthese Library. A Series of Monographs on the Recent Development of Symbolic Logic, Significs, Sociology of Language, Sociology of Science and of Knowledge, Statistics of Language and Related Fields. Ed. by B. H. Kazemier, D. Vuysje. D. Reidel Publishing Company, Dordrecht Holland. W serii tej ukazały się następujące książki: **I. M. Bocheński, A Precis of Mathematical Logic**, transl. from the French and German editions by Otto Bird, 1959, s. X + 100, cena 3,75 dol. (przekład podręcznika, który po raz pierwszy został wydany w r. 1949, zob. Ruch Fil., XIX, s. 290a); **P.L.R. Guiraud, Problèmes et Méthodes de la Statistique Linguistique**, 1960, s. VIII + 146, cena 3,75 dol. (Treść: Table de Matières — 1. Le bilan de la

statistique linguistique. 2. Postulats et limites de la méthode. 3. Les problèmes de la statistique linguistique. 4. L'analyse statistique (la description). 5. L'analyse statistique (L'interprétation). 6. Langage et information. 7. L'équation d'Estoup-Zipf et le substrat informationnel de la verbalisation. 8. L'équation d'Estoup-Zipf et les caractères du vocabulaire. 9. Structure diacritique et structure statistique des systèmes phonologiques. 10. Emprunts et équilibre phonologique. 11. L'évolution du style de Rimbaud et la chronologie des 'Illuminations'. 12. La structure phonétique du vers). **Proceedings of the Colloquium The Concept and the Role of the Model in Mathematics and Natural and Social Sciences**, sponsored by the Division of Philosophy of Sciences of the International Union of History and Philosophy of Sciences organised by Hans Freudenthal at Utrecht, Netherlands, January 1960. 1961. s. VI + 198, cena 5,60 dol. (Treść: Leo Apostel, Towards the Formal Study of Models in the Non-formal Sciences. Richard C. Atkinson, The Use of Models in Experimental Psychology. E. W. Beth, Semantics of Physical Theories. Jean-Louis Destouches, Sur la notion de modèle en microphysique. Robert Feys, Modèles à variables de différentes sortes pour les logiques modales M'' ou S_5 . R. Fraïssé, Les modèles et l'algèbre logique. Hans Freudenthal, Models in Applied Probability. G. Frey, Symbolische und ikonische Modelle. H. J. Groenewold, The Model in Physics. Andrzej Grzegorzczak, Axiomatization of Geometry without Points. Marcel Guillaume, Certains aspects syntactiques d'une notion de modèle, relativisation d'une fonction logique de choix. A. Kuipers, Model and Insight. J. J. Mulckhuyse, Molecules and Models. Pham Xuan Yem, Modèle d'interaction entre corpuscules en théorie fonctionnelle. J. F. Staal, Formal Structures in Indian Logic. Patrick Suppes, A Comparison of the Meaning and Uses of Models in Mathematics and the Empirical Sciences. J. B. Ubbink, Model, Description and Knowledge). **E. W. Beth, Formal Methods.** An Introduction to Symbolic Logic and to the Study of Effective Operations in Arithmetic and Logic. 1961, s. 170, cena 5,75 dol. (Treść: Contents — 1. Purely Implication Logic. 2. Full Sentential Logic. 3. Theory of Quantification, Equality, and Functionality. 4. Completeness

of Elementary Logic. 5. The Formalization of Arithmetic nad its Limitations. 6. The Theory of Definition. 7. On Machines which prove Theorems. Appendix: Supplementary Explanations. List of Schemata and Axioms. Bibliography. Index of Authors and Subjects). W przygotowaniu: E. W. Beth, *Mathematical Thought*; Paul Lorenz, *Formal Logic*; Gerrit Mannoury, *Selections from his Work* (zob. *Ruch Filoz.* XVIII, s. 128b).

American Lectures in Philosophy, wydawnictwo seryjne, którego redaktorem jest prof. Marvin Farber, a firmą nakładową Charles C. Thomas, Publ. Springfield Illinois, obejmuje dotychczas następujące pozycje: **Marvin Farber, Naturalism and Subjectivism** (1959, s. 400, dol. 9,50), **Abraham Edel and May Edel, Anthropology and Ethics** (1959, s. 256, dol. 5,50), **Mario Bunge, Metascientific Queries** (1959, s. 328, dol. 6,75), **Marvin K. Opler, Culture, Psychiatry and Human Values, the Methods and Values of a Social Psychiatry** (1956, s. 260, dol. 6,00) **Lewis S. Feuer, Psychoanalysis and Ethics** (1955, s. 144, dol. 4,00), **August Cornu, The Origins of Marxian Thought** (1957, s. 144, dol. 3,75), **A. Cornelius Benjamin, Operationism** (1955, s. 168, dol. 4,00), **V. J. McGill, Emotions and Reason** (1954, s. 144, dol. 3,25), **J. H. van den Berg, The Phenomenological Approach to Psychiatry**, an Introduction to Recent Phenomenological Psychopathology (1955, s. 128, dol. 3,00), **Victor F. Lenzen, Causality in Natural Science** (1954, s. 128, dol. 3,00).

Wydawnictwa ciągłe i czasopisma

Ameryka, czasopismo wydawane przez Rząd Stanów Zjednoczonych A. P. dla czytelników w Polsce, zawiera w nrze 26 z r.b. artykuł informacyjny prof. Sidney Hook'a „Współczesna filozofia amerykańska”, uzupełniony (osobno) charakterystyką umysłowości autora oraz wypowiedziami dziesięciu profesorów filozofii na temat „Moje filozoficzne credo”; wypowiedzi są opatrzone podobiznami i krótkimi informacjami personalnymi.

Sowjetwissenschaft, Gesellschaftswissenschaftliche Beiträge, miesięcznik wydawany przez Towarzystwo przyjaźni niemiecko-radzieckiej (Verlag Kultur und Fortschritt, Berlin W 8, Taubestr. 10, prenumerata mies. 1,80 DM)

publikuje prace na tematy aktualne z naukowych czasopism radzieckich w niemieckich przekładach z zakresu filozofii, ekonomii, historii współczesnej i prawa.

Justice dans le Monde, kwartalnik międzynarodowy mający za przedmiot studium sprawiedliwości społecznej w zasięgu międzynarodowym, został założony przez Centre d'Etudes de la Justice Sociale Internationale w Uniwersytecie Louvain. Program czasopisma opiera się na założeniu, że każdy człowiek ma prawo do życia w warunkach prawdziwie ludzkich i że obowiązkiem jest współpraca wszystkich dla stworzenia takich warunków życia w całym świecie. Droga normalną dla osiągnięcia tego celu jest wypracowanie odpowiednich norm ustawowych, lecz obowiązujące obecnie ustawodawstwo międzynarodowe jest dalekie od stanu dojrzałości, a przyczynę tego stanu rzeczy należy upatrywać w fakcie, iż wiedza dotycząca pojęcia sprawiedliwości międzynarodowej poczyniła małe postępy od czasów Franciszka de Vitoria przed trzema i Hugona Grotiusa przed czterema wiekami. Prenumerata roczna 300 fr. b. lub 6 dol.

Od stycznia 1961 zaczęły wychodzić dwa nowe czasopisma filozoficzne:

Méditations, organ grupy młodych myślicieli, którzy „uświadomili sobie, że epokę współczesną charakteryzuje negacja dawnych wartości”. Programowym zamierzeniem jest „odkryć wspólną prawdę w naszych językach zgodnie z ich własnościami i aktualnością”. Zeszyt pierwszy ma jako temat ogólny „Structures et événements” i poświęcony jest estetyce. Firmą nakładową są Editions de Minuit w Paryżu.

International Philosophical Quarterly (Fordham University, New York i Berchmans Philosophicum Heverlee-Louvain) ma za cel popieranie wymiany myśli między filozofami amerykańskimi i europejskimi oraz informowanie o filozofii zachodniej czytelników azjatyckich.

Bibliografie, leksykony

Baudry (Léon), Lexique philosophique de Guillaume d'Ockham Étude des notions fondamentales. P. Lethielleux 1958, s. 308, 20 NF. Książka została wydana z zasiłkiem państwowego funduszu de la Recherche Scientifique i jest nie tylko

słownikiem, podającym w uporządkowaniu logicznym znaczenia terminów, lecz wskazuje także problemy z nimi związane, rozwiązania dyskutowane przez Ockhama, interpretacje i komentarze oraz bibliografię.

Wykłady, odczyty, referaty

„Filozofia a życie”, cykl wykładów, został zorganizowany przez Oddział Warszawski Polskiego Towarzystwa Filozoficznego w pierwszym kwartale 1961. Wykłady odbywały się w Sali Kolumnowej Wydziału Filozoficznego UW:

9. I. B. Suchodolski — Filozofia a człowiek; 16. I. R. Suszko — Filozofia jako nauka o nauce; 23. I. L. Kolałowski — Filozofia jako pogląd na świat; 30. I. J. Legowicz — Pesymizm i optymizm w dziejach filozofii; 6. II. A. Schaff — Człowiek i jego perspektywa historyczna; 13. II. W. Tarkiewicz — O szczęściu; 20. II. I. Pawłowska — Oceny i normy; 27. II. T. Czeżowski — Sens i wartość życia; 30. III. T. Kotarbiński — Sprawność działania.

Wydział Filozoficzny Towarzystwa Naukowego KUL: 25. II. 60. St. Adamczyk — Krytyka ludzkiego poznania; 11. III. 60. St. Swieżawski — Filozofia średniowieczna w oczach Hegla; 9. IV. 60. J. Pogonowski — Nirwana; 4. V. 60. St. Kamiński — Metodologiczne typy nauk według św. Tomasza z Akwinu; 27. V. 60. I. Dąbaska — Model i jego rola w naukach empirycznych; 29. XI. 60. St. Kamiński — Rola dedukcji w metafizyce tomistycznej; 15. XII. 60. A. Stępień — Ocena metodologiczna analizy istnienia u R. Ingardena; 21. III. 61. Koncepcja podręcznika „Kosmologia”. 21. II. 61. J. Majkowski — Psychologia przeżycia religijnego; 21. III. 61. A. Krąpiec i St. Kamiński — Z teorii i metodologii metafizyki; 15. IV. 61. J. Pogonowski — Psychizm w świetle ujęć filozofii hinduskiej; 2. V. 61. A. Krąpiec — Teoria bytu (Charakterystyczne cechy systemów Arystotelesa i św. Tomasza).

XXIII-ème Semaine de Synthèse, 24. V—2. VI. 61, zorganizowana przez Centre International de Synthèse w Paryżu (zob. Ruch Filoz. XIX, s. 302b oraz XX, s. 117a), miała za temat „L'Art et

la Psychologie des Peuples, étude socio-historique”, z założeniem dotarcia — poprzez analizę dzieł sztuki z wszelkich kręgów kulturowych, od czasów prehistorycznych począwszy — do podstaw psychologicznych i społecznych twórczości artystycznej, w jej genezie, przekształcaniach i różnorodnych powiązaniach funkcjonalnych. Program obejmował 16 wykładów m. in.: R. Huyghe — Des images aux idées; parallélisme de L'Art et de la Pensée; A. Leroi-Gourhan — L'Art et la Pensée paléolithiques; J. Filliozat — Les motivations des artistes du Monde indien; N. Vandier - Nicolas — Peinture et vie sociale, l'Art des lettrés fonctionnaires dans la Chine des Song; F. Chamoux — L'Art grec, un art à la mesure de l'Homme; A. Frolov — Climat et principaux aspects de l'Art byzantin; L. Grodecki — L'idéal spirituel et les formes d'Art au XIIIe siècle en France; B. Dorival — Problèmes de l'Art au XXe siècle.

Organizacje

Polskie Towarzystwo Filozoficzne, Uchwalone przez Walne Zgromadzenie 18. II. 1961 r. i zatwierdzone przez Władzę administracyjną statutu (zob. Ruch Filoz. XX, s. 238b i n.) zawierają jako punkt najważniejszy postanowienie dotyczące tworzenia kół lokalnych przy oddziałach: Zarząd oddziału może za zgodą Zarządu Głównego powoływać koła w małych ośrodkach życia filozoficznego (gdzie nie ma co najmniej 10 osób, które by mogły założyć oddział). Koło musi liczyć co najmniej 5 członków, przedmiotem jego działalności jest organizowanie miejscowych zebrań naukowych. Pracami Koła kieruje przewodniczący, zapraszany na rok przez zarząd oddziału. Zmianą statutu natury formalnej jest przedłużenie kadencji zarządów oddziałowych z jednego roku na trzy lata, tj. na okres trwania kadencji Zarządu Głównego. Nadto zniesiono postanowienie poprzednio obowiązujące, według którego przewodniczący Zarządu Głównego, jego zastępca, sekretarz i skarbnik winni mieć miejsce stałego zamieszkania w Warszawie.

Sekcja Estetyki Polskiego Towarzystwa Filozoficznego ukonstytuowała się na posiedzeniu inauguracyjnym w Warszawie

16 czerwca 1961 r. Po referacie prof. Władysława Tatarkiewicza „O ekspresji estetycznej” wybrano zarząd Sekcji w następującym składzie: Przewodniczący R. Ingarden, członkowie H. Elzenberg, S. Morawski, W. Tatarkiewicz, M. Wallis; zastępcy J. Gałęcki, M. Gołaszewska. Zarząd wybrany będzie miał siedzibę w Krakowie. Do Sekcji przystąpiło około 50 członków.

Instytut Filozofii i Socjologii PAN (zob. Ruch Filoz. XVIII, s. 113b i n.) działa w następujących kierunkach:

a) Zakład Historii Filozofii Nowożytnej i myśli Społecznej (kier. B. Baczek) dzieli się na dwa zespoły badawcze, z których jeden zajmuje się problemami myśli religijnej w epoce Reformacji i Kontreformacji (ze szczególnym uwzględnieniem polskiego arianizmu), drugi zaś przemianami strukturalnymi doktryn filozoficzno-społecznych w środowiskach społecznych europejskich XVIII i XIX w. Podjęto nadto pracę nad słownikiem filozofii w Polsce o charakterze biograficznym. Inwentaryzuje się nowożytnie rękopisy filozoficzne w polskich bibliotekach i archiwach. Organem Zakładu jest „Archiwum filozofii i myśli społecznej” (dotychczas sześć tomów). Pracownicy Zakładu referują swoje prace na okresowych zebraniach naukowych.

b) Zakład Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej (kier. J. Legowicz) prowadzi rejestrację i opracowanie średniowiecznych rękopisów filozoficznych w polskich bibliotekach, zbieranie materiałów polskich do wydawnictwa międzynarodowego *Aristoteles Latinus*, prace nad indeksem do *Metryki* studentów krakowskich XV w., słownikiem polskich autorów i słownikiem terminów filozoficznych w Średniowieczu. Postępy prac są referowane na stałych zebraniach naukowych w Zakładzie. Organami Zakładu są „*Studia Mediewistyczne*” i „*Mediaevalia Philosophica Polonorum*” (dotychczas 8 numerów).

c) Zakład Logiki (kier. K. Ajdukiewicz) wraz z Pracownią Logiki we Wrocławiu obejmuje grupy tematyczne semantyki logicznej, logiki indukcji, metodologii nauk przyrodniczych, logiki formalnej, historii logiki oraz zespół rejestracji i systematyki błędów logicznych. W ramach Zakładu są czynne trzy seminaria naukowe: warszawskie (K. Ajdukiewicz), na którym pracownicy Zakładu referują wyniki własnych badań, wrocławskie (J. Ślupecki i M. Lutman-Kokoszyńska),

poświęcone podstawom teorii mnogości i poznańskie (S. Romahnowa), zajmujące się problematyką algebry. Grupy logiki formalnej i historii logiki odbywają okresowe zjazdy. Organem Zakładu jest wydawnictwo *Studia Logica* (dotychczas 10 tomów).

d) Zakład Teorii Kultury i Przemian Społecznych (kier. St. Ossowski) obejmuje dwa kierunki badań: problemy kształtowania się i dynamiki kultury współczesnej (prace zarówno na materiale ankietowym, jak i historyczno-prawnawcze) oraz analizy podstawowych zagadnień teorii i metodologii nauk społecznych. Prace współpracowników są referowane na zebraniach naukowych Zakładu.

e) Zakład badań socjologicznych (kier. J. Szczepański) pracuje w dwóch zespołach, warszawskim i łódzkim. W pierwszym w nich prace badawcze mają za przedmiot socjologię różnych zawodów i socjologię przemysłu, w drugim ponadto zagadnienia kultury masowej i zagadnienia rodziny.

f) Zakład Historii i Teorii Moralności (kier. M. Ossowska), obok prac historycznych rozwija badania z zakresu metodologii dyscyplin normatywnych, oraz z zakresu psychologii i socjologii moralności. Prace są referowane na zebraniach naukowych Zakładu.

g) Pracownia Materializmu Dialektycznego (kier. Cz. Nowiński), skupia swe badania wokół zagadnień dialektycznej teorii poznania w powiązaniu z problematyką psychologiczną i biologiczną. Jak w innych Zakładach prace są referowane na zebraniach naukowych.

h) Zespół Zagadnień Filozoficznych Nauk Przyrodniczych (kier. H. Eilstein) skupia się dokoła problematyki prawidłowości, przyczynowości i determinowania w naukach przyrodniczych. Zespół (złożony w znacznej części z uczestników spoza Warszawy) zbiera się dwa razy w miesiącu na dwudniowe sesje.

i) Zakład Bibliografii i Dokumentacji (kier. A. Kadler) opracowuje w dalszym ciągu Bibliografię filozofii polskiej (której wydano dotychczas dwa tomy).

j) Zakład Cybernetyki (kier. H. Greniewski) opracowuje następujące problemy: Cybernetyczne modele gospodarki centralnie planowanej, zwierzę syntetyczne ze stanem czuwania i stanem snu, wstępne prace nad przekładem maszynowym, aksjomatyzacja układów odosobnionych. W zakładzie jest prowadzone seminarium badawcze, działano także w kierunku popularyzacji cybernetyki.

Wydawnictwem Instytutu, kierowanym przez odrębny Komitet Redakcyjny, jest czasopismo „Studia Filozoficzne”.

Zjazdy

Konferencja poświęcona analizie pojęcia uzasadniania, zorganizowana przez Zakład Logiki PAN, odbyła się w Jabłonnej pod Warszawą 25. IV — 29. IV. 1961 r. z udziałem kilkudziesięciu uczestników. W czasie konferencji wygłoszono następujące referaty: R. Ingarden, O sprawie uzasadniania sądów (w znaczeniu logicznym); S. Romahnowa, Pewne pojęcie poprawnej inferencji i pragmatyczne pojęcie wynikania; Z. Ziemia, Postulat prawdziwości przesłanek a postulat uzasadnienia przesłanek; K. Szaniawski, Pragmatyczne uzasadnienie zawodnych sposobów wnioskowania; M. Lutman-Kokoszynska, O dwojakim rozumieniu uzasadniania drogą dedukcji; A. Grzegorzczak, Uzasadnianie aksjomatów w matematyce; M. Przełęcki, Zagadnienie uzasadniania przez bezpośrednie świadectwo doświadczenia; K. Ajdukiewicz, Intersubiektywność metody doświadczenia wobec subiektywności spostrzeżeń; J. Kotarbińska, Kontrowersja — dedukcjonizm, indukcjonizm; K. Ajdukiewicz, Ogólne uwagi o pojęciu uzasadnienia. Konferencja stanowiła przygotowanie do Międzynarodowego Kolokwium Metodologii Nauk, organizowanego przez Zakład Logiki PAN pod auspicjami i z pomocą Sekcji Logiki, Metodologii i Filozofii Nauk Międzynarodowej Unii Historii i Filozofii Nauk, które odbyło się w Warszawie 18—23 września 1961 r. na temat: Pojęcie uzasadniania twierdzeń i decyzji.

IX Zjazd Grupy logiki matematycznej Zakładu PAN odbył się we Wrocławiu 8—10. VI. 1961 r. z następującym programem: E. Bałuka, a) O sprawdzaniu tez wielowartościowych rachunków zdań, b) O definiowalności funkcyj rachunku zdań; A. Uziembło, a) O przekształceniach z jednością wieloznaczną, b) O przedstawialności funkcji logicznych przy pomocy uogólnionych wielomianów; J. Nowak, O pewnej logice czterowartościowej i jej zastosowaniach w teorii maszyn elektronicznych; L. Borkowski, Uwagi o implikacji material-

nej i ściślej; M. Lutman-Kokoszynska, Systemy logiczne z semantycznego punktu widzenia; Z. Kraszewski, Funkcje zdaniowe od trzech i więcej zmiennych; R. Suszko, Uwagi o pojęciu stałej logicznej; T. Batoğ, Fragmentaryczny system fonologii aksjomatycznej; J. Słupecki, Aksjomaty teorii algorytmów; L. Borkowski, O sprawdzaniu wyrażań logiki pozytywnej; Z. Kraszewski, Zmienne zdaniowe a funkcje zdaniowe; J. Słupecki, Uogólnienie twierdzenia Lindenbauta o nadsystemach zupełnych; W. Pogorzelski, Uwagi o pojęciu adekwatności.

IV Konferencja Grupy Tematycznej Historii Logiki (Zakład Logiki PAN) odbyła się w Krakowie 5—6 maja 1961 r., z następującym porządkiem obrad: I. Dąbbska, Nowa książka o paradoksie „Władcy”; R. Suszko, O logice tradycyjnej; S. Ziemiński, Niektóre zagadnienia logiczne w pracach Jakuba Górskiego; L. Regner, Natura i przedmiot logiki według Rękopisu Wojnickiego; I. Tarnowska, a) Inkunabuły i starodruki polskiej logiki średniowiecznej, b) O znaczeniu i potrzebie opracowania terminologicznych słowników dla logik poszczególnych epok; I. Orchel, O poglądach metodologicznych Sebastiana Petrycego z zakresu filozofii i medycyny; A. Korcik, O tzw. sylogizmach hipotetycznych u prekursorów średniowiecza i u logików bizantyńskich; W. Michałowksi, Stanowisko Galeososa wobec trybów sylogizmu hipotetycznego Chryzypa; S. Kamiński, a) Koncepcja „significatio” u Dunsza Szkota, b) Tendencje rozwojowe pojęcia nauki na podstawie podziałów nauk w Średniowieczu.

Doroczny Zjazd Naukowy Polskiego Towarzystwa Psychologicznego łącznie z Walnym Zgromadzeniem administracyjnym odbył się w Białymstoku 25 i 26 maja 1961 r. Tematem obrad zjazdu były sprawy związane z zadaniami psychologii w kryminalistyce. Program obejmował osiem referatów m. in.: A. Lewicki, Psychologiczna problematyka resocjalizacji w więzieniu; J. Sikorzanka, Refleksje psychologa w związku z pracą resocjalizacyjną nad więźniami; B. Waligóra, Problem rozeznania moralnego w praktyce sądowej i więziennej.

Konferencja poświęcona zagadnieniom logiki i metodologii nauk odbyła

się w Tomsku 21—26 maja 1960 r. i obejmowała ogółem 28 referatów, m. in.: P. W. Kopnina — Dialektyka jako logika; A. A. Furman — Metoda aksjomatyczna w fizyce; D. P. Gorski — Dialektyczno-materialistyczne i metafizyczne rozumienie problemu tożsamości; E. N. Rozenberg — Analogia i problemy modelowania; G. P. Szczedrowicki — O rozróżnianiu pojęć pochodnych w logice formalnej i przedmiotowej; G. M. Iwanow — O gnozyologicznej naturze źródeł historycznych; A. K. Suchotin — Problem kondensacji wiedzy; W. N. Sagatowski — Od przedstawienia do pojęcia; M. W. Asatryan — Prawa i warunki ich działania; W. N. Tipuchin — Niektóre problemy logicznej kategorii miary.

II Symposium Aristotelicum odbyło się w Louvain 24. VIII. — 1. IX. 1960 r. na temat Logika i metoda u Arystotelesa, z udziałem filologów i filozofów; zajmowano się zagadnieniem, w jakiej mierze w pismach przyrodniczych Arystotelesa znajdują zastosowanie zasady jego logiki. Poprzednie symposium miało miejsce w Oksfordzie w sierpniu 1957 r., z inicjatywy prof. Ingemara Düringa z Göteborga, a wyniki jego obrad zostały zawarte w publikacji: **Aristotle and Plato in the mid-fourth century**, Papers of the Symposium Aristotelicum held at Oxford in August 1957. Ed. by I. Düring and G. E. L. Owen (Studia Gothoburgensia, XI), 1960.

III Kongres międzynarodowy cybernetyki odbył się 11—15 marca 1961 r. w Namur staraniem Association Internationale de Cybernétique (13, rue Basse-Marcelle Namur, Belgique). Obrady plenarne dotyczyły aktualnych tematów ogólnych, nadto obradowały sekcje specjalne.

International Society for the History of Ideas, które wydaje czasopismo *Journal of the History of Ideas* zorganizowało kolokwium na temat: Indywidualizm od czasów Odrodzenia. Kolokwium odbyło się 31. VIII. — 3. IX. 1960 r. w Cambridge (Mass.) z udziałem 55 uczestników z 13 krajów. Wygłoszono m. in. referaty: Zagadnienia i metody historii idei (Philip P. Wiener), Indywidualizm od czasów Odrodzenia — rozwój, czy zanik? (P. Francastel), Określenie indywidualizmu (R. Polin).

Nauczanie

Konferencja na temat problemów wychowania moralnego, zorganizowana przez Towarzystwo Szkoły Świeckiej, odbyła się w Warszawie 17—18 maja 1961 r. W konferencji wzięli udział pedagodzy, filozofowie, psychologowie, socjologowie, lekarze, nauczyciele, przedstawiciele władz szkolnych, organizacji politycznych i zakładów pracy. Obrady zajął przewodniczący Zarządu Głównego Towarzystwa J. Ożga Michalski stwierdzając, że Towarzystwo przywiązuje szczególną wagę do wychowywania młodzieży w oparciu o zasady humanizmu socjalistycznego i pragnie zainicjować opracowanie jednolitego programu wychowawczego; konferencja ma stanowić pierwszy krok w kierunku stworzenia takiego programu, a zarazem podkreślić, że odpowiedzialność za wychowanie i postawę moralną młodzieży spoczywa nie tylko na rodzicach, szkole i organizacjach społecznych, lecz i na całym dorosłym społeczeństwie. Podstawą obrad był referat prof. Bogdana Suchodolskiego.

Konferencja wykładowców filozofii katolickiej odbyła się w Seminarium Duchownym w Łodzi 5—6 IV. 1961 r. na temat „Program i metoda nauczania filozofii w seminariach duchownych”. W konferencji uczestniczyło 73 profesorów wyższych zakładów teologicznych, reprezentujących Wydział Filozoficzny Akademii Teologii Katolickiej, Wydział Filozoficzny KUL oraz 37 seminariorów. W toku obrad wygłoszono 10 referatów: M. Kowalewski, Logika, metodologia i teoria poznania; A. Krąpiec, Metafizyka; B. Bejze, Teodycea; M. Jaworski, Filozofia religii; K. Kłóśak, Filozofia przyrody; B. Bednarczyk, Psychologia; A. Hofman, Nauki pomocnicze psychologii; J. Pacyna, Etyka indywidualna i społeczna; J. Lewicki, Historia filozofii; J. Iwanicki, Seminaria i ćwiczenia naukowe.

Kurs zagadnień etyki marksistowskiej dla wykładowców szkolenia partyjnego, zorganizowany przez Wydział Propagandy i Agitacji KC PZPR odbył się w Warszawie w maju i czerwcu 1961 r. Na kursie wygłoszono m. in. następujące wykłady: B. Suchodolski, Program wychowania moralnego w Polsce współczesnej; St. Ehrlich, Prawo a moral-

ność; St. Soldenhoff, Społeczno-ekonomiczne i polityczne przesłanki zmian postaw moralnych w naszym społeczeństwie po ustanowieniu władzy ludowej; M. Fritzhand, Miejsce etyki normatywnej w marksizmie; tenże, Problematyka celu i środków w etyce marksistowskiej; Cz. Czapo, Próby socjologicznej analizy warunków formowania się moralności w różnych środowiskach młodzieży. W kursie wzięło udział około 70 uczestników z całego kraju.

O studium filozoficznym w KUL pisze Antoni Stępień w notatce p.t. Środowisko filozoficzne KUL (Znak nr 82 s. 574).

Wiadomości osobiste

Prof. Adam Schaff, członek-korespondent PAN został wybrany przez Zgromadzenie Ogólne PAN 19 maja 1961 r. na członka rzeczyciwstego.

Dr Ludwik Borkowski otrzymał stopień naukowy docenta (w zakresie logiki) na mocy uchwały Rady Wydz. Mat. Fiz. i Ch. w Uniwersytecie Wrocławskim z dn. 25 czerwca 1960 r.

Dr Tadeusz Kubiński otrzymał stopień naukowy docenta (w zakresie logiki) na mocy uchwały Rady Wydz. Filozoficzno-Historycznego w Uniwersytecie Wrocławskim z dn. 26 października 1960.

Dr Jerzy Giedymin otrzymał stopień naukowy docenta (w zakresie logiki) na mocy uchwały Rady Wydz. Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Poznańskiego z dn. 17 listopada 1960 r.

Dr Jerzy Pele otrzymał stopień naukowy docenta (w zakresie filozofii ze szczególnym uwzględnieniem metodologii nauki o literaturze) na mocy uchwały Rady Naukowej Instytutu Filozofii i Socjologii PAN z dn. 17 lutego 1961 r.

Dr Kazimierz Pasenkiewicz otrzymał stopień naukowy docenta (w zakresie logiki) na mocy uchwały Rady Filozoficzno-Historycznego w Uniwersytecie Jagiellońskim z dn. 28 kwietnia 1961 roku.

Prof. Daniela Gromska i prof. Stefan Szuman przeszli na emeryturę z dniem 1 października 1960 r. wraz z innymi profesorami, którzy ukończyli 70 rok życia (zob. Ruch Filoz. XX, s. 125b).

Prezes PAN Prof. Tadeusz Kotarbiński obchodził 31 marca 1961 r. 75 rocznicę urodzin. Z tej okazji odbyło się posiedzenie Sekretariatu Naukowego PAN, na którym złożono mu gratulacje. Trybuna Ludu (nr 89 z 31. III.) zamieściła jego życiorys, a w *Expresie Wieczornym* (nr 78 z 1—3. IV.) ukazał się wywiad z prof. Ajdukiewiczem, zawierający charakterystykę osobowości solenizanta.

Prof. Władysław Tatarkiewicz ogłosił pierwszą swą pracę naukową w r. 1910, w roku ubiegłym przeto upłynęło od tego czasu lat pięćdziesiąt. Rocznice przypomniał Jerzy Narbutt w artykule „Nietypowy Jubileusz” (*Tygodnik Powszechny*, nr 14 z 2 kwietnia 1961 r.).

Prof. Adam Schaff bawił od lutego do początku maja 1960 r. w Stanach Zjednoczonych AP, gdzie odwiedził szereg uniwersytetów i innych instytucji, nawiązując bezpośrednie kontakty naukowe.

Konkursy i nagrody

Prof. Hans Kelsen, przebywający obecnie stale w Stanach Zjednoczonych AP, otrzymał od Accademia dei Lincei w Rzymie nagrodę Feltrinelli za rok 1960.

Varia

Henryk Elzenberg, Z *dzienników 1941—1960*; zamieszczony w miesięczniku „Znak”, nr 81 (marzec 1961 r.) str. 302—365 zbiór luźnych zapisek, myśli, fragmentów, podaje żywe, chwytane na gorąco przeżycia, związane ze zdarzeniami otaczającego świata lub lekturą. Oto niektóre wyjątki: (29. I. 1950 r.). W filozofii nie o to chodzi, żeby osiągnąć wynik określony i ostateczny; raczej o coś wręcz przeciwnego: żeby wbrew jednostronnemu naciskom, specyficznym dla każdej epoki, wszelkie rozsądne możliwości rozumienia świata pozostawić otwarte. Człowiek, by się nie udusić, potrzebuje tych na wszystkie strony wolnych perspektyw. Ci, którzy mówią: „patrzcie, jak nauki przyrodnicze daleko zaszły, a wy co?” — słabe

mają pojęcie o rzeczy. — (4. I*. 1960 r.). Nietzsche o uczonych: „Uczony nigdy nie może stać się filozofem (...) Filozof mianowicie, to nie tylko myśliciel, ale także rzeczyciel człowiek, a kiedyż to jakiś uczony stał się rzeczycielowym człowiekiem?” (Schopenhauer als Erzieher). Oczywiście dużo za mocno. Ale coś na tym jest; i ja nawet wiem, co. Ale nie powiem...

Adam Schaff, Sytuacja i aktualne zagadnienia polskiej filozofii. Artykuł, zamieszczony w miesięczniku „Nowe Drogi” (marzec 1961 r., nr 3/142, str. 67—82) analizuje stan i perspektywy rozwoju filozofii marksistowskiej w Polsce, rozpatrując trzy pytania: 1) Co się stało w dziedzinie filozofii w ostatnim dziesięcioleciu? 2) Dlaczego tak się stało? 3) Jakie wypływają stąd zadania? Powszechnie rozdział: Zmiany na froncie filozoficznym w ostatnim dziesięcioleciu. Próba analizy. Merytoryczny rozwój filozofii marksistowskiej w Polsce. Linie podziału i nowe zadania na froncie filozoficznym.

150 rocznica założenia Uniwersytetu w Berlinie była obchodzona w r. 1959. Z tej okazji ukazały się następujące wydawnictwa nakładem firmy Walter De Gruyter u. Co., Berlin W. 30: Gedenkschrift der Freien Universität Berlin zur 150. Wiederkehr des Gründungsjahres der Friedrich-Wilhelm Universität zu Berlin — Idee und Wirklichkeit einer Universität — Dokumente zur Geschichte der Friedrich - Wilhelms - Universität zu Berlin. In Zusammenarbeit mit Wolfgang Müller-Lauter und Michael Theunissen herausgeg. von Wilhelm Weischedel, 1960, str. XXXIV + 540, cena w opr. 24 DM oraz Gedenkschrift der Westdeutschen Rektoren-Konferenz und der Freien Universität Berlin zur 150. Wiederkehr des Gründungsjahres der Friedrich-Wilhelm-Universität zu Berlin — Studium Berolinense — Aufsätze und Beiträge zu Problemen der Wissenschaft und zur Geschichte der Friedrich - Wilhelms - Universität zu Berlin. Herausgeg. von Hans Leussing, Eduard Neumann und Georg Kotowski, 1960, str. XII + 930, cena 36 DM.

Wystawa w stulecie Rudolfa Steinera (1861—1925) została zorganizowana w Pa-

* Wydrukowano omyłkowo XI.

ryżu w marcu 1961 r. Steiner, syn austriackiego kolejarza, z wykształcenia inżynier, z powołania pisarz i organizator, za młodu współwydawca pism przyrodniczych Goethego, później (1912) głosił własną odmianę teozofii, nazwawszy ją antropozofią i stworzył dla niej ośrodek Goetheanum w Dornach koło Bazylei. Łączył poglądy mistyczne z bystrym darem obserwacyjnym przyrodnika, występował jako reformator w różnorodnych dziedzinach, tańca i dramatu, psychoterapii, naturalnego rolnictwa, opartego na „rytmie życia”, pedagogiki leczniczej dla dzieci upośledzonych, której metody okazały się najbardziej żywotne. Z licznych jego pism najważniejsze: Die Philosophie der Freiheit (1894), Goethes Weltanschauung (1897), Vom Menschenrätsel (1916), Mein Lebensgang (1925).

Association Internationale „La Maison d'Auguste Comte” w Paryżu (10, rue Monsieur-le-Prince, Paris 6-e) przygotowuje z pomocą Ecole pratique des hautes études wydanie kompletne korespondencji Comte'a z lat 1814—1857. Wydawcy zgromadzili ponad 1300 listów; według wskazówek pozostawionych przez samego Comte'a brakuje ich do kompletu jeszcze około 400, które należy odnaleźć.

Uniwersytet w Bolonii zorganizował 7—9. X. 1960 r. sesję naukową poświęconą działalności filozoficznej prof. Pantaleo Carabellese (1877—1948, zob. Ruch Filoz. XVII, s. 122a).

Societè Filosofica Calabrese w Reggio Cal. podjęła inicjatywę międzynarodowej dyskusji filozoficznej na temat naczelnej zasady etycznej, wydając książkę La collaboration philosophique (1958, zob. Ruch Fil. XIX, s. 118a, b) i rozsyłając inicjujące dyskusję listy do towarzystw filozoficznych w różnych krajach. Tezy Towarzystwa Kalabryjskiego zostały zreferowane przez prof. Kotarbińskiego na Walnym Zgromadzeniu Polskiego Towarzystwa Filozoficznego 13 lutego 1960 r. wyniki zaś dyskusji, która się rozwinęła, prof. Kotarbiński przekazał w liście Zarządowi Towarzystwa Kalabryjskiego. List ten w pełnym brzmieniu został wydrukowany w czasopiśmie wspomnianego Towarzystwa Ricerche Filosofiche, tom XXVIII (1960) s. 125—128 wraz z listem w tym samym przedmiocie prof. J. T. Clanchet z Barcelony. Inne listy,

otrzymane przez Towarzystwo Kalabryjskie, były drukowane w jego rocznikach XXVI (1958) s. 84—87 i XXVII (1959) s. 67—75.

Pomyłka czy złośliwość? W literackim dodatku londyńskiego *The Times* (*The Times Literary Supplement*) zamieszczono 21 kwietnia 1961 r. na naczelnym miejscu artykuł pt. „Analyst analysed” (Zanalizowany analityk). Niepodpisany autor artykułu zjadliwie zaatakował prof. Ayera, z okazji wydania jego inauguracyjnego wykładu w Uniwersytecie Oxfordzkim *Philosophy and Language* (Oxford University Press, 1960), zarzucając mu zły scholastycyzm i sprzeczności, „czujemy — dodaje — „że wikła się w schyłkowych rewizjach swych poglądów, starając się ukryć schyłek myśli pod misternymi splotami giętkiej prozy”. W tydzień później na łamach tegoż pisma pojawiła się w rubryce „Listy do wydawcy” krótka odpowiedź zaatakowanego, w której oxfordzki profesor w spokojnym tonie zwraca uwagę, iż podstawowy cytat z jego wykładu został w artykule zupełnie zniekształcony. „Ponieważ Pańska nieco ostra krytyka moich obecnych poglądów jest niemal całkowicie oparta na tym złym cytacie, Pańska pomyłka jest godna pożałowania. W gruncie rzeczy nie sądzę, by to był rodzaj pomyłki, którą mógłby popełnić bezstronny krytyk” — kończy prof. Ayer. Zaznaczyć należy, że *Times Literary Supplement* konsekwentnie zwalcza logiczny pozytywizm i oksfordzką filozofię lingwistyczną, żywiąc upodobanie do bardziej tradycyjnych metod filozofowania; recenzent nie zorientował się jednak tym razem, że wykład zawierał krytykę szkoły oksfordzkiej.

Myra Buttle, *The Bitches Brew or the Plot against Bertrand Russell*, London, G. A. Watts and Co, 1960, str. 88, cena 12/6. Zabawny zbiór parodii, mających za przedmiot filozofię Bertranda Russella; autorem, który ukrył się pod pseudonimem, stanowiącym anagram słów *My Rebuttal* (moja replika), jest rzekomo znany orientalista z Cambridge. Szereg poetów i pisarzy angielskich z różnych wieków oraz postaci mitologiczne opiewają cnoty i zasługi Russella, który oświadcza na końcu, że całkowicie z nimi się zgadza.

Nekrologia

Włodzimierz Szykarski, urodzony w Birzach 15 stycznia 1884 r., zmarł 20 sierpnia 1960 r. w Bonn jako emerytowany i honorowy profesor tamtejszego Uniwersytetu. Po ukończeniu gimnazjum w Mitawie odbywał studia uniwersyteckie w Moskwie, gdzie szczególny wpływ na jego dalszy rozwój filozoficzny wywarł profesor Łopatin. W r. 1914 został docentem Uniwersytetu w Dorpacie, a w r. 1917 nadzwyczajnym profesorem tamże. W r. 1919/20 wykładał w Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie, lecz następnie osiadł na Litwie, związany tam rodzinnie, i od r. 1924 był profesorem filologii klasycznej w Uniwersytecie w Kownie. Mimo zamkniętej granicy utrzymywał nadal żywe stosunki z polskimi filozofami i co roku bywał w Wilnie, a gdy w r. 1940 Uniwersytet kowieński został przeniesiony do Wilna, koledzy wileńscy doznali od niego wiele pomocy. W czasach kowieńskich zajął się postacią Gustawa Teichmüllera, dorpackiego nauczyciela Wincentego Lutosławskiego, źródłowe studia nad jego filozofią zbliżyły go do kół rodzinnych filozofa w Zachodnich Niemczech; gdy sam wskutek kolei wojennych znalazł się w tamtych stronach, został w r. 1946 zaproszony przez Uniwersytet w Bonn na stworzoną dla niego katedrę kultury umysłowej słowiańskiego Wschodu. Historyk filozofii o znakomitem przygotowaniu filologicznym interesował się przede wszystkim systemami filozoficznymi o zabarwieniu religijnym. W „Przełędzie Filozoficznym” ogłosił studia o paralelizmie monistycznym i o Spinozie (1924, 1927). Wgłębiał się w poglądy filozoficzno-religijne Mickiewicza i Słowackiego. Pod koniec życia podjął wielkie dzieło wydania niemieckiego przekładu wszystkich pism Włodzimierza Sołowiowa (1853—1900) w osmiu tomach, (zob. *Ruch Filoz.* XVII, s. 106a). Oprócz dużej liczby rozpraw i artykułów w różnych wydawnictwach ogłosił m. in.: *Sołowiows Philosophie der Alleinheit* (1935), *Adolf Dyroffs Jugendgeschichte mit einem Ausblick auf die Jahre seiner Reife und Vollendung* (1946), *Wladimir Sołowiow* (1950).

Artur Górski (Józef Artur Marian), urodzony 2 lipca 1870 r. w Krakowie, literat i publicysta, doktor praw, członek PPS od jej powstania w Krakowie, zmarł 7 grudnia 1959. W pismach swoich

zajmował się zagadnieniami filozofii kultury i literatury. Pierwszy w Polsce pisał o Kierkegaardzie w „Ateneum” (1901). Ogłosił m. in.: Monsalwat, rzecz o Adamie Mickiewiczu (1908). Ku czemu Polska szła (1918), Niepokój naszego czasu (1938). W rękopisach pozostawił książki: O ciągłości w kulturze, Filozofia kultury, Filozofia religii, O nadziei, Studia z pogranicza filozofii i literatury. (Zob. Piotr Grzegorzczak, Twórcy i badacze kultury zmarli w r. 1959: Znæk nr 82).

Maurice Merleau-Ponty, ur. w Rochefort-sur-Mer 14 marca 1908, profesor Collège de France, zmarł 4 maja 1961 r. Uczeń Husserla i fenomenolog, był związany koleżeństwem i przyjaźnią z Sartrem, co go zbliżało do egzystencjalizmu. Nieobcy zagadnieniom politycznym, zapatrywał lewicowych, w pismach swoich polemizował z filozofią marksistowską. Obdarzony dużym czarem osobistym, był jedną z najświetniejszych postaci świata intelektualnego współczesnej Francji. Ogłosił m. in.: Structure du comportement (1942), Phénoménologie de la perception (1945), Humanisme et Terreur (1947), Sens et non Sens (1948), Eloge de la philosophie (1953), Les aventures de la dialectique (1955), Signes (1961). Ostatnio przygotowywał książkę *Le Visible et l'Invisible*.

Carl Gustav Jung, ur. 26. VII. 1875 r. w Bazylei jako syn pastora, psychiatra i psycholog, długoletni profesor Uniwersytetu w Zurychu, zmarł w Zurychu 6. VI. 1961 r. Uczeń Freuda, doszedł następnie do własnej teorii psychoanalitycznej, różnej od teorii freudowskiej przede wszystkim pojęciem „kolektywnej podświadomości”, zaznaczającej się w poszczególnych psychikach obecnością „archetypów”, to jest odziedziczonych elementów strukturalnych, mających swe źródła w pierwotnych mitologiach. Teorię swą rozwijał w licznych dziełach niemieckich i francuskich. Działalności pisarskiej nie zaprzestał do ostatnich lat życia, wydając m. in.: *Aion*, *Untersuchungen zur Symbolgeschichte* (1951), *Versuch einer Darstellung der psychoanalytischen Theorie* (1954), *Les métamorphoses de l'âme et ses symboles* (1953), *Les problèmes de l'âme moderne* (1961). (W *Ruchu Filoz.* t. XVI, s. 69a została podana mylna wiadomość o śmierci Junga w Haifie w r. 1946).

Erwin Schrödinger, znakomity fizyk, ur. w Wiedniu 12. VIII. 1887, kolejno profesor w Berlinie, Oxfordzie i in.; od 1940 w Dublinie kierował założonym przez siebie Institute for Advanced Studies, w r. 1955 powrócił do Wiednia i tam zmarł 4 stycznia 1961 r. Twórca mechaniki falowej i laureat Nobla w r. 1933, zajmował się także zagadnieniami filozoficznymi, napisał m. in.: *Zur Kritik der naturwissenschaftlichen Erkenntnis* (1932), *What is Life* (1945), *Space-Time Structure* (1950), *Science and Humanism* (1951), *Nature and the Greeks* (1954), *Mind and Matter* (1958).

List do Redakcji

Prof. I. Dąbska nadesłała Redakcji następującą notatkę: W numerze 1—2 Tomu XX *Ruchu Filozoficznego* ukazała się recenzja mojej pracy o sceptycyzmie francuskim XVI-go i XVII-go wieku. Autor recenzji P. St. Katafias pracę moją ocenił bardzo życzliwie. Jeśli więc w sprawie tej recenzji głos zabieram, to czynię to dlatego, że w jednym jej ustępie Autor przypisuje mi stanowisko metodologiczne, którego w swej książce ani nie sformułowałam, ani nie założyłam, a które — co ważniejsze — wydaje mi się niesłuszne. Mianowicie przytoczywszy wiernie moją krytykę historyzoficznej koncepcji Brentany, w myśl której sceptycyzm miałby się zawsze pojawiać po okresie „szkół”, który znamionuje wyczerpanie twórczych koncepcji w filozofii, Autor recenzji dodaje (s. 32), że moim zdaniem „dany pogląd filozoficzny ma za przyczynę całokształt warunków społeczno-kulturalnych i tylko ich dokładna analiza może stanowić jedyną podstawę do wykazania genezy takiego czy innego nastawienia badacza do rzeczywistości”.

Otóż wydaje mi się, że jakkolwiek warunki społeczno-kulturalne, w jakich żyje badacz są ważnym czynnikiem kształtującym czy selekcyjnym *problematykę* filozoficzną, to jednak nie są to czynniki jedyne, ani też nie wyznaczają odpowiedzi na te pytania, czyli jak to Autor recenzji określił postawy badacza względem rzeczywistości. Nie są zaś czynnika-*mi* jedynymi chociażby dlatego, że człowiek uwikłany jest w mnóstwo relacji nie tylko z aktualną rzeczywistością społeczną, ale jest też częścią świata i odkrywca czy twórcą wartości poza-

czasowych, co sprawia, że staje wciąż wobec licznych zagadnień, których genezy nie można szukać w samych tylko warunkach społeczno-kulturalnych. Jesteśmy w najgłębszej swej istocie — jak to pięknie powiedział Eddington — tymi, którzy „zadają pytania”. Tymi, którzy szukają prawdy. Sceptycy sądzili, że w szukaniu odpowiedzi na te pytania, nigdy nie zaspokojonym prawomocnym poczuciem pewności — o ile te pytania dotyczą rzeczywistości transcendentnej — wyczerpuje się sens filozofowania. A sądzili tak żyjąc w bardzo różnych czasach i warunkach społeczno-kulturalnych. To też sceptycyzm, jak każde rzetelne stanowisko filozoficzne, jest przede wszystkim wyrazem, w pewnych warunkach więcej w innych słabiej przejawiającej się, swoiście ludzkiej potrzeby poznania i prawdy.

J. Dąbska

Wydawnictwa nadesłane

- Alain**, *Les passions et la sagesse*, Paris, Gallimard, 1960.
- Bergson H.**, *Oeuvres*, Paris, Presses Univ. de France, 1959.
- Comte A.**, *Metoda pozytywna w szesnastu wykładach*, Warszawa, PWN, 1961.
- Czernyszewski M.**, *Pisma filozoficzne*, T. 1—2, Warszawa, BKF — PWN, 1961.
- Davis I. C.**, *Directed Study Guide — 3*, Milano, Vita e Pensiero, 1960.
- Dialektyczny materializm**, Moskwa, Izd. Akad. Nauk., 1960.
- Duppol I. K.**, *Deni Didro*, Moskwa, Izd. Akad. Nauk., 1960.
- Grigorjan S. N.**, *Iz istorii filozofii Sredniej Azii i Irana VII—XII w.* Moskwa, Izd. Akad. Nauk., 1960.
- Istorija prawosławija**, Moskwa, Izd. Akad. Nauk., 1960.
- Kamiński St.**, *Struktura nauk przyrodniczych*, (odbitka), Kraków, Znak, 1960.
- Kamiński St.**, *O naukach, których przedmiotem jest nauka*, (odbitka), Lublin, Zesz. Nauk. KUL, 1961.
- Małyszew I. W.**, *O roli narodnych mass w sowieckim socjalistycznym obszcześtwie*, Moskwa, Izd. Akad. Nauk., 1960.
- Maritain J.**, *La philosophie morale*, Paris, Gallimard, 1960.
- Masnorio A.**, *La filosofia verso la religione*, Milano, Vita e Pensiero, 1960.
- O zakonomiornostiach wozniknowienija**, Moskwa, Izd. Akad. Nauk., 1960.
- Primienienije logiki w naukie i tiechnikie**, Moskwa, Izd. Akad. Nauk., 1960.
- Problemy istorii filozofskoj i socjologičeskoj mysli XIX w.** Moskwa, Izd. Akad. Nauk., 1960.
- Protiv sowremiennoego rewizionizma**, Moskwa, Izd. Akad. Nauk., 1960.
- Schoeps H. J.**, *Was ist der Mensch?* Göttingen, Musterschmidt-Verlag, 1960.
- Spinoza**, Listy, Warszawa, BKF — PWN, 1961.
- Tillich P.**, *The Courage to Be*, New Haven, Yale Univ. Press., 1960.
- Toulmin S. E.**, *An Examination of the Place of Reason in Ethics*, Cambridge, At the Univ. Press, 1958.
- Urmson J. O.**, *Philosophical Analysis*, Oxford, At the Clarendon Press, 1958.
- Wołagin W. P.**, *Francuzskij utopieczeskij kommunizm*, Moskwa, Izd. Akad. Nauk., 1960.
- Woprosy teoriji poznaniija i logiki**, Moskwa, Izd. Akad. Nauk., 1960.
- Yolton W. J.**, *John Locke and the Way of Ideas*, Oxford, Oxf. Univ. Press, 1956.
- Zinowiew A. A.**, *Filozofskie problemy mnogoznacnoej logiki*, Moskwa, Izd. Akad. Nauk., 1960.
- Kierunki**, Rok VI nr 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, Warszawa, PAX, 1961.
- Kultura i Społeczeństwo**, T. V nr 1, 2, Warszawa, PWN, 1961.
- Letopis Slovenske akademije znanosti in umetnosti**, Knjiga X, Ljubljana, Slovenska akad. znanost, 1960.
- Mediaevalia Philosophica Polonorum**, Zesz. I, II, III, IV, V, VI, VII, Warszawa, Inst. Filoz. i Soc. PAN, 1960.
- Philosophischer Literaturanzeiger**, Band XIV Heft 1, 2, 3, Stuttgart, Frommann, 1961.
- Przegląd Socjologiczny**, T. XIV zesz. 2, Łódź, Ossolineum, 1960.
- Revue Internationale de Philosophie**, No 56/57, Bruxelles, R. I. d. Ph., 1961.
- Rivista di Filosofia Neo-Scolastica**, Anno LII fasc 6, Anno LIII fasc 1, Milano, Ambrogio, 1961.
- Roczniki Filozoficzne**, Tom VII zesz. 2, 3, 4, Lublin, Tow. Nauk. KUL, 1960.
- Science & Society**, Vol. XXV No 1, 2, New York, Science & Soc., 1961.
- The Journal of Aesthetics and Art Criticism**, Vol. XIX No 2, 3, Baltimore, Am. Soc. Aest., 1961.
- The Journal of Philosophy**, Vol. LVIII No 2, 3, 4, 5, 6, 7, New York, The Journ. of Philos. 1961.
- Znak**, Zesz. 81, 82, Kraków, Znak, 1961.

T R E Ś Ć

| | |
|---|-----|
| Irena Tarnowska, Krakowskie rękopisy logiczne XIII, XIV i XV w. | 249 |
| Andrzej Kawczak, Działalność Narodowego Ośrodka Badań Logicznych w Belgii | 259 |
| Ch. Perelman, Reguła sprawiedliwości | 263 |
| Recenzje i sprawozdania | 269 |
| Paul Friedländer: Platon (H. Elzenberg), s. 269. Pierre Maxime Schuhl: Le Dominateur et les possibles (I. Dąbska), s. 270. J. H. Woodger: Biology and Language (H. Szarski), s. 273. Leopold von Wiese: Philosophie und Soziologie (M. Pieczyński), s. 274. Andrzej Lewicki: Procesy poznawcze i orientacja w otoczeniu (T. Witwicki), s. 279. William Stanley Jevons: Zasady nauki (H. Moese), s. 284. Karl Püllen: Die Problematik des Philosophieunterrichts an höheren Schulen (H. Moese), s. 286. C. G. Jung: Psychologische Betrachtungen (T. Witwicki), s. 288. Hanna Waśkiewicz: Historia filozofii prawa (S. K.), s. 289. Michał Sobieski: Myśl a marmur i inne szkice estetyczne (S. K.), s. 290. W. F. Asmus: Descartes (S. K.), s. 290. Norbert Wiener: Cybernetyka a społeczeństwo (J. S.), s. 291. John W. Yolton: John Locke and the Way of Ideas (L. G.), s. 293. | |
| Autoreferaty z odczytów i wykładów | 294 |
| Tadeusz Czeżowski: Filozofia na rozdrożu, s. 294. Tadeusz Czeżowski: Indukcja i rozumowanie przez analogię, s. 297. Tadeusz Czeżowski: Paradoxs wolności, s. 299. Tadeusz Kubiński: O granicach rozszerzania teorii naukowych, s. 300. Tadeusz Kubiński: Niesprzeczność systemu arytmetyki Borkowskiego, s. 301. Antonina Łukomska: O motywacji czynów ludzkich, s. 303. Wiesław Sztumski: I. Teoria ogólnego determinizmu. II. Zasada przyczynowości w fizyce, s. 304. | |
| Przegląd czasopism | 308 |
| Studia Filozoficzne, s. 308a. Studia Logica, s. 308b. Analysis, s. 309a. The British Journal for the Philosophy of Science, s. 309b. Cercetari Filozofice, s. 309b. Deutsche Zeitschrift für Philosophie, s. 310b. Ethics, s. 311b. Les Etudes Philosophiques, s. 312a. Filosofia, s. 312b. Filosofický Casopis, s. 313a. Filozofska Mis'l, s. 313b. Filozofskie Nauki, s. 313b. Isis, s. 314b. The Journal of Aesthetics and Art Criticism, s. 314b. Journal of the History of Ideas, s. 316a. The Journal of Philosophy, s. 316a. Logique et Analyse, s. 317a. Magyar Filozófiai Szemle, s. 317a. Mind, s. 317b. The Philosophical Review, s. 318b. Philosophy, s. 318b. Philosophy and Phenomenological Research, s. 319a. Philosophy of Science, s. 320a. The Review of Metaphysics, s. 320a. Revue d'Esthétique, s. 320b. Revue Internationale de Philosophie, s. 321a. Revue de Métaphysique et de Morale, s. 321b. Revue Philosophique, s. 322a. Rivista di filosofia Neo-Scolastica, s. 322b. Science & Society, s. 323a. Theoria, s. 323b. Woprosy Filozofii, s. 324a. Zeitschrift für Philosophische Forschung, s. 325b. | |
| Zapiski bibliograficzne | 326 |
| a) Prace polskie i przekłady na język polski: Skróty, s. 326. Filozofia w ogóle, s. 327a. Wydania i przekłady dzieł, s. 328a. Historia filozofii, s. 328b. Współczesne kierunki filozoficzne, s. 329a. Monografie o filozofach i pisarzach filozofujących, s. 330a. Metafizyka, s. 330b. Teoria poznania, s. 330b. Filozofia nauki, s. 330b. Logika i metodologia, s. 331a. Psychologia, s. 331b. Etyka i teoria postępowania, s. 332b. Estetyka i teoria sztuki, s. 333a. Filozofia społeczeństw i nauk społecznych, s. 333b. Filozofia wychowania, s. 335a. Filozofia historii i nauk historycznych, s. 335b. Filozofia przyrody, s. 336b. Filozofia religii, s. 336b. Prace autorów polskich w językach obcych, s. 337b. b) Prace w językach obcych: Filozofia w ogóle, s. 337a. Wydania i przekłady dzieł, s. 338a. Historia filozofii, s. 339a. Współczesne kierunki filozoficzne, s. 339a. Monografie o filozofach i pisarzach filozofujących, s. 340a. Metafizyka, s. 341a. Teoria poznania, s. 341b. Filozofia nauki, s. 341b. Logika i metodologia, s. 342a. Psychologia, s. 342b. Teoria wartości, s. 343a. Etyka i teoria postępowania, s. 343a. Estetyka i teoria sztuki, s. 343b. Filozofia społeczeństw i nauk społecznych, s. 343b. Filozofia historii i nauk historycznych, s. 344b. Filozofia przyrody i nauk przyrodniczych, s. 345a. Filozofia religii, s. 345a. | |

| | |
|---|-----|
| Wiadomości wydawnicze | 345 |
| Publikacje jednostkowe, s. 345b. Publikacje zbiorowe, s. 352b. Wydawnictwa seryjne, s. 353b. Wydawnictwa ciągłe i czasopisma, s. 356a Bibliografie, leksykony, s. 356b. | |
| Wykłady, odczyty referaty | 357 |
| Organizacje | 357 |
| Zjazdy | 359 |
| Nauczanie | 360 |
| Wiadomości osobiste | 361 |
| Konkursy i nagrody | 361 |
| Varia | 361 |
| Nekrologia | 363 |
| List do Redakcji | 364 |
| Wydawnictwa nadesłane | 365 |



Wydawca: Polskie Towarzystwo Filozoficzne. Nakład 500+30. Ark. wyd. 12,5,
ark. druku 7,5. Papier ilustr. V kl. 80 g, B-1. Podpisano do druku 7 XII 1961 r.
Druk ukończono w grudniu 1961. Cena zł 40,—

Toruńskie Zakłady Graficzne - Nr zam. 2151 - A-13